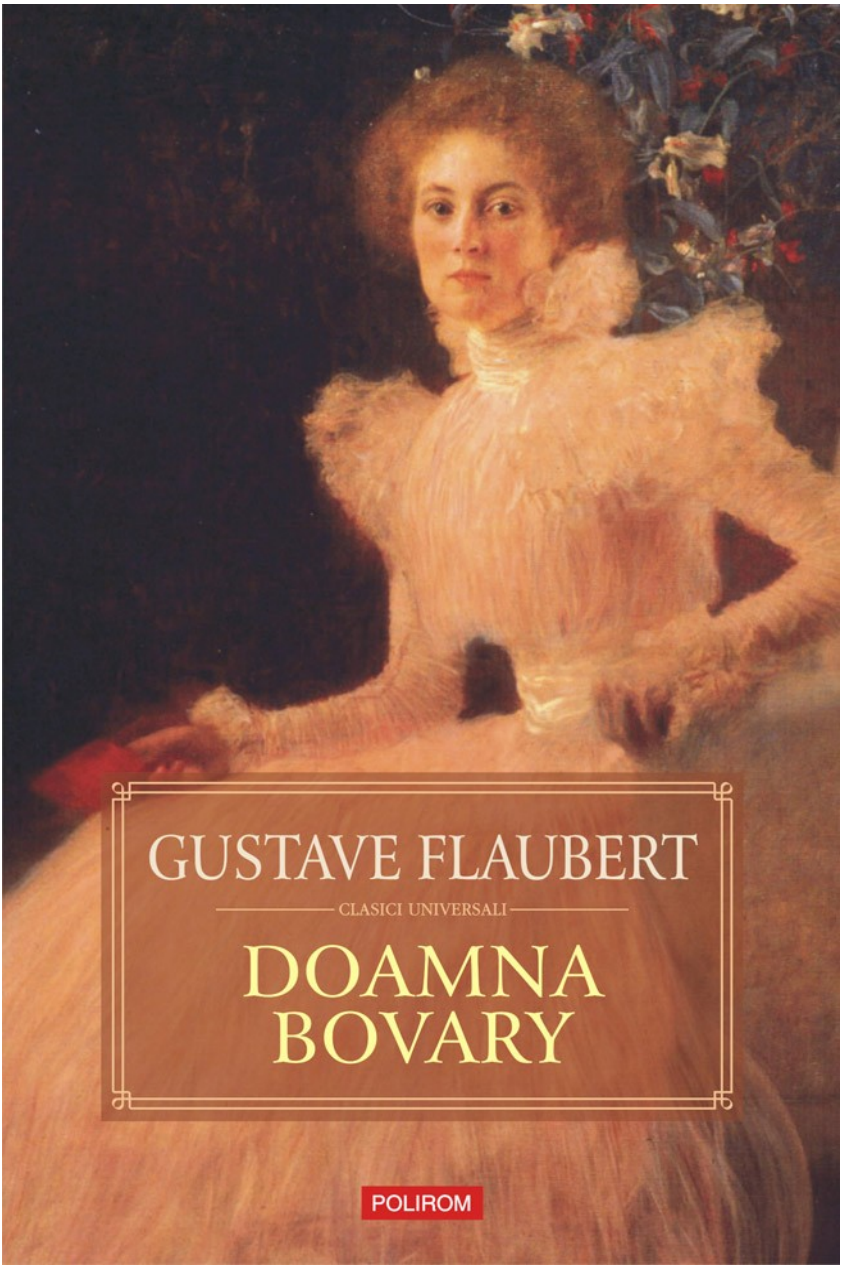
GUSTAVE FLAUBERT
CLASICI UNIVERSALI
DOAMNA BOVARY
POLIROM

Gustave Flaubert

Doamna Bovary

Traducere din limba franceză şi note de D.T. Sarafoff
Ediţie îngrijită şi prefaţă de Ioan Pânzaru
POLIROM
2007

Gustave Flaubert, *Madame Bovary*

2000, 2006, 2007 by Editura POLIROM
www.polirom. ro
ISBN ePub: 978-973-46-2324-2
ISBN PDF: 978-973-46-2521-5
ISBN print: 978-973-46-0747-1

Pe copertă: Gustav Klimt, *Portretul Sonjei Knips* (detaliu), 1898
Coperta: Carmen Parii

Reprezentarea romanescă în *Madame Bovary*

Nimeni, niciodată, nu poate da măsura exactă a nevoilor, nici a concepţiilor, nici a durerilor sale, iar cuvântul omenesc este ca un cazan crăpat în care batem ritmuri de ursari, când am vrea să înduioşăm stelele. Gustave Flaubert

În fond, de ce eşuează Emma? Nu e o înfrângere pe toate fronturile, un dezastru total. Eşecul ei are loc într-un domeniu particular, fiindcă ea joacă la o singură masă, precum eroii romantici care puneau toate ouăle într-un coş şi voiau ca, doar printr-un duel, să se aleagă şi cu nevastă, şi cu avere, şi scăpaţi de duşmani.

Emma eşuează în dragoste, singura întreprindere pe

care o concepe şi o proiectează. Primul ei proiect este Charles. Dar Charles nu-i aduce nici satisfacţie sexuală, nici împlinire afectivă. Principala ei nemulţumire este însă produsă de faptul că, deşi nu ştie mai nimic, imaginează mai multe lucruri decât vede, adică experienţa ei virtuală este mult mai vastă decât aceea reală. Iar Charles este incompatibil cu ea în primul rând deoarece el acceptă sărăcia empirică a lumii tangibile, pe când ea nu.

Cauza nefericirii Emmei, în relaţia cu Charles, este metafizică şi provine din caracterul deja debordant, superfluu al culturii moderne la mijlocul secolului trecut. Faptul că oamenii cunosc şi apreciază un mare număr de entităţi, care există undeva în lume, dar nu în orizontul experienţei lor, face ca, pe de o parte, ei să fie nefericiţi, fiindcă unele dintre valorile lor nu se materializează niciodată, nu coboară niciodată din cer; pe de altă parte, cultura însăşi să apară ca un lucru superfluu, excesiv, futil, adiacent, excentric în raport cu ceea ce se vor numi pudic „realităţile vieţii de zi cu zi”. Iar regula fundamentală pe care o urmează orice om cultivat este aceea că existenţa cotidiană este inferioară trăirii spirituale obţinute din cărţi; *die Kultur* primează asupra lui *das Geschäft*.

Or, oamenii au nevoie să-şi întâlnească zeii, să-i pipăie, să-i posede, să ştie că sunt ai lor, că-i au aproape; la fel se întâmplă cu valorile în general: pentru ca să iubesc şi să stimez ceva, fie şi un lucru inaccesibil, trebuie să fiu legat de el în fiecare zi prin ceva real, cum ar fi o căutare, un ritual, un ansamblu de practici magice sau mistice. Această fericită posesie a transcendentului e singurul lucru care mă împacă deplin cu realitatea, fie ea cât de săracă ori de odioasă. Ceea ce Nietzsche a numit „moartea lui Dumnezeu” (şi care înseamnă că ne concepem Domnul ca îndepărtat, indiferent şi dispărut – sau mai degrabă că recunoaştem felul de a-l concepe ca radical inadecvat, rătăcit, neînsemnat) nu este doar un eveniment istoric care are loc în orizontul unei religii particulare, iudeo-creştine în speţă, ci o desprindere generală a omenirii moderne de contactul cu transcendentul. Desigur, filosoful german

acuza această lume a valorilor de a fi mincinoasă, în raport cu exigenţele unei năvălnicii vitale care ar fi o realitate ultimă pentru toate fiinţele însufleţite. Dar minciuna valorilor este numai un efect de perspectivă, care provine din faptul că gânditorul se situează deja sub acel con de umbră aruncat de „moartea lui Dumnezeu”: zeul minte nu fiindcă e un idol mincinos, ci pentru că e mort deja, şi nu mai e în stare să împlinească ceea ce a făgăduit. Prin urmare, proclamaţia pretins liberatoare a gânditorului revoluţionar este o simplă *petitio principii*: omul nu s-a emancipat de dominaţia vicleană şi înşelătoare a transcendentului, rămânând acum singurul erou veritabil în univers, ci pur şi simplu constată că a suferit o pagubă, o pierdere de uzură, prin înaintarea erozivă şi entropică a timpului, a devenit lipsit de juisanţa unei proprietăţi, care era lumea transcendentă cu toate puterile ei de întemeiere şi de justificare. El e acum slobozit nu de un rău, ci de un bine de care dispunea după plac, adică este eliberat de secundaritatea lui cosmică, datorită căreia beneficia de limitarea responsabilităţii, fiind însă în acelaşi timp, desigur, împiedicat să apară ca o vedetă, pe deplin autonomă şi strălucind în solitudinea exemplarităţii ei.

N-avem loc aici să dezvoltăm o analiză a responsabilităţii. E suficient dacă spunem că, de pildă, educaţia cheltuieşte atâtea eforturi pentru a-i transforma pe copii în adulţi responsabili, nu pentru a le face lor un bine sau a le dărui fericirea, ci tocmai pentru a-i preface, din beneficiarii unei prestaţii, în executanţii ei. Omul numărul unu, vedeta, individul responsabil este acela care are datorii, care prestează servicii; el e furnizorul celorlalţi; de la el se aşteaptă să-şi respecte termenele şi să ofere marfă de calitate. La fel, în raporturile cu cerul, moartea lui Dumnezeu înseamnă definitiva responsabilizare a omului, care se obligă să regleze procentele de gaze din atmosferă, evoluţia climei, supravieţuirea speciilor, tectonica plăcilor – lucruri de care altădată se îngrijea altcineva. Omul devine garantul valorilor şi, de acum înainte, dacă ele sunt mincinoase,

cineva trebuie să dea seama pentru asta şi să ia măsuri pentru a pune lucrurile pe roate.

Pentru Emma, garantul valorilor trebuie să fie Charles: el este de vină că Dumnezeu e mort şi că iubirea lor nu-şi flutură valurile vrăjite pe vreun ţărm italian sau în tihna unei văi elveţiene. Ea nici măcar nu-i împărtăşeşte nemulţumirile sale soţului, fiindcă el, înzestrat fiind cu atributele unei divinităţi, are desigur puterea să-i ghicească gândurile; divinitate vinovată însă, un *mauvais démiurge*, căruia i se va închina un cult de ranchiună şi reproşuri. Dacă ea l-ar fi privit pe Charles ca pe un om, oricât ar fi el de bicisnic, nu s-ar fi putut împiedica să-i spună ceea ce doreşte, l-ar fi prevenit, l-ar fi ameninţat, l-ar fi dominat, l-ar fi manipulat – obţinând în fine de la el ceea ce dorea sau azvârlindu-l cât colo. Aşa s-ar fi întâmplat, desigur, dacă ea ar fi ştiut să-şi ceară împlinirea destinală de la stăpânul oceanelor şi al tăriilor, rezervând muritorilor ceea ce li se cuvine. Dar, întrucât lumea transcendentă este redusă la funcţia de simplu divertisment, raportul de responsabilitate este translat din cer pe pământ: oamenii se tratează unul pe altul ca nişte divinităţi, în funcţie de raporturile pe care le-a instituit societatea: soţul, sau tatăl, sau statul primesc în vrac atributele şi obligaţiile lui Dumnezeu.

În al doilea rând, cultura însăşi apare pentru noi ca o superfluitate, întrucât ea şi-a îndeplinit deja rolul încă de la vârsta adolescenţei, arătându-i omului mult mai multe minunăţii ale universului decât va avea el timp vreodată să experimenteze. Într-adevăr, dacă ştiu ce se întâmplă într-o pasiune adevărată (din romanul *Tristan şi Isolda* sau din piesa *Romeo şi Julieta*), ceea ce se va petrece efectiv cu mine într-o legătură amoroasă reală trebuie să fie ori la fel de sublim şi de distrugător, ori o foarte proastă copie la al patrulea indigo, pe care o voi folosi mai degrabă ca să mă joc cu închipuirea, asemenea paleontologilor, care nu dispreţuiesc modelele de dinozauri din plastic. Este absolut imposibil să pretinzi în acelaşi timp să posezi iubirea autentică (contactul cu transcendentul) şi să ceri

iubire în imanenţă, aici şi acum. Exigenţele sunt contradictorii. De altfel, pasiunea tristanescă e o lungă agonie, faţă de care iubirea istoric actuală, chiar nefericită, apare ca un surogat de calitate îndoielnică. Nefiind Romeo, rezultă că nu voi găsi niciodată împlinirea în dragoste.

Or, cultura ne-a dăruit deja modelele de plastic ale tuturor lucrurilor care ni se pot întâmpla într-o existenţă, şi ale multor altora pe deasupra. Ea însăşi, prin nesecata-i capacitate de a ne surprinde oferindu-ne mereu ceva nou, a încetat de mult să ne mai surprindă şi să ne ofere ceva nou. Prin urmare, ceea ce s-a demonetizat începând cu veacul al XIX-lea este chiar cuplul natură-cultură, care se află la temeliile societăţii omeneşti de mai bine de opt mii de ani, de la începuturile neoliticului. Succesul culturii, această întreprindere socială, constă în instituirea simultană a unui transcendent ca origine a diferenţei, şi a lumii oamenilor ca sălaş al diferitului. Cultura este ceea ce ne desparte de afară – atâta timp cât afară este jungla, deşertul, viscolul, fiarele. Afară este adevărul. Însă, din momentul în care singurele jivine de care vom avea a ne teme vor fi viruşii produşi de noi înşine (şi asta se întâmplă în secolul nostru), principalul temei al culturii dispare. Atunci când locuim într-un bloc, iar tot ceea ce ni se poate întâmpla dacă plecăm de acasă este să ni se fure buletinul în autobuz sau să nu meargă liftul, fiorul cosmic ni se atrofiază. Nemaiexistând natura, nu mai există nici cultură, decât ca simplu divertisment, trecere de vreme, omorârea acelui timp care ne desparte de eternitate.

Dar mai există şi un alt afară, pe lângă acela imaginat de strămoşii noştri mezolitici: „afară” este lumea haosului şi a catastrofei, kakosmosul, furtuna în care sălăşluieşte răul urlător peste ruine, incendiul, cutremurul, ura, epidemia, amurgul – nu al zeilor de astă dată, ci chiar al oamenilor. Această vântoasă a demonilor dezlănţuiţi, care nu cunoaşte oprelişti, şuierând pretutindeni, din vidul porozităţilor atomice, care nu cunosc raţiunea, până la imponderabilele coacervări de decizii din care se nasc

războaiele, şi mai departe, în aleatoriul traiectoriilor ce ne ţintesc dinspre Norul lui Magellan, această nouă natură maşteră, natura savanţilor şi a tehnicienilor, este aceea de care se va teme viitorul. Împotriva ei va trebui să construim un nou cer: mai puţin inaccesibil de această dată, dar nu mai puţin îndepărtat, din pricina nevoilor de simetrie logică.

În secolul al XIX-lea însă, ca şi în cultura de masă din vremea noastră, singurul chip imaginabil al răului este social. Pretindem că n-avem a ne teme decât de criminali, regimuri politice şi legislaţii. Acest rău social o va distruge pe Emma Bovary, o va nimici legal, dar şi romantic în acelaşi timp: în viaţa ei există patru fiinţe umane, toţi bărbaţi, care o duc împreună la pierzanie – un soţ mototol şi lipsit de *sex-appeal*, un amant cinic, altul timid, în fine, un negustor intrigant care o împinge să cheltuiască şi-i scontează poliţele. Ea, sărmana, neglijează aspectul economic, pe care-l tratează cu nepăsare, ca eroii nobili pe care-i văzuse prin romane. De altfel, educaţia la călugăriţe nu-ţi dezvăluie secretele dobânzii compuse şi practicile de scont. Nu ştie nici măcar ce înseamnă o vânzare la mezat. Este o cauză secundară a eşecului Emmei. O fată de ţăran, ca ea, n-ar fi făcut nebunii financiare dacă şi-ar fi găsit un vad în dragoste.

Mai există însă şi o altă cauză de eşec pe care o putem incrimina aici; ea ţine tot de dimensiunea exemplară a operei. Orice cultură are o latură dionisiacă, excesivă, care preconizează avântul, ameţeala, entuziasmul, uitarea de sine. Gravii romani aveau saturnaliile lor, grecii aveau desfrâul menadelor. În cultura franceză clasică domneşte represiunea raţională cea mai deplină, şi doar minunile au voie să tulbure ordinea unui univers reglat ca un ceasornic. În societate, monopolul minunilor îi aparţine regelui şi spectacolelor de la Curte. Cu alte cuvinte, singură aristocraţia are voie să „se dea în bărci”, şi ei îi este creditată exclusivitatea orgiilor şi transgresiunilor de tot felul. După 1750, noua sensibilitate face un loc aparte extazelor de orice fel: contemplaţia

mistică, voiajul depeizant, meditaţia în faţa abisurilor şi, firește, mai ales transportul amoros. Din nefericire pentru naivii care cad pradă atracţiei vertiginosului, acest cult romantic pentru excesul afectiv coexistă în societate cu progresul revoluţiei industriale. Cel dintâi poate fi practicat fără primejdie de oamenii a căror stare economică e prosperă: lorzii englezi, fabulos de bogaţi, escaladează Mont Blanc-ul şi gustă simplicitatea franciscană a sătuleţelor din Umbria. În vremea asta, populaţiile vulgare ale Occidentului se îmbogăţesc, pe fondul unor sănătoase deprinderi de chibzuinţă ce s-au transmis fără nicio întrerupere din veacurile dinainte.

Cultura se rupe în două: pe de o parte ştiinţa şi tehnica, aflate în slujba prosperităţii, şi care ocupă un segment al învăţământului numit liceul „real”, deschis spre primejdioasa Politehnică; pe de altă parte ceea ce se numeşte acum „cultură” cu o anumită nostalgie, şi asupra căreia continuă să domnească tiranic, în şcoală, studiul limbilor greacă şi latină. De acum înainte vom avea de fapt două semiculturi, două forme de incompletitudine: naivitatea inginerului care poate construi poduri şi tuneluri, dar care este jucăria forţelor demonice ale istoriei, şi naivitatea „umanistului” (de fapt doar palida imitaţie a unei jumătăţi din umaniştii de altădată), care preconizează soluţii istorice ineficiente, întemeiate pe răspândirea educaţiei şi bunei înţelegeri. Pentru acesta din urmă, studiul limbii greceşti este „serios”, iar poezia şi romanele îi dau fiorul unei temerare aventuri. Marile teme care agită diabolic masele veacului i se par a ţine mai degrabă de „filosofie”.

Fiinţele semidocte, precum dna Bovary, îşi pierd complet busola în acest peisaj înşelător. Ceea ce rămâne pururi autentic la fiecare individ uman este revendicarea lui de trăire, de experienţă vie. Această revendicare se îmbracă însă în forme de împrumut, iar omul se trezeşte cerând, cu sincer *pathos* existenţial, lucruri de care nu are nevoie, pe când ceea ce-i este absolut necesar, şi se află la îndemână, va fi în continuare ignorat, nefiind identificat ca

obiect dezirabil în forul analitic al conştiinţei. Emma vrea să fie mereu *tout en ivresse*, într-o veşnică beţie a simţurilor, şi se miră că în viaţa obişnuită „nu simte nimic”. Nefericirea ei se ţese din simptome, din nerăbdări, din exasperări, din nervi, din neputinţă, din rea-voinţă. Nici măcar nu bagă de seamă că burghezii din jurul ei îşi construiesc viaţa temeinic, cu tot atâta stăruinţă şi lipsă de glorie ca un gândac, pe când ea şi-o risipeşte pe a ei în căutarea unor stări glorioase, poate, dar nefolositoare şi iremediabil iluzorii. Valoarea pe care o caută ea nu este inaccesibilă; e accesibilă, dar este o falsă valoare; tânjeşte după trăiri pasional-orgiastice, care sunt comune printre beţivi şi prostituate, dar le vrea îmbrăcate în haina nobilă a reprezentării lirice. Ea confundă poezia, care e comunicare, cu experienţa, care e incomunicabilă. Crede că orice comunicare reproduce o experienţă care i-a fost originea, neştiind că ea redă doar comunicabilul, care e un construct. Pentru a ajunge la incomunicabilul din poezie trebuie să ai tu însuţi o bogată experienţă calitativă, să ştii discerne între viaţa autentică şi formele interacţiunii sociale.

Frustrată de contrastul dintre plenitudinea reprezentării vieţii şi penuria trăirii ei, Emma are, ca şi primitivii care cred că în lumea veritabilă a începuturilor ursul avea coadă, impresia covârşitoare că de la naşterea ei a avut loc o catastrofă, o pierdere de vitalitate a realului. Altfel cum s-ar explica „această insuficienţă a vieţii, această putregăire instantanee a lucrurilor pe care încerca să se reazeme”, când toţi cei despre care se vorbeşte în cărţi au trăit printre caractere nobile şi pasiuni puternice, iar ea nu vede împrejur nici urmă de aşa ceva? Credinţa ei în natura „solidă” a realităţii nu se zdruncină câtuşi de puţin. Se hotărăşte să moară, tocmai pentru că nu poate accepta un alt adevăr, după care lumea ar fi ontologic precară, poroasă şi plastică. Emma moare prin analogie, pentru că în lumea compactă a artei oamenii sunt duri şi se sfărâmă la ciocniri.

Pentru ca dna Bovary să ajungă o doamnă, a fost

nevoie ca prosperitatea generală a gospodăriilor ţărăneşti, în ciuda unor stângăcii economice precum aceea a tatălui ei, să crească într-atât încât unele fete să fie educate de călugăriţe, căpătând astfel acces la un strat de cultură la care nu putea ajunge nimeni din păturile de jos ale stării a treia. De fapt însă, Emma e prea săracă pentru ca să-şi poată permite să viseze, prea puţin educată pentru ca să fie în stare să gândească. Nu e decât o pseudo-doamnă, aşa cum soţul ei nu e decât un sfert de doctor. Tot ce poate face e să fure câteva zile de fericire, din nebăgarea de seamă a celorlalţi.

Să vedem însă acum în ce fel gândea Flaubert. Pentru că interpretarea unei opere trebuie în chip necesar să aibă doi versanţi: acela dinspre noi, pe care constatăm ce ne spune nouă textul, ce gânduri, ce asociaţii, ce amintiri sau previziuni depănăm urmând firul reveriei induse de el; şi acela al autenticităţii istorice, pe care încercăm să reconstruim ideile autorului, felul în care se vedea lumea în vremea lui, ceea ce se numea îndeobşte realitate pe atunci. Dacă ne-am limita la primul demers, i-am atribui, vrând-nevrând, lui Flaubert propriile noastre asociaţii şi închipuiri; e neapărată nevoie să precizăm care sunt deosebirile între felul de a gândi al autorului şi gândurile noastre proprii. Ce lucruri sunt evidente pentru noi, iar lui nici nu-i treceau prin cap? Unde se opreşte el pe firul unor deducţii, pe care noi îl întindem mult mai departe cu uşurinţa pe care ne-o dau perspectiva timpului şi munca atâtor cercetători intermediari?

Flaubert este un om de ştiinţă, în măsura în care ştiinţa îi procură acele emoţii şi aventuri de care are nevoie sufletul lui de artist. Pentru prima dată, romanul are misiunea de a înfăţişa viziunea despre lume a unei minţi educate în spiritul ştiinţei experimentale, dar care cunoaşte şi iubeşte istoria artei, fiind înzestrat şi cu un gust rafinat. Spre deosebire de Balzac (a cărui experienţă de viaţă, deşi enormă, era cernută prin sistemul de site al unui ajutor de notar) sau chiar de Stendhal (înzestrat cu o

minunată cultură umanistă, algebrist oarecumva, dar practic lipsit de educaţie ştiinţifică), Flaubert a fost un autodidact de talie gigantică, ale cărui zone de competenţă se întindeau de la Antichitate până la chimie, medicină sau pictură olandeză. Obişnuit cu raţionamentul în trei timpi al eseului, cu judecata suspendată din filosofie şi cu evaluarea ipotezelor divergente din ştiinţele naturale, el dispune în orice problemă de informaţii critice: ştie unde să se oprească, ce idei aparent seducătoare sunt suspecte, cum raţionează profanul şi care sunt rezervele mentale ale gânditorului avizat. Pentru Balzac, societatea se prezintă mitologic ca un uriaş arbore stufos, la care fiecare rămurică semnifică o anumită varietate de comportament, o anumită formulă de dispunere a instinctelor vitale. Balzac propune o cauzalitate tipologică internă a fenomenului uman: societatea îl modelează pe individ în aşa fel, încât el să dorească acele lucruri care sunt vizibile prin ferestruica lui socială. Pentru Flaubert acţionează o cauzalitate evenimenţială şi externă. Omul tensionat de o dorinţă, a cărei alegere în sine este determinată de mediu, dar are loc destul de întâmplător, priveşte defilându-i pe dinainte obiecte heteroclite, dintre care doar puţine s-ar putea eventual adecva nevoii lui. Ca obiect al dorinţei, alege ceva ce se întâmplă să-i treacă prin faţă, iluzionându-se că este vorba de o opţiune esenţială. Prin urmare, realitatea se prezintă ca o colecţie de evenimente stohastice. Aproape tot ce se întâmplă este nefolositor, neinteresant, ba chiar de o absurditate isterizantă. Nimic nu e simplu, liniar, figural, ca în viziunea clasică, totul e numeros, divers, statistic. Pentru Flaubert, natura umană însăşi apare ca un nor de indeterminări, în interiorul căruia au loc uneori procese violente şi decisive, asemenea fulgerului.

Dar, pe de altă parte, omul nu e pentru Flaubert decât produsul condiţiilor sale de dezvoltare. El face parte din lumea naturală, se supune legilor biologiei, ca o plantă sau ca un animal1. „Poftele, supărările, experienţa plăcerii şi iluziile ei veşnic tinere o dezvoltaseră treptat, aşa cum

bălegarul, ploaia, vânturile şi soarele ajută florile, şi în sfârşit înflorea în plinătatea firii ei”. Dacă femeia e o floare, metaforic, atunci patimile ei joacă rolul bălegarului care-i permite să-şi atingă maxima frumuseţe. Comparaţia cu plantele îi e dragă lui Hippolyte Taine, pe care Flaubert îl cunoştea personal. Taine dezvoltă o întreagă filosofie a artei prin analogia cu istoria naturală. „Facultăţile unui om depind oare unele de altele precum organele unei plante?”, se întreabă el în *Eseu despre Tit Liviu*. „Sunt oare determinate şi produse de o lege unică? Fiind dată această lege, se poate oare prevedea energia acestor facultăţi şi calcula dinainte efectele lor bune şi cele rele?… Încerc să răspund afirmativ…” Date fiind naşterea într-o fermă normandă, educaţia la măicuţe, lectura romanelor din cabinete, o căsătorie în clasa burgheză, o înfăţişare cu vino-ncoa’ şi un soţ bleg, se poate oare prevedea adulterul?

Însăşi forma sintactică prin care se exprimă esenţa visului reducţionist al ştiinţei experimentale – „…nu este altceva decât…” – nu-i e străină lui Flaubert, ca şi sentinţele metaforice lămuritor-explicative: „avea acea frumuseţe indescriptibilă care izvorăşte din bucurie, din entuziasm, din succes şi care nu este altceva decât armonia temperamentului cu împrejurările”. Desigur, scriitorul normand îşi ia distanţele necesare faţă de asemenea simplificări, zugrăvind personajul lui Homais. Dar Homais este pentru el un contemporan, Flaubert este Homais aşa cum este şi Emma Bovary, în măsura în care aparţin aceluiaşi veac, au aceleaşi referinţe, şi doar opţiunile lor diferă.

Dat fiind că, în mod natural, omul produce idei aşa cum albina produce miere, iar ideile sunt reflectări diverse ale realităţii înconjurătoare, la fel cum mierea este diferită în funcţie de florile din care a fost făcută, este firesc să cercetăm această legătură dintre idei şi realitate. Nu numai obiectul experienţei concură la formarea ideilor, ci şi anumite habitudini de ideaţie, pe care indivizii şi le transmit de la unul la altul. „Influenţa momentului”, cum

ar spune Taine, constă în aceea că, într-o anumită epocă, ideile tuturor, deşi diverse, păstrează ca o formă comună, un aer de familie, o înfăţişare asemănătoare care provine din anumite dispoziţii profunde. Mai târziu, Nietzsche avea să vorbească despre o „tabelă de valori" a epocii, Michel Foucault şi David Kuhn despre o „epistemă" fundamentală la care se raportează toţi contemporanii. Am putea distinge *ad hoc* între reprezentări, adică ideile propriu-zise, şi forma de reprezentare, adică forma expresiv-persuasivă sub care sunt transmise. Noi suntem azi prizonierii unei forme de reprezentare hollywoodiene; Emma Bovary era captiva unei forme de reprezentare romantice, pe când Homais prelungeşte matricea stilistică a filosofilor Luminilor.

Pentru forma de reprezentare romantică, obiectele sunt substituite prin simulacre, iar funcţia teatrală a acestora, care proiectează în urma lor o penumbră simbolică, este mai importantă decât obiectul însuşi. De pildă, dacă un personaj bea vin pe scena romantică, se întâmplă două lucruri: primul, vinul dispare, paharul e gol; al doilea, se pretinde că recipientul conţine un soi exotic de licoare: Malvazia sau Bordeaux. În actul întâi, personajul e cerşetor, în al doilea e rege, fiindcă e substituit, adică de fapt nu există niciun rege, ci doar un actor, şi pentru că regalitatea lui constă în disponibilitatea publicului de a crede în iluzia propusă. (Realiştii vor înfăptui marea revoluţie care constă în aceea că, de la primul act şi până la sfârşit, eroul rămâne mereu acelaşi neisprăvit.) Astfel, substituirea obiectului şi intensificarea lui simbolică permit să se telescopeze timpul şi spaţiul: devin posibile instantaneu procese care în mod normal durează ani întregi. Emma, mângâiată de consolările religiei în timpul convalescenţei, pretinde a avea nici mai mult, nici mai puţin decât o viziune a lui Dumnezeu-Tatăl; făureşte proiectul de a deveni de-a dreptul o sfântă, iar pentru devoţiunile zilnice, îşi doreşte o raclă încrustată cu smaralde. Forma de reprezentare romantică atacă astfel sistemul valorilor într-un punct deosebit de sensibil: timpul

şi efortul, ca măsură a valorilor în dimensiunea lor sensibilă, sunt negate radical; astfel este suprimată raritatea valorii, o trăsătură esenţială a ei. Pentru romantici, este preot sau filosof cel care se pretinde a fi, în momentul în care o doreşte şi când se înzestrează cu atributele simbolice adecvate.

Faptul că forma de reprezentare a unei epoci nu se confundă cu travaliul de reprezentare artistică în operă este perfect ilustrat de Flaubert, care face din romanul lui un soi de defilare a mai multor „episteme” concurente sau divergente. Dar în toate acestea nu se află încă nimic despre raţiunea reprezentării, adică despre motivaţia actului însuşi.

Flaubert scrie, pe cât ne putem da seama, din motivaţii preponderent negative. „Urăsc realitatea”, scrie el dnei Roger de Genettes, şi se scandalizează că este pus în rând cu realiştii. Ca să înţelegem această atitudine, avem nevoie să luăm act de două fapte fundamentale: primul, că realismul este încă perceput, în 1856, ca o literatură sentimental-socialistă despre studenţi, muncitoare şi apaşi; al doilea, că romanul însuşi este considerat un gen minor şi neserios, preocupat de adultere şi de vagi simţiri. Or, după cum foarte bine a arătat Bourdieu (*Regulile artei*, Univers, Bucureşti, 1999), romanul realist este identificat pe atunci nu cu operele profunde ale lui Balzac şi Stendhal, ci cu foiletoanele de succes ale lui Eugène Sue, Octave Feuillet sau Henri Murger. (De altfel, Balzac însuşi este pentru cititorii de atunci nu autorul *Studiilor filosofice*, cât al *Fiziologiei mariajului* şi al *Femeii la treizeci de ani*.) Triumful romanului realist – luat în această accepţiune – se explică prin introducerea maşinilor de tipărit rotative, scăderea preţului la cotidiene şi săptămânale, ce devin pentru prima dată accesibile micii burghezii şi femeilor, iar pe de altă parte atmosferei politice specifice veacului, de exaltare, partizanat şi aşteptare înfrigurată. Fireşte, orice triumf popular înseamnă uitarea obiectivelor înalte, abandonarea îndrăznelilor spirituale, laminarea dimensiunii metafizice.

De altfel, romancierii populari erau ei înşişi nişte semidocţi superficiali, a căror aviditate de bani nu era scuzată de risipă şi a căror gândire artistică se reducea la câteva clişee şcolare.

Flaubert se opune în acelaşi timp artei zise oficiale (şi care era adesea doar un comentariu uşor politizant al virtuţilor burgheze), ca şi nihilismului gălăgios al „boemei", adică al celor care aspirau în secret să pătrundă în oligocraţia tiparului, contestând-o în acelaşi timp. *Doamna Bovary* este rezultatul unei hotărâri ostentative: pentru a le arăta tuturor acestor domni ce înseamnă arta, Flaubert va renunţa la subiectele şi forma pe care le considera adecvate unei gândiri superioare şi pe care le ilustrase în *Ispitirea sfântului Anton*, în favoarea celei mai umile materii: romanul, mai mult, adulterul, mai mult, faptul divers petrecut în provincie. Acestei substanţe infame, pe care el însuşi o detestă şi o dispreţuieşte, îi va aplica puterea artei celei mai înalte. Prin eleganţa formei, o va purifica. Prin adâncimea gândirii, o va înălţa. Prin intensitatea ascezei, va ajunge s-o iubească şi-i va converti şi pe ceilalţi la această iubire. Prin operă, se va transcende pe sine. „Mă cutremur când mă gândesc câtă frumuseţe mi-a fost încredinţată", scrie el după ce cartea şi-a început drumul în lume. Într-adevăr, acest miracol s-a slujit de mintea lui ca să se manifeste, iar autorul, recipient al unei întrupări suprasubstanţiale, n-a mai fost în stare să suscite alta la fel.

În principiul ei însă, opera îşi propune să fie reprezentare adevărată, coborâtă până la etnografic, a unor relaţii existenţiale percepute cu o pătrundere filosofică superioară, imperceptibile pentru alţii, şi coagulate în scene exemplare, desenate sensibil, precis şi crud cu ajutorul unui stil impasibil. Stilul lui Flaubert este el însuşi o construcţie logică impecabilă şi autosuficientă, ce porneşte de la paralelisme şi se opreşte la echilibre ternare. Rostul paralelismului este ca, investind această formă binară pe care romanticii o încărcaseră cu greutatea analogiei universale, scriitorul s-o golească până la

straniu, s-o umple de contrastul nihilist al indiferenţei universale. În structura ternară, cel de-al treilea termen opreşte orice avânt al celorlalţi doi, îi stabilizează ca limită, *nec plus ultra*. Prin aplicarea constantă şi exclusivă a anumitor forme de frază, Flaubert izbuteşte să combată orice revendicare istoric-sentimentală a realismului opunându-i peretele orb şi mut al sintaxei monotone, precum Degas mai târziu împiedica forma obiectelor să se coaguleze folosind doar trăsături verticale de penel.

Planul acesta este admirabil de coerent. Într-adevăr, exactitatea etnografică a descrierilor va ţine în frâu orice avânt romantic, deoarece îl va azvârli de îndată în hârdăul rece al unui repertoar meschin: găini, vaci, cerşetori, negustori de mărunţişuri, placizi preoţi de ţară. Pătrunderea filosofică a acestei lumi mici, mărind-o până la proporţiile unui discurs despre inanitatea existenţei, îi va conferi un caracter exemplar ce riscă dezvoltarea lirică; lucrul nu se va întâmpla însă, deoarece pe de o parte acurateţea imaginii rămâne în registrul rustic, iar pe de altă parte splendoarea metalică a stilului încremeneşte definitiv orice mişcare sufletească dezordonată.

Rezultatul e o operă în care totul e impuls reţinut, sugestie mascată, ipoteză contrazisă. Alegerea cuvintelor surprinde prin rezervă, prin banalitate aproape. Frazele superbe, la analiză, nu ne arată decât un echilibru de structură; ceea ce spun ele ar fi putut fi spus mult mai „frumos”, cu vorbe mai exotice şi mai sonore, ba chiar şi cu mai multe subordonate. Până şi ironia este ascunsă, chibzuită. Traducătorul, îndeosebi, constată la fiecare pas că-i vine să scrie mult mai „frumos” decât Flaubert, pentru că aşa e mai uşor, mai firesc. Trebuie să-şi dea mereu peste degete. „Frumuseţea” pe care o evită scriitorul este acea a prozei în genere, a literaturii de cenaclu. Scrisul lui Flaubert are doar o frumuseţe care serveşte planului de ansamblu, e frumos numai referitor la Bertaux şi la Rouen, la Homais şi la Lheureux. Dar în decorul acestei mizerii existenţiale, cât de nobilă este măsura lui Flaubert!

Cadrul reprezentaţional este clădit cu simplitate. În

esenţă, scriitorul produce identificarea realistă printr-un număr de paşi definiţi:

Construieşte un decor – Normandia, ţinutul Caux, cu toate amănuntele culturale, de peisaj etc. De pildă, straturile de cretă, înălţate oblic din scoarţa pământului, rup podişul în felii. Fiecare vale e adâncită de un râu, iar oamenii o împart foarte raţional în funcţie de necesităţile de cultură: de o parte a râului ogoare, de cealaltă păşuni. Animalele hrănite cu fânul de pe un mal contribuie la îngrăşarea pământului de pe celălalt. Prin urmare, aici se trăieşte în autarhie; nici drumurile nu sunt prea necesare.

În acest decor plantează personaje, la care determinarea poziţiei sociale este mai puternică decât aceea a caracterului (cu o excepţie, Emma). Deşi secara şi grâul îi ţin în viaţă, oamenii se interesează mult mai mult de cidru. Burghezii îşi smulg destul de greu partea, întrucât ţăranii se lipsesc cu încăpăţânare de cele mai elementare servicii. Oamenii se singularizează sălbatic sau se opun doi câte doi. Binet se vrea unic. Homais se teme de concurenţa doctorului, hanul de concurenţa crâşmei lui Tellier. Lestiboudois se multiplică în nenumărate funcţii ca să câştige un bănuţ. Portrete laconice, care însă acumulează o multitudine de trăsături, notate în locuri relevante pentru acţiune, astfel încât o lectură inchizitivă poate acumula un adevărat dosar al personajului, la fel ca *savoir*-ul serviciului personal al întreprinderilor moderne. Prin urmare, eroii nu sunt memorabili în felul celor ai lui Walter Scott, fiindcă au fost portretizaţi în simultaneitate ca de un pictor, ci memoria cititorului reţine doar câte o trăsătură răzleaţă, în funcţie de evenimentul la care se referă. Astfel, omul este supus regimului clipei, nu e înfăţişat conform esenţei, aşa cum făceau încă Scott şi Balzac; arta lui Flaubert aminteşte mai degrabă de Frans Hals decât de Rubens. Pe de altă parte, scrisul flaubertian invită la o cercetare analitică, prin luare de notiţe, constituirea de concordanţe, examinarea separată a problemelor.

Aceste personaje sunt supuse unui timp teribil în

constanţa lui, ele înregistrează evoluţia anotimpurilor întârziindu-şi sau accelerându-şi proiectele după vreme. De aici vine marea împărţire a romanului în: educaţia lui Charles, prima lui căsătorie, a doua căsătorie, Emma la Tostes şi Vaubyessard, venirea la Yonville şi idila cu Léon, legătura cu Rodolphe, aceea cu Léon, sinuciderea, moartea lui Charles. Analizând aceste componente, constatăm că unele dintre ele ar fi putut fi eliminate. N-aveam nevoie să-l vedem pe Charles la şcoală ca să ne dăm seama că e mediocru. Prima lui soţie ar fi putut lipsi fără multe regrete din partea publicului cititor. Pentru ca Emma să se sinucidă din dezamăgire, n-avea nevoie de doi amanţi şi de un adulter imaginar; o singură aventură ar fi fost de ajuns. Structura economicoasă la care ajungem prin această reducere este exact aceea a faptului divers: o doamnă a înghiţit arsenic pentru că avea necazuri amoroase şi financiare. De ce s-a ostenit Flaubert să refacă, prin cercetări şi eforturi de imaginaţie, o structură mai complexă, dominată de reduplicare: două perioade de studiu, două neveste, doi amanţi ai celei de a doua? Singurul răspuns satisfăcător este acela că scriitorul a încercat să redea structura realităţii, a evenimentelor reale, caracterizate prin incompletitudine, repetiţie, expoliţie, aproximări succesive. De fiecare dată, oamenii au două şanse, pentru ca să fie mai limpede că, dacă ar fi fost într-adevăr în stare să-şi schimbe destinul, ar fi putut-o face. Mai mult, faimosul cuvânt-cheie al lui Charles, pe care el îl foloseşte şi când cangrenează piciorul lui Hippolyte, şi când descoperă înşelăciunea soţiei – fatalitate – este cuvântul care ne explică întreaga desfăşurare a evenimentelor. Ce înseamnă fatalitate este însă o altă chestiune.

Personajele au proiecte sau lipse de proiecte, care sunt relativ transparente pentru cititor, dar pe care ele nu şi le pot ghici unele altora. Îl vedem pe Lheureux ţesându-şi pânza, care pentru noi este foarte vizibilă; o considerăm un şiretlic ieftin, demult fumat – totuşi Emma îi cade în plasă, mai mult pentru că nu-i dă atenţie decât pentru că

nu pricepe unde vrea să ajungă. Notarul prosperă fără ca nimeni din jurul lui să încerce să-l imite, să-i ceară sfatul, să înveţe tehnicile unei administrări profitabile a banilor. Paracliserul cultivă cartofi în cimitir: este felul lui de a vedea prosperitatea.

Personajul Emmei este afectat de o singularitate calitativă: ea nu este singura de felul ei numai într-un sens numeric, ci şi în sensul că nevoile şi dorinţele ei sunt diferite de ale altora, ba chiar suferă de o nevoie de diferenţă. În societăţile tradiţionale (ca şi în cultura hollywoodiană), indivizii sunt asemănător conformaţi: Ulise îl înţelege pe Agamemnon când îl întâlneşte în infern, deoarece la fel ar fi gândit şi suferit şi el. Chiar un Werther rămâne asimilabil, comprehensibil, imitabil. Romanticii însă fac din diferenţă o marfă spre consum: ni se propune să-i înţelegem pe omul care râde, pe ţiganca Esmeralda, pe Filip al II-lea:

Io la rivedo ancor contemplar triste in volto il mio crin bianco il dí che qui di Francia venne…

Dna Bovary înseamnă coborârea acestei diferenţe, a acestei „distincţii”, în mica burghezie, printre oameni care n-au nimic excepţional, decât dorinţa de a se deosebi.

Din aceste proiecte se încheagă o intrigă. Intriga însă nu are acel caracter nuclear al tragediilor antice, la care, decantată de secole de repovestire, se emaciază până la simplitatea celor mai profunde mobiluri umane. Drama, conflictul sunt afectate de multiplicitate şi de *flou*; nu evoluează cu necesitate, deşi la urmă ai putea crede că altceva nu era de aşteptat. Emma ar fi putut să treacă peste ruşinea vânzării la mezat, să spunem, dacă Léon ar fi riscat o sumă: o mie, două mii de franci? Lheureux s-ar fi învoit cu mai puţin, iar dna Bovary ar fi putut trăi ca să ajungă la al treilea amant; atunci ar mai fi fost ea oare atât de naivă încât să se lase prinsă în cursă, atât de răzvrătită încât să vrea să moară?

Astfel decupată în mari panouri narative, acţiunea e structurată pe alternanţe de scene şi de analize. Rolul vedetă le revine scenelor. Acestea se compun dintr-un

decor, adesea foarte important, al cărui rol este să exprime imensa indiferenţă a universului faţă de bucuriile şi durerile oamenilor: trestiile, ridichea sălbatică, efectele de lumină, obiectele de menaj sunt nişte actori tot atât de însemnaţi ca şi oamenii. Prin decor trec personajele, care rostesc cuvinte la fel de indiferente ca şi peisajul. Numele proprii sunt evitate cu încăpăţânare de Flaubert: acţiunile le sunt atribuite unor pronume, *il*, *elle*, care nu cad în frază cu o greutate mai mare decât razele de soare printre ramificaţiile coralului de pe cămin. Uneori în scenele colective subiectele propoziţiilor sunt obiectele: batistele şterg frunţi înroşite, flacoanele de săruri se învârtesc în mâini.

Adesea scenele sunt construite pe acţiune dublă: Rodolphe şi Emma în timpul comiţiilor agricole sunt exemplul cel mai celebru; Léon şi elveţianul în biserică sunt altul. Dubla acţiune are şi ea rolul de a exprima indiferenţa universală, de data asta a oamenilor unii faţă de alţii. Uneori în scene se schiţează o acţiune, se seamănă dezvoltări a ceea ce va urma; dar niciodată hotărârile nu sunt luate spontan, niciodată efectul nu urmează direct din cauză. Se interpun perioade de timp care joacă rolul de tampon şi care permit libertăţii umane, dacă există, să se manifeste: or, lucru ciudat, oamenii acţionează, deşi sunt perfect liberi, exact în direcţia cea mai previzibilă.

Fraza lui Flaubert este compusă din mai multe elemente, legate între ele prin punct şi virgulă; punctul şi virgula reprezintă un semn care nu marchează nici distincţia dintre două idei diferite, nici pauza de respiraţie din cuprinsul aceleiaşi idei; caracterul indecis al semnului permite o articulare mai fină a propoziţiilor, cu mai multe grade de legătură, fără însă a produce o organizare semantică corespunzătoare. Cuvântul cel mai frecvent este „şi”, cu care începe de cele mai multe ori un membru de frază; dar acest „şi” are la rândul lui o valoare indecisă: nu leagă elemente echivalente, nici, în chip absurd, unele care n-au nici în clin, nici în mânecă unele cu altele, ci doar marchează o legătură vagă. „Şi” este doar un semn al

contemporaneităţii acţiunilor, nu al unei eventuale coreferenţialităţi. Asistam la un desfrâu al coordonării, care leagă propoziţii independente, fără vreo notabilă legătură semantică între ele.

Ritmul binar este frecvent; după punct şi virgulă, „şi” apare cu regularitatea unui pendul şi cu aceeaşi lipsă de sens. În limba română, am folosit aici o posibilitate care nu există în franceză, şi anume folosirea cuvântului „iar” în loc de „şi”: „Veioza de porţelan rotunjea pe tavan o lumină tremurătoare, *iar* draperiile trase ale leagănului păreau un cort alb care se înfoia în umbră, la marginea patului”. Acest „iar” adus de ritmul sintactic binar subliniază lipsa dureroasă a unei analogii între membrele frazei, ecou prin contrast la paralelismul biblic.

Încheind această secţiune, să notăm o imensă rezervă la Flaubert faţă de posibilităţile de expresie ale limbajului uman. Fraza pusă în exergă arată că pentru el literatura nu poate concura niciodată măcar la titlul de rival nefericit al realităţii; ele rămân veşnic separate printr-o distincţie de natură metafizică.

Rămâne de văzut în ce măsură scepticismul lui este epistemologic sau numai retoric, adică dacă el refuză să creadă doar în şansa omului de a exprima ceea ce concepe sau şi în şansa lui de a concepe vreodată în mod adecvat realitatea.

În sfârşit, câteva cuvinte despre traducerea de faţă. Ea vine după aceea a lui Demostene Botez, care datează din anii ’50 şi care a fost de numeroase ori reeditată în acest interval, fără îmbunătăţiri. Versiunea lui Botez este echilibrată, în general corectă; ea respectă normele limbii române literare de atunci. Din păcate, în ea s-au strecurat şi o serie de greşeli propriu-zise, rezultate din necunoaşterea unor expresii franceze, din interpretări eronate, din cercetări insuficiente, din identificarea nefericită a unor obiecte instrumentale de epocă. Aşa cum era, versiunea lui Botez este inacceptabilă astăzi pentru un editor care-şi respectă cititorul.

Noua traducere a fost realizată în etape succesive de un grup de studenţi de la secţia franceză a Universităţii din Bucureşti, sub îndrumarea semnatarului acestor rânduri. Ei se recomandă sub pseudonimul (de amintire caragialiană) D.T. Sarafoff şi se numesc, în ordinea segmentelor de două-trei capitole pe care le-au tălmăcit: Livia Geabelea, Nicoleta Mureşan, Marius Popescu, Alina Muşat, Simona Niţoi, Luiza Mihai, Nicoleta Popescu, Raluca Chivu, Alina Filip, Maria-Cornelia Tufă, Veronica Ştefan, Laura Negoiţă, Roxana Rădulescu, Camelia Bratosin, Mariana Drăgan, Ştefana Diaconescu şi Maria Bărbulescu. Toaleta finală a textului şi răspunderea pentru eventualele neajunsuri îi aparţin profesorului lor.

Sigur că obiectivele echipei au fost în primul rând de a corecta greşelile. *Il avait l'aspect d'un brave* nu înseamnă, cum crede autorul versiunii anterioare, „avea înfăţişare de om cumsecade", ci „de filfizon". *Il ne retirait pas volontiers ses mains de dedans ses poches* nu înseamnă „nu-şi ducea bucuros mâna la chimir", ci „nu punea osul la treabă". „Clopotul cel mare al lui Ambroise" este de fapt „clopotul cel frumos de la castelul Amboise".

Dincolo de această activitate justificată se află însă implicate opţiuni estetice divergente. Demostene Botez dimpreună cu mulţi alţi traducători ai vremii şi, aş zice, în frunte cu redactorii editurilor, care făceau legea pe atunci, sunt tributari unei concepţii care ar putea fi rezumată în trei principii:

dacă autorul nu s-a exprimat destul de „frumos", e de datoria traducătorului să înfrumuseţeze fraza, până la un nivel considerat ca o „calitate de consum": atunci când autorul foloseşte cuvântul „rochie" de trei ori în aceeaşi frază, versiunea românească se va descurca să suprime orice repetiţie;

întrucât autorul a scris în secolul al XIX-lea, şi textul trebuie să amintească de limba românească de atunci, măcar prin folosirea neaoşismelor în loc de neologisme: „disperare" se va spune „deznădejde", iar „mă sufoc" – „mă înăbuş"; cuvântul „vag", care apare de 18 ori în roman

şi care are o importanţă critică pentru interpretarea acestuia, nefiind considerat suficient de „autohton”, e înlocuit sistematic cu sinonime diverse;

pentru că avem de-a face cu o operă de artă, suntem datori să facem ca textul să arate cum credem noi că arată o operă de artă, excluzând, de pildă, termenii tehnici sau familiari. Aşa că din farmacia dlui Homais se va arunca diachylum-ul, fiind înlocuit prin simpli plasturi, iar dl Bovary îl va opera pe argatul de la han nu de echinism, ci de „picior sucit”.

Împotriva acestei estetici a bunei-cuviinţe, înarmată cum era pe atunci cu cenzura, suntem de acord că nu se prea putea lupta. Azi ne putem exprima alte preferinţe.

Pe lângă cele trei principii estetice de mai sus, ediţiile anterioare păcătuiau, după noi, şi printr-o relaţie cu publicul complet falsă: paternalistă, mincinoasă şi autoprotectivă. Cititorul era împiedicat, prin mânuirea pudică a echivalentelor româneşti, să afle când a avut Emma orgasm, aşa cum Flaubert indică, subtil, dar limpede; o întreagă teorie a sexualităţii este sugerată de romancierul francez, cu mijloacele discrete permise pe atunci, şi ocultată cu grijă de traducătorul român. Dispreţul autorului pentru proşti, fie că provin dintre oamenii simpli sau din clasele avute, este dirijat grijuliu în sensul unei duioşii faţă de proştii săraci, care să conforteze o eventuală beatificare a lui Flaubert în sanctuarul luptei de clasă. În fine, politica editării textului hotărăşte arbitrar că stimatul cititor nu trebuie să-şi bată capul cu chestiuni de amănunt, ci să reţină doar o generală şi favorabilă „impresie artistică”: cuvântul „litotritie”, numele unei operaţii chirurgicale care constă în sfărâmarea mecanică a calculilor urinari în vezică, nu e explicat prin notă, iar cititorul nu poate afla (deoarece mai sus s-a stabilit că nu-l interesează) ce sunt catargele veneţiene, ce este un *keepsake* sau ce se înţelegea prin osmazom. Cuvintele acestea fie sunt aruncate în treacăt, fie sunt deghizate prin traduceri perifrastice şi aproximative. Traducătorul nu zice „faleză”, fiindcă parcă nu sună româneşte, zice „mal

râpos”. În ceea ce priveşte biserica, pe de o parte se evită evocarea precisă a unor practici devoţionale precum novenele şi retretele, pe de altă parte se ocultează deosebirile cultului catolic faţă de ceea ce înţelege prin viaţă religioasă un cititor născut într-o ţară ortodoxă. Luând lucrurile aşa, editarea unui „clasic al literaturii universale” este o treabă uşoară.

Pe lângă reparaţiile lingvistice, schimbarea orientării estetice şi adoptarea unei politici transparente de prezentare a textului, am avut ca obiectiv o restaurare a operei flaubertiene, în deplin acord cu ideile actuale despre restaurarea operelor de artă din orice domeniu al patrimoniului. Restaurare înseamnă îndepărtarea intervenţiilor ulterioare, consolidarea şi stabilizarea obiectului, refacerea aspectului originar pe cât posibil fără distrugere şi adăugare de materie. Trebuie început prin a se respecta vocabularul autorului, numărul de cuvinte distincte, domeniile lor de provenienţă, retorica folosită, catahrezele, aluziile. Apoi trebuie ţinut seama de diferenţa structurală dintre cele două limbi, şi compensate absenţele unor categorii gramaticale şi tipuri de sintagme din fiecare dintre ele. (Dacă ne gândim că în franceză se poate spune şi *peau tendre*, şi *épiderme suave*, nu vom mai traduce *épiderme suave* prin *piele fragedă*.) Trebuie reconstituită moda feminină, inventarul casnic, nivelul tehnologic al epocii. (Charles nu putea privi vapoarele în portul Rouen, pentru că pe atunci se foloseau numai nave cu pânze.) Atâta timp cât traducătorul este considerat artist după criteriile de circ sau de varieteu, adică i se preamăreşte libertatea de a improviza, a lungi sau a scurta după inspiraţie, a folosi propriul inventar de noţiuni, a atribui autorului propriile sale idei etc., nu poate fi vorba de o traducere autentică. Autenticitate înseamnă transportarea cititorului în referinţele ţării şi epocii, familiarizarea lui cu perioada de cultură în care apare opera, şi nu vulgarizarea actualizantă. Traducătorul este artist în măsura în care foloseşte mijloacele limbii sale materne actuale pentru a obţine cu ajutorul lor efectele cele mai apropiate posibil de

ceea ce crede el, ca specialist avizat, a fi intenţionalitatea operei în contextul ei. Aceasta nu înseamnă câtuşi de puţin o abordare desuet-muzeografică, fiindcă de fapt opera e rescrisă în întregime: reconstituirea ei autentică nu este decât tot un fapt de artă. Umorul şi ironia, efectele prozodice, aliteraţiile sunt recreate de fiecare dată.

Câte dintre aceste obiective s-au îndeplinit, ce procent din realizări se datorează studenţilor, profesorului sau chiar lui Demostene Botez, ale cărui reuşite au fost preluate sau adaptate, este însă imposibil de stabilit.

Ioan Pânzaru

1. Taine scrie în Prefaţa la Eseu despre Fabulele lui La Fontaine: „Omul poate fi considerat ca un animal dintr-o specie superioară, care produce filosofii şi poeme, oarecum la fel cum îşi fac viermii de mătase gogoaşa sau albinele fagurii”.

Lui Louis Bouilhet

Partea întâi

I

Eram în sala de studiu, când intră directorul, urmat de un elev *nou,* care nu purta uniformă, şi de omul de serviciu, ducând în braţe un pupitru mare. Cei care dormeau se treziră şi sărirăm cu toţii în picioare ca şi cum ne-ar fi surprins învăţând.

Directorul ne făcu semn să ne aşezăm la loc; apoi, întorcându-se către pedagog, îi zise cu glas scăzut:

— Domnule Roger, ţi-l dau în grijă pe elevul ăsta; trece într-a şaptea. Dacă învăţătura şi purtarea or să-i fie meritorii, va trece *la cei mari*, unde i-ar cam fi locul, după vârsta lui.

Rămas în colţ, după uşă, unde abia-l zăream, *cel nou* era un flăcău de la ţară, de vreo cincisprezece ani, şi mai

înalt ca oricare dintre noi toţi. Avea părul retezat drept pe frunte, ca un cantor sătesc, părea cuminte şi foarte fâstâcit. Deşi nu era prea lat în spete, surtucul de postav verde, cu nasturi negri, îl strâmtora pesemne la subsuori şi lăsa să se vadă, prin deschizătura manşetelor răsfrânte, nişte încheieturi roşii, obişnuite cu aerul liber. Pulpele, în ciorapi albaştri, îi ieşeau dintr-un pantalon gălbui, pe care-l trăgeau grozav în sus bretelele. Era încălţat cu nişte ghete greoaie, prost văcsuite, cu ţinte pe pingele.

Începurăm să spunem lecţiile. El era numai urechi, atent ca la predică, neîndrăznind să stea picior peste picior, nici să se reazeme într-un cot, şi, la ora două, când sună clopoţelul, pedagogul fu nevoit să-i atragă atenţia, ca să se încoloneze şi el cu noi.

La intrarea în clasă, aveam obiceiul să ne aruncăm şepcile pe duşumea ca să avem apoi mâinile libere; încă din prag, trebuia să le azvârlim sub bancă, în aşa fel încât să se trântească de perete şi să ridice un praf cumplit; aşa era *obiceiul casei*.

Însă, fie că el nu băgase de seamă mişcarea, fie că nu îndrăznise să facă la fel, noi terminaserăm rugăciunea şi *ăla nou* tot îşi mai ţinea şapca pe genunchii strânşi. Era un acoperământ aparţinător ordinului compozit: arăta şi a căciulă de blană, şi a chipiu, şi a pălărie rotundă, şi a şapcă de vidră, şi a scufie de bumbac; ce mai, era unul dintre obiectele jalnice a căror urâţenie fără glas exprimă câteodată lucruri tot atât de profunde ca mutra unui idiot. Având o formă ovoidă, îmbârzoiată cu balene, începea cu trei caltaboşi făcuţi inel; deasupra alternau romburi din catifea şi din blană de iepure, despărţite cu panglică roşie; venea apoi un fel de sac ce se termina cu un poligon cartonat, acoperit de o broderie complicată din sutaş şi de unde atârna, la capătul unui şnur lung şi prea subţire, o împletitură din fire de aur, în chip de ciucure. Era nouă; îi lucea cozorocul.

— Ridică-te, zise profesorul.

Se sculă; şapca-i căzu. Toată clasa izbucni în râs.

Se aplecă după ea. Colegul de-alături i-o dădu jos cu

cotul şi el o mai ridică o dată.

— Descotoroseşte-te odată de şapca aia, zise profesorul, care era un om de spirit.

Elevii pufniră într-un râs zgomotos, bietul băiat se zăpăci, încât nu mai ştia dacă trebuia să ţină şapca în mână, s-o lase pe jos sau să şi-o pună pe cap. Se aşează din nou, ţinând-o pe genunchi.

— Ridică-te, reluă profesorul, şi spune-mi cum te numeşti.

Ăl nou rosti cu glas îngăimat un nume nedesluşit.

— Repetă!

Din nou se auzi aceeaşi boscorodeală de silabe, acoperită de huietul clasei.

— Mai tare! strigă profesorul, mai tare!

Luându-şi atunci inima-n dinţi, *ăl nou* deschise o gură cât toate zilele şi răcni din toţi bojocii, ca şi cum ar fi chemat pe cineva, un cuvânt: *Charbovari*.

Larma izbucni brusc, urcă în *crescendo,* cu acute (cu toţii urlam, lătram, tropăiam, repetând: *Charbovari! Charbovari!*), apoi se prelungi în note răzleţe, potolindu-se cu chiu, cu vai, dar tot mai răbufnind pe neaşteptate din câte un rând de bănci, pe unde mai pufnea ici şi colo vreun hohot înăbuşit ca o petardă care nu s-a stins de tot1.

Totuşi, sub ploaia de teme suplimentare, încetul cu încetul se făcu ordine în clasă, iar profesorul, izbutind în sfârşit să priceapă numele lui Charles Bovary, după ce-l pusese să i-l dicteze, să i-l spună pe litere şi să-l recitească, îi porunci îndată nefericitului să ia loc în banca leneşilor, sub catedră. Când să se urnească din loc, şovăi.

— Ce cauţi? îl întrebă profesorul.

— Şap… zise timid *cel nou*, uitându-se cu nelinişte în jur.

— Toată clasa să copieze cinci sute de versuri! Porunca, rostită cu glas mânios, ca un *Quos ego2,* opri o nouă vijelie. Potoliţi-vă odată! continuă el indignat, ştergându-şi fruntea cu o batistă pe care tocmai şi-o scosese din tocă. Iar dumneata, *cel nou*, o să-mi copiezi de douăzeci de ori verbul *ridiculus sum*.

Apoi, cu un glas mai blând, urmă:

— Ei, o să-ţi găseşti şapca; nu ţi-a furat-o nimeni!

Totul se linişti. Capetele se plecară peste caiete, iar *cel nou* păstră o purtare exemplară vreme de două ore, deşi se trezea, din când în când, cu câte un cocoloş de hârtie aruncat din vârful peniţei, care i se turtea pe obraz. Însă el se ştergea cu mâna, rămânând neclintit, cu ochii în jos.

Seara, în sala de studiu, îşi scoase din bancă mânecuţele, îşi puse în bună regulă lucruşoarele şi îşi linie cu grijă colile de hârtie. Îl văzurăm muncind conştiincios, căutând toate cuvintele în dicţionar şi dându-şi multă osteneală. Poate că numai datorită acestei bunăvoinţe de care dădu dovadă nu ajunse să fie trimis într-o clasă inferioară; căci, dacă ştia destul de bine regulile gramaticale, nu se pricepea deloc să dea frazelor o întorsătură elegantă. Latina începuse a o învăţa cu preotul din sat, fiindcă părinţii lui, din economie, nu-l trimiseseră la colegiu decât când nu se mai putea altfel.

Tatăl lui, dl Charles-Denis-Bartholomé Bovary, fost subchirurg militar, compromis, prin anul 1812, în nişte poveşti legate de recrutare şi silit, cam în aceeaşi vreme, să iasă din cadrele active, profitase atunci de farmecul său personal ca să agaţe din zbor o zestre de şaizeci de mii de franci ce i se oferea sub înfăţişarea fetei unui negustor de tricotaje, care se îndrăgostise de ţinuta lui. Băiat frumos, bun de gură, zornăindu-şi pintenii, purtând mustăţi unite cu favoriţii, cu degetele pline de ghiuluri şi îmbrăcându-se în culori ţipătoare, avea o înfăţişare de filfizon, dimpreună cu voioşia facilă a unui comis-voiajor. După însurătoare trăi doi-trei ani din zestrea soţiei: lua cine îmbelşugate, se scula târziu, fuma din pipe mari de porţelan, se întorcea seara acasă doar după spectacol şi frecventa cafenelele. Socru-său muri fără să lase mare lucru; faptul îl indignă, se lansă *în industrie*, pierdu ceva bani, apoi se retrase la ţară, unde vru *să-şi fructifice proprietăţile*. Dar, fiindcă nu se pricepea la agricultură mai mult decât la stambă, folosea caii la călărie în loc să-i trimită la arat, bea cidrul

pus în sticle în loc să-l vândă, mânca cele mai frumoase orătănii din curte, iar cu slănina de porc îşi ungea cizmele de vânătoare, îşi dădu seama îndeajuns de repede că era mai profitabil să se lase de orice soi de afaceri.

Pentru două sute de franci pe an, găsi de închiriat într-un sat, la hotarul dintre ţinutul Caux şi Picardia, un fel de locuinţă jumătate fermă, jumătate conac; şi, plin de amărăciune, ros de regrete, dând vina pe Cel-de-Sus şi invidios pe toată lumea, se retrase acolo, de la vârsta de patruzeci şi cinci de ani, scârbit de oameni, după cum zicea el, şi hotărât să trăiască în pace.

Soţia fusese odinioară nebună după el; îl iubise cu o slugărnicie care-l îndepărtase şi mai mult de ea. Voioasă altădată, expansivă şi plină de dragoste, odată cu trecerea anilor – ca vinul trezit care se oţeteşte – ajunsese arţăgoasă, plângăcioasă, nevricoasă. Atât de mult suferise, fără să se plângă, la început, când îl vedea alergând după toate tălaniţele de ţară şi când venea seara acasă după ce făcuse turul stabilimentelor, lehămetit şi duhnind ca beţivii! Mai apoi, mândria i se răzvrătise. Atunci începu să tacă, înghiţindu-şi furia cu un stoicism mut, pe care-l păstră până la moarte. Era tot timpul pe drumuri, cu treburi. Mergea la avocaţi, la preşedintele tribunalului, ţinea minte când sunt scadenţele poliţelor, se ruga de păsuire; iar acasă călca, spăla, cosea, îi supraveghea pe lucrători, plătea facturile, în timp ce conaşul, fără nici să-i pese, veşnic toropit, într-o moţăială îmbufnată din care nu se trezea decât ca să-i facă observaţii, îşi vedea de fumat la colţul vetrei, scuipând în spuză.

Când avură un copil, trebui dat la doică. Adus acasă, plodul fu răsfăţat ca un prinţ. Mama îl îndopa cu dulceţuri; tata îl lăsa să alerge desculţ şi, ca să facă pe filosoful, zicea chiar că ar putea foarte bine să umble gol-puşcă, la fel ca puii animalelor. Contrar tendinţelor materne, el avea despre copilărie un anumit ideal viril, în conformitate cu care încerca să-şi educe feciorul, cerând să fie crescut aspru, spartan, ca să dobândească o constituţie zdravănă. Îl trimitea la culcare fără foc în cameră, îl învăţa să tragă

câte o duşcă de rom şi să batjocorească procesiunile religioase. Însă, fiind o fire liniştită, copilul nu prea răspundea acestor strădanii. Maică-sa îl târa tot timpul după ea; îi decupa figurine din carton, îi spunea basme, vorbea cu el ţinându-i monologuri interminabile, pline de ghiduşii melancolice şi de gângureli drăgăstoase. Având o viaţă atât de însingurată, îşi proiectă asupra copilului toate vanităţile destrămate, sfărâmate. Visa pentru el situaţii sus-puse, îl şi vedea înalt, frumos, spiritual, căpătuit la poduri şi şosele ori în magistratură. Îl învăţă să citească, ba chiar să cânte două-trei romanţe scurte, acompaniindu-l pe un pian vechi de-al ei. Însă, la toate astea, dl Bovary, prea puţin sinchisindu-se de carte, zicea că *nu merită să-ţi baţi capul*! Păi or să aibă ei vreodată cu ce să-l ţină la şcolile guvernului, să-i cumpere o funcţie sau un capital de comerţ? De altfel, *cu tupeu, un bărbat răzbeşte întotdeauna în lume*. Dna Bovary îşi muşca buzele, iar copilul hoinărea prin sat.

Se lua după oamenii care arau şi azvârlea cu bulgări de pământ în corbi, care zburau. Mânca mure de pe marginea şanţului, păzea curcile cu o joardă, întorcea fânul la coasă, alerga prin pădure, când ploua juca şotron în pridvorul bisericii, iar de sărbătorile mari se milogea de paracliser să-l lase să tragă clopotele, ca să se spânzure cât era de mare de funia cea groasă şi să se simtă luat pe sus în zborul ei.

De aceea crescu voinic ca un stejar. Căpătă mâini puternice, obraji rumeni.

Când împlini doisprezece ani, maică-sa primi învoire să-l dea la învăţătură. Misiunea îi fu încredinţată preotului. Însă lecţiile erau atât de scurte şi de neatent urmărite, încât nu puteau fi de mare folos. Aveau loc în momentele de răgaz, în sacristie, din picioare, pe furate, între un botez şi o înmormântare; alteori, preotul îşi chema elevul după *Angelus*, dacă nu mai trebuia să iasă din casă. Urcau în odaie, se instalau; musculiţele şi fluturii de noapte dădeau roată în jurul lumânării. Era cald, copilul adormea; iar bătrânelul, aţipind cu mâinile pe burtă, începea curând

să sforăie cu gura căscată. Alteori, când dl paroh se întorcea de la maslul vreunui bolnav din împrejurimi şi-l zărea pe Charles umblând teleleu pe câmp, îl chema, îi ţinea o predică de-un sfert de ceas şi profita de ocazie ca să-l pună să-şi conjuge verbele la umbra unui copac. Îi întrerupea ba ploaia, ba vreo cunoştinţă care trecea pe acolo. De altminteri, era întotdeauna mulţumit de elev; zicea chiar că *tânărul* are o memorie foarte bună.

Însă Charles nu putea rămâne numai cu atât. Doamna se arătă energică. De ruşine sau mai degrabă de oboseală, domnul cedă fără vreo rezistenţă, dar mai aşteptară încă un an, pentru ca băiatul să capete prima împărtăşanie.

După aceea trecură alte şase luni; şi, în anul care urmă, Charles fu trimis de-adevărat la colegiul din Rouen, unde-l aduse chiar tatăl lui, către sfârşitul lui octombrie, la vremea târgului de la Saint-Romain.

Ne-ar fi cu neputinţă acum să ne mai amintim vreunul ceva despre el. Era un băiat cu temperament moderat, care se juca în recreaţii, învăţa în sala de studiu, atent în clasă, dormind bine în dormitor şi mâncând zdravăn în sala de mese. Avea drept corespondent un grosist de fierărie de pe strada Ganterie, care îl scotea o dată pe lună, duminica, după ce-şi închidea prăvălia; îl trimitea să se plimbe prin port, să se uite la corăbii, apoi îl aducea îndărăt la colegiu încă de la şapte, înainte de cină. În fiecare joi seara îi scria mamei o scrisoare lungă cu cerneală roşie, sigilând-o cu trei peceţi; apoi mai repeta din caietele de istorie sau citea un exemplar vechi din *Anacharsis3*, care zăcea prin sala de studiu. Când ieşea la plimbare, pălăvrăgea cu servitorul, care era de la ţară ca şi el.

Străduindu-se din greu, izbuti să rămână mereu printre cei mijlocii din clasă; ba chiar o dată căpătă o primă menţiune la ştiinţele naturii. Dar, la sfârşitul clasei a treia, părinţii îl retraseră din colegiu4 pentru a-l trimite la medicină5, convinşi că va fi în stare să se descurce singur până la bacalaureat6.

Maică-sa îi alese o cameră, la etajul patru, pe strada Eau-de-Robec7, la un boiangiu pe care-l cunoştea. Se înţelese cu el pentru casă şi mâncare, făcu rost de mobilă, o masă şi două scaune, puse să i se aducă de acasă un pat vechi din cireş şi mai cumpără şi o sobiţă de tuci, cu o provizie de lemne ca să se încălzească sărmanul copil. Apoi plecă, la sfârşitul săptămânii, după ce-l povăţui de o mie de ori să se comporte bine, acum, că avea să fie lăsat de capul lui.

Programul cursurilor, pe care-l citi pe un afiş, îi dădu un fel de ameţeală: curs de anatomie, curs de patologie, curs de fiziologie, curs de farmacie, curs de chimie, şi de botanică, şi de clinică, şi de terapeutică, başca igiena şi *materia medica8*, nume de ale căror etimologii habar n-avea şi care i se păreau uşile unor sanctuare cufundate în tenebre auguste.

Nu înţelegea o iotă; degeaba asculta, nu se lumina deloc. Cu toate acestea era muncitor, îşi dădea caietele la legat. Se ducea la toate cursurile şi nu scăpa nicio vizită în saloanele spitalului. Îşi îndeplinea măruntele treburi zilnice aidoma unui cal de manej, care se tot învârte pe loc cu ochii legaţi, neştiind pentru ce se canoneşte.

Ca să-i mai scutească băiatului cheltuiala, maică-sa îi trimitea în fiecare săptămână, cu poştalionul, o bucată de friptură de viţel la cuptor, din care mânca dimineaţa, după ce se întorcea de la spital, bătând talpa de zid ca să-şi dezmorţească picioarele. Pe urmă trebuia să alerge la prelegeri, la disecţii, la azil9, iar apoi o pornea spre casă luând oraşul în curmeziş. Seara, după cina zgârcită pe care i-o dădea gazda, urca în camera lui şi se punea din nou pe treabă, cu hainele ude din care ieşeau aburi, în faţa sobei încinse.

În serile frumoase de vară, la ceasul când străzile călduţe sunt pustii, când servitoarele joacă volanul10 în faţa uşilor, el deschidea fereastra şi-şi rezema coatele pe pervaz. Râul, care face din acest cartier al Rouen-ului un fel de mică Veneţie infectă, curgea dedesubt, galben, violet sau albastru, printre poduri şi grilaje. Pe mal, câţiva

muncitori şedeau pe vine aplecându-se să-şi spele braţele în apă. Pe prăjinile scoase în afară la gura podurilor caselor atârnau la uscat sculuri de bumbac. În faţă, dincolo de acoperişuri, se întindea cerul mare şi curat, cu soarele roşu la apus. Ce bine trebuie să fie acasă! Şi ce răcoare sub făget! Îşi umfla nările ca să tragă în piept miresmele câmpului, care nu ajungeau până la el.

Slăbi, se lungi, şi chipul îi căpătă o expresie îndurerată care-i dădea un aer aproape interesant.

În mod firesc, din nepăsare, o lăsă mai moale cu respectarea hotărârilor luate. O dată lipsi la vizită, a doua zi de la curs şi, savurând astfel plăcerile lenii, cu vremea nici nu mai călcă pe-acolo.

Căpătă obiceiul de a merge la cârciumă şi patima pentru jocul de domino. Să se închidă în fiecare seară într-un local public jegos, ca să plesnească pe mesele de marmură cu nişte oscioare de oaie însemnate cu puncte negre, i se părea a fi un act de libertate, preţios, care-l înălţa în propria-i stimă. Era ca o iniţiere în lume, calea spre plăcerile oprite; şi, când se întorcea acasă, punea mâna pe clanţa uşii cu o bucurie aproape senzuală. Atunci, multe lucruri pe care le înăbuşise în el ieşiră la iveală; învăţă pe de rost cântecéle, pe care le cânta la petreceri11, se entuziasmă de Béranger, învăţă să facă punch şi cunoscu, în cele din urmă, dragostea.

Mulţumită acestor activităţi pregătitoare, pică răsunător la examenul de ofiţer sanitar12. Chiar în acea seară era aşteptat acasă, ca să i se sărbătorească succesul!

Plecă pe jos, se opri la marginea satului, trimise după maică-sa şi-i povesti totul. Ea îl scuză, dând toată vina pe o nedreptate a examinatorilor, şi-l mai îmbărbătă puţin, luând asupră-şi sarcina de a aranja lucrurile.

Abia după cinci ani află adevărul dl Bovary, când totul era de domeniul trecutului; şi-l acceptă, nefiind, de altminteri, în stare să-şi închipuie că un flăcău ieşit din osul lui ar putea fi prostovan.

Charles se puse aşadar din nou pe treabă şi-şi pregăti fără întrerupere materiile pentru examen, învăţând

întrebările pe de rost. Trecu, obţinând o notă destul de bună. Ce zi frumoasă pentru maică-sa! Se dădu o masă de sărbătoare.

Unde avea să-şi exercite meşteşugul? La Tostes. Acolo nu era decât un medic bătrân. De multă vreme îl pândea să moară dna Bovary; nici n-apucase să dea bietul om ortul popii, că Charles se şi instală vizavi, în calitate de urmaş.

Dar nu ajunge să-ţi creşti feciorul, să-l treci prin medicină şi să descoperi Tostes ca să aibă unde practica. Îi mai trebuia şi o nevastă. I-o găsi: era văduva unui portărel din Dieppe, care avea patruzeci şi cinci de ani şi o rentă de o mie două sute de livre13.

Cu toate că era urâtă, uscată ca o surcică şi cu o faţă plină de coşuri ca via la cules, dna Dubuc avea, de bună seamă, destule partide dintre care să aleagă. Ca să-şi atingă scopul, coana Bovary fu nevoită să-i înlăture pe toţi concurenţii, ba chiar zădărnici cu multă pricepere intrigile unui cârnăţar, care era susţinut de preoţime.

Charles întrezărise, prin această căsătorie, ajungerea într-o situaţie mai bună, închipuindu-şi că o să fie mai liber şi o să poată dispune de persoana şi de banii lui. Însă nevastă-sa se făcu stăpână; el trebuia să zică asta de faţă cu lumea, să nu zică aia, să postească vinerea, să se îmbrace după gustul ei şi să-i hărţuiască la poruncă pe clienţii care nu plăteau. Îi desfăcea scrisorile, îi pândea orice mişcare şi asculta prin peretele cabinetului, ori de câte ori era la consultaţie vreo femeie.

Era musai să-i aducă el personal ciocolata în fiecare dimineaţă, s-o înconjoare cu interminabile atenţii. Se plângea mereu de nervi, de piept, de indispoziţii. Zgomotul paşilor îi făcea rău; dacă plecai de lângă ea, singurătatea i se părea apăsătoare; dacă veneai îndărăt, însemna că voiai s-o vezi moartă, cu siguranţă. Seara, când se întorcea Charles, îşi scotea braţele lungi şi osoase de sub aşternut, i le petrecea pe după gât şi, punându-l să se aşeze pe marginea patului, începea să-i vorbească de supărările ei: ba că a uitat-o, ba că el iubeşte pe alta. Bine îi spusese

cineva că o să fie nenorocită; şi până la urmă îi cerea un sirop pentru sănătate şi ceva mai multă dragoste.

1. Forma aceasta, bolborosită, a numelui lui Charles Bovary evocă, în limba franceză, numele unui obicei popular, *charivari,* tărăboi făcut de tineri sub ferestrele unor proaspeţi însurăţei nepotriviţi prin vârstă sau prin avere.

2. Cuvinte ameninţătoare pronunţate de Neptun împotriva vânturilor dezlănţuite fără ştirea lui, în *Eneida,* Cartea I, v. 135: „(Voi), *pe care eu* (v-aş putea zdrobi atât de uşor...)". Se folosesc pentru a exprima o autoritate absolută.

3. *Călătoria tânărului Anacharsis în Grecia* (1787), roman educativ de abatele Jean-Jacques Barthélemy (1716-1795). Folosind pentru personajul principal numele unui filosof scit, care a trăit însă în epoca arhaică, lucrarea presupune că Anacharsis călătoreşte în Grecia pe timpul lui Platon, Aristotel şi Demostene; aceasta îi permite autorului, care era un erudit (specialist în limbi semitice vechi şi numismat), să-i comunice cititorului multe cunoştinţe despre Grecia clasică. Cartea a avut un succes răsunător, i-a adus abatelui un fotoliu la Academie şi a fost larg difuzată vreme de aproape o sută de ani, deoarece, pe de o parte, interesul pentru democraţia ateniană era o constantă a sensibilităţii revoluţionare, iar pe de altă parte informaţia oferită sprijinea învăţământul, foarte dezvoltat pe atunci, al limbilor clasice.

4. Învăţământul secundar francez avea loc pe vremea aceea în colegii, finanţate de consiliile comunale ale localităţilor, şi în licee, administrate de autoritatea centrală. Durata şcolarizării putea merge până la şase ani, dar nu exista o normă. Liceul în sens actual se instituie abia în 1891, când se schimbă şi modul de a denumi clasele (primul an de studii devine clasa a şasea, al doilea devine clasa a cincea etc.).

5. La Rouen exista o şcoală pregătitoare de medicină, care însă nu putea conferi doctoratul.

6. Primul titlu universitar, care la vremea aceea era conferit de unele facultăţi, şi doar excepţional de licee. Bacalaureatul a fost creat în 1808. La început, candidatul, în vârstă de cel puţin 16 ani, trebuia să aducă un certificat de la un profesor, de la tatăl său sau de la un frate, prin care să se ateste că a studiat; examenul propriu-zis consta dintr-o conversaţie. În perioada când se presupune că au loc studiile lui Charles Bovary se introduseseră deja lucrările scrise, o compoziţie franceză şi o traducere din latină. Medicina nu conferea un bacalaureat propriu, ci solicita un certificat provenit de la litere şi un altul de la ştiinţe. Bacalaureatul modern va apărea abia în 1891.

7. Robec este un râuleţ care se varsă în Sena, chiar în oraşul Rouen.

8. Studiul substanţelor din care se fac medicamente.

9. În original *hospice,* instituţie în care, spre deosebire de spital, erau adăpostiţi bătrâni, infirmi, incurabili, orfani şi copii abandonaţi.

10. Joc la modă începând de prin secolul al XVII-lea; volanul este o minge făcută din plută, în care sunt înfipte pene, şi care se loveşte cu o rachetă (asemănător badmintonului de azi).

11. În original, *bienvenues,* mese festive care se ofereau membrilor unei asociaţii la care tocmai se alătura un nou-venit.

12. Cadru sanitar autorizat odinioară în Franţa să trateze bolnavii, fără să aibă titlul de doctor; instituit prin legea din 1803, ofiţerul sanitar (*officier de santé*) a persistat vreme de aproape un veac. Nu putea practica în afara departamentului pentru care dăduse concurs şi nici nu putea efectua operaţii de mare chirurgie decât în prezenţa unui doctor.

13. Livra este numele vechi al unităţii monetare instituite de Republică, francul.

II

Într-o noapte, către ora unsprezece, îi trezi un cal care se oprise chiar în faţa uşii. Slujnica deschise

gemuleţul de la pod şi parlamentă o vreme cu bărbatul de jos, din stradă. Venise după doctor; adusese o scrisoare. Nastasie coborî scările dârdâind şi merse să deschidă pe rând broasca şi zăvoarele. Omul îşi lăsă calul şi, urmând-o pe servitoare, intră imediat după ea. Scoase din căciula de lână cu canafuri cenuşii o scrisoare învelită într-o cârpă şi i-o înmână precaut lui Charles, care se rezemă într-un cot de pernă ca s-o citească. Nastasie, lângă pat, ţinea lumânarea. Pudică, doamna rămase cu faţa la perete, întorcându-le spatele.

Prin acea scrisoare, pecetluită cu un sigiliu mic de ceară albastră, dl Bovary era implorat să vină imediat la ferma Bertaux, ca să pună la loc un picior rupt. Dar, de la Tostes la Bertaux, trecând prin Longueville şi Saint-Victor, sunt şase leghe1 bune de mers. Era întuneric beznă. Dna Bovary cea tânără se temea să n-aibă soţul vreun accident. Se luă aşadar hotărârea ca rândaşul să plece înainte. Charles urma să pornească după trei ore, când o să răsară luna. Aveau să trimită un puşti în cale, ca să-i arate drumul către fermă şi să-i deschidă porţile.

Pe la orele patru de dimineaţă, Charles, bine înfăşurat în manta, porni la drum către Bertaux. Moleşit încă de căldura somnului, se lăsa legănat în trapul paşnic al dobitocului. Ori de câte ori acesta se oprea singur în faţa gropilor înconjurate de mărăcini, săpate la marginea ogoarelor, Charles se trezea tresărind, îşi amintea de piciorul rupt şi încerca să-şi împrospăteze în memorie toate fracturile pe care le ştia. Ploaia se oprise; începea să se crape de ziuă şi, pe ramurile desfrunzite ale merilor, păsărelele stăteau nemişcate, zbârlindu-şi penele mărunte în vântul rece al dimineţii. Şesul se întindea cât vezi cu ochii, şi pâlcurile de copaci din jurul fermelor făceau, din loc în loc, rare pete vineţii pe întinderea cenuşie care, la orizont, se contopea cu tonul mohorât al cerului. Din când în când, Charles deschidea ochii; apoi mintea-i ostenea, somnul se întorcea cu de la sine putere, aţipea în curând şi-l cuprindea un fel de moţăială, în care, senzaţiile cele proaspete confundându-se cu amintirile, se percepea

dedublat, şi student, şi însurat, şi culcat în pat, ca mai adineauri, şi trecând prin salonul de reanimare, ca pe vremuri. Mirosul cald de cataplasme i se amesteca în minte cu mireasma proaspătă de rouă; auzea zdrăngănind pe vergele inelele de fier ale perdelelor de la paturi şi pe nevastă-sa sforăind… Trecând prin Vassonville, zări la marginea unui şanţ un băieţel care şedea pe iarbă.

— Dumneavoastră sunteţi doctorul? întrebă copilul.

Când auzi răspunsul lui Charles, îşi luă saboţii în mână şi începu să alerge înaintea lui.

Pe drum, ofiţerul sanitar îşi dădu seama, din ceea ce-i spunea călăuza, că dl Rouault trebuie să fie un gospodar dintre cei mai înstăriţi. Îşi rupsese piciorul seara, în ajun, întorcându-se de la un vecin, unde *făcuseră Boboteaza*. Nevasta lui murise de doi ani. N-o mai avea decât pe *domnişoara*, care-l ajuta să ţină casa.

Făgaşurile se adânciră. Se apropiau de Bertaux. Atunci puştanul se făcu nevăzut prin gaura unui gard-viu, apoi se întoarse pe la capătul unei curţi ca să deschidă bariera. Calul aluneca pe iarba udă; Charles se apleca pe sub crengi. Câinii de pază lătrau de la coteţe, smucindu-se în lanţuri. Când intră la Bertaux, calul se sperie şi sări brusc într-o parte.

Era o fermă arătoasă. În grajduri se vedeau, pe deasupra porţilor cu partea de sus deschisă, cai mari de arat care mâncau liniştiţi din ieslele noi. De-a lungul clădirilor se întindea o groapă mare de bălegar, de unde ieşeau aburi, şi, printre găini şi curci, ciuguleau din ea şi vreo cinci-şase păuni, mândria crescătorilor de orătănii din Caux2. Târla oilor era mare, hambarul înalt, cu pereţii netezi ca-n palmă. Sub un şopron se aflau două căruţe mari şi patru pluguri, cu bicele, cu hamurile, cu tot tacâmul lor, iar cergile de lână albastră se prăfuiau de pulberea măruntă căzută din fânar. Ograda era în pantă, plantată cu copaci la distanţe egale, iar dinspre baltă se auzea larma veselă a unui cârd de gâşte.

O femeie tânără, într-o rochie albastră de lână merinos, cu trei volane, ieşi în pragul casei pentru a-l

întâmpina pe dl Bovary, pe care-l pofti în bucătărie, unde ardea un foc mare. Mâncarea oamenilor clocotea primprejur, în oale desperecheate. Haine ude erau puse la uscat înăuntrul căminului. Lopata, cleştele şi ciocul foalelor, toate de proporţie colosală, străluceau ca oţelul şlefuit, în timp ce pe pereţi erau înşirate nenumărate ustensile de bucătărie, în care se răsfrângeau, inegal, flacăra vie din vatră alături de primele luciri ale soarelui răzbătând prin geamuri.

Charles urcă la primul etaj să-l vadă pe bolnav. Îl găsi în pat, asudând sub cuverturi, cu scufia de bumbac aruncată cât colo. Era un om scurt şi gros de vreo cincizeci de ani, cu pielea albă, ochii albaştri, chelie deasupra frunţii şi purtând cercei. Pe un scaun, lângă el, avea o carafă mare cu rachiu, din care-şi turna când şi când, ca să-i mai vină inima la loc; dar, de cum îl zări pe doctor, însufleţirea îi pieri şi, în loc să înjure cum făcuse de douăsprezece ore încoace, începu să scâncească încetişor.

Fractura era una simplă, fără nicio complicaţie. Charles nici n-ar fi îndrăznit să-şi dorească alta mai uşoară. Atunci, amintindu-şi cum se purtau profesorii lui la patul răniţilor, îşi îmbărbătă pacientul cu tot soiul de glume, mângâieri chirurgicale care sunt ca uleiul cu care se unge bisturiul. Ca să fabrice atele, căutară sub şopron o legătură de scândurele. Charles alese una, o tăie în bucăţi şi o lustrui cu un ciob de geam, în vreme ce slujnica rupea nişte cearşafuri ca să facă feşe, iar dra Emma se străduia să coasă nişte perniţe. Cum nu-şi găsea repede cutia cu aţă şi ace, tatăl se impacientă; ea nu-i răspunse nimic; dar, cosând, se înţepa la degete şi le ducea apoi la gură să le sugă.

Charles fu surprins de albeaţa unghiilor ei. Erau strălucitoare, ascuţite la vârf, mai curate ca fildeşurile de Dieppe şi tăiate în formă de migdală. Totuşi, nu avea o mână frumoasă, poate nu destul de palidă, cu falange cam uscate; era şi prea lungă, având contururi care se mlădiau fără moliciune. Ce era frumos la ea erau ochii: deşi căprui, păreau negri din cauza genelor, iar privirea i se înălţa

deschisă, cu o îndrăzneală candidă.

După ce termină cu pansatul, doctorul fu invitat, chiar de dl Rouault, să *ia ceva în gură* înainte de plecare.

Charles coborî în sala de la parter. Pe o măsuţă, la picioarele unui pat mare cu baldachin de indiană, având un imprimeu cu personaje turceşti, se aflau două tacâmuri şi două pahare de argint. Se simţea un miros de stânjenel şi de cearşafuri jilave venind dintr-un dulap înalt de stejar, aşezat cu faţa la fereastră. Jos, prin colţuri, erau puşi în picioare saci cu grâu. Nu încăpuseră în hambarul de alături, la care duceau trei trepte de piatră. Ca podoabă a locuinţei, era agăţată într-un cui, în mijlocul peretelui a cărui zugrăveală verde se cojea de silitră, un cap de Minervă în creion, cu ramă aurită şi care avea scris jos, cu litere gotice: „Dragului meu tătic”.

Vorbiră mai întâi despre bolnav, apoi despre vremea de afară, despre geruri, despre lupii care băntuiau noaptea pe câmp. Drei Rouault nu-i plăcea deloc la ţară, mai ales acum, când toate grijile fermei căzuseră aproape numai pe capul ei. Cum în sală era răcoare, dârdâia mâncând, descoperindu-şi puţin buzele cărnoase, pe care, când tăcea, avea obiceiul să şi le mozolească.

Gâtul îi ieşea dintr-un guler alb, răsfrânt. Părul era pieptănat peste urechi în două bandouri, atât de netede încât păreau fiecare dintr-o substanţă compactă, despărţite în creştet de o cărare subţire, care se încovoia uşor după forma craniului; abia lăsând să se zărească lobul urechii, se adunau la spate într-un coc îmbelşugat, cu o mişcare unduioasă către tâmple, lucru pe care medicul de ţară îl observa pentru prima oară în viaţă. Umerii obrajilor i-erau trandafirii. Purta, ca un bărbat, agăţat printre doi nasturi de la corsaj, un lornion de baga.

Când Charles, după ce urcase să-şi ia rămas-bun de la moş Rouault, reveni în sală înainte să plece, o găsi în picioare, rezemându-şi fruntea de geam şi privind în grădină, unde vântul doborâse aracii de fasole. Ea se întoarse.

— Căutaţi ceva? întrebă.

— Cravaşa, vă rog, răspunse el.

Şi începu să scotocească pe pat, pe după uşi, pe sub scaune; cravaşa era căzută pe jos, între saci şi perete. Dra Emma o zări şi se aplecă peste sacii de grâu. Din galanterie, Charles se repezi şi el şi, cum îşi întindea braţul în aceeaşi direcţie, îşi simţi pieptul atingând uşor spinarea fetei, aplecată sub el. Se ridică îmbujorată şi-l privi peste umăr, întinzându-i vâna de bou.

În loc să revină la Bertaux peste trei zile, după cum făgăduise, se înapoie chiar a doua zi, apoi regulat, de două ori pe săptămână, fără a mai pune la socoteală vizitele neaşteptate pe care le făcea din când în când, ca din întâmplare.

Toate, de altfel, merseră bine; vindecarea decurse după toate regulile, şi când, după patruzeci şi şase de zile, moş Rouault fu văzut făcând exerciţii de mers singur prin *cocioaba* lui, dl Bovary începu să fie considerat un om de mare valoare. Moş Rouault zicea că n-ar fi fost mai bine vindecat nici de cei dintâi medici din Yvetot sau chiar din Rouen.

Cât despre Charles, el nici măcar nu stătu să se întrebe de ce venea la Bertaux cu plăcere. Şi, chiar dacă s-ar fi gândit, ar fi pus tot zelul pe seama gravităţii cazului sau poate pe câştigul la care spera. Totuşi, din cauza asta oare erau vizitele la fermă o excepţie încântătoare, printre ocupaţiile nesărate din viaţa lui? În zilele cu pricina, se scula cu noaptea în cap, pornea la galop, îşi zorea calul, apoi se dădea jos ca să-şi şteargă picioarele pe iarbă şi, înainte să intre, îşi punea mănuşi negre. Îi plăcea să se vadă ajungând în curte, să simtă bariera învârtindu-se lângă umăr, şi cocoşul care cânta pe zid, şi argaţii care-i ieşeau în întâmpinare. Îi plăceau şura şi grajdurile; îi era drag moş Rouault, care bătea palma cu el, zicând că e salvatorul lui; îi erau dragi saboţii mărunţi ai drei Emma, pe lespezile spălate din bucătărie; tocurile înalte o mai înălţau puţin, şi când mergea înaintea lui, tălpile de lemn ale saboţilor, ridicându-se iute, pocneau uscat pingeaua ghetei.

Ea îl însoţea întotdeauna până la prima treaptă a scării de la intrare. Când se întâmpla să nu fi fost încă adus calul, rămânea şi ea acolo. Îşi luaseră deja rămas-bun, nu-şi mai spuneau nimic; o învăluia vântul şesului, răvăşindu-i cârlionţii nesupuşi de pe ceafă sau fluturându-i pe şold cordoanele şorţului care se răsuceau ca nişte panglici. Odată, pe vreme de moină, de pe scoarţa copacilor din curte se prelingea apa, iar zăpada se topea pe acoperişurile clădirilor. Ea era în prag; merse să-şi caute umbreluţa şi o deschise. Umbrela, din mătase de culoarea guşii porumbelului, prin care răzbătea soarele, îi lumina pielea albă a feţei cu răsfrângeri schimbătoare. Surâdea, de dedesubt, căldurii blânde; şi răsunau picăturile de apă căzând, una câte una, pe moarul întins.

La începutul vizitelor lui Charles la Bertaux, dna Bovary tânăra nu uita niciodată să întrebe de bolnav, ba chiar, în registrul pe care-l ţinea în dublă partidă, începuse pentru dl Rouault o frumoasă pagină albă. Dar când află că avea o fată, începu să iscodească; şi află că dra Rouault, crescută la mănăstire, la ursuline, primise, cum se spune, o *educaţie aleasă* şi că, prin urmare, ştia dansul, geografia, desenul, broderia şi cântatul la pian. Asta era prea de tot!

„De-aia, va să zică, îşi spunea ea, de-aia i se luminează dumnealui faţa când se duce s-o vadă şi îşi pune vesta cea nouă, chiar cu riscul să i-o strice ploaia? Ah! Femeia asta! Femeia asta!”

Şi o urî din instinct. La început, îşi mai uşură sufletul făcând aluzii. Charles nu le pricepu; apoi prin reflecţii ocazionale, pe care el nu le comenta, de teamă să nu dezlănţuie furtuna; în cele din urmă prin imputări aruncate pe nepusă masă, la care Charles nu ştia ce să zică… Cum se face că se tot ducea la Bertaux, de vreme ce dl Rouault se vindecase şi dumnealor nici nu plătiseră încă? Ei! păi acolo era *o anumită persoană*, una care ştia să converseze, să brodeze, o cultă. Asta-i plăcea lui: îi trebuiau demoazele de oraş! şi iar începea:

— Fata lui moş Rouault, demoazelă de oraş! Să fim serioşi! Bunicul lor a fost cioban şi au şi un văr care era

cât pe-aci să ajungă în faţa Curţii cu Juri pentru o lovitură cam urâtă, într-o încăierare. Nu e cazul să faci atâtea farafastâcuri şi să te înfăţişezi duminica la biserică în rochie de mătase, ca o contesă. De altfel, vai de capul lui, că, de n-ar fi fost rapiţa de anul trecut, n-ar fi avut de unde plăti arenzile întârziate!

De lehamite, Charles nu mai trecu pe la Bertaux. Héloïse îl puse să jure că n-o să se mai ducă, cu mâna pe cartea de rugăciuni, după multe plânsete şi sărutări, într-o mare explozie de iubire. Se supuse deci; însă îndrăzneala dorinţei se răzvrăti împotriva purtării lui supuse, şi, printr-un fel de ipocrizie naivă, ajunse a socoti că opreliştea s-o vadă îi dădea într-un fel dreptul s-o iubească. Şi apoi, văduva era slabă; avea dinţi lungi; vară-iarnă, purta un şal mic negru, al cărui colţ îi atârna între omoplaţi; talia ţeapănă îi era strânsă în rochii drepte, prea scurte, care-i descopereau gleznele, cu şireturile pantofilor lătăreţi încrucişate peste ciorapii gri.

Mama lui Charles venea să-i vadă din când în când; dar, după câteva zile, dobândea parcă şi ea ascuţişurile nurorii; şi de atunci, ca două cuţite, îl tot zgâriau cu mustrările şi observaţiile lor. Nu făcea bine să mănânce atât de mult! De ce-l invită întotdeauna la un păhărel pe oricine intră în casă? Ce încăpăţânat, să nu vrea să poarte flanelă!

Pe la începutul primăverii se întâmplă că un notar din Ingouville, care deţinea fondurile văduvei Dubuc, se îmbarcă pe un vapor, profitând de un reflux prielnic, ducând cu sine toţi banii notariatului. E drept că Héloïse mai avea, pe lângă o parte dintr-o corabie, evaluată la şase mii de franci, şi casa din strada Saint-François; şi totuşi, din toată averea, pe seama căreia se făcuse atâta tevatură, nu apărură în căsnicia lor decât câteva mobile şi nişte zdrenţe. Situaţia trebui clarificată. Casa din Dieppe se dovedi a fi roasă de ipoteci până-n temelii; Dumnezeu ştie ce-i dăduse spre păstrare notarului, iar partea ei din corabie nu depăşi o mie de scuzi3. Prin urmare, cocoana minţise! În exasperarea lui, dl Bovary-tatăl, izbind un

scaun de lespezi, o învinui pe nevastă-sa că le-a nenorocit feciorul, înhămându-l cu o mârţoagă ca asta, ale cărei hamuri nu făceau nici cât pielea. Veniră la Tostes. Se dădură explicaţii. Avură loc scene. Héloïse se aruncă plângând în braţele lui Charles, implorându-l s-o apere de părinţii lui. El vru să pună o vorbă bună pentru ea. Părinţii se supărară şi plecară.

Însă *lovitura nimerise ţinta*. După opt zile, pe când întindea nişte rufe în curte, începu să scuipe sânge şi, a doua zi, pe când Charles se întorsese cu spatele ca să tragă perdeaua la fereastră, ea zise doar: „Ah, Doamne!”, scoase un suspin şi-şi pierdu cunoştinţa. Murise! Ce mirare!

Când se isprăvi totul la cimitir, Charles se întoarse acasă. Nu găsi pe nimeni jos; urcă la etaj, în cameră, îi văzu rochia încă agăţată la picioarele patului; atunci, sprijinit de birou, rămase aşa până seara, pierdut într-o visare dureroasă. La urma urmelor, îl iubise.

1. Leghea terestră are circa 4 km.

2. Podiş cretos din Normandia, care acoperă pe malul drept al Senei arondismentele Yvetot, Dieppe şi Havre.

3. În vorbirea secolului al XIX-lea, scudul este o monedă de cont, convenţională, de trei franci; Flaubert foloseşte cuvântul cu acest sens. Nu se mai bat scuzi, iar termenul a rămas în amintire de la moneda numită „scud mic”, de 2 fr. 75. În numismatică, prin scud se înţelege de obicei o piesă de argint de cinci franci; au existat şi scuzi de şase.

III

Într-o dimineaţă, moş Rouault veni să-i aducă lui Charles plata pentru piciorul vindecat: şaptezeci şi cinci de franci în monede de patruzeci de soli1 şi o curcă. Aflase de nenorocirea lui şi-l consolă atât cât putu.

— Eu ştiu ce înseamnă asta! zicea el, bătându-l pe umăr; am fost şi eu ca dumneata. Când am pierdut-o pe răposata, sărmana de ea, mă duceam pe câmp ca să fiu

singur; mă trânteam lângă un copac, plângeam, îl strigam pe bunul Dumnezeu, şi-i spuneam tot felul de prostii; aş fi vrut să fiu şi eu precum cârtiţele pe care le vedeam ţintuite printre crengi, cu viermi mişunând în burtă2; să fi crăpat, vreau să zic. Şi când mă gândeam că, în clipa aia, alţii erau cu nevesticile lor dragi, strângându-le la piept, izbeam cu ciomagul în pământ din răsputeri; eram ca nebun, nu mai puneam nimic în gură; şi numai gândul de-a merge la cafenea mă scârbea, n-o să-ţi vină să crezi. Ei, şi încet-încet, zi după zi, primăvară după iarnă şi toamnă după vară, toate s-au dus, strop cu strop, bob cu bob; s-au sfârşit, au plecat, le-am înghiţit, vreau să zic, fiindcă mai rămâne întotdeauna ceva pe fund, cum s-ar zice… o greutate, aici, în piept! Dar, de vreme ce asta-i soarta noastră a tuturor, nu trebuie acuma nici să ne lăsăm să pierim cu zile, şi pentru c-au murit alţii, să vrem să murim şi noi… Trebuie să te scuturi, dle Bovary; o să treacă! Mai vino pe la noi; fiică-mea se gândeşte la dumneata din când în când, să ştii, şi zice că ai uitat-o. Acuşica vine primăvara; o să te ducem la vânat iepuri pe câmp, ca să-ţi mai abată gândurile.

Charles îi urmă sfatul. Se întoarse la Bertaux. Găsi totul ca în ajun, adică la fel cum fusese cu cinci luni mai înainte. Perii erau deja în floare, şi moş Rouault, întremat acum, forfotea încoace şi încolo, ceea ce-i dădea fermei mai multă viaţă.

Crezând de datoria lui să-i facă politeţuri cât mai multe doctorului, din cauza durerii pe care o suferise, îl rugă să nu-şi ia pălăria de pe cap, îi vorbi cu glas scăzut, ca şi cum ar fi fost bolnav, şi chiar se prefăcu mânios pentru că nu se pregătise anume pentru el ceva mai uşor decât pentru ceilalţi, cum ar fi nişte gavanoase cu smântână sau nişte pere la cuptor. Istorisi snoave. Charles se trezi râzând; însă, amintindu-şi deodată de nevastă-sa, se întunecă. Se aduse cafeaua; nu se mai gândi la dânsa.

Şi se gândi tot mai puţin, pe măsură ce se obişnuia să trăiască singur. Plăcerea, nouă pentru el, de a nu mai depinde de nimeni îi făcu în curând singurătatea mai uşor

de îndurat. Acum putea să ia masa la orice oră dorea, să se întoarcă sau să iasă fără să mai dea socoteală, şi, când era foarte obosit, să se lăţească în largul lui în pat. Aşadar se răsfăţă, se alintă, acceptând consolările celorlalţi. Pe de altă parte, moartea nevestei îl ajutase nu puţin în meserie, fiindcă timp de-o lună toată lumea repetase: „Sărmanul tânăr! Ce nenorocire!”. Numele lui începuse a fi cunoscut, îi crescuse clientela; şi apoi se putea duce la Bertaux când poftea. Avea o speranţă fără ţintă, o fericire nedesluşită; şi găsea că arată mai plăcut, când îşi peria favoriţii în faţa oglinzii.

Într-o zi, sosi pe la trei; toată lumea era la câmp; intră în bucătărie, dar n-o zări la început pe Emma; obloanele erau închise. Printre lamele de lemn, soarele întindea pe lespezi nişte dungi lungi şi subţirele, care se frângeau la colţurile mobilelor şi tremurau pe tavan. Pe masă, câteva muşte se căţărau pe paharele din care se băuse şi bâzâiau înecându-se în cidrul rămas pe fund. Lumina care pătrundea prin hornul căminului, catifelând funinginea de pe placa din spate, împrumuta cenuşii reci un ton albăstriu. Aşezată între fereastră şi cămin, Emma cosea; nu purta şal, iar pe umerii goi i se vedeau picături mici de sudoare.

După cum e obiceiul la ţară, îi oferi ceva de băut. El refuză, ea insistă, şi până la urmă îl pofti, râzând, să bea împreună un pahar de lichior. Se duse deci să caute în dulap o sticlă de curaçao, aduse două păhărele, pe unul îl umplu ochi, în celălalt turnă un strop şi, după ce ciocniră, îl duse la gură. Cum era aproape gol, ea lăsă capul pe spate ca să bea şi, aşa, cu capul dat pe spate, cu buzele ţuguiate, cu gâtul întins, râdea că nu simte nimic, în timp ce cu vârful limbii, scos printre dinţii subţiri, lingea grijuliu fundul paharului.

Se aşeză la loc şi reluă lucrul, un ciorap alb de bumbac pe care-l cârpea; lucra cu fruntea plecată; nu vorbea. Nici Charles. Curentul ce pătrundea pe sub uşă sufla uşor praful de pe lespezi; el îl privea cum alunecă şi auzea doar zvâcnindu-i ceva în cap şi cotcodăcitul unei

găini care ouase prin curte. Din când în când, Emma îşi răcorea obrajii cu palmele, pe care apoi le răcea lipindu-le de măciulia de fier a grătarului celui mare de la cămin.

Se plângea că, de când venise primăvara, are ameţeli; întrebă dacă băile de mare i-ar face bine; începu a-i povesti despre mănăstire, Charles despre colegiu, iar cuvintele le veneau uşor. Urcară în odaia ei. Îi arătă caietele de muzică, cărţuliile primite ca premiu şi coroniţele din frunze de stejar, uitate într-un fund de dulap. Îi mai vorbi şi de maică-sa, de cimitir şi chiar îi arătă în grădină răzorul din care culegea flori, în fiecare vineri de la începutul lunii, ca să i le pună pe mormânt. Însă grădinarul pe care-l aveau acum nu se pricepea deloc; servitorii de azi nu sunt buni de nimic! Ar fi vrut tare mult ca, măcar în timpul iernii, să locuiască la oraş, deşi lungimea zilelor face poate viaţa la ţară şi mai plicticoasă pe timpul verii; şi, în funcţie de ce spunea, vocea ei era limpede, ascuţită sau copleşită deodată de moleşeală, tărăgăna modulaţii care se stingeau aproape într-un murmur, când îşi vorbea sieşi; acum era veselă, deschizând nişte ochi naivi, acum, cu pleoapele pe jumătate închise, cu privirea înecată de plictiseală, cu gândul rătăcind aiurea.

Seara, pe când se întorcea, Charles depănă una câte una frazele pe care i le spusese ea, încercând să şi le reamintească, să le întregească înţelesul, ca să-i alcătuiască partea de viaţă pe care o trăise pe când n-o cunoştea încă. Dar niciodată n-o putu vedea în gând altfel decât o văzuse pentru întâia oară sau aşa cum o lăsase adineauri. Apoi se întreba ce s-ar întâmpla cu ea dacă se va mărita, şi cu cine? Din nefericire, moş Rouault era atât de bogat, iar ea… atât de frumoasă! Dar chipul Emmei îi apărea tot timpul în faţa ochilor, şi ceva monoton ca zbârnâitul unui titirez îi bâzâia în urechi: „Şi dacă te-ai însura, totuşi! Ce-ar fi dacă te-ai însura?”. Noaptea nu putu închide un ochi, avea o strângere de inimă, i-era sete; se ridică să bea din cana cu apă şi deschise fereastra; cerul era plin de stele şi adia un vânt cald; în depărtare lătrau câinii. Întoarse capul în direcţia fermei Bertaux.

Gândindu-se că, la urma urmei, n-avea ce pierde, Charles îşi făgădui s-o ceară de nevastă atunci când s-o ivi prilejul; dar, de fiecare dată când se ivea, teama că nu va găsi cuvintele potrivite îi încleşta gura.

Moş Rouault ar fi fost încântat să scape de fiică-sa, care nu-i prea era de folos în casă. În sinea lui, o scuza, găsind că avea prea multă minte ca să rămână în agricultură, îndeletnicire blestemată de Dumnezeu, fiindcă nu vezi niciun milionar ocupându-se cu ea. Departe de a se fi îmbogăţit, moşul chiar ieşea în pierdere în fiecare an; fiindcă, dacă se descurca grozav la târguri, unde-i plăceau şiretlicurile meseriei, în schimb agricultura propriu-zisă, cu chivernisirea fermei, i se potrivea mai puţin ca oricui. Nu prea punea osul la treabă şi nu se zgârcea să cheltuiască atunci când era vorba de traiul lui, ţinând să aibă hrană bună, căldură cât trebuie şi aşternut confortabil. Îi plăceau cidrul gros, pulpa în sânge şi cafeaua cu rom bine amestecată. Mânca în bucătărie, singur, în faţa focului, pe o măsuţă care i se aducea pusă de-a gata, ca la teatru.

Când băgă de seamă că lui Charles i se îmbujorau obrajii când se afla lângă fiică-sa, ceea ce însemna că într-una din zile i-o va cere în căsătorie, chibzui dinainte toată treaba. E drept că-l găsea cam slăbănog şi nu era chiar ginerele pe care şi l-ar fi dorit; dar se spunea că purtarea lui e bună, este econom, foarte învăţat şi că, fără îndoială, n-o să-i facă prea multe nazuri la zestre. Iar cum moş Rouault era nevoit să vândă douăzeci şi doi de acri din *avere*, cum datora o mulţime de bani zidarului, o mulţime de bani şelarului, iar şurubul teascului se cerea şi el înlocuit, îşi zise: „Dacă mi-o cere, eu i-o dau”.

Pe la Sfântul Mihail, Charles venise să petreacă trei zile la Bertaux. Şi ultima zi, ca şi pe cele dinainte, o petrecu tot amânând din sfert în sfert de oră. Moş Rouault îl conduse o bucată de drum; mergeau pe o potecă adâncită în pământ şi urmau să se despartă; era momentul. Charles îşi mai lăsă răgaz până la colţul gardului-viu şi, în sfârşit, când trecu de el, şopti:

— Jupâne Rouault, aş vrea tare mult să vă spun ceva.

Se opriră. Charles tăcea.

— Hai, spune-mi, ce te apasă? Ca şi cum n-aş şti tot! zise moş Rouault, râzând încetişor.

— Moş Rouault..., moş Rouault..., bolborosi Charles.

— Eu unul n-am nimic împotrivă, continuă fermierul. Deşi, fără îndoială, mititica va fi de părerea mea, trebuie totuşi s-o întrebăm şi pe ea. Aşa că dumneata du-te; eu o să mă înapoiez acasă. Dacă e da, ascultă aici, să nu te mai întorci, fiindcă lumea vorbeşte, şi de altminteri i-ai da prea multe emoţii. Dar ca să nu stai ca pe jăratic, o să dau de perete oblonul ferestrei: îl poţi zări din spate, dacă te apleci peste gardul-viu.

Şi se îndepărtă.

Charles îşi legă calul de un copac. Dădu fuga pe cărare; aşteptă. Trecu o jumătate de oră, apoi mai numără nouăsprezece minute pe ceas. Deodată se auzi ceva izbindu-se de perete; oblonul fusese deschis larg; cârligul încă se mai legăna.

A doua zi, încă de la nouă, era la fermă. Când intră, Emma roşi, căznindu-se să râdă puţin, după cuviinţă. Moş Rouault îşi îmbrăţişă viitorul ginere. Începură să discute despre chestiunile de interese; aveau, de altfel, tot timpul, deoarece căsătoria nu se cuvenea să aibă loc înainte să se încheie doliul lui Charles, adică spre primăvara anului viitor.

Iarna se scurse în această aşteptare. Dra Rouault se ocupă de trusou. O parte din el fu comandat la Rouen, şi îşi făcu ea singură cămăşi şi scufii de noapte, după nişte desene de modă împrumutate. Când venea Charles la fermă, vorbeau despre pregătirile de nuntă, discutau în ce încăpere să întindă masa; se gândeau câte feluri de mâncare vor trebui şi ce antreuri să dea.

Emma ar fi dorit, dimpotrivă, să se cunune la miezul nopţii, cu torţe; dar moş Rouault nu pricepea de unde-i venise aşa o idee. Şi avu loc astfel o nuntă la care veniră patruzeci şi trei de persoane; stătură la masă preţ de şaisprezece ceasuri, iar a doua zi o luară de la început şi

încă un pic în zilele următoare.

1. Ca şi scudul, e vorba tot de o expresie denumind o monedă convenţională, rămasă în felul de vorbire al oamenilor, deşi nu se mai foloseşte. Solul (fr. *sou*, din lat. *solidus*) este echivalent cu cinci centime. Prin urmare, sunt douăzeci de soli la un franc, iar moneda de patruzeci de soli valorează doi franci.

2. În unele regiuni, animalele considerate stricătoare (cârtiţe, bufniţe, cucuvele) sunt prinse şi ţintuite de copaci, pe uşile grajdurilor etc.

IV

Invitaţii sosiră devreme, în trăsuri, şarete cu un cal, şarabane pe două roţi1, cabriolete vechi fără coviltir, butci cu perdele din piele, iar tinerii din satele cele mai apropiate, în căruţe, stând în picioare unul în spatele celuilalt, ţinându-se de loitre să nu cadă, mânând la trap şi zgâlţâiţi tare. Veneau de la zece leghe depărtare, de la Goderville, de la Normanville şi de la Cany. Fuseseră invitate toate rudele celor două familii; se împăcaseră cu cei cu care erau certaţi; le scriseseră să vină unor cunoştinţe cu care nu se văzuseră de mult.

Din când în când se auzeau pocnituri de bici dincolo de gardul-viu; curând se deschidea bariera lăsând să intre o şaretă. Aceasta venea la galop până la prima treaptă a peronului, frâna brusc şi se golea de lumea care ieşea prin toate părţile frecându-şi genunchii şi întinzându-se. Doamnele, purtând bonetă, aveau rochii după moda de la oraş, lanţuri de ceas din aur, pelerine cu capetele înnodate la cingătoare sau şaluri mici colorate prinse la spate cu un ac, care le lăsau ceafa dezgolită. Băieţii, îmbrăcaţi asemenea taţilor lor, păreau stingheri în hainele noi (mulţi chiar purtară în acea zi prima pereche de cizme din viaţă); iar alături de ei, tăcând chitic în rochia albă de la prima împărtăşanie, lungită pentru ocazie, puteai vedea câte o fată înaltă de paisprezece-cincisprezece ani, pesemne verişoara sau sora lor mai mare, stacojie şi năucă, cu părul

unsuros de prea multă pomadă de trandafiri şi tare îngrijorată să nu-şi păteze mănuşile. Cum nu erau destui grăjdari să deshame caii de la căruţe, domnii îşi suflecau mânecile şi treceau la treabă personal. În funcţie de poziţia socială ocupată, aceştia purtau surtuce, redingote, veste şi sacouri – venerabile surtuce, care se bucurau de respectul întregii familii şi nu ieşeau din dulap decât la solemnităţi; redingote cu pulpanele lungi fluturând în vânt, cu guler cilindric, cu buzunare largi ca nişte saci; veste din postav, însoţitoarele obişnuite ale unor şepci cu cozorocul tivit cu aramă; sacouri foarte scurte având la spate doi nasturi apropiaţi ca o pereche de ochi şi ale căror pulpane păreau a fi fost tăiate dintr-un singur butuc de barda dulgherului. Alţii (dar aceştia trebuie că stăteau la coada mesei) purtau nişte bluze2 de sărbătoare, al căror guler era răsfrânt peste umeri, spatele încreţit în cute mici, iar mijlocul încins foarte jos cu o cingătoare brodată.

Şi cum le veneau cămăşile, bombate pe piept ca nişte platoşe! Toţi erau proaspăt tunşi, de ziceai că-s clăpăugi, bărbieriţi la sânge; ba unii chiar, care se treziseră înaintea zorilor, nevăzând bine în timp ce se rădeau, rămăseseră cu tăieturi oblice pe sub nas sau, de-a lungul fălcilor, cu nişte jupuituri mari cât o monedă de trei franci, înroşite de aerul tare de pe drum, ceea ce cam bălţa cu roz toate feţele acelea albe şi pline.

Cum primăria nu era decât la o jumătate de leghe de fermă, se duseră până acolo pe jos şi tot pe jos se şi întoarseră, după ceremonia de la biserică. Alaiul, mai întâi neted ca o eşarfă colorată ce se unduia prin câmp de-a lungul unei poteci înguste, şerpuind printre lanurile verzi de grâu, se lungi curând şi se fărâmiţă în diverse grupuri care întârziau la taifas. Lăutarul mergea în frunte cu o scripcă împopoţonată cu funde aurite; urmau apoi mirii, părinţii, prietenii de-a valma, iar copiii rămâneau în urmă, smulgând clopoţeii spicelor de ovăz sau jucându-se în legea lor fără să fie văzuţi. Rochia Emmei, prea lungă, se târa puţin pe pământ; din când în când, se oprea s-o ridice şi atunci, cu degetele înmănuşate, smulgea grijuliu ciulinii

şi ţepii subţiri ai scaieţilor, în timp ce Charles, cu braţele atârnând, o aştepta să isprăvească. Moş Rouault, având pe cap o pălărie nouă de mătase şi cu manşetele hainei negre venindu-i până la unghii, îi dădea braţul dnei Bovary-mama. Cât priveşte pe dl Bovary-tatăl – care, dispreţuind în fond pe toată lumea de acolo, venise îmbrăcat simplu într-o redingotă la un singur rând de nasturi, de croială militară –, înşira vrăjeli de crâşmă unei ţărăncuţe blonde. Ea făcea reverenţe, se îmbujora şi nu ştia ce să răspundă. Ceilalţi nuntaşi vorbeau de treburile lor sau îşi făceau farse, înveselindu-se pentru distracţia care urma; şi dacă încordai auzul puteai prinde ţârâitul scripcii lăutarului care tot mai cânta în plin câmp. Când îşi dădea seama că ceilalţi au rămas mult în urmă, se oprea să-şi tragă sufletul, îşi freca îndelungă vreme arcuşul cu sacâz ca să scârţâie coardele mai bine şi apoi o lua iar din loc bâţâind în sus şi-n jos gâtul viorii ca să simtă măsura cum trebuie. Sunetul instrumentului alunga de departe păsărelele.

Masa fusese pusă sub şopron. Pe ea erau patru vrăbioare de vacă, şase tocane de pui, viţel la tavă, trei pulpe de berbec, iar în mijloc un purcel de lapte de toată frumuseţea, fript, străjuit de patru caltaboşi cu măcriş. La colţurile mesei rachiul se înălţa în carafe. Cidrul dulce mustea gros pe lângă dopurile sticlelor, iar toate paharele fuseseră umplute dinainte cu vin până la buză. Castroane mari cu smântână galbenă care tremura la cea mai mică vibraţie a mesei purtau înscrise pe faţa lor netedă iniţialele mirilor în arabescuri de drajeuri. Aduseseră un cofetar din Yvetot pentru plăcinte şi nugale. Cum era nou pe-acolo, avusese mare grijă de toate; el însuşi aduse la desert un tort care smulse strigăte de admiraţie. În partea de jos era un pătrat de carton albastru reprezentând un templu cu porticuri, colonade şi statui din stuc de jur-împrejur, aşezate în nişe presărate cu stele din hârtie aurită; al doilea etaj se compunea dintr-un donjon, clădit din aluat de Savoia, înconjurat de nişte fortificaţii subţirele din anghelică zaharisită, migdale, stafide şi felii de portocală; în sfârşit, la ultimul etaj, pe o pajişte verde cu stânci şi

lacuri de dulceaţă şi corăbii din coji de alune, se zărea un amoraş legănându-se într-un scrânciob de ciocolată, ai cărui stâlpi se terminau în vârf cu doi muguri de trandafiri adevăraţi, în chip de bile.

Mâncară până seara. Când oboseau de atâta stat, mergeau să se plimbe prin curte sau să joace dopul3 în şură, apoi se întorceau la masă. Câte unii mai spre sfârşit adormiră chiar acolo şi începură să sforăie. Însă, când veni cafeaua, se însufleţiră din nou; atunci începură să cânte, să-şi măsoare puterile ridicând greutăţi; treceau pe sub degetul mare, încercau să ridice pe umeri căruţe, spuneau glume fără perdea, strângeau cucoanele în braţe. Seara, la plecare, caii, sătui până-n gât de ovăz, nu prea se lăsau vârâţi între hulube; zvârleau din picioare, se cabrau, hamurile plesneau, iar stăpânii lor înjurau sau se prăpădeau de râs; şi cât ţinu noaptea, pe drumurile de ţară se puteau vedea şarete cu cai scăpaţi la galop în lumina lunii, sărind prin şanţuri, peste movilele de pietriş, agăţând taluzurile, în timp ce dinăuntru femeile se aplecau peste portieră ca să prindă hăţurile.

Cei rămaşi la Bertaux îşi petrecură noaptea bând în bucătărie. Copiii adormiseră pe sub bănci.

Mireasa îşi implorase tatăl să fie scutită de glumele care se fac în asemenea ocazii. Cu toate acestea, un văr de-al lor, negustor de peşte (care le şi adusese ca dar de nuntă două limbi-de-mare), începuse să împroaşte apă cu gura prin gaura cheii, când moş Rouault ajunse tocmai la timp să-l oprească şi-i arătă că situaţia tristă a ginerelui nu îngăduia asemenea necuviinţe. Vărul se lăsă totuşi greu convins de aceste argumente. În sinea lui îl acuză pe moş Rouault că e fudul şi se alătură într-un colţ altor patru sau cinci musafiri care, nimerindu-se din întâmplare să aibă la masă de mai multe ori bucăţile mai proaste de friptură, găseau şi ei că fuseseră rău primiţi, şopoteau pe seama gazdei şi îi doreau pe ocolite să ajungă la sapă de lemn.

Dna Bovary-mama nu deschisese gura toată ziua. Nu fusese întrebată nici cum trebuie să fie îmbrăcată mireasa, nici ce trebuia pregătit pentru ospăţ; aşa că se retrase

devreme. Soţul ei, în loc s-o urmeze, trimise să i se aducă trabuce de la Saint-Victor şi fumă până la ziuă, bând groguri cu kirsch, amestec necunoscut tovarăşilor săi, care îi aduse încă şi mai mult respect.

Charles nu era poznaş din fire, nu strălucise în timpul nunţii. Răspunse cam fără haz la poantele, calamburile, cuvintele cu două înţelesuri, complimentele şi măscările care i se aruncară sârguincios încă de la ciorbă.

În schimb, a doua zi, părea alt om. Mai degrabă l-ai fi luat pe el drept fecioara din ajun, în timp ce mireasa nu lăsa să se vadă nimic care să dea de ghicit ceva. Nici cei mai şmecheri nu ştiau ce să zică şi când trecea pe lângă ei o urmăreau adunându-şi toată isteţimea. Dar Charles nu ascundea nimic. I se adresa cu „nevastă”, o tutuia, întreba de ea pe toată lumea, o căuta peste tot şi adesea o lua cu el prin grădini, unde putea fi văzut de departe, printre pomi, trecându-i braţul pe după mijloc şi mergând aplecat asupra ei, boţindu-i cu capul şalul de dantelă al rochiei.

După două zile de la nuntă, însurăţeii plecară: Charles nu putea lipsi mai mult din pricina bolnavilor. Moş Rouault le dădu şareta şi veni el însuşi cu ei până la Vassonville. Acolo îşi îmbrăţişă fiica încă o dată, se dădu jos şi porni îndărăt. După vreo sută de paşi se opri, privi şareta îndepărtându-se, roţile care se învârteau prin praf, şi oftă adânc. Apoi îşi aminti de propria sa nuntă, de vremea de altădată, de prima sarcină a nevesti-sii; era şi el foarte voios în ziua când o adusese acasă de la tatăl ei, când o purta la trap, pe crupă, prin zăpadă; fiindcă erau în preajma Crăciunului şi câmpia era toată albă; îl ţinea cu un braţ; în celălalt avea coşul; vântul îi flutura dantelele lungi ale bonetei, cum e portul în Caux, şi acestea i se lipeau uneori peste gură, iar când întorcea capul vedea lângă el, pe umărul lui, faţa ei mică şi îmbujorată zâmbind în tăcere, de sub placa de aur de pe frunte. Ca să-şi încălzească degetele, ea i le vâra din când în când în sân. Ce vechi erau toate astea! Băiatul lor ar fi avut acum treizeci de ani! Atunci privi în urmă, dar nu văzu nimic pe drum. Se simţi trist ca o casă părăsită, şi cum amintirile gingaşe se

amestecau cu gândurile negre în mintea lui tulburată de aburii chefului, îi veni la un moment dat gândul să treacă şi pe la biserică. Temându-se însă ca vederea acesteia să nu-l întristeze mai tare, o apucă drept spre casă.

Dl şi dna Charles ajunseră la Tostes pe la ora şase. Vecinii veniră la ferestre ca s-o vadă pe nevasta cea nouă a doctorului lor.

Bătrâna servitoare se înfăţişă, îi făcu toate urările cuvenite, se scuză că cina nu era încă gata şi o îndemnă pe doamna, cât mai aveau de aşteptat, să-şi ia casa în primire.

1. Şarabana pe două roţi (fr. *char à bancs à deux roues*) este o trăsură având în spate o portiţă şi o treaptă, pentru urcare, şi două locuri aşezate.

2. În Franţa, bluza, confecţionată dintr-o pânză tare, era purtată de ţărani şi muncitori peste cămaşă, de obicei ca s-o protejeze pe aceasta în timpul muncii.

3. Joc în care jucătorii încearcă să doboare cu un disc un dop pe care sunt aşezate câteva monede.

V

Faţada de cărămizi se afla chiar la stradă, la şosea mai degrabă. În dosul uşii erau agăţate o manta cu guler îngust, un căpăstru, o şapcă de piele neagră şi, într-un colţ, pe jos, o pereche de jambiere încă pline de noroi uscat. În dreapta era sala, adică odaia unde mâncau şi unde stăteau. Un tapet galben-canar, împodobit în partea de sus cu o ghirlandă de flori palide, tremura tot pe pânza prost întinsă; perdelele de calico alb, tivite cu panglică roşie, se încrucişau de-a latul ferestrelor, iar pe placa îngustă a căminului strălucea o pendulă cu chipul lui Hipocrate, între două sfeşnice argintate, sub nişte globuri de sticlă ovale. De cealaltă parte a coridorului era cabinetul lui Charles, o cămăruţă lată de vreo şase paşi, cu o masă, trei scaune şi un fotoliu de birou. Volumele din *Dicţionarul de ştiinţe medicale*, netăiate, dar a căror legătură de mântuială suferise vizibil în urma vânzărilor repetate prin care trecuseră, erau cam singura podoabă pe

cele şase rafturi ale unei biblioteci de brad. Mirosul de rântaş pătrundea prin pereţi în timpul consultaţiilor, tot aşa cum în bucătărie se auzeau bolnavii tuşind în cabinet şi povestindu-şi necazul. Urma apoi, dând direct spre curte, unde se afla grajdul, o odaie mare şi dărăpănată, cu un cuptor, dar care servea acum drept magazie pentru lemne, cămară, debara, plină de fiare vechi, de butoaie goale, de unelte agricole ieşite din folosinţă şi de încă o groază de alte obiecte prăfuite a căror întrebuinţare nu mai putea fi ghicită.

Grădina, mai mult lungă decât lată, se întindea, între două ziduri de chirpici pe care erau răsfiraţi caişi în spalier, până la un gard de porumbe care o despărţea de câmp. În mijloc se găsea un cadran solar din ardezie pe un postament din zidărie; patru răzoare împodobite cu măceşi piperniciţi înconjurau simetric pătratul, mai folositor, pe care erau cultivate vegetalele serioase. În fund, sub molizi, un preot de ghips îşi citea cartea de rugăciuni.

Emma urcă în dormitoare. Primul nu era deloc mobilat; dar al doilea, care era camera conjugală, avea un pat de mahon într-un alcov cu draperie roşie. O cutie din scoici împodobea comoda; iar pe birou, lângă fereastră, într-o carafă, se afla un buchet de flori de portocal, legat cu panglici de satin alb. Era un buchet de mireasă, buchetul celeilalte! Îl privi. Charles băgă de seamă, îl luă şi-l duse în pod, timp în care Emma, aşezată într-un fotoliu (bagajele fiind cărate şi puse în jurul ei), se gândea la propriul buchet de mireasă, ambalat într-o cutie de carton, şi se întreba visătoare ce s-ar alege de el dacă s-ar întâmpla ca ea să moară.

În primele zile chibzui ce schimbări să facă prin casă. Scoase globurile sfeşnicelor, puse să se lipească tapet nou, să se revopsească scara şi să se facă nişte bănci în grădină, împrejurul cadranului solar; se interesă chiar cum ar putea să aibă un bazin cu fântână arteziană şi peşti. În sfârşit, soţul ei, ştiind că-i place să se plimbe cu trăsura, găsi un docar de ocazie care, împodobit cu felinare noi şi cu apărătoare de noroi din piele tighelită, semăna aproape

cu un tilbury1.

În felul acesta era fericit şi fără grijă de nimic pe lume. O masă în doi, o plimbare seara pe şosea, un gest al mâinii ei netezindu-şi bandourile, pălăria ei de paie agăţată de cremona ferestrei, şi multe alte lucruri în care n-ar fi bănuit niciodată un izvor de plăcere, alcătuiau acum durata fericirii. Dimineaţa în pat, stând pe pernă unul lângă celălalt, privea lumina soarelui oprindu-se în puful obrajilor ei albi, acoperiţi pe jumătate de aripile rotunjite ale bonetei. Văzuţi de atât de aproape, ochii ei i se păreau mai mari, mai ales când deschidea de mai multe ori pleoapele la trezire; negri în umbră şi albastru închis în bătaia luminii, aveau ca nişte straturi de culoare suprapuse care, mai groase în adâncime, se făceau străvezii spre suprafaţa de smalţ. Privirea lui se pierdea în aceste străfunduri în care se vedea micşorat, până la umeri, legat cu fularul peste urechi şi cu cămaşa descheiată. Cobora din pat. Ea se ducea la fereastră să-l vadă plecând; rămânea cu coatele pe pervaz între două ghivece cu muşcate, îmbrăcată în halat, care-i venea larg. Charles, în stradă, îşi încătărăma pintenii pe o bornă, iar ea continua de sus să-i vorbească, smulgând cu gura vreo fărâmă de petală ori de frunză pe care le sufla înspre el şi care plutind, planând sau făcând în aer semicercuri ca o pasăre, se agăţa, înainte să ajungă jos, în coama neţesălată a bătrânei iepe albe, înţepenită la poartă. De pe cal, Charles îi trimitea o sărutare; ea îi răspundea printr-un semn, închidea fereastra, iar el pleca. Atunci pe şoseaua care-şi întindea la nesfârşit lunga panglică de praf, pe drumurile adâncite în pământ, deasupra cărora se aplecau bolţile copacilor, pe potecile unde grâul îi ajungea până la genunchi, cu soarele pe umeri şi aerul dimineţii în nări, cu inima plină de desfătările nopţii, cu mintea liniştită şi trupul mulţumit, mergea rumegându-şi fericirea, întocmai ca aceia care savurează încă, după masă, gustul trufelor pe care le digeră.

Ce-avusese el până atunci bun din existenţă? Oare vremea când era la colegiu, unde rămânea închis între

pereţii înalţi, singur printre colegii mai bogaţi ori mai puternici, care râdeau de accentul lui, care-şi băteau joc de cum era îmbrăcat, şi cărora mamele le aduceau la parloar prăjituri ascunse în manşon? Sau mai târziu, când învăţa la medicină şi n-avea niciodată destui bani în pungă ca să-i plătească un contradans vreunei muncitoare care i-ar fi devenit amantă? Apoi trăise timp de paisprezece luni cu văduva, care avea picioarele, în pat, reci ca nişte sloiuri de gheaţă. Dar acum o avea pentru toată viaţa pe femeia asta drăguţă, pe care o adora. Pentru el, universul nu era mai mare decât circumferinţa mătăsoasă a fustei ei; îşi reproşa că n-o iubeşte, i se făcea dor s-o vadă iar; şi se întorcea repede, urca scara cu inima bătând. Emma, în camera ei, îşi făcea toaleta; el intra cu paşi uşori, o săruta pe spate, iar ea scotea un ţipăt.

Nu se putea opri să-i atingă tot timpul pieptenele, inelele, şalul; uneori îi săruta zgomotos obrajii sau o copleşea cu un şirag de sărutări mărunte de-a lungul braţului gol, din vârful degetelor până la umăr; ea-l respingea, pe jumătate zâmbitoare şi plictisită, ca pe un copil care se ţine scai.

Înainte să se mărite crezuse că simţea iubire; dar fericirea care ar fi trebuit să rezulte din această iubire nefăcându-şi apariţia, însemna că s-a înşelat, gândea ea. Şi Emma încerca să afle ce se înţelegea de fapt în viaţă prin cuvinte ca *desfătare, patimă* şi *beţie,* care i se păruseră atât de frumoase în cărţi.

1. Tilbury – cabrioletă uşoară cu două roţi, care era condusă de stăpân, nu de vizitiu.

VI

Citise *Paul şi Virginia* şi visase căsuţa de bambus, pe negrul Domingo, câinele Fidèle, dar mai ales prietenia gingaşă a unui frăţior mai mic care-ţi culege fructe roşii din vârful unor copaci mai înalţi decât clopotniţele sau care vine fuga în picioarele goale prin nisip ca să-ţi aducă un cuib de pasăre.

Când împlini treisprezece ani, tatăl veni cu ea la oraş ca s-o dea la mănăstire. Traseră la un han din cartierul Saint-Gervais, unde primiră la cină nişte farfurii pictate care ilustrau povestea drei de La Vallière1. Legendele explicative, întrerupte ici şi colo de zgârieturile de cuţit, preamăreau cu toatele religia, rafinamentele dragostei şi fastul de la Curte.

Departe de a se plictisi la început la mănăstire, îi plăcu tovărăşia măicuţelor care, ca să-i facă pe plac, o duceau în capelă, unde se ajungea din refectoriu printr-un coridor lung. Se juca foarte puţin în timpul pauzelor, prindea repede catehismul şi ea era cea care răspundea întotdeauna dlui vicar la întrebările grele. Trăind astfel fără să iasă niciodată din atmosfera călduţă a lecţiilor şi printre acele femei cu feţe albe, purtând mătănii cu cruci de aramă, ea se moleşi încetişor în toropeala mistică iscată din miresmele altarului, din răcoarea agheasmatarelor şi din strălucirea lumânărilor. În loc să urmărească slujba, se uita în carte la pozele pioase cu ramă azurie şi-i erau dragi mioara cea bolnavă, sfânta inimă străpunsă de săgeţi ascuţite ori sărmanul Iisus care cade purtându-şi crucea. Încercă, drept mortificare, să stea o zi fără să mănânce. Căuta să născocească vreun legământ de împlinit.

Când mergea la spovedanie, inventa mici păcate, ca să rămână acolo cât mai mult cu putinţă, îngenuncheată în umbră, cu mâinile împreunate şi cu faţa în dreptul grătarului de unde se auzeau şoaptele preotului. Comparaţii ca logodnic, soţ, iubit ceresc sau cununie veşnică, ce revin mereu în predici, îi răscoleau în adâncurile sufletului duioşii neaşteptate.

Seara, înainte de rugăciune, se făcea în sala de studiu o lectură religioasă. În timpul săptămânii se citea vreo prelucrare din Biblie sau *Conferinţele* abatelui Frayssinous2, iar duminica fragmente din *Geniul creştinismului3*, pentru destindere. Cum mai asculta, primele dăţi, plângerea sonoră a melancoliilor romantice repetându-se odată cu toate ecourile pământului şi ale veşniciei! Dacă şi-ar fi petrecut copilăria în odaia din spate

a prăvăliei dintr-un cartier negustoresc, s-ar fi lăsat poate copleşită de revărsarea lirică a naturii, pe care de obicei n-o simţim decât prin tălmăcirea scriitorilor. Însă ea ştia prea bine cum e viaţa la ţară; cunoştea behăitul turmelor, brânzeturile, plugurile. Obişnuită fiind cu aspectele liniştite ale naturii, o atrăgeau, dimpotrivă, acelea agitate. Nu-i plăcea marea decât din pricina furtunilor, iar verdeaţa doar când creştea răsfirată printre ruine. Trebuia ca din toate lucrurile să tragă un fel de folos propriu; şi respingea ca netrebuincios tot ceea ce inima ei nu putea consuma pe loc, deoarece avea un temperament mai mult sentimental decât artistic, căutând emoţii, şi nu peisaje.

Era la mănăstire o fată bătrână care venea în fiecare lună, timp de opt zile, să lucreze la rufărie. Protejată de arhiepiscopie fiindcă aparţinea unei vechi familii de gentilomi ruinaţi la Revoluţie, mânca în refectoriu la masa măicuţelor şi mai stătea după aceea cu ele la taclale, înainte să se întoarcă la treaba ei. Adesea elevele fugeau din sala de studiu ca s-o viziteze. Ştia pe dinafară cântece galante din secolul trecut, pe care le cânta cu voce scăzută în timp ce împungea cu acul. Povestea întâmplări, aducea ştiri proaspete, făcea oricui comisioane în oraş, le împrumuta pe ascuns celor mari câte un roman dintre acelea pe care le purta tot timpul în buzunarul şorţului şi din care buna domnişoară înghiţea ea însăşi pe nerăsuflate capitole întregi în pauzele treburilor. Era vorba numai despre dragoste, îndrăgostiţi, îndrăgostite, doamne persecutate leşinând în chioşcuri singuratice, surugii ucişi la fiecare poştă, cai crăpând la fiecare pagină, codri întunecoşi, fiori în inimă, jurăminte, hohote de plâns, lacrimi şi sărutări, luntri sub clar de lună, privighetori în tufişuri, domni viteji ca nişte lei, blânzi ca nişte mieluşei, virtuoşi cum nu e nimeni, mereu bine îmbrăcaţi şi care plâng ca nişte izvoare. Timp de şase luni, la vârsta de cincisprezece ani, Emma îşi mânji prin urmare degetele cu pulberea vechilor cabinete de lectură4. Mai târziu, cu Walter Scott, se îndrăgosti de poveştile istorice, visă sipete, săli de gardă şi menestreli. Ar fi vrut să trăiască

într-un străvechi conac, asemenea castelanelor cu talia joasă, care îşi petreceau zilele sub ogive treflate, rezemate pe pervazul de piatră şi cu bărbia în palmă, aşteptând să vină din depărtările câmpiei un cavaler cu pană albă galopând pe un cal negru. Avea pe atunci un cult pentru Maria Stuart5 şi o veneraţie entuziastă pentru toate femeile ilustre şi nefericite. Ioana d'Arc6, Héloïse7, Agnès Sorel8, *la belle Ferronnière9* şi Clémence Isaure10 străluceau pentru ea ca nişte comete în hăul tenebros al istoriei, unde se mai puteau desluşi, ici şi colo, dar mai umbriţi şi fără nicio legătură între ei, sfântul Ludovic11 cu stejarul lui, Bayard12 muribund, câteva cruzimi de-ale lui Ludovic al XI-lea13, un pic din Noaptea Sfântului Bartolomeu14, panaşul Bearnezului15 şi totdeauna amintirea farfuriilor pictate care-l preamăreau pe Ludovic al XIV-lea.

La ora de muzică, în romanţele pe care le cânta nu era vorba decât despre îngeraşi cu aripi de aur, despre madone, lagune, gondolieri, pacifice compuneri care, dincolo de nerozia stilului şi imprudenţele melodice, o lăsau să întrezărească ispititoarea fantasmagorie a realităţilor sentimentale. Unele dintre colegele ei aduceau la mănăstire *keepsakes16* pe care le primiseră în dar de Anul Nou. Trebuiau ascunse bine, era o întreagă poveste; le citeau în dormitor. Mânuind cu gingăşie legătura de satin, Emma îşi aţintea privirea uimită pe numele autorilor necunoscuţi care se iscăliseră în josul notaţiilor, cel mai adesea conţi sau viconţi.

O cuprindeau fiorii când suflarea ei sălta de pe gravuri foiţa de mătase care se ridica îndoindu-se şi apoi aşternându-se uşor la loc pe pagină. După balustrada unui balcon vedeai un bărbat tânăr cu mantie scurtă, care strângea în braţe o fată în rochie albă, purtând la cingătoare o punguţă; mai erau portrete anonime ale unor *ladies* englezoaice cu bucle blonde care, de sub pălăria rotundă de pai, te priveau cu ochi mari şi limpezi. Le vedeai lăfăindu-se în trăsuri care lunecau prin mijlocul parcurilor, câte un ogar sărind prin faţa atelajului mânat la

trap de doi vizitii mititei în pantaloni albi. Altele, visând pe sofale lângă un bileţel despecetluit, contemplau luna prin fereastra întredeschisă, acoperită pe jumătate cu o perdea neagră. Naivele, cu o lacrimă prelingându-li-se pe obraz, se giugiuleau cu o turturică printre zăbrelele unei colivii gotice sau, zâmbind cu capul aplecat pe umăr, rupeau petalele unei margarete cu degetele lor ascuţite şi răsfrânte în sus ca vârfurile pantofilor *à la poulaine17*. Eraţi şi voi acolo, sultani cu ciubuce lungi, zăcând extatici sub umbrare în braţele cadânelor, ghiauri, iatagane turceşti, fesuri greceşti, şi mai ales voi, privelişti albicioase din ţinuturi ditirambice, care adesea ne arătaţi în acelaşi timp palmieri şi brazi, tigri la dreapta, un leu la stânga, minarete tătărăşti la orizont, ruine romane în prim-plan, apoi cămile îngenuncheate; – totul încadrat de o pădure virgină bine îngrijită, cu o rază mare de soare perpendiculară, tremurând uşor pe luciul apei, pe care se desprindeau din loc în loc, ca nişte jurituri albe pe un fond de oţel cenuşiu, lebede înotând.

Agăţat pe perete deasupra Emmei, abajurul lămpii cu ulei lumina toate aceste privelişti ale lumii care-i treceau prin faţa ochilor una după alta, în liniştea dormitorului şi în zvonul îndepărtat al vreunei trăsuri întârziate care mai trecea pe bulevarde.

Când muri mama ei, o plânse mult în primele zile. Puse să i se facă un tablou funebru din şuviţele de păr ale moartei, iar într-o scrisoare pe care o trimise la Bertaux, plină de cugetări triste despre viaţă, cerea să fie înmormântată mai târziu în acelaşi mormânt. Bietul om o crezu bolnavă şi veni s-o vadă. Emma fu mulţumită în sinea ei să se vadă dintr-odată ajunsă la acest rar ideal al existenţelor veştede, la care sufletele mediocre nu ajung niciodată. Astfel, se lăsă să plutească pe meandrele lamartiniene, ascultă harpe pe lacuri, toate cântecele lebedelor muribunde, toate frunzele în cădere, fecioarele neprihănite care se duc în ceruri şi glasul Celui Veşnic grăind în vâlcele. Se plictisi curând, însă nevrând să recunoască, se strădui să continue din obişnuinţă, apoi din

vanitate, şi constată cu surprindere în cele din urmă că se simte mângâiată, fără de tristeţe în suflet nici câte riduri pe frunte.

Măicuţelor, care se felicitaseră că are vocaţie, mare le fu mirarea când îşi dădură seama că dra Rouault părea să scape silinţei lor. Într-adevăr, într-atât o potopiseră cu slujbe, retrete18, novene19, predici, atâta o tot dăscăliseră despre respectul cuvenit sfinţilor şi mucenicilor, atâtea sfaturi bune îi dăduseră întru modestia trupului şi mântuirea sufletului, încât ea făcu precum caii pe care-i tragi de frâu: se opri brusc, şi zăbala îi scăpă dintre dinţi. Sufletul acesta, rămas pozitiv în toiul entuziasmelor, care iubise biserica pentru florile din altar, muzica pentru cuvintele romanţelor şi literatura pentru înflăcărările ei pasionale, se răzvrătea în faţa tainelor credinţei, tot aşa cum o scotea din sărite disciplina, care era un lucru străin firii ei. Când tatăl o scoase de la pension, nimeni nu fu mâhnit s-o vadă plecând. Maica superioară găsea chiar că-n ultimul timp devenise cam necuviincioasă faţă de comunitate.

Odată întoarsă acasă, Emmei îi plăcu o vreme să poruncească slugilor, apoi se scârbi de viaţa la ţară şi regretă mănăstirea. Când Charles veni la Bertaux pentru prima dată, ea se considera foarte deziluzionată, nemaiavând nimic de învăţat, nemaitrebuind să simtă nimic.

Dar neliniştea căpătării unui statut nou sau poate stimulul prezenţei acestui bărbat au fost de ajuns ca să înceapă a crede că dobândise în sfârşit acea minunată pasiune, ce rămăsese până atunci aidoma unei păsări mari cu penaj trandafiriu, plutind în splendoarea cerurilor poetice; şi nu-şi putea închipui acum că liniştea în care trăia era fericirea pe care o visase.

1. Louise de La Baume Le Blanc, ducesă de La Vallière (1644-1710), favorita lui Ludovic al XIV-lea. Deşi renumită prin frumuseţe, în 1674 s-a călugărit la carmelite, după ce îi dăruise regelui doi copii recunoscuţi.

2. Denis de Frayssinous (1765-1841), predicator francez care a înfruntat prigoana Revoluţiei. În 1825, şi-a publicat „conferinţele apologetice pentru tineri” sub titlul *Défense du christianisme.* Numit ministru al treburilor bisericeşti, s-a remarcat prin măsuri de extremă dreapta, cum ar fi suprimarea Şcolii Normale şi suspendarea cursurilor Şcolii de Medicină.

3. *Geniul creştinismului* (1802), lucrare de Chateaubriand în care autorul îşi propune să arate că religia creştină este sursa de inspiraţie cea mai însemnată a creaţiei intelectuale şi artistice.

4. Primul cabinet de lectură e citat în 1704. Ideea comercială constă în a împrumuta contra cost cărţi şi ziare, pe atunci foarte scumpe. În secolul al XIX-lea existau cabinete cu zeci şi chiar sute de mii de volume, care împrumutau după un catalog tipărit. Publicul era descris de către un inspector al guvernului sub Napoleon ca fiind format în majoritate din „tinere fete aparţinând claselor mijlocie şi inferioară a societăţii”. Unii editori publicau, iar unii autori chiar scriau, special pentru cabinetele de lectură, ştiut fiind că o carte de succes trebuia uneori ruptă în trei şi închiriată cu ora pentru a se satisface cererea.

5. Maria Stuart (1542-1587), regină a Scoţiei la vârsta de 7 zile şi a Franţei la 17 ani, a avut o viaţă bogată în aventuri ciudate. Cel puţin unul dintre soţii ei a fost asasinat, un favorit italian a fost ucis cu pumnalul sub ochii ei, a dus bătălii pierdute şi câştigate. Era celebră prin frumuseţea şi erudiţia ei. Izgonită de scoţieni, a fost decapitată la ordinul Elisabetei I după o captivitate de aproape douăzeci de ani în Anglia. Schiller i-a consacrat o dramă (1800).

6. Ioana d’Arc, supranumită Fecioara din Orléans, eroină franceză care la vârsta de treisprezece ani a auzit glasuri cereşti îndemnând-o să elibereze Franţa de sub ocupaţia engleză. În fruntea unei armate, ea îi obligă pe englezi să ridice asediul Orléans-ului şi face să fie încoronat Carol al VII-lea la Reims. Capturată de burgunzii

aliaţi cu englezii, a fost vândută acestora de către contele de Luxembourg. Un tribunal ecleziastic, avându-l în frunte pe episcopul de Beauvais, a judecat-o ca vrăjitoare, eretică şi apoi recăzută în erezie; a fost arsă pe rug la 30 mai 1431. Reabilitată încă din 1456, a fost canonizată în 1920. I s-au închinat drame, epopei, poeme; printre artiştii care au zugrăvit-o se numără Shakespeare, Voltaire, Schiller, Ingres.

7. Héloïse (1101-1164), elevă a filosofului scolastic Abélard, cu care s-a căsătorit. Acesta a ţinut secretă căsătoria deoarece altfel n-ar mai fi putut profesa la Universitate, devenind laic. Unchiul fetei, considerându-se dezonorat de lipsa recunoaşterii publice a legăturii, l-a castrat pe Abélard. Héloïse a intrat la mănăstire, devenind abatisă la schitul Paraclitului, dar a întreţinut cu Abélard o corespondenţă constantă, amestec de pasiune şi scolastică, religie creştină şi filosofie stoică.

8. Agnès Sorel (1422-1450), favorită a lui Carol al VII-lea, l-a sprijinit inteligent în politica de recucerire a regiunilor Franţei ocupate de englezi. Fiul lui Carol al VII-lea, viitorul Ludovic al XI-lea, a fost bănuit de a fi poruncit otrăvirea ei.

9. „*La belle Ferronnière*”, iubita lui Francisc I şi soţia unui burghez pe nume La Ferron. Tabloul celebru al lui Leonardo da Vinci, cunoscut sub acest nume, o reprezintă probabil pe Lucrezia Crivelli.

10. Clémence Isaure, doamnă legendară din Toulouse căreia i s-a atribuit întemeierea acelui *Consistori del Gay Saber* care se ilustra prin organizarea unui concurs anual de poezie având ca premii diferite flori din aur. Astăzi se ştie că personajul Clémence Isaure n-a existat.

11. Sfântul Ludovic (1214-1270), numele sub care a rămas în istorie Ludovic al IX-lea, rege al Franţei, participant la două cruciade, renumit prin valoarea sa morală şi canonizat în 1297. Se spune că împărţea dreptatea sub un stejar din pădurea Vincennes.

12. Bayard (1473-1524), supranumit „cavalerul fără teamă şi fără prihană”, a luptat în Italia sub Ludovic al XII-

lea şi sub Francisc I. A apărat podul de la Garigliano singur împotriva a 200 de spanioli şi a murit cu coloana vertebrală ruptă de o piatră aruncată dintr-o catapultă, sub un copac, lângă Romagnano, în timpul retragerii franceze.

13. Ludovic al XI-lea (1423-1483), rege al Franţei, care în tinereţe a uneltit împotriva propriului său tată. I s-a atribuit un caracter tenebros; se spune că nu se despărţea de Tristan l'Hermite, care era un fel de şef al poliţiei. A încarcerat şi executat căpeteniile nobilimii recalcitrante. Politica sa l-a dus la ruină pe Carol Temerarul, duce de Burgundia, al cărui imens ducat a fost încorporat în domeniul regal.

14. Noaptea Sfântului Bartolomeu, 23-24 august 1572, când în Paris şi în provincie a avut loc, din hotărârea Caterinei de Medici şi a familiei de Guise (conducătorii Ligii catolice), masacrul protestanţilor.

15. Henric al IV-lea (1553-1610), rege al Béarnului şi apoi al Franţei, a scăpat din măcelul Nopţii Sfântului Bartolomeu lepădându-se de credinţa reformată. A retractat abjurarea, şi din nou s-a convertit la catolicism pentru a putea ocupa tronul Franţei. I se atribuie un mare număr de amante şi de vorbe de duh. După o viaţă de războaie, a murit asasinat de un fanatic.

16. Ediţii de lux cu ilustraţii elegante şi legătură fină, conţinând poeme, romanţe, texte sentimentale. Moda, venită din Anglia, a durat în Franţa între 1820 şi 1850. Unele aveau interfoliate şi pagini albe (*album amicorum*), pe care cunoştinţe şi oameni celebri îşi puneau semnăturile însoţite de un mic text de convenienţă.

17. Pantofi cu vârful lung, ascuţit şi încovoiat în sus care se purtau în Evul Mediu. Numele le vine de la originea poloneză atribuită pe atunci modei.

18. Retreta e o perioadă de izolare sau retragere pentru reculegere.

19. Novenele sunt rugăciuni şi slujbe făcute timp de nouă zile.

VII

Îşi zicea uneori că totuşi acele zile ar fi trebuit să fie cele mai frumoase din viaţa ei, luna de miere, cum se spune. Ca să-i guste din dulceaţă, ar fi fost nevoie, fără îndoială, să plece în ţări cu nume sonore, unde zilele de după nuntă se scurg într-o lenevie mai suavă! În trăsuri de poştă, în umbra unor storuri de mătase albastră, urci la pas drumuri priporoase, ascultând cântecul surugiului care se răsfrânge în munte dimpreună cu clopoţeii caprelor şi cu vuietul surd al cascadei. Când soarele se duce la culcare, respiri pe malul golfurilor mireasma lămâilor în floare; apoi seara, pe terasa vilelor, singuri, mână în mână, vă uitaţi la stele făcând planuri. I se părea că anumite locuri de pe pământ trebuiau să dea naştere fericirii, ca planta căreia-i prieşte doar un sol anume şi-i merge rău în altă parte. De ce nu putea oare şi ea să se rezeme în coate pe balconul vreunui *chalet* elveţian sau să-şi închidă mâhnirea într-un *cottage* scoţian, alături de un soţ îmbrăcat într-un mintean de catifea neagră cu pulpane lungi şi care să poarte cizme moi, o pălărie ţuguiată şi manşete!

Şi-ar fi dorit poate pe cineva căruia să-i destăinuie toate aceste gânduri. Dar cum să exprimi o tulburare de nedescris, schimbătoare precum norii, învolburată ca vântul? Îi lipseau cuvintele, prilejul, îndrăzneala.

Şi totuşi, dacă Charles ar fi vrut, dacă ar fi bănuit, dacă privirea lui i-ar fi venit măcar o dată în întâmpinarea gândului, i se părea că un belşug neaşteptat s-ar fi desprins din inima ei aşa cum cad fructele unui pom când le atingi cu mâna. Însă, pe măsură ce intimitatea vieţii lor sporea, în sufletul ei se producea un fel de desprindere interioară, care o îndepărta de el.

Prin conversaţia lui Charles, plată ca un trotuar, treceau ideile tuturor, în hainele de fiecare zi, fără să stârnească emoţie, râs sau visare. Zicea că nu fusese niciodată curios, cât locuise la Rouen, să meargă la teatru să-i vadă pe actorii din Paris. Nu ştia nici să înoate, nici să mânuiască armele, nici să tragă cu pistolul şi nu putu

odată să-i explice Emmei un termen de echitaţie întâlnit de ea într-un roman.

Un bărbat, dimpotrivă, nu trebuia oare să ştie tot, să strălucească în activităţi cât mai felurite, să te iniţieze în energiile pasiunii, în rafinamentele vieţii, în toate misterele? Însă ăsta n-o învăţa nimic, nu ştia nimic, nu-şi dorea nimic. O credea fericită; iar ei îi era necaz pe calmul lui atât de aşezat, pe seninătatea lui greoaie, ba chiar pe fericirea pe care i-o dădea ea.

Câteodată desena; pentru Charles era o mare plăcere să stea acolo, în picioare, s-o privească aplecată deasupra cartonului, clipind din ochi ca să-şi vadă mai bine lucrarea, sau rotunjind cu degetul mare cocoloaşe din miez de pâine1. Cât priveşte pianul, cu cât degetele-i alergau mai repede, cu atât se minuna el mai tare. Ea lovea clapele cutezătoare şi trecea peste toată claviatura, de sus în jos, fără întrerupere. Astfel zdruncinat, bătrânul instrument, ale cărui coarde zbârnâiau, se auzea până în capătul satului dacă era deschisă fereastra, şi adeseori slujbaşul portărelului, care trecea pe strada principală în capul gol şi în papuci de pâslă, se oprea cu foaia în mână s-o asculte.

Pe de altă parte, Emma ştia cum să-şi ţină casa. Le trimitea bolnavilor nota pentru consultaţii în scrisori atât de bine aduse din condei, încât nu dădeau impresia de factură. Când aveau la masă, duminica, vreun vecin, ea izbutea să servească un fel deosebit; se pricepea să pună pe foi de viţă piramide de renglote, servea dulceaţă răsturnând borcănelele pe o farfurioară şi chiar spunea că o să cumpere pentru desert boluri de clătit gura. Toate astea îi aduceau lui Bovary multă consideraţie.

Până la urmă, Charles se respectă mai mult pentru că avea o astfel de nevastă. Arăta cu mândrie, în sală, două mici schiţe în creion făcute de ea, pe care le încadrase în rame foarte late şi le agăţase pe tapet cu nişte şnururi lungi, verzi. Lumea care ieşea de la slujbă îl vedea stând în faţa uşii, cu papuci de casă brodaţi.

Se întorcea târziu, la ora zece, uneori la miezul nopţii. Atunci cerea de mâncare, şi cum servitoarea se

culcase, îl servea Emma. Îşi scotea redingota ca să mănânce mai în voie. Îi pomenea unul după altul pe oamenii întâlniţi, satele pe unde umblase, reţetele pe care le scrisese şi, mulţumit de sine, mânca un rest de tocană, curăţa brânza de coajă, ronţăia un măr, îşi golea carafa, apoi se ducea la culcare, adormea pe spate şi sforăia.

Cum obişnuise multă vreme să poarte o scufie de bumbac, fularul nu-i stătea pe urechi; de aceea dimineaţa părul îi venea alandala peste faţă, albit de puful din pernă, ale cărei şireturi se dezlegau peste noapte. Purta tot timpul nişte ghete zdravene, care aveau la gleznă două cute oblice, în timp ce restul feţei, întinsă ca pe un calapod de lemn, continua drept până la bombeu. Spunea despre ele că *sunt destul de bune pentru la ţară.*

Maică-sa încuviinţa această economie; pentru că venea să-l vadă ca odinioară, de fiecare dată când acasă la ea avea loc vreo vijelie mai năpraznică; şi totuşi dna Bovary-mama părea a avea ceva împotriva nurorii. Găsea că *genul ei e cam pretenţios pentru situaţia averii;* lemnele, zahărul şi lumânările *se duceau ca la o casă mare*, iar focul care ardea în bucătărie ar fi ajuns la douăzeci şi cinci de feluri de mâncare! Ea îi aranja lenjeria în dulapuri şi o învăţa să-l controleze pe măcelar când îi aduce carnea. Emma accepta învăţăturile; dna Bovary i le oferea cu multă dărnicie; şi cuvinte ca *fata mea* şi *mamă* se auzeau cât era ziulica de lungă, însoţite de o frământare măruntă din buze, fiecare aruncând vorbe mieroase cu glasul tremurând de mânie.

Pe vremea dnei Dubuc, bătrâna se simţea încă preferată; dar acum, dragostea lui Charles pentru Emma i se părea un refuz al tandreţii la care avea dreptul, o încălcare a ceva ce-i aparţinea; şi urmărea fericirea fiului cu o muţenie posomorâtă, aşa cum priveşte omul scăpătat prin ochiurile geamului pe alţii cinând în fosta lui casă. Prefăcându-se a depăna amintiri, îşi enumera suferinţele şi sacrificiile şi, comparându-le cu neatenţiile Emmei, conchidea că nu-i normal ca el s-o adore în chip atât de exclusiv.

Charles nu ştia ce să-i răspundă; îşi respecta mama şi îşi iubea nesfârşit de mult nevasta; găsea că judecata uneia era infailibilă, însă cealaltă i se părea fără cusur. Odată plecată dna Bovary, încerca să formuleze, timid şi fără să modifice niciun cuvânt, una-două dintre cele mai neînsemnate observaţii pe care le auzise de la maică-sa. Dovedindu-i dintr-o vorbă că n-are dreptate, Emma îl trimitea să-şi vadă de bolnavii lui.

Totuşi, după nişte teorii pe care le lua de bune, Emma pretinse să iubească. Sub clar de lună, îi recita în grădină toate versurile pătimaşe pe care le ştia pe de rost, îi cânta suspinând adagii melancolice; dar după aceea constata că e la fel de liniştită ca înainte, iar Charles parcă nu era nici mai îndrăgostit, nici mai răscolit.

După ce încercă astfel să-şi înflăcăreze inima, fără să poată scoate măcar o scânteie, neputând de altminteri nici să înţeleagă ceea ce nu simţea şi nici să creadă în ceea ce nu se manifestă sub forme convenţionale, se încredinţă fără osteneală că patima lui Charles nu mai era deloc extraordinară. Avânturile lui deveniseră regulate; o săruta la ore fixe. Era un obicei ca oricare altul, ca un desert, previzibil după monotonia cinei.

Un paznic de vânătoare, pe care domnul îl vindecase de apă la plămâni, îi dăruise doamnei o căţeluşă, un pui de ogar italian; ea o lua la plimbare, fiindcă ieşea uneori ca să rămână singură un timp şi să nu mai vadă veşnica grădină şi şoseaua prăfuită.

Mergea până la făgetul din Banneville, aproape de pavilionul părăsit care formează colţul zidului dinspre câmp. Erau printre buruienile din şanţul împrejmuitor trestii înalte cu frunze tăioase.

Începea să se uite primprejur, ca să vadă dacă nu se schimbase ceva de când venise ultima oară. Găsea la locul lor degeţelul, muştarul sălbatic, tufele de urzici din jurul bolovanilor, petele de licheni de-a lungul celor trei ferestre ale căror obloane veşnic închise se măcinau de putregai pe zăbrelele de fier ruginit. Gândul, mai întâi fără ţintă, îi rătăcea la întâmplare întocmai ca ogarca, ce dădea roată

pe câmp, lătra la fluturii galbeni, fugărea chiţcanii, muşcând în joacă florile de mac de pe marginea unui lan de grâu. Încetul cu încetul, gândurile i se adunau şi, aşezată pe iarbă, pe care o scormonea înfigând vârful umbrelei, Emma îşi repeta:

— De ce m-oi fi măritat, Dumnezeule?

Se întreba dacă n-ar fi fost posibil, printr-un joc al întâmplării, să fi întâlnit alt bărbat; şi încerca să-şi închipuie acele întâmplări nepetrecute, acea viaţă deosebită, acel soţ pe care nu-l cunoştea. Într-adevăr, nu erau toţi ca ăsta. Ar fi putut fi frumos, spiritual, distins, atrăgător, aşa cum erau fără îndoială cei pe care-i luaseră fostele sale colege de la mănăstire. Ce făceau ele acum? La oraş, prin larma străzii, în zumzetul teatrelor şi sub luminile balurilor, duceau o viaţă care face să-ţi crească inima, iar simţurile să se deschidă ca o floare. Dar ea? Viaţa ei era rece ca un pod de casă cu ferestruica spre nord, şi plictisul, tăcut păianjen, îi ţesea pânze în întuneric prin toate ungherele inimii. Îşi amintea zilele de împărţire a premiilor, când urca pe podium să-şi ia coroniţa. Cu părul împletit, în rochia albă şi cu pantofi uşori din stofă de culoarea porumbelor, arăta drăguţă, iar domnii, când se întorcea la locul ei, se aplecau s-o complimenteze; curtea era plină de caleşti, fetele-i spuneau la revedere prin portiere, iar profesorul de muzică trecea cu cutia viorii în mână, salutând. Ce departe erau toate acestea, ce departe!

O chema pe Djali, o lua între genunchi, îşi trecea degetele peste capul ei lung şi subţire şi-i spunea:

— Hai, sărută-ţi stăpâna, tu, care n-ai niciun necaz.

Apoi, cercetând aerul melancolic al zveltului animal, care căsca pe îndelete, se înduioşa, şi asemănând-o cu sine, îi vorbea cu voce tare, cum ar fi mângâiat pe cineva îndurerat.

Veneau câteodată rafale de vânt, briza mării care, trecând dintr-odată pe toată întinderea ţinutului Caux, aducea până departe în câmpie o răcoare sărată. Stufărişul şuiera, iar frunzele de fag foşneau într-un freamăt iute, în timp ce vârfurile copacilor, legănându-se mereu, îşi

continuau murmurul vast. Emma îşi strângea şalul pe umeri şi se ridica.

Pe alee, o lucoare verde răsfrântă de frunziş lumina muşchiul scurt ce trosnea uşor sub paşii ei. Soarele apunea; cerul era roşu printre crengi, iar tulpinile, toate aidoma, ale pomilor săditi în linie dreaptă păreau o colonadă întunecată desprinzându-se pe un fond auriu; o cuprindea teama, o chema pe Djali, se întorcea repede la Tostes pe drumul mare, se cuibărea într-un fotoliu şi nu mai scotea o vorbă toată seara.

Însă, spre sfârşitul lui septembrie, în viaţa ei apăru ceva extraordinar; fu invitată la Vaubyessard, la marchizul d'Andervilliers.

Fost secretar de stat pe timpul Restauraţiei, marchizul, încercând să se întoarcă în viaţa politică, îşi pregătea pe îndelete candidatura la Camera deputaţilor. Iarna împărţea în dreapta şi-n stânga legături de lemne, iar în Consiliul general2 cerea întotdeauna cu aprindere să se construiască drumuri la el în arondisment. Avusese în timpul caniculei un abces în gură, de care îl scăpase Charles, ca prin minune, cu o tăietură îndemânatică de lanţetă. Omul care îi vedea de afaceri, trimis la Tostes să plătească operaţia, povesti seara că văzuse în grădiniţa doctorului nişte cireşe nemaipomenite. Cum cireşilor le mergea rău la Vaubyessard, dl marchiz ceru câţiva puieţi lui Bovary, pentru care îi mulţumi personal, o zări pe Emma, găsi că are o talie drăguţă şi că nu saluta deloc ca o ţărancă; astfel că celor de la castel nu li se păru că ar întrece măsura complezenţei şi nici, pe de altă parte, că ar comite o stângăcie, dacă invită tânăra pereche.

Într-o miercuri, la ora trei, dl şi dna Bovary, urcaţi în docarul lor, plecară spre Vaubyessard, cu un cufăr uriaş legat la spate şi cu o cutie de pălării agăţată înaintea caprei. În afară de astea, Charles ţinea între picioare o cutie de carton.

Ajunseră la căderea nopţii, când începeau să se aprindă lampioanele în parc, ca să lumineze calea trăsurilor.

1. Folosite în loc de radieră.

2. Consiliul general era o adunare electivă a reprezentanţilor cantoanelor. Departamentul (echivalentul unui judeţ) e împărţit în arondismente, iar acestea în cantoane.

VIII

Castelul era o construcţie modernă, în stil italienesc, cu două aripi şi trei peroane, desfăşurându-se în josul unei peluze imense pe care păşteau câteva vaci printre pâlcuri rare de arbori seculari; umbrare de arbuşti, rododendroni, iasomie şi călini îşi rotunjeau ciufurile inegale de verdeaţă de-a lungul liniei curbe a aleii acoperite cu nisip. Un râu curgea sub un pod; prin ceaţă se desluşeau clădiri cu acoperişuri de paie, risipite pe pajiştea mărginită de urcuşul lin a două coline împădurite, iar în spatele lor, în desişuri, se ridicau pe două rânduri paralele şoproanele şi grajdurile, rămăşiţe din vechiul castel dărâmat.

Docarul lui Charles se opri în faţa peronului din mijloc; ieşiră câţiva servitori; marchizul le veni în întâmpinare şi, oferindu-şi braţul soţiei medicului, o conduse în vestibul.

Era pavat cu plăci de marmură, foarte înalt, iar zgomotul paşilor şi glasurilor răsuna ca într-o biserică. În faţă se înălţa o scară dreaptă, iar în stânga, o galerie cu vedere spre grădină ducea în sala biliardului, ale cărui bile de fildeş se auzeau încă din uşă ciocnindu-se. Traversând-o pentru a merge în salon, Emma văzu în jurul mesei bărbaţi cu înfăţişare gravă, cu bărbia proptită pe cravate înalte, toţi decoraţi, şi care zâmbeau tăcuţi, lovind cu tacul. Pe lemnul întunecat al lambriurilor, mari rame aurite purtau pe marginea de jos, scrise cu litere negre, nişte nume. Citi: „Jean-Antoine d’Andervilliers d’Yverbonville, conte de la Vaubyessard şi baron de la Fresnaye, căzut în bătălia de la Coutras, la 20 octombrie 1587”. Iar pe un altul: „Jean-Antoine-Henry-Guy d’Andervilliers de la Vaubyessard, amiral al Franţei şi cavaler al ordinului Sfântului Mihail,

rănit în bătălia de la Hougue-Saint-Vaast, la 29 mai 1693, mort la Vaubyessard, la 23 ianuarie 1694”. Mai departe de abia se mai puteau distinge cei care urmau, căci lumina lămpilor, concentrată doar pe postavul verde al biliardului, lăsa încăperea scufundată în umbră. Întunecând pânzele aşezate pe lat, razele se răsfrângeau în creste fine, ce urmau crăpăturile verniului; şi din toate aceste mari pătrate negre, înrămate cu aur, se desprindea, ici şi colo, câte-o parte mai luminoasă a picturii, o frunte palidă, doi ochi care te priveau, peruci rostogolindu-şi buclele pe umerii pudraţi ai hainelor roşii sau catarama unei jartiere în susul unei pulpe durdulii.

Marchizul deschise uşa salonului; una dintre doamne se ridică (era chiar marchiza), veni în întâmpinarea Emmei, o pofti să ia loc alături de dânsa pe o canapea şi începu să-i vorbească prieteneşte, de parcă ar fi cunoscut-o de mult. Era o femeie de vreo patruzeci de ani, cu umeri frumoşi, nasul acvilin, glasul tărăgănat şi care în seara aceea purta pe părul castaniu o maramă simplă de dantelă, al cărei capăt îi cădea pe spate, în forma unui triunghi. Lângă dânsa, pe un scaun cu spătar înalt, şedea o tânără blondă; iar în jurul căminului, câţiva domni, care purtau câte o floricică la butoniera fracului, conversau cu doamnele.

La ora şapte se servi cina. Domnii, mai numeroşi, luară loc la prima masă, în vestibul, iar doamnele la a doua, în sufragerie, cu marchizul şi marchiza.

Când intră, Emma se simţi învăluită de un aer cald, amestec de parfum de flori şi rufărie fină, cu mirosul fripturilor şi mireasma trufelor. Lumânările candelabrelor răsfrângeau flăcări lungi pe clopotele de argint; cristalele tăiate în faţete, acoperite de un abur mat, schimbau între ele raze palide; de-a lungul mesei se înşirau buchete de flori, iar în farfuriile cu margine lată, şerveţelele, aranjate în chip de mitră episcopală, ţineau fiecare în deschizătura dintre cele două cute câte o chiflă ovală. Labele roşii ale homarilor atârnau afară din farfurii; fructe mari erau etajate în paneraşe împletite, odihnind pe aşternuturi de

muşchi uscat; prepeliţele îşi recăpătaseră penele, se înălţau fire de abur; iar majordomul, în ciorapi de mătase şi pantaloni scurţi, cu cravată albă şi jabou, grav ca un judecător, trecând printre umerii comesenilor felurile de mâncare deja tăiate, îţi sălta dintr-o mişcare, cu lingura, bucata pe care o alegeai. Pe soba cea mare de porţelan cu vergele de aramă, statuia unei femei înveşmântate până la bărbie privea nemişcată sala plină de lume.

Dna Bovary băgă de seamă că mai multe doamne nu-şi puseseră mănuşile în pahar.

În acest timp, în capul mesei, singur printre toate aceste femei, aplecat asupra farfuriei pline şi cu şervetul înnodat la spate ca un copil, mânca un bătrân căruia îi picura sosul din gură. Avea pleoapele inferioare răsfrânte şi purta la spate o codiţă, împletită cu o panglică neagră. Era socrul marchizului, bătrânul duce de Laverdière, fostul favorit al contelui d'Artois pe vremea vânătorilor de la Vaudreuil, la marchizul de Conflans, şi care fusese, zice-se, amantul reginei Marie-Antoinette, între dnii de Coigny şi de Lauzun. Dusese o viaţă zgomotoasă de desfrâu, plină de dueluri, de pariuri, de femei răpite, îşi tocase averea şi-şi băgase familia în sperieţi. Un servitor, în spatele scaunului, îi spunea tare, la ureche, cum se chemau felurile de mâncare pe care acesta le arăta cu degetul, gângăvind; şi, fără încetare, privirile Emmei se întorceau de la sine către bătrânul cu buzele căzute, ca spre un lucru extraordinar şi august. Trăise la Curte şi se culcase în patul reginelor!

Se turnă şampanie de la gheaţă. Emma se înfioră din tot trupul simţindu-i răceala în gură. Nu văzuse niciodată rodii şi nu mâncase ananas. Chiar şi zahărul pisat i se părea mai alb şi mai fin ca în alte părţi.

Doamnele urcară apoi în camerele lor pentru a se pregăti de bal.

Emma se dichisi cu grija meticuloasă a unei actriţe care-şi face debutul. Îşi aranjă părul cum o învăţase coaforul şi îşi trase pe dânsa rochia de bariş, întinsă pe pat. Pe Charles îl strângeau pantalonii în talie.

— Are să mă jeneze elasticul de sub tălpi când am să

dansez, spuse el.

— Când ai să dansezi? întrebă Emma.

— Da!

— Ai înnebunit! Au să râdă de tine; stai la locul tău. De altfel, nu se cade la un medic, adăugă ea.

Charles tăcu. Se plimba în lungul şi în latul odăii, aşteptând să fie gata Emma.

O vedea în oglindă, din spate, între două lumânări. Ochii ei negri păreau şi mai negri. Părul strâns în bandouri, bombate lin peste urechi, avea reflexe albăstrui; în coc îi tremura pe codiţa mobilă un trandafir, cu imitaţii de picături de rouă la vârful frunzelor. Avea o rochie şofran-pal, pe care o înviorau trei buchete de roze mărunte, cu verdeaţă.

Charles veni s-o sărute pe umăr.

— Lasă-mă! spuse ea, mă şifonezi.

Se auziră o riturnelă de vioară şi sunetele unui corn. Emma coborî scara, stăpânindu-se să nu alerge.

Cadrilurile începuseră. Venea lume. Era înghesuială. Îşi alese un loc pe o banchetă lângă uşă.

După terminarea contradansului, parchetul rămase liber pentru grupurile de bărbaţi care stăteau de vorbă în picioare, printre care servitorii în livrea aduceau nişte tăvi mari. În şirul femeilor, care stăteau jos, se agitau evantaie pictate, buchetele ascundeau pe jumătate zâmbetele de pe chipuri, iar flaconaşele cu dop de aur erau învârtite în mâinile întredeschise, ale căror mănuşi albe lăsau să se vadă conturul unghiilor şi strângeau carnea la încheietură. Garniturile de dantelă, broşele cu diamante, brăţările cu medalion fremătau în corsaje, scânteiau pe piepturi, foşneau pe braţele goale. Coafurile, bine lipite pe frunţi şi răsucite la ceafă, purtau, în chip de cununi, ciorchini sau ramuri, flori de nu-mă-uita, de iasomie, de rodii, spice, albăstrele. Paşnice, la locurile lor, câteva mame cu feţele posomorâte purtau turbane roşii.

Emmei îi bătu puţin inima când, condusă de cavalerul ei care o ţinea de vârful degetelor, se aşeză în rândul dansatorilor, aşteptând semnalul arcuşului ca să

pornească. Dar în curând, emoţia-i dispăru; şi, legănându-se în ritmul orchestrei, înainta lunecând, cu mişcări line ale gâtului. La anumite suavităţi ale viorii, care uneori cânta singură, pe când celelalte instrumente tăceau, îi apărea pe buze un surâs; se auzea sunetul limpede al ludovicilor de aur răsturnaţi alături pe postavul meselor; apoi toată orchestra se pornea iar dintr-odată, fligornul răbufnea sonor. Picioarele loveau în cadenţă, fustele se umflau şi se atingeau uşor în treacăt, mâinile se întâlneau şi se despărţeau; aceiaşi ochi, plecându-se în faţa ta, se întorceau să se uite ţintă într-ai tăi.

Câţiva bărbaţi (vreo cincisprezece), între douăzeci şi cinci şi patruzeci de ani, risipiţi printre dansatori sau stând de vorbă lângă uşi, se deosebeau din mulţime printr-un aer de familie, oricare ar fi fost diferenţele de vârstă, de îmbrăcăminte sau de chip.

Hainele lor, mai bine croite, păreau dintr-un postav mai moale, iar părul, adus în bucle către tâmple, părea a luci de pomezi mai fine. Feţele aveau tenul bogăţiei, tenul alb înviorat de paloarea porţelanurilor, de apele satinului, de lacul mobilelor frumoase, şi a cărui sănătate e întreţinută cu un regim discret de mâncăruri rafinate. Gâtul li se întorcea în voie pe cravatele joase; favoriţii lungi cădeau pe gulerele răsfrânte; îşi ştergeau buzele cu batiste brodate cu monogramă mare, care răspândeau o mireasmă suavă. Cei care îmbătrâneau deja arătau tineri, pe când pe chipurile celor tineri se citea ceva matur. În privirile lor nepăsătoare plutea calmul dat de satisfacerea zilnică a pasiunilor; şi prin blândeţea manierelor străbătea acea brutalitate specială pe care o transmite stăpânirea peste lucruri destul de uşor de controlat, cât să-ţi încerci puterea şi să-ţi gâdili vanitatea, cum ar fi conducerea cailor de rasă şi societatea femeilor pierdute.

La trei paşi de Emma, un cavaler în frac albastru vorbea despre Italia cu o tânără palidă care purta o garnitură de perle. Lăudau grosimea stâlpilor de la San Pietro, Tivoli, Vezuviul, Castellamare şi Cassinele, trandafirii de la Genova, Coliseul pe clar de lună. Emma

asculta cu cealaltă ureche o conversaţie plină de cuvinte pe care nu le înţelegea. Se făcuse cerc în jurul unui bărbat foarte tânăr care, cu o săptămână înainte, îi bătuse pe *Miss Arabella* şi pe *Romulus*, câştigând două mii de ludovici pentru că sărise un şanţ, în Anglia. Unul se plângea că i se îngrăşau trăpaşii; altul, de greşelile de tipar care-i pociseră numele calului.

În sala de bal aerul era înăbuşitor; lumina lămpilor pălea. Lumea se retrăgea în sala de biliard. Un servitor urcă pe un scaun şi sparse două geamuri; auzind zgomotul cioburilor, dna Bovary întoarse capul şi zări în grădină, lipite de zăbrele, feţe de ţărani care se uitau înăuntru. Atunci îşi aminti de Bertaux. Revăzu ferma, balta mocirloasă, pe tatăl ei în bluză sub meri şi se revăzu pe ea, ca altădată, luând cu degetul smântâna de pe oalele din lăptărie. Dar faţă de fulguraţiile prezentului, viaţa ei din trecut, atât de limpede până atunci, se risipea în întregime şi aproape se îndoia că o trăise vreodată. Se afla acolo; iar de jur împrejurul balului nu era decât umbră, aşternută peste tot şi toate. Tocmai mânca o îngheţată cu maraschino, dintr-o scoică de argint aurit pe care o ţinea în mâna stângă, închizând ochii pe jumătate, cu linguriţa între dinţi.

Alături, o doamnă lăsă să-i cadă evantaiul. Tocmai trecea un dansator.

— Aţi fi foarte amabil, domnule, zise doamna, dacă binevoiţi a-mi scoate evantaiul, care a căzut după canapea!

Domnul se înclină şi, în timp ce întindea braţul, Emma văzu mâna tinerei doamne aruncându-i în pălărie ceva alb, îndoit în triunghi. Domnul, ridicând evantaiul, îl oferi doamnei, respectuos; aceasta îi mulţumi dând din cap şi începu să-şi miroasă bucheţelul.

După supeu, la care se serviră din belşug vinuri din Spania şi de Rin, supe de raci şi cu lapte de migdale, budinci *à la Trafalgar* şi diferite feluri de carne rece, înconjurate cu aspic care tremura în farfurii, trăsurile începură să plece una după alta. Dacă dădeai la o parte colţul perdelei de muselină, vedeai îndepărtându-se în

umbră lumina felinarelor. Banchetele se eliberau; rămăseseră numai câţiva jucători; muzicanţii îşi răcoreau vârfurile degetelor, umezindu-le pe limbă; Charles aproape că adormise, rezemat cu spatele de o uşă.

La ora trei dimineaţa începu cotilionul. Emma nu ştia să valseze. Valsa toată lumea, chiar şi dra d'Andervilliers şi marchiza; nu mai rămăseseră decât gazdele de la castel, vreo douăsprezece persoane.

În vremea asta, unul dintre dansatori, căruia i se zicea familiar „viconte" şi a cărui jiletcă foarte răscroită îi cădea ca turnată pe piept, veni a doua oară s-o invite pe dna Bovary, asigurând-o că el o va conduce şi c-o să se descurce foarte bine.

Porniră încet, apoi mai repede. Se învârteau; totul se învârtea în jurul lor: lămpile, mobilele, lambriurile, parchetul, ca un disc pe o axă. Când treceau prin dreptul uşilor, poala rochiei Emmei se atingea de pantalonii lui, picioarele lor se împleteau; vicontele îşi cobora privirile asupra ei, Emma le ridica spre el; se simţi toropită şi se opri. Porniră din nou; şi, cu un ritm mai rapid, vicontele o duse cu el până la capătul galeriei, unde, gâfâind, gata să cadă, Emma îşi lăsă o clipă capul pe pieptul lui. Apoi, tot învârtindu-se, dar mai domol, o conduse la locul ei; ea se trânti cu spatele de perete şi-şi acoperi ochii cu mâna.

Când îi redeschise, văzu în mijlocul salonului o doamnă care stătea pe un taburet, având în faţa ei trei dansatori îngenuncheaţi. Doamna îl alese pe viconte, şi vioara începu iar.

Lumea se uita la ei. Treceau şi se-ntorceau; ea, cu bustul nemişcat, cu bărbia coborâtă, iar el cu aceeaşi ţinută, talia cambrată, cotul rotunjit, bărbia înainte. Asta chiar ştia să valseze! Dansară multă vreme, până ce obosiră toţi ceilalţi.

Mai stătură de vorbă câteva minute şi, după ce îşi spuseră adio sau mai bine zis bună dimineaţa, gazdele de la castel se duseră să se culce.

Charles abia se târa, ţinându-se de balustradă; *îi trecuse os prin os*. Stătuse cinci ceasuri de-a rândul în

picioare, în faţa meselor, uitându-se la jocul de whist, fără să priceapă nimic. De aceea scoase un adânc suspin de uşurare după ce-şi trase cizmele.

Emma îşi puse un şal pe umeri, deschise fereastra şi se rezemă de pervaz.

Era o noapte întunecoasă. Cădeau câteva picături de ploaie. Trase în piept aerul umed care-i răcorea pleoapele. Muzica balului îi răsuna încă în urechi şi se străduia să rămână trează, pentru a mai prelungi iluzia vieţii luxoase, care în curând avea să se destrame.

Se iviră zorii. Privi îndelung ferestrele castelului, încercând să ghicească unde erau odăile tuturor celor pe care-i remarcase în ajun. Ar fi vrut să le cunoască vieţile, să pătrundă în ele, să se facă una cu ele.

Însă dârdâia de frig. Se dezbrăcă şi se cuibări între cearşafuri, lângă Charles care dormea.

La micul dejun fu multă lume. Masa dură zece minute; nu se servi niciun lichior, ceea ce-l miră pe medic. Apoi, dra d'Andervilliers strânse într-un coşuleţ bucăţi de cozonac, ca să le dea lebedelor din bazin, şi porniră la plimbare prin sera încălzită, unde plante ciudate, păroase, se înălţau în chip de piramide dedesubtul unor vase suspendate, de unde, ca şi cum ar fi fost nişte cuiburi de şerpi prea pline, atârnau peste margini şnururi lungi şi verzi, încolăcite. Oranjeria, care era tocmai la capăt, dădea direct în dependinţele castelului. Marchizul, ca să-i facă plăcere tinerei, o duse să vadă grajdurile. Deasupra ieslelor în formă de paner erau nişte plăcuţe de porţelan pe care stăteau scrise cu negru numele cailor. Dacă treceai pe lângă el plescăind din limbă, fiecare animal se frământa în boxă. Podelele şelăriei luceau ca parchetul unui salon. Nişte hamuri de trăsură erau aranjate în mijloc pe două coloane pivotante, iar zăbalele, bicele, scările, cravaşele erau înşirate în ordine de-a lungul peretelui.

În vremea asta, Charles se duse să-l roage pe un servitor să-i înhame calul la *docar*. Îl trase la scară şi, după ce înghesuiră înăuntru toate pachetele, soţii Bovary, luându-şi rămas-bun de la marchiz şi de la marchiză,

plecară înapoi la Tostes.

Tăcută, Emma se uita cum se învârt roţile. Aşezat chiar pe muchia banchetei, Charles conducea cu braţele depărtate, şi căluţul buiestra între hulube, fiindcă erau prea largi pentru el. Hăţurile, ţinute moi, băteau crupa, mânjindu-se de spumă, iar cufărul legat cu o funie la spatele docarului bocănea tare şi regulat.

Erau pe dealurile de la Thilbourville, când deodată, pe lângă ei trecură râzând câţiva călăreţi, cu trabucuri în gură. Emma avu impresia că unul dintre ei era vicontele; se întoarse, dar nu mai văzu în zare decât nişte capete săltând în cadenţa inegală a trapului sau a galopului.

La un sfert de leghe mai încolo, fură nevoiţi să facă un popas, ca să dreagă cu sfoară opritoarea1 care se rupsese.

Dar Charles, cercetând hamurile pentru ultima oară, văzu ceva pe jos, între picioarele calului, şi ridică o tabacheră, brodată toată cu mătase verde, având la mijloc un blazon, ca portiera unei caleşti.

— Sunt şi două trabucuri înăuntru, spuse el; rămân pentru diseară, după masă.

— Cum, fumezi? îl întrebă Emma.

— Câteodată, când se oferă prilejul.

Puse în buzunar ce găsise şi dădu bici căluţului.

Când ajunseră acasă, cina nu era gata. Doamna se înfurie. Nastasie răspunse obraznic.

— Pleacă! strigă Emma. Asta-i bătaie de joc, te dau afară!

La cină aveau supă de ceapă şi o bucată de viţel cu măcriş. Stând în faţa Emmei, Charles spuse, frecându-şi mâinile cu un aer fericit:

— E plăcut să te vezi iar la tine acasă!

Se auzeau plânsetele Nastasiei. El ţinea un pic la biata femeie; îi ţinuse tovărăşie multe seri, altădată, pe vremea văduviei, când nu avea ce face. Fusese prima lui clientă, cea mai veche cunoştinţă din partea locului.

— Ai dat-o afară chiar de-adevăratelea? întrebă el în cele din urmă.

— Da. Cine mă împiedică? răspunse ea.

Apoi, până li se pregăti odaia, stătură să se încălzească în bucătărie. Charles începu să fumeze. Fuma ţuguindu-şi buzele, scuipând mereu, lăsându-se pe spate la fiecare pufăitură.

— O să ţi se facă rău, zise ea dispreţuitor.

Lăsă trabucul şi alergă la pompă să bea un pahar cu apă rece. Emma, înhăţând tabachera, o aruncă iute în fundul dulapului.

Ziua următoare i se păru tare lungă. Se plimbă prin grădiniţă, tot întorcându-se pe aceleaşi alei, oprindu-se în faţa răzoarelor, în faţa spalierului, în faţa preotului de ghips, cercetând cu uimire toate aceste lucruri de altădată pe care le cunoştea atât de bine. Ce departe i se părea acum balul! Oare cine punea atâta depărtare între dimineaţa de alaltăieri şi seara de astăzi? Călătoria la Vaubyessard făcuse o gaură în viaţa ei, precum râpele pe care le sapă uneori furtuna într-o singură noapte, în munţi. Se resemnă totuşi: îşi aşeză cu evlavie în scrin toaleta cea frumoasă, până şi pantofii de satin, ale căror tălpi erau îngălbenite de ceara lunecoasă a parchetului. Inima ei era la fel: frecându-se de bogăţie, prinsese şi ea deasupra ceva care n-avea cum să se mai şteargă.

Emma îşi ocupă deci gândul cu amintirea balului. În fiecare zi de miercuri, la deşteptare îşi spunea: „Ah! acum opt zile… acum cincisprezece zile… acum trei săptămâni… eram acolo!” şi, puţin câte puţin, fizionomiile începură să i se amestece în memorie; uită melodia contradansurilor; nu mai desluşea atât de clar livrelele şi încăperile; câteva amănunte pieriră, dar regretul îi rămase.

1. Curea orizontală aşezată sub crupă, în care se propteşte calul pentru a opri căruţa la vale sau a o împinge îndărăt.

IX

De multe ori, când Charles era plecat, se ducea să ia din dulap, dintre rufele împăturite, unde-o lăsase,

tabachera îmbrăcată în mătase verde.

O privea, o deschidea şi chiar îi mirosea aroma căptuşelii, amestec de verbină şi tutun. A cui o fi?… A vicontelui. Era poate un cadou de la amantă. O brodase pe vreun gherghef de palisandru, obiect mic şi drăguţ ţinut ascuns de orişice privire, care-i umpluse multe ceasuri, şi asupra căruia se aplecaseră buclele moi ale lucrătoarei furate de gânduri. O răsuflare îndrăgostită trecuse printre ochiurile etaminei; fiecare împunsătură de ac fixase o nădejde sau o amintire, şi toate firele acestea de mătase întreţesute nu erau decât continuitatea aceleiaşi pasiuni fără glas. Apoi, într-o dimineaţă, vicontele o dusese cu el. Despre ce se va fi vorbit oare, când tabachera se odihnea pe şemineuri cu pilaştri laţi, între vaze cu flori şi pendule Pompadour? Ea era la Tostes. Iar el era acum la Paris; acolo! Cum era acest Paris? Ce nume nemărginit! Îl repeta în şoaptă, fiindcă-i făcea plăcere; îi răsuna în urechi ca un clopot de catedrală; i se învăpăia în faţa ochilor până şi de pe eticheta borcănaşelor cu pomadă.

Noaptea, când negustorii de peşte treceau cu căruţele pe sub ferestrele ei cântând *La Marjolaine*, se trezea; şi, ascultând huruitul roţilor şinuite, care, la ieşirea din sat, se ostoia cum dădeau de pământ, îşi spunea:

— Mâine au să fie acolo!

Şi-i urmărea cu gândul, urcând şi coborând dealurile, străbătând satele, trecând pe drumul mare la lumina stelelor. După o distanţă oarecare, exista întotdeauna un loc nedesluşit, unde visul i se stingea.

Îşi procură un plan al Parisului şi, cu vârful degetului pe hartă, făcea cumpărături prin capitală. Cobora bulevardele, oprindu-se la fiecare colţ, între liniile străzilor, în faţa pătratelor albe care închipuie casele. Când îi oboseau ochii, în cele din urmă, îşi închidea pleoapele şi vedea în tenebre răsucindu-se în vânt flacăra becurilor de gaz şi scările caleştilor, care se aliniau cu mare zarvă în faţa peristilului teatrelor.

Se abonă la *Corbeille*, jurnalul femeilor, şi la *Sylphe des salons*. Înfuleca pe nemestecate, fără să sară o iotă,

toate cronicile premierelor, curselor şi seratelor, se interesa de debutul unei cântăreţe, de deschiderea unui magazin. Ştia care sunt módele noi, adresele croitorilor buni, zilele când se ieşea în Bois de Boulogne sau se mergea la Operă. Studie, din cărţile lui Eugène Sue, descrieri de mobilier; îi citi pe Balzac şi pe George Sand, căutând la ei satisfacţii imaginare pentru poftele personale. Venea cu cartea chiar la masă şi întorcea paginile, în timp ce Charles mânca vorbindu-i. Amintirea vicontelui revenea mereu în lecturile ei. Făcea apropieri între el şi personajele inventate. Însă cercul al cărui centru era el se lărgi încetul cu încetul, iar aureola pe care o avea, îndepărtându-se de chipul lui, se revărsă mai departe, ca să lumineze alte visuri.

Parisul, mai vast decât oceanul, scânteia deci în ochii Emmei într-o lumină împurpurată. Viaţa multiplă care forfotea în această larmă era totuşi despărţită în compartimente, clasificată în tablouri deosebite. Pentru Emma nu existau decât două-trei, care i le ascundeau pe toate celelalte şi care, ele singure, reprezentau omenirea întreagă. Lumea ambasadorilor călca pe parchete lucioase, în saloane cu pereţii acoperiţi de oglinzi, în jurul unor mese ovale, acoperite cu un covor de catifea cu ciucuri de aur. Mai erau acolo rochii cu trenă, taine mari, nelinişti mascate sub surâsuri. Venea apoi societatea duceselor: toată lumea era palidă; se trezeau la ora patru; femeile – nişte îngeri – purtau dantelă englezească la poalele juponului, iar bărbaţii – care erau nişte capacităţi, în ciuda aparenţelor uşuratice – se întreceau până crăpau caii sub ei, se duceau la Baden să-şi petreacă sezonul de vară, iar pe la vreo patruzeci de ani se căsătoreau în cele din urmă cu moştenitoarele unor mari averi. În separeurile restaurantelor, unde se supează după miezul nopţii, râdea în lumina lumânărilor o mulţime pestriţă de literaţi şi de actriţe. Ăştia erau risipitori ca nişte regi, plini de ambiţii ideale şi de deliruri fantastice. Existenţa lor era mai presus de celelalte, între cer şi pământ, în miezul furtunilor, ceva sublim. Cât despre restul lumii, se pierduse, fără vreun loc

precis, ca şi cum n-ar fi existat. De altfel, cu cât lucrurile îi erau mai apropiate, cu atât gândul i se îndepărta de ele. Tot ce o înconjura nemijlocit – satul plicticos, mic-burghezii imbecili, mediocritatea existenţei – i se părea a fi o excepţie în lume, o întâmplare anume în care fusese prinsă, pe când mai încolo se întindea, cât vezi cu ochii, nemărginita ţară a fericirii şi a pasiunilor. În dorinţa ei, confunda senzualităţile luxului cu bucuriile inimii, cu eleganţa obiceiurilor şi gingăşiile simţirii. Oare iubirii nu-i trebuiau, ca şi plantelor indiene, pământuri special pregătite, o temperatură anume? Suspinele sub clar de lună, îndelungile îmbrăţişări, lacrimile ce se preling pe mâinile lăsate în voia celuilalt, toate fierbinţelile trupului ori lâncezirile tandreţii nu se puteau despărţi deci de balconul marilor castele pline de desfătări, de un budoar cu storuri de mătase şi covor gros de tot, cu ghivece pline de flori, cu un pat urcat pe o estradă, şi nici de scânteierea pietrelor preţioase sau de eghileţii livrelelor.

Băiatul de la staţia de poştă, care venea în fiecare dimineaţă să îngrijească iapa, străbătea coridorul cu saboţii lui mari; bluza-i era găurită, picioarele goale în cipici. Acesta era *groom*-ul în pantaloni scurţi cu care trebuia ea să se mulţumească! După ce-şi isprăvea treaba, nu mai dădea pe acolo în restul zilei; fiindcă Charles, când se întorcea, îşi ducea singur calul în grajd, îi scotea şaua şi-i punea căpăstrul, în timp ce servitoarea aducea un braţ de paie şi-l arunca, aşa cum putea, în iesle.

În locul Nastasiei (care plecă în cele din urmă din Tostes, vărsând şiroaie de lacrimi), Emma luă în serviciu o fetiţă de paisprezece ani, orfană şi cu o înfăţişare blândă. Nu-i dădu voie să poarte bonete de bumbac, o învăţă că trebuia să ţi se adreseze la persoana a treia, să aducă paharul cu apă pe o farfurioară, să bată la uşă înainte de a intra, să calce, să scrobească, s-o îmbrace, într-un cuvânt, vru să facă din ea camerista ei. Noua fată în casă se supunea fără crâcnire, ca nu cumva s-o dea afară; şi cum de obicei doamna lăsa cheia în uşa bufetului, Félicité lua în fiecare seară o mică provizie de zahăr, pe care o mânca

singură, în pat, după ce-şi făcuse rugăciunea.

După-amiaza, câteodată, se ducea vizavi să stea de vorbă cu surugiii. Doamna rămânea sus, în camera ei.

Purta un capot foarte deschis, care lăsa să se vadă între reverele late ale corsajului o şemizetă plisată, cu trei nasturi de aur. Mijlocul îi era încins cu un şnur gros, cu ciucuri mari, iar papucii mititei de culoare grena aveau o floare de panglici late, care se înfoia peste gleznă. Îşi cumpărase sugativă, o trusă de scrisori, un toc şi plicuri, cu toate că n-avea cui să-i scrie; ştergea praful de pe etajeră, se privea în oglindă, lua o carte, apoi, visând printre rânduri, o lăsa să-i cadă pe genunchi. Avea poftă să plece în călătorii sau să se întoarcă să trăiască la mănăstire. Dorea în acelaşi timp şi să moară, şi să locuiască la Paris.

Charles, fie ploaie sau ninsoare, călărea pe şleauri. Mânca omletă pe masa câte unei ferme, îşi vâra mâna prin aşternuturi jilave, primea în obraz ţâşnitura călduţă a sângelui luat din vână, asculta horcăituri, cerceta lighene, sufleca multă lenjerie murdară; dar în fiecare seară găsea acasă un foc aprins, o masă pusă, ustensile comode şi o femeie în toaletă fină, fermecătoare şi mirosind a proaspăt, că nici nu ştiai de unde vine acea mireasmă, dacă nu chiar pielea ei parfuma şi cămaşa.

Îl încânta printr-o mulţime de drăgălăşenii: când cu un soi nou de rondele de hârtie pe care să se scurgă ceara lumânărilor, când cu un volan schimbat la rochie sau dând un nume extraordinar unui fel de mâncare foarte simplu, pe care fata în casă nu-l nimerise, dar pe care Charles îl înghiţea, până la ultima îmbucătură, cu plăcere. Văzu la Rouen nişte doamne care purtau la ceas un ciorchine de brelocuri; îşi cumpără brelocuri. Vru să aibă pe şemineu două vaze mari de sticlă albastră, şi puţin timp după aceea, o trusă de cusut din fildeş, cu un degetar din argint aurit. Cu cât Charles înţelegea mai puţin aceste eleganţe, cu atât îl subjugau mai tare. Adăugau ceva la plăcerea simţurilor lui şi la dulceaţa căminului. Erau ca o pulbere de aur presărată pretutindeni pe cărăruia vieţii lui.

Era sănătos, arăta bine; reputaţia lui era acum pe deplin consolidată. Ţăranilor le era drag fiindcă nu era fudul. Îi mângâia pe copii, nu intra niciodată în cârciumă şi, pe de altă parte, inspira încredere prin ţinuta morală. Avea succes îndeosebi cu guturaiurile şi bolile de piept. Într-adevăr, temându-se foarte mult să nu-şi omoare clientela, Charles nu prea recomanda decât poţiuni calmante, din când în când un vomitiv, o baie de picioare sau lipitori. Şi nu că l-ar fi speriat chirurgia; mi ţi-i sângera straşnic, ca pe cai, iar la scos măsele avea *mână de fier*.

În sfârşit, *ca să fie la curent cu noutăţile*, se abonă la *Ruche médicale*, un ziar nou, pentru care primise un prospect. Citea puţin din el, după cină, dar căldura din odaie, la care se adăuga digestia, îl adormeau după cinci minute; şi rămânea acolo, cu bărbia pe amândouă mâinile, cu părul revărsat ca o coamă până la piciorul lămpii. Emma se uita la el, ridicând din umeri. De ce măcar n-avea şi ea ca soţ unul dintre bărbaţii aceia a căror văpaie taciturnă îi face să lucreze noaptea-n terfeloage şi care la şaizeci de ani, când vine vârsta reumatismelor, poartă în cele din urmă o broşă de aur cu mai multe decoraţii pe fracul negru, prost croit! Ar fi vrut ca numele acesta de Bovary, pe care-l purta, să fie ilustru, să-l vadă lăfăindu-se în librării, repetat în ziare, cunoscut de toată Franţa. Însă Charles n-avea deloc ambiţie! Un medic din Yvetot, împreună cu care se aflase nu demult la o consultaţie, îl cam umilise, chiar lângă patul bolnavului, în faţa rudelor adunate. Seara, când Charles îi povesti păţania, Emma se făcu foc şi pară împotriva confratelui. Charles fu înduioşat. O sărută pe frunte cu lacrimi în ochi. Dar ea era exasperată de ruşine; îi venea să-l bată, se duse pe coridor să deschidă fereastra şi trase în piept aerul rece ca să se liniştească.

— Ce mototol! Ce mototol! murmura ea, muşcându-şi buzele.

De altfel, o enerva şi mai tare acum. Cu vârsta, căpăta obiceiuri stupide; la desert, tăia dopul de la sticlele goale; după ce mânca, îşi curăţa dinţii cu limba; la supă,

scotea un cloncănit la fiecare înghiţitură şi, cum începuse să se îngraşe, ochii lui, şi aşa mititei, păreau a urca spre tâmple din pricina buhăielii pometţilor.

Câteodată, Emma îi îndesa la loc sub jiletcă marginea roşie a tricourilor, îi îndrepta cravata sau îi azvârlea mănuşile decolorate pe care se pregătea să şi le pună; şi asta nu pentru dânsul, cum îşi închipuia el; o făcea pentru ea, printr-o extindere a egoismului, simţindu-se călcată pe nervi. Uneori, îi mai vorbea şi despre lucruri pe care le citise, de pildă un pasaj dintr-un roman, despre o piesă nouă ori o anecdotă din *lumea mare* povestită într-un foileton; căci, oricum, Charles era totuşi un om, o ureche mereu dispusă să asculte, o aprobare dinainte pregătită. Doar şi ogarcei îi făcea confidenţe! Le-ar fi făcut de fapt şi butucilor din cămin, şi pendulului din cutia ornicului.

În adâncul sufletului, cu toate astea, Emma aştepta un eveniment. Ca marinarii în ceasul de restrişte, îşi plimba privirile disperate peste singurătatea vieţii, căutând în depărtare vreo pânză albă în negurile orizontului. Nu ştia prin ce întâmplare, ce vânt îl va împinge până la ea, spre ce ţărm o va purta, dacă va fi şalupă sau corabie cu trei punţi, încărcată cu nelinişti sau plină de fericire până la saborduri. Dar, în fiecare dimineaţă, când se trezea, spera că va veni chiar în ziua aceea şi pândea toate zgomotele, sărea din pat, se mira că nu venea; apoi, la amurg, din ce în ce mai tristă, îşi dorea să fie deja mâine.

Se întoarse primăvara. Avu nişte sufocări în primele zile de căldură, când înfloriră perii.

Chiar de la începutul lui iulie, numără pe degete câte săptămâni rămâneau până în octombrie, crezând că poate marchizul d’Andervilliers va da iar un bal la Vaubyessard. Însă toată luna septembrie se scurse fără nicio scrisoare şi fără vizite.

După supărarea acestei dezamăgiri, inima-i rămase din nou pustie, şi atunci reîncepu colanul mereu aceloraşi zile.

De acum încolo aveau să urmeze tot aşa, în şir, mereu

aidoma, nenumărate, fără să aducă nimic! Celelalte existenţe, oricât de serbede ar fi fost, aveau cel puţin şansa unui eveniment. O aventură aducea câteodată peripeţii fără sfârşit, şi decorul se schimba. Dar ei nu i se întâmpla nimic, era voinţa lui Dumnezeu! Viitorul era un coridor întunecos, iar uşa din capăt era bine zăvorâtă.

Se lăsă de muzică. De ce să cânte? Cine s-o asculte? De vreme ce nu va putea niciodată ca, într-o rochie de catifea cu mâneci scurte, lovind cu degete uşoare clapele de fildeş ale unui pian Érard, într-un concert, să simtă ca pe o adiere plutind în jurul ei un murmur de extaz, nu merita plictisul să studieze. Uită în dulap mapele de desen şi tapiseria. Ce folos? Ce folos? Cusutul o enerva.

— Am citit tot, îşi spunea.

Îşi petrecea timpul înroşind cleştele în foc sau uitându-se cum plouă.

Ce tristă era, în zilele de duminică, la ceasul când sună de vecernie! Asculta, cu o atenţie nătângă, una câte una, bătăile dogite ale clopotului. Câte o pisică, păşind încet pe acoperişuri, îşi încovoia spinarea către razele palide ale soarelui. Vântul, pe şosea, ridica pale de praf. Departe, câteodată, urla un câine; iar clopotul, în răstimpuri egale, îşi continua dangătul monoton care se risipea pe câmpie.

Apoi lumea ieşea de la biserică. Femeile în saboţi lustruiţi, ţăranii cu bluze noi, ţâncii cu capul gol, ţopăind înaintea lor, toţi se întorceau acasă. Cinci-şase oameni, mereu aceiaşi, rămâneau până noaptea să joace dopul în faţa porţii celei mari de la han.

Iarna fu geroasă. În fiecare dimineaţă geamurile erau înflorite de gheaţă, şi lumina alburie ce străbătea prin ele ca printr-o sticlă mată rămânea uneori neschimbată toată ziua. Trebuia aprinsă lampa de pe la patru după-masă.

În zilele când era frumos, cobora în grădină. Roua lăsase pe verze dantele de argint, cu aţe lungi strălucitoare care se întindeau de la una la alta. Nu se auzeau păsărelele, totul părea că doarme, spalierul învelit în paie şi viţa ca un mare şarpe bolnav sub scufia zidului,

pe care, dacă te-apropiai, vedeai târându-se cârcâiaci cu picioare nenumărate. În brădet, lângă gardul-viu, preotul cu tricorn care-şi citea cartea de rugăciuni îşi pierduse piciorul drept, ba chiar, ghipsul cojindu-se de ger, căpătase nişte pecingini albe pe obraz.

Pe urmă, Emma se urca din nou în odaie, închidea uşa, netezea jăraticul şi, moleşită de căldura vetrei, simţea căzând asupră-i o plictiseală şi mai grea. Ar fi coborât bucuroasă să stea de vorbă cu fata în casă, dar o anume pudoare o reţinea.

În fiecare zi, la aceeaşi oră, învăţătorul, cu o scufie de mătase neagră pe cap, dădea în lături obloanele casei şi trecea jitarul, cu sabia încinsă peste bluză. Seara şi dimineaţa, caii de poştă, trei câte trei, traversau strada ca să se adape la baltă. Din vreme-n vreme, clinchetea clopoţelul de la uşa vreunei cârciumi; şi când bătea vântul, se auzeau scârţâind pe cele două vergele lighenaşele de aramă ale frizerului, care slujeau drept firmă la prăvălie. Aceasta mai avea ca podoabă o veche gravură de modă, lipită de geam, şi un bust de femeie din ceară, cu părul galben. Frizerul se plângea şi el că vocaţia i s-a împotmolit aici, că şi-a nenorocit viitorul şi, visând la o prăvălioară într-un oraş mare, ca Rouen de pildă, către port, lângă teatru, se plimba toată ziua în sus şi-n jos, între primărie şi biserică, mohorât, aşteptându-şi clientela. Când dna Bovary îşi ridica privirile, îl vedea mereu acolo, ca o santinelă în post, cu fesul grecesc pe o ureche, în vesta de lastic.

Câteodată, după-amiaza, apărea la geamul sălii un cap de bărbat, un cap ars de soare, cu favoriţi negri, care surâdea alene, cu un zâmbet larg şi blând, arătându-şi dinţii albi. Îndată începea un vals şi, deasupra flaşnetei, într-un salonaş, câţiva dansatori înalţi cât degetul, femei cu turban roz, tirolezi în jachete, maimuţe în fracuri, domni în pantaloni scurţi se învârteau, se învârteau printre fotolii, canapele şi console, repetându-se în bucăţile de oglindă lipite la colţuri cu o fâşie de hârtie aurită. Bărbatul învârtea de manivelă, privind în dreapta, în stânga şi spre

ferestre. La răstimpuri, trimiţând un lung jet de salivă neagră asupra bornei de încălecat, îşi sălta cu genunchiul instrumentul, a cărui curea îl tăia pe umeri; iar muzica, ba duioasă şi tărăgănată, ba veselă şi grăbită, ieşea din cutie zdrăngănind printr-o perdea de tafta trandafirie, de sub o gheară de aramă cu arabescuri. Erau melodii de altundeva, interpretate de orchestrele teatrelor, cântate prin saloane sau pe care se dansa seara sub lustrele aprinse, ecouri din lumea largă care ajungeau până la Emma. În capul ei se desfăşurau sarabande interminabile şi, ca o baiaderă pe florile unui covor, gândul îi sălta odată cu notele, se legăna trecând din vis în vis, din tristeţe în tristeţe. După ce omul îşi primea pomana în şapcă, învelea flaşneta cu o pătură veche de lână albastră, o punea în spinare şi se îndepărta cu pas greoi. Emma îl privea plecând.

Dar mai ales la ora mesei nu mai putea să rabde, în sala aceea mică de la parter, cu soba care scotea fum, uşa care scârţâia, pereţii igrasioşi, lespezile jilave; i se părea că i se serveşte în farfurie toată amărăciunea existenţei şi, prin aburii rasolului, i se înălţau parcă din fundul sufletului ca nişte învolburări de greaţă. Charles era încet la mâncare; ea ronţăia câteva alune sau, rezemată în cot, omora timpul trăgând linii pe muşama cu vârful cuţitului.

Acum lăsa totul în gospodărie la voia întâmplării, iar când dna Bovary-mama veni să petreacă la Tostes o parte din postul Paştelui, se miră foarte mult de această schimbare. Într-adevăr, Emma, atât de îngrijită altădată şi de mofturoasă, rămânea acum zile întregi fără să se îmbrace, purta ciorapi gri de bumbac, folosea lumânări de seu. Spunea întruna că trebuia să facă economii, fiindcă nu erau bogaţi, adăugând că era foarte mulţumită, foarte fericită, că-i plăcea mult la Tostes şi alte fraze noi, care-i închideau gura soacrei. De altminteri, Emma nu părea mai dispusă ca altădată să-i urmeze sfaturile; ba chiar odată, când dnei Bovary i se năzări să pretindă că stăpânii ar trebui să supravegheze dacă servitorii îşi îndeplinesc îndatoririle creştine, îi răspunse cu o privire atât de mânioasă şi cu un zâmbet atât de rece, încât coana mare

nu-şi mai vârî nasul.

Emma devenea dificilă, capricioasă. Îşi comanda feluri de mâncare numai pentru ea, nu se atingea de ele, azi nu bea decât lapte fără nimic, iar a doua zi ceşti de ceai cu duzina. Adesea se încăpăţâna să nu iasă din casă, apoi simţea că se înăbuşă, deschidea ferestrele, îşi punea o rochie uşoară. Dacă-i trăgea o săpuneală zdravănă servitoarei, îi făcea după aceea cadouri sau o trimitea să se plimbe pe la vecine, după cum uneori arunca săracilor toate monedele de argint din pungă, cu toate că nu era prea miloasă de felul ei, nici nu se lăsa uşor înduioşată de emoţiile altuia, asemenea celor mai mulţi oameni născuţi din ţărani, al căror suflet rămâne mereu cumva bătătorit, ca palmele părinţilor.

Spre sfârşitul lui februarie, moş Rouault, în amintirea vindecării, îi aduse chiar el ginerelui o curcă grozavă şi rămase trei zile la Tostes. Charles fiind dus la bolnavii lui, Emma îi ţinu tovărăşie. Bătrânul fumă în odaie, scuipă pe fiarele căminului, vorbi despre agricultură, viţei, vaci, orătănii şi despre consiliul municipal; aşa încât, atunci când plecă, Emma închise uşa după el cu un sentiment de satisfacţie, care-o surprinse şi pe ea. De altfel, nu-şi mai ascundea dispreţul pentru toţi şi toate; iar uneori se apuca să exprime păreri ciudate, condamnând ceea ce aproba lumea şi aprobând lucruri perverse sau imorale, ceea ce-l făcea pe soţ să holbeze ochii.

Nefericirea asta va dura în veci? Oare n-o să mai scape niciodată de ea? Totuşi, nu era cu nimic mai prejos de toate celelalte, care duceau o viaţă fericită! Văzuse la Vaubyessard unele care erau ducese, cu talia mai groasă şi cu apucături mai de rând decât avea ea, şi blestemă nedreptatea lui Dumnezeu; se rezema plângând cu capul de pereţi; invidia existenţele tumultuoase, nopţile mascate, plăcerile neruşinate, cu toate extazele pe care le ofereau probabil, iar ei îi rămâneau necunoscute.

Era tot mai palidă şi avea palpitaţii. Charles îi administră valeriană şi băi cu camfor. Însă tot ce încerca părea că-i creşte iritarea.

În unele zile, pălăvrăgea febril şi fără încetare; după aceste exaltări urmau stări de toropeală când rămânea fără să scoată o vorbă, fără să se mişte. Atunci îşi revenea numai dacă-şi turna un flacon de apă de colonie pe braţe.

Cum se plângea fără încetare de Tostes, Charles îşi imagină că pricina bolii era desigur legată de vreo influenţă locală şi, fixându-se pe ideea asta, se gândi serios să se mute în altă parte.

De atunci, Emma începu să bea oţet ca să slăbească, se alese cu o tuse uscată şi-şi pierdu complet pofta de mâncare.

Lui Charles îi venea greu să plece din Tostes după patru ani de şedere şi tocmai în momentul în care începea *să se împământenească*. Dar dacă trebuia! O duse la Rouen, s-o vadă fostul lui profesor. Era o boală nervoasă: trebuia să schimbe aerul.

După ce căută în dreapta şi-n stânga, Charles află că în arondismentul Neufchâtel era un târg mai mare, numit Yonville-l'Abbaye, al cărui medic, un refugiat polonez, tocmai plecase cu o săptămână înainte. Atunci îi scrise farmacistului de acolo ca să afle câţi locuitori erau, la ce depărtare se găsea cel mai apropiat confrate, cât câştiga pe an predecesorul său etc.; iar răspunsurile fiind mulţumitoare, se hotărî să se mute către primăvară, dacă sănătatea Emmei nu se îmbunătăţea.

Într-o zi, pe când Emma făcea, în vederea plecării, ordine într-un sertar, se înţepă la deget în ceva. Era o sârmuliţă de la buchetul ei de mireasă. Bobocii de portocal se îngălbeniseră de praf, iar panglicile de satin tivite cu fir de argint se destrămau pe margini. Îl aruncă în foc. Se aprinse mai repede ca paiele uscate. Apoi se făcu un fel de tufiş roşu deasupra cenuşii, mistuindu-se încet. Îl privi arzând. Bobiţele de carton pocneau, sârmele de alamă se răsuceau, ceaprazul se topea; şi corolele de hârtie, scorojite, legănându-se ca nişte fluturi negri în susul plăcii căminului, îşi luară în sfârşit zborul pe horn.

Când plecară din Tostes, în luna martie, dna Bovary era însărcinată.

Partea a doua

I

Yonville-l'Abbaye (numit astfel după o veche abaţie de capucini ale cărei ruine nici măcar nu mai există) este un târg aşezat la opt leghe de Rouen, între şoseaua spre Abbeville şi cea spre Beauvais, pe fundul unei văi scăldate de Rieule, un râuleţ ce se varsă în Andelle, după ce a învârtit trei mori în apropierea confluenţei şi unde sunt câţiva păstrăvi, pe care, duminica, băieţii încearcă să-i pescuiască la undiţă.

Laşi drumul mare la Boissière; apoi mergi pe loc şes până ajungi deasupra coastei de la Leux, de unde descoperi toată valea. Râul care o străbate o taie în două regiuni cu fizionomie distinctă: tot ce e la stânga este păşune, tot ce e la dreapta e ogor. Pajiştile se întind pe sub un brâu de dealuri joase, unindu-se îndărăt cu imaşurile din ţinutul Bray, în timp ce, pe partea dinspre răsărit, câmpia, urcând uşor, merge lărgindu-se şi îşi aşterne cât cuprinzi cu ochii blondele lanuri de grâu. Apa ce curge la marginea ierburilor desparte cu o cărare albă culoarea fâneţelor de cea a brazdelor, iar câmpul seamănă astfel cu o mantie mare despăturită, având un guler de catifea tivit cu găitan de argint.

Departe în zare, când ajungi, ai în faţă stejarii din pădurea Argueil, cu povârnişurile coastei Saint-Jean, dungate de sus până jos cu lungi dâre roşii, inegale; sunt urme lăsate de ploi, iar tonurile cărămizii, contrastând în fâşii înguste pe cenuşiul stâncii, vin din mulţimea izvoarelor feruginoase care curg pe partea cealaltă, în împrejurimi.

Aici te afli la hotarele dintre Normandia, Picardia şi Île-de-France, ţinut corcit unde graiul n-are accent, după cum peisajul e lipsit de caracter. Aici se face cea mai proastă brânză de Neufchâtel din tot arondismentul şi, pe de altă parte, cultivarea pământului e costisitoare, deoarece trebuie mult gunoi ca să îngraşi pământurile

astea fărâmicioase, pline de nisip şi pietriş.

Până în 1835 nu exista niciun drum pe care să se poată ajunge la Yonville; dar cam pe vremea aceea se făcu un drum *secundar-local*, între şoseaua spre Abbeville şi cea spre Amiens, folosit câteodată de cărăuşii care merg de la Rouen în Flandra. Totuşi, Yonville-l'Abbaye a rămas neschimbat, deşi avea acum *debuşeuri noi*. În loc să amelioreze culturile, oamenii se încăpăţânează să-şi menţină păşunile, deşi sunt depreciate, iar târguşorul leneş, îndepărtându-se de şes, a continuat să se întindă de la sine în direcţia râului. Îl poţi vedea de departe, lungit pe mal, ca un văcar făcându-şi siesta lângă marginea apei.

La poalele coastei, după pod, începe o şosea mărginită de plopi tineri, care te duce drept la primele case din sat. Sunt îngrădite cu garduri-vii, în mijlocul unor ogrăzi pline de clădiri răzleţe, teascuri, rotării, velniţe, răspândite pe sub copaci stufoşi care au scări, prăjini sau coase atârnate prin crengi. Acoperişurile de paie, asemenea unor căciuli de blană trase pe ochi, acoperă aproape o treime din ferestrele scunde, ale căror ochiuri groase şi bombate au câte un gurgui la mijloc, ca fundurile de sticle. Pe peretele tencuit, traversat în diagonală de bârne negre, se agaţă uneori vreun păr pipernicit, iar uşile de la parter au o mică barieră turnantă, ca să nu intre în casă puii care vin să ciugulească de pe prag bucăţele de pâine neagră înmuiate în cidru. Mai departe, curţile se fac din ce în ce mai înguste, casele mai apropiate unele de altele, gardurile-vii dispar; sub o fereastră se leagănă un braţ de ferigi în vârful unei cozi de mătură; vine fierăria unui potcovar, apoi un rotar cu două-trei căruţe noi, trase afară, să încurce drumul. Mai încolo, printr-un grilaj, se iveşte o casă albă după un rond de iarbă împodobit cu un Amor ţinând degetul pe buze; la ambele capete ale peronului e câte un vas de fontă; la poartă strălucesc nişte tăbliţe: este casa notarului, cea mai frumoasă din sat.

Biserica se află pe partea cealaltă a străzii, douăzeci de paşi mai departe, la intrarea în piaţă. Micul cimitir ce o înconjoară, închis de un zid înalt până la brâu, este atât de

plin de morminte, încât vechile pietre, una cu pământul, fac un pavaj neîntrerupt, pe care iarba a desenat singură pătrate verzi şi regulate. Biserica a fost complet reconstruită în ultimii ani de domnie ai lui Carol al X-lea. Bolta de lemn a început să putrezească în partea de sus şi, din loc în loc, culoarea ei albastră e întreruptă de adâncituri negre. Deasupra uşii, unde ar trebui să fie orga, se află o strană pentru bărbaţi, cu o scară în spirală ce răsună sub saboţi.

Pătrunzând prin vitraliile albe, lumina zilei cade oblic pe băncile aşezate de-a curmezişul zidului, tapiţat din loc în loc cu câte o rogojină bătută în cuie, deasupra căreia stă scris cu litere groase: „Banca dlui Cutare”. Mai departe, în locul unde nava se îngustează, se află de o parte confesionalul, iar de cealaltă o statuetă a Fecioarei, îmbrăcată într-o rochie de satin, având pe cap un văl de tul presărat cu stele de argint, şi cu pometii împurpuraţi ca idolii din insulele Sandwich; în sfârşit, o copie după *Sfânta Familie, donaţie din partea Ministrului de Interne*, aplecată deasupra altarului între patru sfeşnice, încheie perspectiva. Stranele corului, din lemn de brad, au rămas nevopsite.

Halele, adică un acoperiş de ţiglă susţinut de vreo douăzeci de stâlpi, ocupă ele singure aproape jumătate din piaţa mare din Yonville. Primăria, construită *după desenele unui arhitect din Paris*, este un fel de templu grec, construit pe colţ, alături de casa farmacistului. La parter, are trei coloane ionice, iar la primul etaj, o galerie cu boltă cilindrică, la al cărei capăt este un timpan decorat un cocoş galic, cu o gheară aşezată pe Cartă1 şi ţinând în cealaltă balanţa justiţiei.

Dar ceea ce atrage cel mai mult privirile este, vizavi de hanul *Leul de Aur*, farmacia dlui Homais! Mai ales seara, când e aprinsă lampa cu ulei, iar borcanele roşii şi verzi, care-i înfrumuseţează vitrina, aruncă până departe, pe caldarâm, dâre de lumini colorate, atunci, printre ele, ca printre nişte focuri bengale, se întrezăreşte umbra farmacistului, rezemat în coate de pupitru. Casa lui e

acoperită de sus şi până jos cu inscripţii scrise în caractere englezeşti, ronde, de tipar: „Apă de Vichy, de Seltz şi de Barèges, rob depurativ, doctorie Raspail, racahut din Arabia, pastile Darcet, pastă Regnault2, bandaje, băi, ciocolată tonică etc”. Iar pe firma ce se întinde pe toată lăţimea prăvăliei, stă scris cu litere de aur: *Homais, farmacist*. Apoi, în fundul prăvăliei, în spatele balanţelor mari, prinse cu şuruburi de tejghea, cuvântul *Laborator* se desfăşoară deasupra unei uşi cu geamuri, care, pe la jumătatea înălţimii, ne repetă: *Homais*, cu litere de aur pe fond negru.

Nu mai e nimic altceva de văzut în Yonville. Strada (singura), lungă cât o bătaie de puşcă, cu vreo câteva prăvălii de-o parte şi de alta, se opreşte pe neaşteptate la cotitura drumului. Dacă o laşi în dreapta şi mergi pe sub coasta Saint-Jean, ajungi imediat la cimitir.

În timpul holerei, pentru extindere, s-a demolat o latură a zidului de incintă şi s-au cumpărat încă trei acri de pământ alături; dar toată această parte nouă a rămas aproape neocupată, fiindcă mormintele continuă, ca mai înainte, să se înghesuie înspre poartă. Paznicul, care este în acelaşi timp şi gropar, şi paracliser (obţinând astfel un câştig îndoit de pe urma cadavrelor din parohie), a profitat de terenul liber ca să pună cartofi. Din an în an, totuşi, peticul de ogor se tot îngustează, astfel încât, când izbucneşte vreo epidemie, nu ştie dacă să se bucure că-s atâtea înmormântări sau să se necăjească pentru că gropile ocupă loc.

— Mănânci cartofi îngrăşaţi de morţi, Lestiboudois! îi spuse până la urmă, într-o bună zi, dl paroh.

Vorbele astea sumbre îi dădură de gândit; lăsă totul baltă pentru o vreme; dar până în ziua de azi continuă să-şi lucreze tuberculele, ba chiar susţine cu aplomb că răsar de la sine.

După evenimentele pe care le vom povesti mai jos, într-adevăr, nimic nu s-a schimbat în Yonville. Tricolorul de tinichea se învârteşte la fel în vârful clopotniţei; la prăvălia negustorului de galanterie tot mai flutură în vânt cele două

banderole de indiană; fetuşii farmacistului, ca nişte legături de iască albă, putrezesc mai departe în alcoolul lor mâlos, iar deasupra porţii celei mari a hanului, bătrânul leu de aur, spălăcit de ploi, îşi mai arată încă trecătorilor moaţele de caniş.

În seara în care soţii Bovary trebuiau să sosească în Yonville, dna văduvă Lefrançois, stăpâna acestui han, avea atâtea treburi, încât năduşea din belşug amestecând prin cratiţe. A doua zi era iarmaroc. Aşa că trebuia dinainte să tranşeze carnea, să cureţe puii, să facă supă şi cafea. Pe deasupra, trebuia să se îngrijească şi de masa abonaţilor, a medicului, a soţiei şi a servitoarei lor; sala de biliard răsuna de hohote de râs; trei morari, din săliţă, strigau după rachiu; lemnele ardeau, jăraticul trosnea şi, pe masa lungă din bucătărie, printre sferturi de oaie crudă, se înălţau teancuri de farfurii, ce tremurau la zguduiturile butucului pe care se toca spanacul. Iar din poiată se auzeau chirăind orătăniile pe care le fugărea servitoarea ca să le taie gâtul.

Un bărbat în papuci de piele verde, puţin ciupit de vărsat şi purtând pe cap un fes de catifea cu ciucure de aur, îşi încălzea spinarea în faţa căminului. Chipul lui nu exprima nimic altceva decât mulţumire de sine şi arăta la fel de liniştit ca sticletele din colivia de răchită ce-i atârna deasupra capului: era farmacistul.

— Artémise! striga stăpâna hanului, fă surcele, umple garafele, adu rachiu, hai fuguţa! Măcar de-aş şti ce desert să le dau persoanelor pe care le aşteptaţi! Milostive Hristoase! Iar încep hamalii să facă tărăboi în sala de biliard! Iar camionul lor a rămas chiar sub poarta mare. *Rândunica* o să-l buşească la intrare! Cheamă-l pe Polyte să-l vâre în şopron!… Când te gândeşti că de azi dimineaţă, dle Homais, cred că au jucat vreo cincisprezece partide şi-au băut opt oale de cidru!… Ăştia o să-mi rupă şi postavul de pe biliard, continuă ea, privindu-i de departe, cu lingura de spumă în mână.

— Mare pagubă n-ar fi, răspunse dl Homais, cumpăraţi altul.

— Alt biliard! exclamă văduva.

— Din moment ce ăsta nu mai rezistă, dnă Lefrançois; v-am mai spus, vă faceţi singură rău, mult rău. Şi pe urmă, astăzi amatorii vor găuri mici şi tacuri grele. Nu se mai joacă carambolaj; totul s-a schimbat! Trebuie să ţineţi pasul cu secolul! Uitaţi-vă la Tellier, mai degrabă…

Hangiţa se făcu roşie de ciudă. Farmacistul adăugă:

— Orice aţi spune, biliardul lui e mai drăguţ ca al dumneavoastră; şi dacă i-ar veni ideea să organizeze, de exemplu, un concurs patriotic în folosul Poloniei sau al victimelor inundaţiilor din Lyon…

— Nu ne este nouă frică de un coate-goale ca dumnealui! îl întrerupse hangiţa, ridicând din umerii zdraveni. Lasă, lasă, dle Homais, cât timp o să trăiască *Leul de Aur*, lumea o să vină. Noi, ăştia, avem aici tot ce ne trebuie! În schimb, mâine-poimâine o să vedeţi *Cafeneaua Franceză* închisă şi cu ditamai anunţul pe obloane!… Auzi colo, continuă ea ca pentru sine, să-mi schimb masa de biliard, când îmi împart aşa de bine rufele de spălat pe ea, iar în sezon de vânătoare pot pune să doarmă chiar şi şase călători!… Şi încurcă-lume ăsta de Hivert, ce face de nu mai vine odată?

— Îl aşteptaţi pe el cu cina abonaţilor? întrebă farmacistul.

— Cum să-l aştept? Nu l-aţi văzut pe dl Binet! La şase fix o să ne pomenim cu el intrând pe uşă, fiindcă în privinţa punctualităţii nu mai există altul ca el pe pământ! Nu-i trebuie altceva decât locul lui din săliţă. Nu mănâncă la altă masă decât la a lui, să-l tai! şi ce pretenţios este! şi ce mofturi face la cidru! Nu seamănă deloc cu dl Léon, care vine uneori la ora şapte, chiar la şapte şi jumătate, şi nici măcar nu se uită la ce mănâncă. Ce tânăr cumsecade! Niciodată nu ridică glasul!

— Păi e mare diferenţă, vezi bine, între cineva care a primit o educaţie şi o fostă cătană care a ajuns perceptor!

Sună de ora şase. Intră Binet.

Era îmbrăcat într-o redingotă albastră care-i cădea drept în jurul trupului slab, iar şapca de piele, cu două

clape legate cu şiret în creştet, lăsa să se vadă, pe sub cozorocul ridicat, o frunte cheală, turtită din pricina îndelungii purtări a coifului. Purta o jiletcă de postav negru, cu guler întărit cu păr de cal, pantaloni gri şi, pe orice vreme, cizme bine lustruite, care aveau două umflături paralele în dreptul degetelor mari de la picioare. Niciun fir de păr nu depăşea linia bărbii blonde în colier3, care, urmărind conturul fălcii, îi încadra, ca o bordură de gazon în jurul unui răzor, faţa lungă şi ştearsă, cu ochi mici şi nas coroiat. Tare la toate jocurile de cărţi, bun vânător şi dăruit cu scris frumos, avea acasă un strung la care îi plăcea să lucreze inele pentru şervete, de care-şi umpluse casa, cu orgoliul unui artist şi egoismul unui burghez.

Se îndreptă spre sala cea mică; dar trebui ca mai întâi să fie scoşi cei trei morari; şi, tot timpul până i se puse masa, Binet rămase tăcut lângă sobă; apoi închise uşa şi-şi scoase şapca, după obicei.

— Ăsta n-o să-şi tocească limba cu politeţuri! spuse farmacistul de îndată ce rămase singur cu hangiţa.

— Nu e niciodată mai vorbăreţ de-atât, răspunse ea; săptămâna trecută au venit pe-aici doi voiajori cu stofe, băieţi plini de haz, care povesteau seara o mulţime de năzbâtii, că-mi curgeau lacrimile de râs; ei bine, el şedea acolo ca o caracudă, fără să zică nici cârc.

— Da, spuse farmacistul, nici pic de imaginaţie, nicio vorbă de duh, nimic din ce înseamnă un om de lume.

— Se spune totuşi că-l duce capul, obiectă hangiţa.

— Îl duce capul? replică dl Homais; pe ăsta îl duce capul?! La treaba lui, poate, adăugă el pe un ton mai calm.

Apoi reluă:

— Ei, înţeleg ca un negociant cu relaţii considerabile, un jurisconsult, un medic sau un farmacist să fie atât de preocupaţi, încât să ajungă suciţi sau chiar urâcioşi, înţeleg! Istoria citează o mulţime de anecdote de acest fel! Dar măcar se gândesc la ceva. Mie, de pildă, de câte ori nu mi s-a întâmplat să-mi caut pana pe birou ca să scriu o etichetă, şi până la urmă să constat că mi-o pusesem după ureche!

În vremea asta, dna Lefrançois ieşi în prag să vadă dacă nu soseşte *Rândunica*. Tresări. Un om îmbrăcat în negru intră pe neaşteptate în bucătărie. La lumina ultimelor licăriri ale amurgului, i se puteau distinge faţa rubicondă şi trupul atletic.

— Cu ce vă pot servi, dle paroh? întrebă stăpâna hanului, întinzând mâna spre unul dintre sfeşnicele de aramă aşezate în rând pe şemineu, cu lumânările în ele. Doriţi să beţi ceva? Puţin lichior de coacăze sau poate un pahar cu vin?

Clericul refuză foarte cuviincios. Venise după umbrela pe care o uitase deunăzi la mănăstirea Ernemont; şi, după ce o rugă pe dna Lefrançois să i-o trimită în cursul serii la casa parohială, porni spre biserică, unde suna de *Angelus*.

Când farmacistul nu-i mai auzi pantofii bocănind prin piaţă, judecă drept tare necioplită purtarea de adineauri a preotului. Refuzul de a bea o băutură răcoritoare i se părea o ipocrizie dintre cele mai odioase; toată popimea le trăgea la măsea când nu-i vedea nimeni, şi umblau să ne întoarcă iarăşi pe vremea zeciuielii.

Hangiţa sări să-şi apere parohul:

— D-apoi, să ştiţi că pune la pământ patru ca dumneavoastră cu o singură mână. Anul trecut i-a ajutat pe oamenii noştri să strângă paiele: ducea câte şase legături deodată, atâta-i de zdravăn!

— Bravo! zise farmacistul. Şi mai trimiteţi-vă fetele să se spovedească la nişte vlăjgani cu aşa temperament! Eu unul, dacă aş fi în locul guvernului, aş cere să li se ia sânge preoţilor o dată pe lună. Da, dnă Lefrançois, în fiecare lună, o flebotomie straşnică, în interesul civilizaţiei şi al bunelor moravuri!

— Tăceţi, dle Homais, sunteţi un necredincios! N-aveţi religie!

Farmacistul răspunse:

— Ba am o religie, religia mea, sunt chiar mai religios decât ei toţi, cu maimuţărelile şi cu jongleriile lor! Tocmai că-l slăvesc pe Dumnezeu. Cred în Fiinţa supremă, într-un

Creator, oricare ar fi el, puţin îmi pasă, care ne-a lăsat aici pe pământ ca să ne ducem la bun sfârşit datoria de cetăţean şi de cap de familie; dar n-am nevoie să intru într-o biserică, să sărut talgere de argint şi să îngraş din buzunarul meu o adunătură de pişicheri care mănâncă mai îndestulat ca noi! Fiindcă îl poţi cinsti la fel de bine şi într-o pădure, pe câmp sau chiar contemplând tăriile, aşa cum făceau anticii. Dumnezeul meu este Dumnezeul lui Socrate, al lui Franklin, al lui Voltaire şi al lui Béranger! Eu sunt pentru *Profesiunea de credinţă a vicarului savoyard4* şi pentru nemuritoarele principii de la ’89! De aceea nu accept un moşulică Doamne-Doamne, care se plimbă prin grădina lui cu toiagul în mână, care-şi găzduieşte prietenii în burţile balenelor, moare ţipând şi învie după trei zile: lucruri absurde în sine şi care, de altminteri, contrazic toate legile fizicii; ceea ce ne dovedeşte, în treacăt, că popii s-au bălăcit întotdeauna într-o ignoranţă abjectă, în care se străduiesc să cufunde şi populaţiile.

Se opri, căutând din priviri un public în jurul lui, căci, în înfierbântarea lui, farmacistul se crezuse un moment în plin consiliu municipal. Însă stăpâna hanului nu-l mai asculta; era cu urechea ciulită la un huruit îndepărtat. Se desluşi zgomotul unei trăsuri, amestecat cu un clămpănit de potcoave slăbite care băteau pământul, şi *Rândunica*, în sfârşit, se opri în faţa porţii.

Era o ladă galbenă pusă pe două roţi mari care, urcând până în dreptul coviltirului, îi împiedicau pe călători să vadă drumul şi-i stropeau cu noroi pe umeri. Ochiurile mici ale ferestrelor strâmte tremurau în cercevele când erau închise şi păstrau ici-colo pete de noroi, peste un străvechi strat de praf pe care nici măcar o rupere de nori nu-l mai putea curăţa în întregime. Era trasă de trei cai, dintre care primul era înaintaş, şi, când cobora pe câte o coastă, diligenţa dădea cu fundul de pământ la hârtoape.

Câţiva târgoveţi din Yonville sosiră în piaţă; vorbeau toţi deodată, cerând veşti, explicaţii şi sarsanale; Hivert nu

mai ştia cui să răspundă. El făcea comisioane la oraş pentru tot ţinutul. Mergea prin magazine, aducând baloturi de piele pentru cizmar, fierotenii pentru potcovar, un butoiaş de heringi pentru stăpâna lui, bonete de la modistă, meşe de păr de la coafor; şi, pe tot drumul de întoarcere, distribuia pachetele aruncându-le peste gard, stând în picioare pe capră şi zbierând din toţi bojocii, în timp ce caii ţineau drumul mai departe.

Întârziase din cauza unui accident: ogarca dnei Bovary o tulise pe câmp. Au fluierat după ea mai bine de un sfert de oră. Hivert se întorsese chiar preţ de o jumătate de leghe, tot părându-i-se c-o zăreşte; dar a trebuit să-şi vadă de drum. Emma plânsese, se înfuriase; dădu vina pe Charles pentru nenorocire. Dl Lheureux, negustor de stofe, care se afla şi el în trăsură, încercase s-o consoleze dându-i o mulţime de exemple cu câini pierduţi care-şi recunoscuseră stăpânii după ani de zile. Se spunea chiar că unul, zicea el, se întorsese la Paris tocmai din Constantinopol. Altul alergase cincizeci de leghe în linie dreaptă şi trecuse patru râuri înot; şi chiar tatăl lui avusese un caniş care, după ce lipsise doisprezece ani de acasă, îi sărise deodată în spate, într-o seară, în plină stradă, când se ducea să cineze în oraş.

1. Carta constituţională, acordată de Ludovic al XVIII-lea în 1814, în vigoare până în 1830.

2. Apele de Vichy şi de Seltz sunt medicinale, au dioxid de carbon şi se beau la masă. Apa de Barèges, sulfuroasă-sodică, e folosită mai degrabă pentru băi. Rob este numele unui sirop de fructe, îngroşat prin evaporare şi amestecat cu miere. Doctoria lui Raspail este probabil un preparat antiparazitar pe bază de camfor. Racahut se numeşte un amestec de amidon din cartofi şi făină de ghindă dulce, aromatizat cu vanilie.

3. Barba în colier este aceea lăsată să crească numai pe gât; împrejurul gurii şi obrajii se rad.

4. Pasaj din cartea a IV-a a romanului *Emile* de Rousseau, în care un preot din Savoia îşi expune, în zorii

zilei, pe o colină de lângă Torino de unde se dezvăluie priveliştea Alpilor, crezul într-o religie „naturală”, întemeiată pe sentiment mai degrabă decât pe raţiune. Concepţia se opune atât dogmelor catolice, cât şi raţionalismului filosofilor Luminilor.

II

Emma coborî prima, apoi Félicité, dl Lheureux, o doică, iar pe Charles fură nevoiţi să-l trezească din colţul lui, unde adormise adânc de îndată ce se înnoptase.

Homais se prezentă; exprimă omagiile sale doamnei, respectele sale domnului, spuse că era încântat că le putuse fi de oarece folos şi adăugă cu un aer cordial că îndrăznise să se invite singur, soţia sa fiind de altfel plecată.

Cum ajunse în bucătărie, dna Bovary se apropie de cămin. Cu două degete îşi prinse rochia în dreptul genunchilor, ridicând-o până la glezne şi, pe deasupra pulpei de berbec pusă la frigare, îşi întinse către flacără piciorul încălţat într-o botină neagră. Focul o lumina toată, cercetând cu raze crude urzeala rochiei, porii egali ai pielii albe şi chiar pleoapele care clipeau din vreme în vreme. O văpaie roşiatică o învăluia de fiecare dată când se făcea curent prin uşa întredeschisă.

De cealaltă parte a şemineului, un tânăr cu plete blonde o privea tăcut.

Cum se plictisea mult în Yonville, unde lucra ca secretar al maestrului Guillaumin, dl Léon Dupuis (el era al doilea client obişnuit al *Leului de Aur*) amâna deseori ora mesei, în speranţa că va sosi la han vreun călător cu care să stea de vorbă în seara aceea. În zilele când termina repede lucrul, neavând nimic de făcut, trebuia să ajungă la masă la ora fixată şi să suporte compania lui Binet, de la supă şi până la brânzeturi. Aşa că primi cu bucurie propunerea hangiţei de a lua cina cu nou-veniţii, şi trecură cu toţii în sala mare, unde ceruse dna Lefrançois să fie aşezate cele patru tacâmuri, pentru mai multă ceremonie.

Homais ceru permisiunea de a-şi păstra pe cap fesul

grecesc, de teama guturaiului.

Apoi, întorcându-se către vecina sa:

— Doamna este cu siguranţă puţin obosită? *Rândunica* noastră hurducă atât de groaznic!

— Aşa este, răspunse Emma, dar mutarea mă distrează totdeauna; îmi place să schimb locul.

— E un lucru atât de nesuferit, suspină secretarul, să trăieşti ţintuit în acelaşi loc!

— Dacă aţi fi nevoit, ca mine, spuse Charles, să fiţi mereu călare…

— Dar, reluă Léon, adresându-se dnei Bovary, mi se pare că nu există ceva mai plăcut; atunci când se poate, adăugă el.

— În plus, spuse farmacistul, exerciţiul medicinei nu e chiar aşa de penibil pe meleagurile noastre; căci starea drumurilor permite folosirea cabrioletei şi, în general, se plăteşte şi bine, agricultorii noştri fiind înstăriţi. Din punct de vedere medical, în afară de cazurile obişnuite de enterită, bronşită, afecţiuni biliare etc., avem din când în când ceva friguri intermitente în timpul secerişului; dar, una peste alta, puţine situaţii grave, nimic deosebit de semnalat, dacă nu ţinem cont de multe scrofule, care sunt fără îndoială rezultatul condiţiilor igienice deplorabile din locuinţele ţărăneşti. Oho! veţi avea de combătut multe prejudecăţi, dle Bovary; toate eforturile făcute de ştiinţa dumneavoastră se vor lovi de încăpăţânări din deprindere, căci oamenii încă mai apelează la novene, la moaşte sau se duc mai degrabă la preot decât la doctor sau la farmacist. Clima însă, ca să fim drepţi, nu e deloc rea, chiar avem în comună câţiva nonagenari. Termometrul (după observaţiile mele) coboară iarna până la patru grade, iar în anotimpul cald atinge douăzeci şi cinci, treizeci de grade, cel mult, ceea ce ne dă douăzeci şi patru de grade Réaumur maximum sau altminteri cincizeci şi patru de grade Fahrenheit (unitate englezească), nu mai mult! – şi, într-adevăr, ne adăposteşte de vânturile de la nord pădurea Argueil, pe de o parte; de vânturile de la apus, coasta Saint-Jean, pe de altă parte; iar căldura aceasta, totuşi,

care din cauza vaporilor de apă degajaţi de râu şi a prezenţei unui număr mare de vite pe imaşuri, animale care exală, după cum ştiţi, mult amoniac, adică azot, hidrogen şi oxigen (ba nu, doar azot şi hidrogen, de fapt), căldura aceasta care, pompând în sus humusul din pământ, amestecând toate aceste emanaţii diferite, unindu-le într-un fascicul, ca să spun aşa, şi combinându-se de la sine cu electricitatea răspândită în atmosferă, atunci când există, ar putea, cu timpul, ca în ţările tropicale, să genereze miasme insalubre; această căldură, cum ziceam, e temperată atât cât este nevoie dinspre partea de unde vine sau mai degrabă de unde ar urma să vie, adică dinspre sud, de către vânturile de sud-est, care, răcorindu-se la trecerea pe deasupra Senei, se abat uneori asupra noastră dintr-odată, ca nişte adieri dinspre Rusia!

— Măcar aveţi câteva locuri de plimbare prin împrejurimi? continuă dna Bovary, adresându-i-se tânărului.

— A, prea puţine, răspunse el. Există un loc zis Izlazul, sus pe coastă, la liziera pădurii. Câteodată, duminica, mă duc acolo şi rămân aşa, cu o carte în mână, privind apusul soarelui.

— Găsesc că nu există ceva mai admirabil decât apusurile de soare, reluă ea, dar mai cu seamă la malul mării.

— O, ador marea, spuse dl Léon.

— Şi apoi, adăugă dna Bovary, nu vi se pare că spiritul poate cutreiera mai liber pe această întindere nemărginită, a cărei contemplare îţi înalţă sufletul şi îţi dă ideea de infinit, de ideal?

— La fel se întâmplă şi cu peisajele din munţi, reluă Léon. Am un văr care a călătorit prin Elveţia anul trecut şi care îmi spunea că nici nu-ţi poţi imagina poezia lacurilor, farmecul cascadelor, efectul grandios pe care-l fac gheţarii. Poţi vedea pini de o mărime incredibilă, slujind drept punţi peste şuvoaie, cabane agăţate deasupra prăpăstiilor şi, la o mie de picioare sub tine, văi întregi, atunci când norii se întredeschid. Desigur că asemenea

spectacole te entuziasmează, te îndeamnă la rugăciune, la extaz! De aceea nu mă mai mir că un muzician celebru avea obiceiul, pentru a-şi excita mai tare imaginaţia, să cânte la pian în faţa unei privelişti impresionante.

— Vă ocupaţi cu muzica? întrebă ea.

— Nu, dar îmi place mult, răspunse el.

— Ah, nu-l ascultaţi, dnă Bovary, interveni Homais, aplecându-se deasupra farfuriei, este curată modestie.

— Cum, dragul meu?! Mai deunăzi cântai în camera dumitale *Îngerul păzitor*, era fermecător. Te auzeam din laboratorul meu; frazai ca un actor.

Într-adevăr, Léon stătea cu chirie la farmacist, unde ocupa, la etajul al doilea, o cameră micuţă cu vedere spre piaţă. Roşi auzind acest compliment venit din partea proprietarului, care se întorsese deja spre doctor şi începuse să-i enumere unul câte unul pe cei mai de seamă locuitori din Yonville. Îi povestea anecdote, îi dădea informaţii. Nu se ştia exact ce avere are notarul, şi apoi *mai era şi casa Tuvache*, care făcea destule încurcături:

Emma reluă:

— Şi ce muzică vă place mai mult?

— Oh! muzica germană, care te face să visezi…

— Teatrul Italian îl cunoaşteţi?

— Nu încă, dar o să am ocazia anul viitor, când voi merge să locuiesc la Paris, să-mi termin studiile de drept.

— Şi după cum am avut onoarea să-i spun şi domnului, soţul dumneavoastră, continuă farmacistul, despre sărmanul Yanoda, care a fugit: mulţumită nebuniilor făcute de el, vă veţi putea bucura de una dintre cele mai confortabile case din Yonville. Ce e mai cu seamă practic pentru un medic e o poartă care dă în *Alee* şi care permite să intri şi să ieşi fără a fi văzut. De altfel, este dotată cu toate cele necesare unei gospodării: spălătorie, bucătărie cu anexă, salon de zi, cămară pentru fructe etc. Flăcăul nu se uita la cheltuială! A pus chiar să i se ridice, în fundul grădinii, lângă apă, un umbrar, special ca să aibă unde bea bere vara, iar dacă doamnei îi place grădinăritul, va putea să…

— Soţia mea nu se prea ocupă cu asta, spuse Charles; deşi i se recomandă să facă mişcare, preferă să stea mereu în odaia ei, să citească.

— Ca şi mine, replică Léon; într-adevăr, ce e mai bine decât să stai seara lângă foc, cu o carte, la lumina lămpii, în timp ce vântul bate în geamuri?

— Nu-i aşa? spuse ea, aţintindu-şi asupra lui ochii mari şi negri, larg deschişi.

— Nu te mai gândeşti la nimic, continuă el, iar ceasurile trec. Te plimbi, fără să te urneşti din loc, prin ţări pe care ţi se pare că le vezi aievea, iar gândul tău, împletindu-se cu închipuirile, se joacă printre amănunte sau urmărind firul aventurii. Se amestecă printre personaje; parcă eşti tu cel care palpită de emoţie sub acele costume.

— Adevărat! Adevărat! spunea ea.

— Vi s-a întâmplat vreodată, reîncepu Léon, să întâlniţi într-o carte o idee vagă care v-a venit mai demult, vreo imagine nedesluşită de care parcă vă aduceţi aminte şi un fel de descriere completă a simţămintelor dumneavoastră celor mai subtile?

— Mi s-a întâmplat asta, răspunse ea.

— Iată de ce, zise el, îmi plac mai mult poeţii. Găsesc că versurile sunt mai gingaşe decât proza, că aduc mai uşor lacrimi în ochi.

— Şi totuşi te obosesc cu vremea, replică Emma; eu acum, dimpotrivă, ador istoriile care se citesc cu răsuflarea tăiată, în care te cuprinde spaima. Îi detest pe eroii obişnuiţi şi sentimentele moderate, cum sunt în natură.

— Într-adevăr, observă secretarul, asemenea opere ce nu izbutesc să atingă inima se îndepărtează, cred eu, de adevăratul scop al Artei. Este atât de mângâietor ca, printre dezamăgirile vieţii, să te poţi duce cu gândul la caractere nobile, la afecţiuni pure, la privelişti de fericire! În ce mă priveşte, trăind aici, departe de lume, asta-i singura mea distracţie; aici, în Yonville, posibilităţile sunt atât de limitate!

— Ca şi la Tostes, de bună seamă, reluă Emma; de aceea aveam un abonament permanent la o bibliotecă publică.

— Dacă doamna binevoieşte să-mi facă onoarea s-o folosească, interveni farmacistul, care tocmai auzise ultimele cuvinte, îi pun eu însumi la dispoziţie o bibliotecă alcătuită din cei mai buni autori: Voltaire, Rousseau, Delille1, Walter Scott, *L'Écho des feuilletons* etc. şi, pe deasupra, primesc şi diferite foi periodice printre care, zilnic, *Le Fanal de Rouen*, la care am avantajul a fi corespondent pentru circumscripţiile Buchy, Forges, Neufchâtel, Yonville şi împrejurimi.

Stăteau la masă de două ore şi jumătate; fiindcă Artémise, servitoarea, târându-şi neglijent pe dale papucii împletiţi din cârpe, aducea farfuriile una câte una, uita tot, n-asculta ce i se spune şi lăsa mereu deschisă uşa de la sala de biliard, care se izbea cu clanţa de zid.

Tot vorbind, fără să-şi dea seama, Léon îşi pusese piciorul pe una dintre stinghiile scaunului pe care şedea dna Bovary. Ea purta o cravată mică de mătase albastră, care ţinea drept, ca pe o coleretă, un guler de batist ondulat; şi, după cum îşi întorcea capul, partea de jos a feţei se ascundea în pânzeturi ori se înălţa molcom dintre ele. Şi astfel, unul lângă altul, în timp ce Charles şi farmacistul tăifăsuiau, cei doi se angajară într-una din acele conversaţii vagi, în care înşiruirea întâmplătoare a frazelor se întoarce mereu la centrul fix al unei simpatii comune. Spectacole de la Paris, titluri de romane, cadriluri noi şi lumea pe care n-o cunoşteau, Tostes, unde locuise ea, Yonville, unde se aflau acum, dezbătură tot, vorbiră despre toate, până la sfârşitul cinei.

După ce a fost servită cafeaua, Félicité plecă să aranjeze camera în casa cea nouă şi în curând comesenii sunară retragerea. Dna Lefrançois dormea lângă spuză, în timp ce băiatul de la grajd, cu un felinar în mână, îi aştepta pe dl şi dna Bovary ca să-i conducă acasă. Chica roşcovană îi era plină de paie şi şchiopăta de piciorul stâng. Luă în cealaltă mână umbrela dlui paroh, şi convoiul se urni.

Târgul era adormit. Stâlpii halei aruncau umbre lungi. Pământul era cenuşiu, ca într-o noapte de vară.

Dar, casa medicului aflându-se la cincizeci de paşi de han, fură nevoiţi să-şi spună aproape imediat bună seara, şi tovărăşia se despărţi.

Încă din vestibul, Emma simţi căzându-i pe umeri, ca o cămaşă umedă, răceala tencuielii proaspete. Pereţii erau noi; treptele scării de lemn trosneau. În odaie, la primul etaj, o lumină albicioasă pătrundea prin ferestrele fără perdele. Se întrevedeau culmile copacilor şi, mai departe, păşunea, pe jumătate înecată în ceaţa din care, sub lumina lunii, se ridicau aburi acolo unde curgea râul. În mijlocul camerei, claie peste grămadă, se aflau sertare de scrin, sticle, galerii, bastoane aurite, laolaltă cu saltele pe scaune şi lighene pe parchet – cei doi oameni care aduseseră mobila trântiseră totul la întâmplare.

Era pentru a patra oară când se culca într-un loc necunoscut. Prima oară fusese în ziua intrării la mănăstire, a doua – când sosise la Tostes, a treia oară la Vaubyessard, iar a patra, acum; şi fiecare dintre ele reprezentase ca inaugurarea unei noi faze. Nu credea că lucrurile se pot înfăţişa la fel în locuri diferite şi, cum felia de viaţă pe care o trăise fusese rea, fără îndoială că ceea ce rămânea de consumat avea să fie mai bun.

1. Jacques Delille (1738-1813) era profesor de liceu când a publicat o traducere a *Georgicelor* lui Virgiliu care s-a bucurat de un mare succes. Voltaire a cerut într-o scrisoare deschisă alegerea neîntârziată a tânărului la Academie, deşi până atunci nu mai produsese decât versuri despre o proteză, despre folosul artelor etc. Favorit al Mariei-Antoinette, a emigrat în Anglia, apoi s-a întors şi a fost reintegrat de Napoleon în Institut. În ultimii ani de viaţă, a scris mari poeme didactice despre *Milă,* despre agricultură (*L'Homme des champs ou les Géorgiques françaises*), despre *Imaginaţie.* Cel mai caracteristic este poemul în trei cânturi *Conversaţia*, culegere de locuri comune, aluzii şi anecdote folosite în relaţiile mondene.

III

A doua zi dimineaţa, când se trezi, îl zări pe secretar în piaţă. Ea era în halat. El ridică privirea şi salută. Ea se înclină repede şi închise fereastra.

Léon aşteptă toată ziua să se facă şase seara, dar, intrând în han, nu-l zări decât pe dl Binet, la masă.

Cina din ajun era pentru el un eveniment considerabil; niciodată până atunci nu discutase vreme de două ceasuri la rând cu o *doamnă.* Cum i-a putut deci împărtăşi, ba încă în asemenea limbaj, atâtea lucruri pe care înainte nu le-ar fi putut formula aşa de bine? Era de obicei timid şi păstra acea rezervă care ţine în acelaşi timp de pudoare şi de prefăcătorie. La Yonville se considera că avea maniere *cum se cuvine*. Îi asculta pe oamenii în vârstă când îşi desfăşurau raţionamentele şi nu părea deloc exaltat în politică, lucru demn de luat aminte la un tânăr. Apoi avea talente, picta în acuarelă, citea notele în cheia sol şi se ocupa bucuros cu literatura după cină, atunci când nu juca cărţi. Dl Homais îl stima pentru că era instruit; dna Homais ţinea la el pentru că era serviabil; fiindcă îi plimba adeseori prin grădină pe tinerii Homais, nişte ţânci veşnic năclăiţi, foarte prost crescuţi şi cam limfatici, precum mama lor. Pe lângă fata în casă, avea grijă de ei şi Justin, elevul farmacist, un văr îndepărtat al dlui Homais, luat de milă, care în acelaşi timp era şi slugă.

Spiţerul se arătă cel mai bun vecin. O informă pe dna Bovary care erau furnizorii, îl chemă special pe negustorul de la care lua el cidru, gustă băutura personal şi avu grijă ca butoiul să fie aşezat cum se cuvine în pivniţă; mai arătă cum se putea obţine o provizie de unt ieftin şi încheie o înţelegere cu Lestiboudois, paracliserul, care, pe lângă funcţiile sale sacerdotale şi mortuare, avea grijă de principalele grădini din Yonville, cu ora sau cu anul, după dorinţa persoanelor.

Nu numai imboldul de a se ocupa de semeni îl împingea pe farmacist la atâta cordialitate slugarnică, fiindcă avea un plan.

Încălcase legea din 19 *ventôse* anul XI1, art. 1, care interzice practicarea medicinei oricărui individ care nu deţine o diplomă; astfel încât, urmare a unor denunţuri tenebroase, Homais fusese convocat la Rouen, la dl procuror regal, în cabinetul său privat. Magistratul îl primise în picioare, în robă, cu hermina pe umăr şi toca pe cap. Era dimineaţa, înainte de şedinţă. Pe coridor se auzeau trecând cizmele jandarmilor şi ca un zgomot îndepărtat de zăvoare grele care se închideau. Farmacistului îi ţiuiră urechile, de crezu că o să aibă un atac de apoplexie; i se părea că vede hrube noroioase, familia înlăcrimată, farmacia vândută, toate borcanele împrăştiate; şi fu nevoit să intre într-o cafenea să ia un pahar cu rom cu apă de Seltz, ca să-şi vină în fire.

Puţin câte puţin, amintirea mustrării slăbi, şi el continuă să dea, ca şi altădată, consultaţii banale în odăiţa din spate. Dar primarul i-o cocea, unii confraţi erau geloşi, se putea întâmpla orice; dacă îi crea dlui Bovary obligaţii prin politeţurile lui, acesta i-ar fi fost recunoscător şi n-ar fi vorbit mai târziu, dacă şi-ar fi dat seama de ceva. De aceea, în fiecare dimineaţă, Homais îi aducea *Le Journal,* şi de multe ori după-amiaza îşi lăsa farmacia şi venea să converseze cu ofiţerul sanitar.

Charles era trist: nu-i veneau clienţii. Şedea pe scaun ceasuri întregi, fără să scoată o vorbă, se ducea să doarmă în cabinet sau se uita la nevastă-sa cum coase. Ca să-şi treacă vremea, făcu diverse munci grele, ba chiar încercă să vopsească podul casei cu un rest de vopsea pe care-l lăsaseră zugravii. Însă lipsa de bani îl îngrijora. Cheltuise atât pentru reparaţiile de la Tostes, pentru toaletele doamnei şi pentru mutat, încât în doi ani se dusese toată zestrea, mai mult de trei mii de scuzi. Apoi, câte lucruri nu se stricaseră sau se pierduseră în timpul transportului de la Tostes la Yonville, fără a pune la socoteală preotul de ghips, care căzuse din căruţă la un hop şi se făcuse mici fărâme pe caldarâmul din Quincampoix!

Avea însă acum şi o grijă mai plăcută, şi anume sarcina nevestei. Pe măsură ce se apropia sorocul, o

îndrăgea şi mai tare. Era o altă legătură trupească ce se instala între ei, ca un simţământ continuu al unei uniri mai complexe. Când îi vedea de departe mersul leneş şi talia răsucindu-se domol pe şoldurile fără corset, când, stând amândoi faţă în faţă, o privea pe săturate, iar ea, şezând, lua atitudini obosite în fotoliu, atunci nu-şi mai putea stăpâni fericirea; se ridica, o săruta, o mângâia pe obraz, îi zicea „mămico”, încerca să danseze cu ea şi rostea, râzând şi plângând în acelaşi timp, tot soiul de glume duioase, cum îi treceau prin cap. Ideea că zămislise îl desfăta. Acum nu-i mai lipsea nimic. Cunoştea existenţa umană în toate aspectele şi se înscăuna într-însa temeinic şi senin.

Mai întâi Emma simţi o mare uimire, apoi dori să nască pentru a afla ce înseamnă să fii mamă. Dar, neputând face cheltuielile pe care le dorea, să aibă un leagăn în formă de bărcuţă, cu perdeluţe de mătase roz şi cu scufiţe brodate, renunţă la trusou într-o toană de necaz, şi-i comandă un set complet unei lucrătoare din sat, fără să aleagă nimic şi nici să se tocmească. Prin urmare, nu-şi trecu vremea cu pregătirile acelea în care duioşia mamelor îşi deschide pofta, şi poate de aceea, chiar de la început, afecţiunea ei fu un pic atenuată.

Totuşi, cum Charles vorbea la fiecare masă de bebeluşul lui, curând începu şi ea să se gândească mai statornic la copil.

Îşi dorea un fiu; avea să fie voinic, brunet; îl va boteza Georges şi ideea asta de a avea un băiat era ca speranţa unei revanşe împotriva tuturor neputinţelor de odinioară. Măcar un bărbat e liber; poate străbate pasiunile şi ţările, învinge obstacolele, gusta din fericirile cele mai îndepărtate. Însă o femeie e veşnic împiedicată de ceva. Inertă şi flexibilă în acelaşi timp, are împotrivă-i slăbiciunile trupului şi servituţile legii. Voinţa ei, precum voaleta de la pălărie prinsă cu un şiret, se zbate la orice boare; mereu câte o dorinţă o poartă, câte o convenienţă o reţine.

Născu într-o duminică, pe la ora şase, când răsărea soarele.

— E fată! zise Charles.

Ea întoarse capul şi leşină.

Aproape imediat veni în grabă dna Homais, care o sărută, ca şi coana Lefrançois de la *Leul de Aur*. Farmacistul, bărbat discret, îi adresă doar câteva firitiseli provizorii, prin uşa crăpată. Ţinu să vadă copilul şi găsi că e bine conformat.

În timpul lehuziei, îşi bătu mult capul să găsească un nume pentru fetiţă. Le trecu în revistă mai întâi pe toate cele care aveau o terminaţie italiană, precum Clara, Louisa, Amanda, Atala; i se părea că Galsuinde merge, dar nu aşa ca Yseult sau Léocadie. Charles dorea să-i pună numele maică-sii; Emma se împotrivea. Cercetară calendarul de la cap la coadă, ba se sfătuiră şi cu străinii.

— Dl Léon, cu care vorbeam deunăzi, spuse farmacistul, se miră de ce nu alegeţi Madeleine, care e teribil de la modă acum.

Dar bătrâna Bovary protestă din răsputeri contra acestui nume de păcătoasă. Dl Homais avea o slăbiciune pentru toate numele care aduceau aminte de un om mare, o faptă ilustră sau o concepţie generoasă şi îşi botezase cei patru copii după acest sistem. Astfel Napoléon reprezenta gloria, şi Franklin libertatea; Irma era probabil o concesie în faţa romantismului; dar Athalie era un omagiu adus celei mai nemuritoare capodopere a scenei franceze. La el convingerile filosofice nu stânjeneau admiraţiile artistice; gânditorul nu înăbuşea într-însul omul simţitor; ştia să facă distincţii, să deosebească între imaginaţie şi fanatism. În tragedia cu pricina, de pildă, condamna ideile, dar admira stilul; deplora concepţia, dar aplauda toate detaliile şi îl enervau toate personajele, deşi felul lor de a vorbi îl entuziasma. Când citea pasajele cele mai măreţe, era în extaz; dar, când se gândea că boaitele de popi trăgeau spuza pe turta lor, era profund mâhnit, şi în această vâltoare de sentimente în care se afla prins, ar fi vrut în acelaşi timp să-l încununeze pe Racine cu mâinile lui şi să-i tragă un perdaf zdravăn de vreun sfert de ceas.

În fine, Emmei îi veni în minte că la castelul de la

Vaubyessard o auzise pe marchiză strigând-o pe o tânără Berthe; din acea clipă numele fu ales şi, cum moş Rouault nu putea lipsi de acasă, îl rugară de dl Homais să fie naş. Drept daruri, el aduse tot produse de la prăvălia lui, adică: şase cutii de jujubă, un borcan întreg de racahut, trei cutioare cu pastă de nalbă şi, pe deasupra, şase sfori de zahăr candel pe care le descoperise într-un dulap. În seara ceremoniei, avu loc o cină festivă; venise şi preotul; spiritele se încinseră. La lichioruri, dl Homais intonă *Dumnezeul oamenilor de treabă2*, dl Léon cântă o barcarolă, iar dna Bovary-mama, care era naşă, o romanţă de pe vremea Imperiului; în fine, dl Bovary-tatăl ceru să fie adus copilul din cameră, şi începu să-l boteze cu un pahar de şampanie din care-i turna pe cap. Această batjocorire a celei dintâi dintre sfintele taine îl indignă pe abatele Bournisien; moş Bovary răspunse cu un citat din *Războiul zeilor3*; preotul vru să plece; doamnele implorau; Homais interveni, şi izbutiră să-l facă pe cleric să stea jos, după care el îşi luă iarăşi, liniştit, farfurioara cu ceaşca de cafea băută doar pe jumătate.

Dl Bovary-tatăl rămase încă o lună la Yonville, pe ai cărui locuitori îi uimi purtând dimineaţa o superbă bonetă soldăţească cu galoane de argint, când îşi fuma pipa în piaţă. Obişnuind să bea şi mult rachiu, o trimitea deseori pe servitoare la *Leul de Aur* ca să-i ia câte o sticlă, cerând să fie trecută în contul fiului; iar ca să-şi înmiresmeze fularele, întrebuinţă toată provizia de colonie a nurorii.

Acesteia nu-i displăcea deloc tovărăşia lui. Era om umblat: vorbea de Berlin, de Viena, de Strasbourg, de vremea când era ofiţer, de amantele pe care le avusese, de marile ospăţuri la care luase parte; apoi se arăta amabil, ba chiar uneori, pe scară sau în grădină, o prindea de talie, strigând:

— Charles, atenţiune!

Drept care coana mare se temu pentru fericirea fiului, şi, ca nu cumva soţul ei să aibă cu timpul o influenţă imorală asupra ideilor tinerei, se grăbi să hotărască plecarea. Poate că avea şi motive mai serioase de nelinişte.

Din fire, dl Bovary nu respecta nimic.

Într-o zi, pe Emma o apucă dintr-odată dorul să-şi vadă fetiţa, care era la doică, la nevasta tâmplarului; şi, fără să se mai uite în calendar să vadă dacă era încă în cele şase săptămâni ale Fecioarei4, o porni către locuinţa lui Rollet, aflată în capul satului, la poalele coastei, între şosea şi fâneţe.

Era la amiază: casele aveau obloanele închise, iar acoperişurile de ardezie, care luceau sub lumina aspră a unui cer siniliu, păreau a scăpăra scântei din muchia faţadelor triunghiulare. Bătea un vânt înăbuşitor. Emma, mergând, se simţea slăbită; bolovanii din trotuar îi vătămau tălpile; şovăi dacă să se întoarcă acasă ori să intre undeva ca să şadă jos.

În clipa aceea ieşi dl Léon pe o uşă din vecinătate, cu un teanc de hârtii sub braţ. Se apropie s-o salute şi o duse la umbră în faţa prăvăliei lui Lheureux, sub prelata cenuşie.

Dna Bovary spuse că se ducea să-şi vadă copilul, dar că începea să se simtă obosită.

— Dar dacă… reluă Léon, fără a îndrăzni să continue.

— Aveţi treabă undeva? întrebă ea.

Şi, la răspunsul secretarului, îl rugă s-o însoţească. În aceeaşi seară, faptul fu cunoscut în Yonville, şi dna Tuvache, soţia primarului, îi declară servitoarei că *dna Bovary se compromite.*

Ca să ajungă la doică, trebuiau s-o ia la stânga din stradă, pe drumul spre cimitir, iar apoi să urmeze, printre curţi şi căsuţe, o cărăruie mărginită cu arbuşti de lemn-câinesc. Erau în floare, la fel ca şopârliţa, măceşii, urzicile şi rugii care ţâşneau uşori din tufişuri. Prin golurile din gardurile-vii, se vedeau, în gospodăriile oamenilor, câte un purcel pe mormanul de gunoi sau nişte vaci înhămate cu pieptare şi frecându-şi coarnele de trunchiurile copacilor. Amândoi, alături, mergeau cătinel, ea rezemându-se de el, el măsurându-şi paşii după ai ei; în faţa lor se învârtea un nor de muşte, bâzâind în aerul cald.

Recunoscură casa după un nuc bătrân ce-i purta

umbră. Scundă, acoperită cu ţigle înnegrite, era împodobită, sub ferestruica de la pod, cu o sfoară de cepe. Nişte legături de nuiele, puse în picioare lângă gardul de porumbe, înconjurau un pătrat de salată, câteva fire de levănţică şi nişte mazăre înflorită urcată pe rame. Prin iarbă curgeau zoaie şi erau împrăştiate zdrenţe de nerecunoscut, ciorapi de bumbac, un camizol de indiană roşie şi un cearşaf mare de pânză groasă întins pe gardul-viu. La scârţâitul barierei, apăru în prag doica, ţinând un prunc la sân. Cu mâna cealaltă trăgea după ea un biet ţânc pirpiriu, plin de scrofule pe faţă, fiul unui negustor de tricotaje din Rouen, pe care părinţii, fiind prea ocupaţi cu negoţul, îl lăsau la ţară.

— Intraţi, spuse ea; fetiţa dumneavoastră e acolo, doarme.

Odaia, la parter, singura de altfel din locuinţă, avea în fund, lângă zid, un pat larg fără perdele, pe când în latura ferestrei, cârpită cu un soare de hârtie albastră, se afla covata de frământat. În ungher, după uşă, nişte bocanci cu ţinte lucitoare erau înşiraţi sub placa lavoarului, lângă o sticlă plină cu ulei în gura căreia era pusă o pană; un *Mathieu Laensberg5* zăcea pe căminul prăfuit, printre pietre de cremene, căpeţele de lumânare şi bucăţi de iască. În sfârşit, ultima podoabă a acestui apartament era o Faimă suflând în două trâmbiţe, o poză tăiată din vreo reclamă de parfumerie, prinsă pe zid cu şase cuişoare de saboţi.

Copilul Emmei dormea într-un leagăn de răchită. Îl luă împreună cu cuvertura în care era înfăşurat, şi începu să-i cânte încetişor, legănându-se.

Léon se plimba prin odaie; i se părea ciudat s-o vadă pe această frumoasă doamnă cu rochie de nankin în mijlocul unei asemenea mizerii. Dna Bovary se înroşi; el se întoarse, crezând că privirea lui păruse impertinentă. Apoi ea o culcă la loc pe micuţă, care tocmai îi vărsase pe gulerul de dantelă. Doica veni numaidecât cu o cârpă, asigurând-o că nu se va mai cunoaşte.

— Câte nu-mi face mie, zicea ea, toată ziua numai o

spăl! Dacă aţi avea bunătatea să-i porunciţi lui Camus, băcanul, să mă lase să iau un pic de săpun când am nevoie ar fi chiar mai comod pentru dumneavoastră, nu v-aş mai deranja.

— Bine, bine! zise Emma. La revedere, coană Rollet!

Şi ieşi ştergându-şi picioarele în prag.

Femeia o însoţi până în capătul curţii, povestind ce greu îi venea să se tot trezească noaptea.

— Mă simt aşa de zdrobită, că uneori adorm pe scaun; de aceea, ar trebui să-mi daţi măcar o livră de cafea măcinată, care mi-ar ajunge o lună şi aş bea-o dimineaţa cu lapte.

După ce îndură şi mulţumirile ei, dna Bovary plecă; şi ajunsese destul de departe pe cărare, când auzi un zgomot de saboţi; întoarse capul: era doica.

— Ce-i?

Atunci ţăranca, trăgând-o la o parte după un ulm, începu să-i vorbească de bărbatu-său, care, cu meseria lui şi cu cei şase franci pe an pe care căpitanul…

— Zi odată, spuse Emma.

— Păi bine, reluă doica suspinând la fiece vorbuliţă, mă tem să nu i se facă nu ştiu cum dacă mă vede bând cafea numai eu singură; ştiţi cum sunt bărbaţii…

— Dacă-ţi spun că o să ai, repeta Emma, o să-ţi dau! … Nu mă bate la cap!

— Vai, doamnă dragă şi scumpă, are nişte crampe grozave în piept, din cauza rănii. Zice că cidrul îl înmoaie.

— Hai odată, coană Rollet!

— Deci, începu cealaltă făcând o reverenţă, dacă nu vă cer prea mult… – mai făcu o reverenţă – când o să vreţi (privire rugătoare), o cărăfioară de rachiu, zise ea în cele din urmă, şi o să-i fac frecţie cu el la picioare fetiţei dumneavoastră, că are nişte tălpi gingaşe ca limba.

Scăpând de doică, Emma luă din nou braţul dlui Léon. Păşi iute câtăva vreme; apoi merse mai încet, iar privirea, întorcându-se, întâlni umărul tânărului, a cărui redingotă avea un guler de catifea neagră. Peste el cădea părul lui castaniu, neted şi bine pieptănat. Îi remarcă şi

unghiile, care erau mai lungi decât se purtau la Yonville. Întreţinerea lor era una dintre marile griji ale secretarului; şi ţinea în acest scop un briceag special în birou.

Se întoarseră la Yonville pe malul apei. În anotimpul cald, prundişul mai lat dezvelea până la temelie zidurile grădinilor, care aveau o scară cu câteva trepte ducând la râu. Acesta curgea fără zgomot, iute şi părea rece; ierburi lungi şi subţiri se încovoiau împreună, după curentul care le trăgea, şi în limpezimea apei se răsfirau ca nişte plete verzi, lăsate în voie. Câteodată, pe vârful trestiilor sau pe frunzele de nufăr, se aşeza ori se plimba vreo insectă cu lăbuţe fine. Soarele înţepa cu o rază globurile albastre ale undelor, care plesneau urmându-se fără odihnă; cioturile sălciilor bătrâne îşi oglindeau în apă scoarţa căruntă; mai departe, de jur împrejur, pajiştea părea pustie. În gospodării era ora cinei, iar tânăra şi tovarăşul ei n-auzeau, mergând, decât cadenţa paşilor pe pământul potecii, cuvintele pe care le schimbau şi fâşâitul rochiei Emmei care foşnea împrejurul ei.

Zidurile grădinilor, înzestrate cu cioburi de sticle pe creastă, erau calde ca geamurile unei sere. Printre cărămizi crescuse ridiche sălbatică, şi trecând, dna Bovary scutura cu marginea umbreluţei desfăcute câteva flori ofilite, ca pe o pulbere aurie; sau câte un vrej de caprifoi ori clematite, atârnând, întârzia o clipă pe mătase, agăţându-se de franjuri.

Vorbeau despre o trupă de dansatori spanioli, aşteptată în curând la teatrul din Rouen.

— O să mergeţi? întrebă ea.

— Dacă pot, răspunse el.

Nu mai aveau oare nimic altceva să-şi spună? Ochii lor erau totuşi plini de conversaţii mai serioase; şi, pe când se străduiau să găsească fraze banale, simţeau cum îi cuprinde pe amândoi aceeaşi tânjire; era ca un murmur al sufletului, profund, continuu, care-l domina pe cel al glasurilor. Luaţi prin surprindere de această suavitate nouă pentru ei, nu se gândeau să-şi împărtăşească senzaţia sau să-i descopere pricina. Fericirile ce vor veni, precum

ţărmurile de la tropice, împrăştie asupra imensităţilor din jur, care precedă moliciunile lor natale, o adiere parfumată, şi aţipim sub acest farmec, fără măcar să ne întrebăm de ce nu zărim orizontul.

Într-un loc, pământul se surpase sub paşii vitelor; trebuiră să treacă folosind nişte pietroaie mari şi verzi, puse ici şi colo în noroi. Câteodată, ea se oprea o clipă ca să se uite unde pune botina – şi, clătinându-se pe bolovanul care se mişca, cu coatele ridicate, cu mijlocul aplecat, cu privirea nehotărâtă, râdea atunci, de frică să nu cadă în băltoace.

Când ajunseră în dreptul grădinii ei, dna Bovary împinse portiţa, urcă treptele alergând şi dispăru.

Léon se întoarse la birou. Şeful lipsea; aruncă o privire prin dosare, îşi ascuţi o pană, în fine îşi luă pălăria şi plecă.

Se duse la Izlaz, în susul coastei de la Argueil, sub streaşina pădurii; se întinse pe jos sub brazi şi privi cerul printre degete.

— Ce tare mă plictisesc! îşi spunea el, ce tare mă plictisesc!

Se considera de plâns, pentru că trăia în satul ăsta, având-i doar pe Homais drept prieten şi pe dl Guillaumin drept maestru. Acesta din urmă, mereu ocupat cu afaceri, purtând ochelari cu hulube de aur şi favoriţi roşii pe o cravată albă, nu pricepea deloc delicateţurile spiritului, deşi afecta un gen ţeapăn şi englezesc, care-l impresionase pe secretar la început. Cât despre soţia farmacistului, era cea mai bună dintre soţiile normande, blândă ca o oaie, iubindu-şi copiii, tatăl, mama, verii, plângând la durerile altora, lăsând totul în plata Domnului în gospodărie şi detestând corsetele; dar atât de greu de urnit, atât de plicticos de ascultat, cu o înfăţişare aşa de banală şi cu o conversaţie aşa de sărăcăcioasă, încât nu-i trecuse niciodată prin cap, deşi ea avea treizeci de ani, iar el douăzeci, deşi dormeau uşă-n uşă şi deşi vorbeau în fiecare zi, că ea ar fi putut fi privită ca femeie de cineva sau că ar fi avut din zestrea sexului ei altceva decât rochia.

Şi apoi, cine mai era? Binet, câţiva negustori, doi-trei cârciumari, preotul, în sfârşit dl Tuvache, primarul, cu cei doi fii ai lui, oameni chiaburi, ciufuţi, tâmpiţi, lucrându-şi singuri pământurile, chefuind în familie, bisericoşi de altfel şi cu totul insuportabili în societate.

Dar pe fondul comun al tuturor acestor feţe omeneşti, figura Emmei se desprindea izolată şi în acelaşi timp mai îndepărtată; fiindcă între ea şi el se simţeau nedesluşite prăpăstii.

La început, venise pe la ea de mai multe ori în tovărăşia farmacistului. Charles nu păruse din cale-afară de dornic să-l primească; iar Léon nu ştia cum să procedeze, între teama de a fi indiscret şi dorinţa unei intimităţi pe care o considera aproape imposibilă.

1. Noul calendar republican intrase în vigoare în 1793, retroactiv, începând cu echinocţiul de toamnă precedent, adică 22 septembrie 1792, care devenea 1 *vendémiaire,* prima zi a anului I (întâmplător în acea zi fusese proclamată republica). Lunile aveau fiecare câte 30 de zile şi erau urmate, înaintea Anului Nou, de cinci zile libere. Lunile se numeau, în ordine, *vendémiaire, brumaire, frimaire, nivôse, pluviôse, ventôse, germinal, floréal, prairial, messidor, thermidor, fructidor.* Calendarul republican, căzut repede în desuetudine, a fost abolit oficial începând cu 1 ianuarie 1806 (11 *nivôse* anul XIV).

2. Cântec de Béranger (1780-1857), versificator liberal, anticlerical şi bonapartist; Flaubert îl dispreţuia profund. Béranger a atins o mare popularitate în timpul monarhiei din iulie, când a şi executat o pedeapsă cu închisoarea pentru cântecele lui, transmise din gură în gură. El a propagat mitul poporului eroic şi virtuos, ce nu aşteaptă decât un conducător genial să-l poarte spre glorie; prin aceasta, a pregătit într-un fel drumul spre putere al lui Napoleon al III-lea, ceea ce a făcut ca în ultimii ani ai vieţii să aibă amărăciunea de a se vedea detestat de oamenii simpli.

3. Poem antireligios publicat în 1799 de Parny (1753-

1814). Celebru cu un volum de *Poezii erotice,* Parny a intrat la Academie în 1803.

4. Perioada de lehuzie de patruzeci de zile, în care femeia n-are voie să meargă la biserică. Modelul acestui obicei creştin este regula evreiască, respectată şi de Fecioara Maria (Levitic, 12, 1-2; Luca, 2, 22).

5. Almanah popular, publicat prima dată la Liège în 1636, sub numele unui canonic Mathieu Laensberg, care însă n-a existat. Împreună cu calendarul pe anul în curs, aici se găseau profeţii meteorologice şi altele, indicaţii despre zilele norocoase etc.

IV

De la cele dintâi geruri, Emma îşi părăsi odaia de sus ca să stea în sală, o încăpere lungă şi scundă unde, pe cămin, se afla un coral stufos înfoindu-se în faţa oglinzii. Aşezată în fotoliu, lângă fereastră, îi vedea trecând pe trotuar pe locuitorii satului.

De două ori pe zi, Léon mergea de la birou la *Leul de Aur.* Emma îl auzea venind de departe; se apleca ascultând; iar tânărul aluneca dincolo de perdea, îmbrăcat mereu la fel şi fără a întoarce capul. Dar, în amurg, când, cu bărbia sprijinită în mâna stângă, îşi lăsase pe genunchi goblenul început, tresărea de multe ori la apariţia acestei umbre furişate dintr-odată. Se ridica şi poruncea să se pună masa.

Dl Homais apărea în timpul cinei. Cu fesul grecesc în mână, intra pe vârful picioarelor, ca să nu deranjeze pe nimeni şi repetând mereu aceeaşi vorbă: „Bună seara tuturor!”. Apoi, după ce se aşeza la locul lui, lângă masă, între cei doi soţi, îl întreba pe medic ce-i mai făceau bolnavii, iar acesta îl consulta despre probabilitatea de a obţine onorariile. Apoi se vorbea despre *ce scrie la gazetă.* La acel ceas al zilei, Homais o ştia aproape pe dinafară; şi o recita în întregime, fără să sară reflecţiile jurnalistului, şi cu toate povestirile catastrofelor individuale care se întâmplaseră în Franţa sau în străinătate. Dar, subiectul istovindu-se, nu întârzia să formuleze anumite observaţii

despre felurile de mâncare pe care le vedea pe masă. Ba chiar câteodată, ridicându-se pe jumătate, îi arăta doamnei bucata cea mai fragedă sau, întorcându-se către fata în casă, îi dădea sfaturi despre manipularea tocanelor şi igiena condimentelor; vorbea despre arome, osmazome1, sucuri şi gelatine de rămâneai tablou. Cum de altminteri avea capul mai plin de reţete decât era farmacia lui de borcane, Homais era mare specialist în dulceţuri, oţeturi aromatice şi lichioruri, cunoscând şi toate maşinile de gătit economice recent inventate, dimpreună cu arta conservării brânzeturilor şi a vindecării vinurilor bolnave.

La ora opt, Justin venea să-l caute ca să închidă farmacia. Atunci dl Homais îl privea batjocoritor, mai ales dacă era de faţă şi Félicité, întrucât băgase de seamă că elevul lui avea o slăbiciune pentru casa medicului.

— Flăcăul ăsta începe să aibă idei, zicea el, şi naiba să mă ia dacă nu cred că e îndrăgostit de servitoarea dumneavoastră!

Însă un defect mai grav, şi pe care i-l reproşa, era acela de a asculta mereu ce se vorbea. Duminica, de pildă, nu-l puteai urni din salon, unde-l chema dna Homais ca să-i ia pe copii, fiindcă adormeau prin fotolii şi mototoleau cu spinările husele de calico, prea largi.

La seratele acestea ale farmacistului nu venea prea multă lume; obiceiul de a bârfi şi opiniile lui politice îndepărtaseră de el pe rând diferite persoane respectabile. Secretarul nu lipsea niciodată. De îndată ce auzea clopoţelul, alerga înaintea dnei Bovary, îi lua şalul şi aşeza deoparte, sub biroul farmaciei, şoşonii groşi din cârpe împletite pe care-i purta ea peste încălţăminte când era zăpadă.

Se făceau mai întâi câteva partide de treizeci şi unu; apoi dl Homais juca *écarté* cu Emma; în spatele ei, Léon îi dădea sfaturi. În picioare şi cu mâinile pe spătarul scaunului, privea dinţii pieptenului care-i muşcau din coc. La fiecare mişcare atunci când decarta, rochia i se ridica în partea dreaptă. Din părul ei strâns în creştetul capului îi cobora ca o culoare brună pe spinare şi care, pălind

progresiv, se pierdea puţin câte puţin în umbră. Mai jos, veşmântul ei cădea de ambele părţi pe scaun, înfoiat, plin de cute, şi se întindea până pe duşumea. Când Léon simţea câteodată că-şi pusese din nebăgare de seamă talpa deasupra, se ferea ca şi cum ar fi călcat pe cineva.

După ce se termina partida de cărţi, spiţerul şi medicul jucau domino, iar Emma, schimbându-şi locul, se rezema cu coatele pe masă ca să frunzărească *L'Illustration.* Îşi adusese şi revista de modă. Léon se aşeza lângă ea; se uitau împreună la gravuri şi se aşteptau unul pe altul să termine ca să întoarcă pagina. Adesea îl ruga să recite versuri; Léon le declama cu voce tărăgănată pe care-o stingea într-o şoaptă, foarte grijuliu, la pasajele de amor. Dar zgomotul dominourilor îi supăra; dl Homais era foarte tare, îl bătea pe Charles încheind când acesta mai avea încă dublu-şase în mână. După ce făceau trei sute de puncte, se tolăneau amândoi în faţa vetrei şi nu întârziau să adoarmă. Jăraticul se stingea sub spuză; ceainicul era gol; Léon încă mai citea, Emma îl asculta, învârtind distrată abajurul lămpii, dintr-un voal pe care erau pictaţi clovni în trăsurici şi dansatoare pe sârmă, cu balansiere. Léon se oprea, indica printr-un gest auditoriul adormit; atunci îşi vorbeau cu glas scăzut, iar conversaţia li se părea mai plăcută, fiindcă nu era ascultată de nimeni altcineva.

Astfel se institui între ei un fel de asociere, un schimb neîncetat de romanţe şi de cărţi; dl Bovary, nefiind prea gelos, nu se sinchisea.

De ziua lui primi un frumos cap frenologic, bălţat tot cu cifre până pe torace şi vopsit în albastru. Era o atenţie din partea secretarului. Mai erau şi altele, îi făcea până şi comisioanele la Rouen; şi, cum cartea unui romancier adusese la modă mania plantelor grase, Léon cumpăra cactuşi pentru doamna şi-i aducea pe genunchi în *Rândunica,* înţepându-se la degete în spinii lor tari.

Ea ceru să i se fixeze la fereastră o scândură cu o mică balustradă, ca să-şi pună ghivecele. Şi secretarul îşi făcu o grădină suspendată; se vedeau la ferestre

îngrijindu-şi florile.

Una dintre ferestrele satului era şi mai des ocupată: fiindcă duminica, de dimineaţă până noaptea, şi în fiecare după-amiază, dacă vremea era bună, se vedea la lucarna unui pod profilul osos al dlui Binet aplecat asupra strungului, al cărui sforăit monoton se auzea până la *Leul de Aur.*

Într-o seară, întorcându-se acasă, Léon găsi în odaie un covoraş de catifea şi lână, cu frunzişuri pe fond pal. O chemă pe dna Homais, pe dl Homais, pe Justin, pe copii, pe bucătăreasă; îi vorbi despre el patronului; toată lumea vru să vadă covoraşul; de ce-i dădea nevasta medicului *plocoane* secretarului? Lucrul păru ciudat, şi toţi hotărâră că trebuia să fie *drăguţa* lui.

Şi el dădea impresia asta, fiindcă nu te slăbea vorbindu-ţi despre cât de fermecătoare şi de spirituală era, astfel încât, odată, Binet i-o întoarse brutal:

— Ce-mi pasă mie, de vreme ce nu fac parte din societatea dumneaei!

Léon îşi scormonea creierii să descopere cum *să se declare;* şi, şovăind mereu între teama de a-i displăcea şi ruşinea de a fi atât de bicisnic, plângea de dorinţă şi de descurajare. Apoi lua hotărâri energice; scria scrisori şi le rupea, îşi dădea termene şi amâna. Uneori, când pleca de acasă, era hotărât să rişte tot; dar hotărârea îi pierea îndată în prezenţa Emmei, şi când Charles, făcându-şi apariţia, îl invita să vină cu el în docar la vreun bolnav din împrejurimi, se învoia îndată, o saluta pe doamna şi dus era. Parcă soţul ei nu era tot o părticică din ea?

Cât despre Emma, nu se întrebă deloc dacă-l iubea. Dragostea trebuia să vină pe nepusă masă, credea ea, cu iluminări şi fulguraţii – un uragan din cer care se prăvăleşte pe viaţa ta, o întoarce cu susul în jos, smulge voinţele ca pe frunze şi duce cu sine în prăpastie inima întreagă. Nu ştia că, pe terasa unei case, apa bălteşte dacă burlanele se înfundă, şi ar fi rămas astfel în siguranţă, când descoperi deodată o crăpătură în zid.

1. Osmazomul este un nume dat de chimistul Thénard (1774-1857) „principiului” care-i dă supei de carne mirosul şi gustul – precipitat cu alcool şi uscat prin evaporare; este desigur vorba despre un amestec foarte complex de substanţe.

V

Se întâmplă într-o duminică de februarie, într-o după-amiază cu ninsoare.

Plecaseră cu toţii, dl şi dna Bovary, Homais şi dl Léon, să vadă în vale, la o jumătate de leghe de Yonville, o filatură de in care se construia acolo. Spiţerul îi luase pe Napoléon şi pe Athalie, ca să facă mişcare, iar Justin îi însoţea, ducând pe umăr umbrelele.

Totuşi nimic nu era mai banal decât minunăţia aceasta. Un teren pustiu, pe care se aflau, claie peste grămadă, printre mormane de nisip şi de pietriş, câteva roţi dinţate deja ruginite, înconjura o clădire lungă şi dreptunghiulară, ciuruită de o grămadă de ferestruici. Nu era terminată, şi printre grinzile acoperişului se vedea cerul. Legat de căpriorii faţadei, un buchet de paie cu spice îşi plesnea în vânt panglicile tricolore.

Homais vorbea. Le explica *persoanelor de faţă* importanţa viitoare a acestei întreprinderi, evalua tăria planşeurilor, grosimea zidurilor, şi-i părea tare rău că nu are un baston metric, aşa cum avea dl Binet, pentru folosinţa personală.

Emma, care-l ţinea de braţ, se sprijinea un pic pe umărul lui şi privea discul soarelui strălucind departe, în negură, de o paloare orbitoare; întoarse capul: îl văzu pe Charles. Îşi trăsese şapca până pe sprâncene, iar buzele-i groase tremurau, ceea ce-i dădea feţei un aer prostesc; spinarea lui chiar, spinarea lui liniştită te enerva când o vedeai, şi pe redingotă Emma descoperea lăfăindu-se toată platitudinea personajului.

Pe când îl privea astfel, gustând un soi de voluptate depravată în iritarea ei, Léon făcu un pas înainte. Gerul, care-l făcea palid, părea a-i aşterne peste chip o langoare

mai gingaşă; între cravată şi gât, gulerul cămăşii, cam moale, descoperea pielea; de sub o şuviţă de păr i se vedea puţin urechea, iar ochii mari şi albaştri, ridicaţi spre nori, i se părură Emmei mai limpezi şi mai frumoşi decât lacurile de munte în care se oglindeşte cerul.

— Nenorocitule! strigă deodată spiţerul.

Şi alergă spre fecioru-său, care se vârâse într-un morman de var ca să-şi vopsească pantofii în alb. Copleşit de ocări, Napoléon începu să urle, pe când Justin îi ştergea încălţămintea cu un şomoiog de paie. Însă ar fi avut nevoie de un cuţit; Charles îl oferi pe al lui.

— Aha! îşi spuse ea, umblă cu briceagul în buzunar, ca ţăranii!

Se scutura chiciura, şi se întoarseră la Yonville.

Seara, dna Bovary nu vru să meargă în vizită la vecini şi, după ce plecă Charles, când se simţi singură, îi apăru aceeaşi comparaţie dintre ei, cu limpezimea unei senzaţii aproape nemijlocite şi cu îndepărtarea de perspectivă pe care le-o dă obiectelor amintirea. Privind din pat focul luminos care ardea, îl vedea din nou, ca mai înainte, pe Léon în picioare, îndoindu-şi bastonul de trestie cu o mână şi ţinând-o cu cealaltă pe Athalie, care sugea liniştită un ţurţure. Îl găsea fermecător; nu se mai putea desprinde de el; şi îşi aminti alte atitudini ale lui din alte zile, vorbele pe care le spusese, sunetul vocii, toată fiinţa lui; şi repeta, ţuguindu-şi buzele ca pentru un sărut:

— Da, fermecător! fermecător!… Iubeşte oare pe cineva? se întrebă ea. Pe cine?… pe mine!

I se aşternură dinainte toate dovezile deodată, inima îi tresăltă. Flacăra din cămin făcea să tremure pe tavan o lumină voioasă; se întoarse pe spate, întinzându-se.

Atunci începu veşnica tânguire: „O, dacă cerul ar fi vrut! Dar de ce nu? Ce ne împiedică?…”.

Când Charles se întoarse, la miezul nopţii, se prefăcu a se trezi şi, fiindcă el făcu zgomot dezbrăcându-se, se plânse de migrenă; apoi îl întrebă nepăsătoare ce se mai întâmplase la serată.

— Dl Léon a urcat în camera lui devreme, zise el.

Ea nu-şi putu stăpâni un zâmbet şi adormi cu sufletul plin de o nouă încântare.

A doua zi, la căderea nopţii, primi vizita dlui Lheureux, negustor de modă. Prăvăliaşul acesta era un om uns cu toate alifiile.

Născut gascon, dar devenit normand, adăuga limbariţei meridionale viclenia din ţinutul Caux. Faţa lui grasă, moale şi spână părea unsă cu decoct de lemn-dulce1, iar părul alb făcea să pară şi mai aspră strălucirea brutală a ochişorilor negri. Nu se ştia ce fusese pe vremuri: coropcar, ziceau unii, bancher la Routot, după alţii. Oricum, era lucru sigur că putea face din cap nişte socoteli complicate, de l-ar fi speriat şi pe Binet. Politicos până la slugărnicie, stătea mereu cu şalele pe jumătate îndoite, în poziţia cuiva care salută sau invită.

După ce-şi lăsă la uşă pălăria cu panglică de doliu, puse pe masă o cutie de carton verde şi începu să i se plângă doamnei, cu o grămadă de politeţuri, că până în acea zi nu izbutise să-i dobândească încrederea. O prăvălie sărăcăcioasă ca a lui nu era în stare s-o ispitească pe o *elegantă*; şi apăsă pe acest cuvânt. Totuşi, n-avea decât să poruncească, iar el se obliga să-i furnizeze tot ce ar dori, ca mercerie sau lenjerie, tricotaje sau articole de modă; pentru că se ducea la oraş de patru ori pe lună negreşit. Avea relaţii cu casele cele mai solide. I se putea menţiona numele la *Trei Fraţi*, la *Barba de aur* sau la *Sălbaticul vânjos*; toţi aceşti domni îl cunoaşteau ca pe propriile lor buzunare! Astăzi deci venea ca să-i arate doamnei, în trecere, diferite articole pe care se întâmpla să le aibă, printr-o ocazie din cele mai rare. Îi scoase din cutie o jumătate de duzină de gulere brodate.

Dna Bovary le cercetă.

— N-am nevoie de nimic, zise ea.

Atunci dl Lheureux aşternu cu grijă trei eşarfe algeriene, mai multe testele de ace englezeşti, o pereche de papuci de pai şi, în sfârşit, patru pahare pentru ouă, din nucă de cocos, ajurate, cioplite de ocnaşi. Apoi, cu amândouă mâinile pe masă, cu gâtul întins, cu mijlocul

îndoit, urmărea cu gura căscată privirea Emmei, care se plimba nehotărâtă printre toate mărfurile. Din când în când, ca pentru a lua o scamă, râcâia cu unghia mătasea eşarfelor, despăturite complet; fâşâiau uşor scânteind, în lumina verzuie a amurgului, din toate paietele de aur cu care erau ţesute.

— Cât costă astea?

— Nimica toată, răspunse el, un fleac; dar nu e nicio grabă; când doriţi; nu suntem jidani!

Ea se gândi un pic, şi până la urmă îi mulţumi din nou dlui Lheureux, care, fără să se piardă cu firea, replică:

— Păi, nu-i nimic; o să ne înţelegem altă dată; eu cu doamnele m-am împăcat întotdeauna, numai cu a mea nu!

Emma zâmbi.

— Vreau să zic, reluă el cu o înfăţişare de om cumsecade, după gluma pe care o făcuse, că nu banii sunt grija mea… Vă dau eu bani, dacă vă trebuie.

Ea se arătă surprinsă.

— Ei! făcu el repede, scăzând glasul, nici n-ar trebui să merg departe ca să-i găsesc; puteţi să contaţi pe mine!

Şi întrebă de sănătatea lui moş Tellier, stăpânul *Cafenelei Franceze,* pe care-l trata atunci dl Bovary.

— Ce sfântul are moş Tellier?… Tuşeşte de se zguduie toată şandramaua şi mă tem că în curând o să-l vedem mai degrabă în pardesiu de scânduri decât în halat de flanelă! Ce de chefuri a tras în tinereţea lui! Oamenii ăştia, doamnă, făceau din noapte zi! S-a pârjolit cu rachiu! Însă e trist, cu toate astea, să vezi cum se prăpădeşte o cunoştinţă.

Şi, închizându-şi cutia, pălăvrăgea astfel despre clientela medicului.

— Din cauza vremii, probabil, sunt toate bolile astea! zise el privind spre geamuri cu o mutră posomorâtă. Nici eu nu mă simt prea în apele mele; ba chiar într-una din zile o să trebuiască să vin să-l consult pe domnul, fiindcă am un junghi în spate. În fine, la revedere, dnă Bovary; la dispoziţia dumneavoastră; preaplecată slugă!

Şi închise uşa încetişor.

Emma ceru să i se aducă cina în odaie, la colţul focului, pe o tavă; mâncă încet; toate i se păreau gustoase.

— Ce cuminte am fost! îşi zise ea, gândindu-se la eşarfe.

Auzi paşi pe scară: era Léon. Se ridică şi luă de pe comodă, printre cârpele de tivit, pe cea mai de deasupra. Atunci când intră el, părea cu totul absorbită.

Conversaţia lâncezi, fiindcă dna Bovary o lăsa să se stingă mereu, pe când el însuşi părea cam stânjenit. Aşezat pe un scăunel, lângă cămin, învârtea între degete tocul de fildeş pentru ace; ea împungea cu acul sau, din vreme-n vreme, încreţea cu unghia ţesătura. Nu vorbea; el tăcea, subjugat de tăcerea ei, cum ar fi fost dacă i-ar fi vorbit.

„Sărmanul băiat!” gândea ea.

„Ce nu i-a plăcut la mine?” se întreba el.

În cele din urmă, Léon spuse că într-una din zile trebuia să se ducă la Rouen cu o treabă de la birou.

— Abonamentul dumneavoastră de muzică a expirat, să-l reînnoiesc?

— Nu, răspunse ea.

— De ce?

— De aceea…

Şi, făcând gura pungă, trase încet un fir lung gri.

Cusutul ăsta îl enerva pe Léon. Degetele Emmei păreau că se jupoaie la vârf; îi veni în minte o vorbă galantă, dar nu îndrăzni s-o spună.

— Atunci renunţaţi? reluă el.

— La ce? întrebă ea iute, la muzică? Ah, Doamne, sigur că da! Am o casă de ţinut, un bărbat de îngrijit, o mie de treburi, o mulţime de datorii care sunt mai importante.

Se uită la pendulă. Charles era în întârziere. Atunci se prefăcu îngrijorată. Repetă de mai multe ori:

— E un om atât de bun!

Secretarului îi plăcea de dl Bovary. Însă tandreţea asta pentru el îi produse mirare şi neplăcere; totuşi reluă elogiul medicului, pe care-l făcea în faţa tuturor, spunea el, şi mai ales a farmacistului.

— A, e un om de treabă, încuviinţă Emma.

— Sigur că da, întări secretarul.

Şi începu să vorbească despre dna Homais, a cărei ţinută foarte neglijentă le era un veşnic pretext de glume.

— Şi ce-i cu asta? îl întrerupse Emma. O bună mamă de familie nu-şi bate capul cu toaletele.

Apoi recăzu în tăcere.

La fel se întâmplă şi în zilele următoare; felul ei de a vorbi, purtările, totul se schimbă. Fu văzută bătându-şi capul cu gospodăria, mergând iarăşi regulat la biserică şi ţinându-şi mai din scurt servitoarea.

O scoase pe Berthe de la doică. Félicité o aducea când venea cineva în vizită, şi dna Bovary o dezbrăca pentru ca să arate cât e de bine făcută. Declara că adoră copiii; erau mângâierea ei, bucuria ei, nebunia ei, şi-şi însoţea mângâierile cu expansiuni lirice, care, altora decât locuitorilor din Yonville le-ar fi amintit de Sachette2 din *Notre-Dame de Paris.*

Când Charles se întorcea acasă, găsea lângă spuză papucii puşi la încălzit. Acum nici jiletcilor lui nu le mai lipsea căptuşeala, nici cămăşilor nasturii, ba chiar era o plăcere să priveşti în dulap toate scufiile de bumbac ordonate în teancuri egale. Ea nu se mai strâmba ca altădată când îi propunea să se plimbe prin grădină; nu ieşea din cuvântul lui, deşi nu ghicea căror porniri li se supunea astfel fără murmur; şi când Léon îl vedea la colţul vetrei, după cină, cu mâinile împreunate pe burtă, cu picioarele pe fiarele căminului, cu obrazul înroşit de digestie, cu ochii umezi de fericire, cu copila umblând în patru labe pe covor şi femeia aceasta mlădioasă venind în spatele fotoliului să-l sărute pe frunte, îşi spunea:

— Ce nebunie! Cum să ajung până la ea?

I se păru prin urmare atât de virtuoasă şi de inaccesibilă încât îl părăsi orice nădejde, chiar şi cea mai vagă.

Dar, prin această renunţare, o punea pe o treaptă extraordinară. În ochii lui, ea se desprinse de calităţile trupeşti, de la care el nu putea căpăta nimic; şi în inima lui, ea se ridică tot mai sus, desprinzându-se magnific din

văpaia unei apoteoze plutitoare. Era unul din acele sentimente pure care nu stânjenesc activităţile vieţii, simţiri pe care le cultivăm fiindcă sunt rare şi a căror pierdere ne-ar întrista mai mult decât ne bucură posesia.

Emma slăbi, obrajii îi păliră, chipul i se lungi. Cu bandourile ei negre, ochii mari, nasul drept, mersul de păsărică şi fiind acum mereu tăcută, nu părea a trece prin viaţă abia atingând-o, purtând pe frunte întipărirea vagă a vreunei predestinări sublime? Era atât de tristă şi de calmă, atât de blândă şi de rezervată în acelaşi timp, încât lângă ea te subjuga un farmec glacial, aşa cum te înfiori într-o biserică de parfumul florilor amestecat cu răceala marmurei. Nici măcar ceilalţi nu scăpau acestei seducţii. Farmacistul zicea:

— E o femeie foarte capabilă şi care n-ar fi nelalocul ei într-o subprefectură.

Târgoveţele o admirau cât e de econoamă, clienţii cât e de amabilă, săracii cât e de miloasă.

Însă era de fapt plină de pofte, de turbare, de ură. Sub rochia cu cute drepte se ascundea o inimă răvăşită, al cărei chin nu-l povesteau buzele atât de pudice. Se îndrăgostise de Léon şi căuta singurătatea, ca să se poată desfăta în voie cu imaginea lui. Vederea omului tulbura voluptatea acestei meditaţii. Emmei îi bătea inima când îi auzea paşii, dar când era de faţă, emoţia dispărea, şi nu-i mai rămânea pe urmă decât o mirare imensă care se sfârşea în tristeţe.

Léon nu ştia, când ieşea deznădăjduit, că ea se ridica să-l mai vadă o dată trecând pe stradă. Îşi făcea gânduri pentru toate mişcările lui; îi pândea expresia feţei; născoci o întreagă poveste ca să aibă pretext să-i viziteze camera. O invidia pe nevasta farmacistului pentru fericirea de a dormi sub acelaşi acoperiş cu el; şi gândurile i se întorceau fără încetare asupra acestei case, ca şi porumbeii de la *Leul de Aur,* care veneau să-şi scalde în streşini gheruţele trandafirii şi aripile albe. Dar, cu cât îşi dădea seama mai deplin de iubirea ei, cu atât o înăbuşea, ca să nu se vadă şi ca s-o scadă. Ar fi vrut ca Léon să bănuiască singur; îşi

imagina întâmplări, catastrofe care ar fi uşurat descoperirea. Ceea ce o reţinea era desigur lenea sau spaima, dar şi pudoarea. Se gândea că-l respinsese prea tare, că momentul trecuse, că totul fusese pierdut. Apoi, mândria, bucuria de a-şi putea spune: „Sunt virtuoasă”, de a se privi în oglindă luând atitudini resemnate, o mai mângâiau un pic de sacrificiul pe care credea că l-a făcut.

Atunci, dorinţele cărnii, pofta de bani şi melancoliile patimii, toate se contopiră într-o singură suferinţă; şi, în loc să-şi mute gândul, insista mai mult, aţâţându-şi durerea şi căutând pretutindeni prilejuri. Se necăjea că un fel de mâncare nu fusese servit cum trebuie, că o uşă rămăsese întredeschisă, se văita că n-avea catifea, că-i lipsea fericirea, că visurile-i erau prea înalte, iar casa prea neîncăpătoare.

Ceea ce o scotea din sărite era că Charles nu părea deloc a bănui prin ce chinuri trecea ea. El era convins că-i satisface toate trebuinţele, fapt care ei i se părea o insultă prostească, iar siguranţa lui, o lipsă de recunoştinţă. Atunci pentru cine se ţinea cuminte? Nu el era piedica din calea oricărei încântări, cauza tuturor suferinţelor, şi precum cuiul ascuţit de la catarama curelei acesteia complexe care o strângea din toate părţile?

Atunci, azvârli asupra lui singur ura multiplă născută din necazuri, şi fiecare efort de-a o micşora nu izbutea decât s-o sporească; fiindcă străduinţa asta zadarnică se adăuga la celelalte motive de deznădejde şi contribuia şi mai mult la îndepărtarea dintre ei. Se răzvrătea împotriva propriei ei blândeţi. Mediocritatea vieţii casnice o împingea la fantezii luxoase, tandreţea matrimonială, la dorinţe adultere. Ar fi vrut ca Charles s-o bată, ca să-l poată detesta pe bună dreptate, să se răzbune. Câteodată se mira şi ea ce presupuneri cumplite îi treceau prin minte; şi veşnic oare trebuia să zâmbească, să audă repetându-i-se că era fericită, să se prefacă a fi, să lase să se creadă?

Totuşi, era uneori dezgustată de această ipocrizie. O ispitea gândul să fugă cu Léon, undeva, departe, ca să

încerce un nou destin; dar îndată în sufletul ei se deschidea o prăpastie nedesluşită, plină de întuneric.

— De altfel, nu mă mai iubeşte, gândea ea; ce să mă fac? de unde să aştept un ajutor, o mângâiere, o uşurare?

Rămânea zdrobită, gâfâind, neputincioasă, hohotind înăbuşit, cu chipul plin de lacrimi.

— De ce să nu-i spun domnului? o întreba servitoarea, când se întâmpla să deschidă uşa în timpul unor asemenea crize.

— Nervii sunt de vină, răspundea Emma; nu-i spune nimic, o să se necăjească.

— Aoleu, făcea Félicité, sunteţi tocmai ca fata lui moş Guérin, pescarul de la Pollet, pe care-am cunoscut-o la Dieppe, înainte de a fi la dumneavoastră. Era aşa de tristă, aşa de tristă, încât, dac-o vedeai stând în pragul casei, credeai că vezi doliul la poartă. Boala ei, după cum se pare, era un soi de ceaţă pe care-o avea în cap, şi doctorii nu erau în stare de nimic, nici preotul. Când o apuca prea tare, se ducea de una singură pe malul mării, aşa că locotenentul de la vamă, când îşi făcea rondul, o găsea plângând întinsă pe pietre. Pe urmă, după nuntă, cică i-a trecut.

— Mie după nuntă mi-a venit, răspundea Emma.

1. Lemnul-dulce (*Glycyrrhiza officinalis*) este o leguminoasă scundă, cu rădăcini cilindrice, gălbui în interior, care conţin o substanţă dulce. În Franţa, era întrebuinţată pentru îndulcirea multor băuturi şi poţiuni medicamentoase; aveau căutare în special nişte bastonaşe preparate din sucul scăzut şi concentrat, de culoare brună. La noi, sub numele de lemn-dulce se cunoaşte în flora spontană specia *echinata.*

2. Personaj din romanul lui Victor Hugo. Prostituată, are o fetiţă pe care i-o fură ţiganii; ea crede că au mâncat-o, şi se face pustnică, cerând să fie zidită într-o hrubă care dădea spre Place de Grève. Însufleţită de o ură teribilă împotriva ţiganilor, o reţine prizonieră pe ţiganca Esmeralda, căutată de poliţie pentru omor, până în clipa

când recunoaşte în ea, graţie unui pantofior brodat, pe propria ei fiică.

VI

Într-o seară, când, aşezată în faţa ferestrei deschise, îl privea pe Lestiboudois, paracliserul, care tundea tufele de buxus1, auzi deodată clopotul pentru *Angelus.*

Era la începutul lui aprilie, când e-nflorită ciuboţica-cucului; un vânt călduţ se tăvăleşte peste răzoarele arate, iar grădinile, ca nişte femei, îşi fac parcă toaleta pentru sărbătorile verii. Printre stinghiile umbrarului şi dincolo de ele, de jur împrejur pe pajişte, se vedea râul desenând prin iarbă sinuozităţi hoinare. Aburul înserării trecea printre plopii fără frunze, estompându-le contururile cu o umbră violetă, mai palidă şi mai transparentă decât un văl subţire prins între ramurile lor. În depărtare treceau nişte vite; nu li se auzeau nici paşii, nici mugetele; iar clopotul, sunând întruna, îşi prelungea în văzduh paşnica lamentaţie.

Ascultând dangătul repetat, gândul tinerei se rătăcea printre vechile ei amintiri din adolescenţă şi de la pension. Vedea iar înaintea ochilor sfeşnicele mari de pe altar, mai înalte decât vazele pline de flori şi tabernacolul cu colonete. Ar mai fi vrut să se piardă, ca altădată, în lungul şir de văluri albe, punctat din loc în loc de negrul glugilor ţepene ale surorilor aplecate pe scăunelele de rugăciune; la slujba de duminică, ridicând ochii, zărea chipul blând al Fecioarei, prin rotocoalele fumului albăstrui de tămâie ce se înălţa. Atunci o cuprinse o înduioşare; se simţi moale, lipsită de voinţă, ca un fulg de pasăre ce se roteşte dus de furtună; şi, fără să ştie ce face, porni spre biserică, gata de orice act de cucernicie, numai să-şi încovoaie sub el sufletul şi să-şi cufunde întreaga existenţă.

Îl întâlni în piaţă pe Lestiboudois care se şi întorcea la lucru; ca să nu-şi scurteze ziua de muncă, acesta prefera să-şi lase treburile baltă, reluându-le după o scurtă pauză, aşa că suna de *Angelus* când îi venea lui mai bine. De altfel, dangătul de adineauri îi chema pe copii la catehism.

Unii, care veniseră mai devreme, jucau bile pe

lespezile cimitirului. Alţii, călare pe zid, dădeau din picioare retezând cu saboţii urzicile înalte ce creşteau între zidul împrejmuitor şi ultimele morminte. Era singurul loc cu verdeaţă; restul era numai piatră, în permanenţă acoperită de un praf subţire, în ciuda măturii din sacristie.

Copiii alergau pe aici în pâslari ca pe un parchet făcut anume pentru ei, şi glasurile lor răzbăteau prin zumzăitul clopotului. Acesta se stingea pe măsură ce încetau oscilaţiile frânghiei groase, care, atârnând din înaltul clopotniţei, îşi târa un capăt pe pământ. Treceau rândunele scoţând ţipete scurte, despicând aerul cu tăişul aripilor, şi se întorceau repede la cuiburile lor galbene, sub ţiglele streşinii. În fundul bisericii ardea o lampă, mai bine zis un fitil de candelă într-un pahar suspendat. De departe, lumina ei părea o pată albicioasă tremurând peste ulei. O rază lungă de soare străbătea tot naosul, făcând să pară şi mai întunecate navele laterale şi ungherele.

— Unde-i preotul? îl întrebă dna Bovary pe un băieţel care se distra zgâlţâind bariera turnantă în gaura care se lărgise.

— O să vină, răspunse el.

Într-adevăr, poarta prezbiteriului scârţâi şi apăru abatele Bournisien; copiii fugiră buluc în biserică.

— Ştrengarii ăştia! bombăni preotul, tot ştrengari!

Şi, ridicând de pe jos un manual de catehism făcut ferfeniţă, pe care-l lovise cu piciorul, zise:

— N-au respect pentru nimic!

Dar, imediat ce o zări pe dna Bovary, spuse:

— Iertaţi-mă, nu vă recunoşteam.

Vârî catehismul în buzunar şi se opri, continuând să legene între două degete cheia cea grea de la sacristie.

Lumina asfinţitului, care-i bătea în faţă, făcea să pălească lasticul sutanei lustruite la coate şi destrămate la poale. Pete de grăsime şi de tutun se înşirau, pe pieptul său larg, de-a lungul rândului de nasturi şi deveneau mai numeroase pe măsură ce se depărtau de guler, pe care se revărsau cutele îmbelşugate ale pielii stacojii, presărate cu pete galbene ce dispăreau printre perii aspri ai bărbii

cărunte. Tocmai luase masa şi respira zgomotos.

— Cum vă mai simţiţi? întrebă el.

— Rău, răspunse Emma; sufăr.

— Păi, şi eu la fel, continuă preotul. Căldura asta de la începutul verii vă moleşeşte grozav, nu-i aşa? În sfârşit, ce să-i faci! Ne-am născut întru suferinţă, după cum zice sfântul Pavel. Dar dl Bovary ce părere are?

— A, el…! exclamă Emma cu un gest de dispreţ.

— Cum! făcu bietul om uimit, nu vă prescrie nimic?

— Ah! făcu Emma, nu de leacuri pământeşti am eu nevoie.

Însă, din când în când, preotul tot trăgea cu ochiul în biserică, unde copiii, îngenuncheaţi la şir, îşi dădeau câte un brânci cu umărul şi cădeau ca popicele.

— Aş vrea să ştiu…, reluă ea.

— Aşteaptă tu, Riboudet, strigă clericul cu glas mânios, că-ţi rup eu urechile, puşlama nemernică!

Apoi, către Emma:

— E băiatul lui Boudet, dulgherul; părinţii lui sunt oameni înstăriţi şi-l lasă să-şi facă de cap. Dar, dacă ar vrea, ar învăţa uşor, că-l duce mintea. Uneori îi zic, în glumă, Riboudet (ca dealul pe care-l urci pe drumul spre Maromme) şi-i zic chiar „Riboudet al meu”, ha, ha! Muntele Riboudet2! Deunăzi i-am povestit gluma asta şi monseniorului, care a râs… A binevoit să râdă. Şi dl Bovary ce mai face?

Ea părea că nu-l aude. El continuă:

— E tot timpul foarte ocupat, nu-i aşa? Căci noi doi, el şi cu mine, suntem cu siguranţă oamenii care au cel mai mult de lucru în toată parohia. Numai că el e medicul trupurilor, adăugă el cu un râs nătâng, iar eu al sufletelor!

Emma îl ţintui pe preot cu o privire imploratoare:

— Da…, spuse ea, dumneavoastră mângâiaţi toate suferinţele.

— Ah! Nu-mi mai amintiţi de asta, doamnă! Chiar în dimineaţa asta a trebuit să mă duc la Bas-Diauville, la o vacă ce *se umflase*; ei credeau că-i deocheată. Nu ştiu cum, dar toate vacile lor… Iertaţi-mă! Longuemarre şi

Boudet! Derbedeilor! Terminaţi odată!

Şi dintr-o mişcare se năpusti în biserică.

Copiii se tot înghesuiau în jurul tetrapodului, se căţărau pe scăunelul cantorului, deschideau liturghierul; iar alţii, pe furiş, voiau să se încumete chiar în confesional. Dar preotul, deodată, împărţi asupra tuturor o ploaie de palme. Îi ridica de jos apucându-i de gulerul hăinuţei şi îi trântea în genunchi pe lespezile corului, cu putere, de parcă ar fi vrut să-i planteze acolo.

— Ei, zise el când se întoarse lângă Emma, şi-şi desfăcu batista mare de indiană apucând un colţ cu dinţii, plugarii sunt tare de plâns!

— Mai sunt şi alţii, răspunse ea.

— Desigur! Muncitorii de la oraşe, de pildă.

— Nu ei…

— Iertaţi-mă, dar am cunoscut printre ei mame sărmane, femei virtuoase, vă asigur, adevărate sfinte, care n-aveau nici măcar o bucată de pâine.

— Dar acelea, începu Emma (şi colţurile gurii i se strâmbau în timp ce vorbea), acelea, dle paroh, care au pâine, dar n-au…

— Căldură iarna, spuse preotul.

— Ei, ce contează asta?

— Cum, ce contează? Mie mi se pare că, atunci când ai căldură destulă, mâncare bună…, pentru că, în sfârşit…

— O, Doamne! O, Doamne! suspina ea.

— Nu vă simţiţi bine? făcu el apropiindu-se cu un aer îngrijorat; e din cauza digestiei, cu siguranţă. Trebuie să vă întoarceţi acasă, dnă Bovary, şi să beţi puţin ceai; asta o să vă întremeze; sau un pahar cu apă proaspătă cu zahăr.

— De ce?

Arăta ca o fiinţă care tocmai s-a trezit dintr-un vis.

— Pentru că duceaţi mâna la frunte. Am crezut că vă ia ameţeala.

Apoi, răzgândindu-se:

— Dar parcă aţi venit să-mi spuneţi ceva. Despre ce era vorba? Nu mai ştiu.

— Eu? Nimic…, nimic…, repetă Emma.

Şi privirea ei, după ce se plimbă de jur împrejur, coborî încet asupra bătrânului în sutană. Se cercetau amândoi, faţă în faţă, fără să-şi vorbească.

— Atunci, dnă Bovary, spuse el într-un târziu, cer iertare, dar ştiţi, datoria înainte de toate; trebuie să le zoresc pe haimanalele astea ale mele. Se apropie primele împărtăşanii. Mi-e teamă că iar n-o să fim gata la timp! De aceea, de la Înălţare îi ţin în fiecare miercuri o oră în plus, scurt pe doi. Bieţii copii! Nu e niciodată prea devreme să-i îndreptăm pe căile Domnului, cum ne-a povăţuit, de altfel, el însuşi, prin cuvântul Fiului său ceresc. Sănătate, doamnă, respectele mele soţului dumneavoastră!

Şi intră în biserică, făcând chiar la uşă o genuflexiune.

Emma îl privi dispărând între cele două şiruri de bănci, mergând cu paşi grei, cu capul puţin aplecat pe umăr şi cu palmele întoarse uşor în afară.

Apoi se răsuci pe călcâie cu totul, ca o statuie pe un pivot, şi se îndreptă spre casă. Însă vocea răsunătoare a preotului şi cea limpede a puştilor tot mai ajungeau până la ea, continuau în spatele ei.

— Eşti creştin?

— Da, sunt creştin.

— Ce este acela un creştin?

— Este acela care, fiind botezat..., botezat..., botezat...

Urcă treptele scării ţinându-se de balustradă şi, când ajunse în odaia ei, se prăbuşi într-un fotoliu.

Lumina albicioasă a geamurilor scădea încet, cu unduiri. Mobilele, la locurile lor, păreau mai nemişcate decât de obicei şi se pierdeau în umbră ca într-un ocean tenebros. Focul din cămin era stins, pendula continua să bată, şi pe Emma o cuprinse o uimire vagă faţă de acest calm al lucrurilor, în timp ce în ea se petreceau atâtea prăbuşiri. Dar, între fereastră şi măsuţa de lucru, iat-o şi pe micuţa Berthe, ce se împleticea cu botoşeii ei tricotaţi şi încerca să se apropie de maică-sa ca să-i apuce capătul panglicilor de la şorţ.

— Lasă-mă! zise aceasta, dând-o la o parte cu mâna.

Însă peste puţin fetiţa veni iar, şi mai aproape, lângă genunchii ei; şi, sprijinindu-se în mâini, ridică spre ea ochii mari, albaştri, în timp ce un fir de salivă cristalină i se prelingea de pe buze pe mătasea şorţului.

— Lasă-mă! repetă tânăra scoasă din sărite.

Chipul ei o înspăimântă pe fetiţă, care începu să ţipe.

— Da’ lasă-mă odată! făcu ea împingând-o cu cotul.

Berthe căzu la picioarele scrinului, lovindu-se de butonul de aramă; se tăie la obraz, şi sângele începu să curgă. Dna Bovary se repezi s-o ridice, rupse cordonul clopoţelului, strigă din răsputeri după servitoare şi era gata să se blesteme, când apăru Charles. Era ora cinei, se întorcea acasă.

— Uite, dragul meu, îi spuse Emma cu o voce liniştită: asta mică, jucându-se, a căzut şi s-a rănit.

Charles o linişti, cazul nu era deloc grav, şi se duse să caute un diachylum3.

Dna Bovary nu coborî la masă; ţinu să rămână singură ca să-şi supravegheze fetiţa. Atunci, privind-o cum doarme, îi dispăru treptat orice urmă de îngrijorare şi se socoti prea proastă şi prea bună că s-a agitat adineauri pentru atâta lucru. Într-adevăr, Berthe nu mai plângea. Acum, răsuflarea ei ridica abia simţit plapuma de bumbac. Lacrimi mari se opreau în colţul pleoapelor pe jumătate închise, care lăsau să se vadă, printre gene, două pupile palide, adâncite; plasturele lipit pe obraz îi trăgea oblic pielea întinsă.

— Lucru ciudat, se gândea Emma, cât e de urâtă copila asta!

La unsprezece seara, când Charles se întoarse de la farmacie (unde se dusese după cină să dea înapoi ce-i mai rămăsese din diachylum), îşi găsi soţia în picioare lângă leagăn.

— Dacă-ţi spun eu că n-o să fie nimic, îi zise sărutând-o pe frunte; nu-ţi mai face griji, sărmănico, o să te îmbolnăveşti!

Charles stătuse mult la spiţer. Deşi nu se arătase

foarte mişcat, dl Homais se străduise totuşi să-l îmbărbăteze, să-i *ridice moralul.* Vorbiseră cu ocazia asta despre diversele primejdii care-i pândesc pe copii şi despre cât de zăpăciţi sunt servitorii. Dna Homais ştia ce înseamnă asta, căci mai avea şi acum pe piept semne de la blid de jăratic pe care, odată, o bucătăreasă i-l scăpase în şorţuleţ. De aceea, aceşti părinţi grijulii luau tot felul de măsuri. Cuţitele nu erau niciodată ascuţite, nici podelele ceruite. La ferestre erau gratii de fier, iar la pervazuri bare groase. Copiii lui Homais, cu toată firea lor independentă, nu puteau să se mişte fără cineva după ei, să-i supravegheze; la cea mai mică răceală, tatăl îi îndopa cu siropuri pectorale, şi până după patru ani purtau toţi, fără discuţie, bentiţe matlasate4. Drept e că asta era o manie a dnei Homais; soţul era mâhnit în forul său interior, temându-se de rezultatele posibile ale unei asemenea compresiuni asupra organelor intelectului, şi-i scăpa câte un comentariu:

— Ce, vrei să faci din ei nişte caraibi sau nişte botocuzi?

În tot acest timp, Charles încercase de mai multe ori să întrerupă conversaţia.

— Aş vrea să stau de vorbă cu dumneavoastră, şoptise la urechea secretarului, care o luă înaintea lui pe scări.

„O fi bănuind ceva?” se întreba Léon. Îi bătea inima şi se pierdea în tot felul de presupuneri.

În sfârşit, după ce închise uşa, Charles îl rugă să se intereseze personal la Rouen la ce preţuri se putea obţine un dagherotip frumos; era vorba de o surpriză sentimentală pentru soţia lui, o atenţie delicată: portretul lui în frac. Dar voia să ştie dinainte *cam la cât să se aştepte*; comisionul n-avea cum să-l încurce pe dl Léon, de vreme ce mergea la oraş aproape în fiecare săptămână.

De ce se ducea? Homais bănuia că aici se ascundea vreo *poveste de flăcău*, vreo intrigă. Dar se înşela; Léon nu avea niciun amor. Era mai trist ca niciodată, şi dna Lefrançois îşi dădea bine seama de asta, după câtă

mâncare lăsa acum în farfurie. Vrând să ştie mai multe, îl descusu pe perceptor; Binet răspunse pe un ton băţos că *nu e în solda poliţiei*.

Tovarăşul lui i se părea totuşi foarte ciudat; căci adesea Léon se lăsa pe spătarul scaunului, desfăcând braţele, şi se plângea în termeni vagi de existenţă.

— Asta-i pentru că nu vă distraţi destul, spunea perceptorul.

— Şi cum să mă distrez?

— Eu, în locul dumneavoastră, mi-aş lua un strung!

— Păi nu ştiu să strunjesc, răspunse secretarul.

— Ah, aşa-i! zicea celălalt, mângâindu-şi bărbia cu un aer de dispreţ amestecat cu satisfacţie.

Léon se săturase să iubească fără niciun rezultat; şi apoi, începea să simtă apăsarea pe care ţi-o dă repetarea aceleiaşi vieţi atunci când nu e călăuzită de niciun interes şi nu se sprijină pe nicio speranţă. Era atât de plictisit de Yonville şi de yonvillezi, încât numai când vedea anumiţi oameni sau anumite case, nu-şi mai putea stăpâni nervii; iar farmacistul, cât era el de cumsecade, îi devenise de-a dreptul insuportabil. Cu toate astea, perspectiva unei situaţii noi îl speria în aceaşi măsură în care-l atrăgea.

Teama i se prefăcu repede în nerăbdare şi atunci Parisul începu să agite din depărtare, pentru el, fanfara balurilor mascate şi râsetele grizetelor. Şi de ce nu pleca, de vreme ce trebuia să-şi termine acolo studiile de drept? Cine-l împiedica? şi începu să facă preparative interioare: îşi hotărî ocupaţiile dinainte. Îşi mobilă, în minte, un apartament. O să ducă o viaţă de artist! O să ia lecţii de chitară! O să poarte un halat de casă, o beretă, nişte papuci de catifea albastră! şi admira de pe acum, deasupra căminului, două florete încrucişate, cu un cap de mort şi cu chitara deasupra.

Cel mai greu lucru era să obţină consimţământul maică-sii; totuşi părea a fi lucrul cel mai rezonabil. Chiar patronul lui îl îndemna să lucreze şi într-un alt birou notarial, unde ar putea să se dezvolte mai departe. Alegând deci o cale de mijloc, Léon căută un loc de ajutor

de secretar la Rouen, nu găsi; şi-i scrise în sfârşit maică-sii o lungă scrisoare amănunţită, în care-i arăta motivele pentru care trebuia să plece imediat să locuiască la Paris. Ea se învoi.

Nu se grăbi deloc. În fiecare zi, timp de o lună întreagă, Hivert îi cără de la Yonville la Rouen şi, de la Rouen la Yonville cufere, valize şi pachete; şi, după ce Léon îşi refăcu garderoba, tapiţă din nou cele trei fotolii, îşi cumpără o provizie de fulare, într-un cuvânt îşi luă mai multe măsuri decât pentru o călătorie în jurul lumii, începu să amâne plecarea de pe o săptămână pe alta, până când primi de la mama lui o a doua scrisoare, prin care-l zorea să plece, de vreme ce intenţiona să-şi dea examenul înainte de vacanţă.

Când sosi clipa îmbrăţişărilor, dna Homais începu să plângă, Justin hohotea; Homais, ca bărbat dur, îşi ascunse emoţia; ţinu să-i ducă el însuşi pardesiul prietenului până la grilajul notarului, care-l conducea pe Léon la Rouen cu trăsura. Tânărului îi mai rămăsese puţin timp ca să-şi ia rămas-bun de la dl Bovary.

După ce urcă scările, se opri, simţind că-şi pierduse răsuflarea. Când intră pe uşă, dna Bovary se ridică iute.

— Tot eu sunt! zise Léon.

— Eram sigură.

Emma îşi muşcă buzele, şi un val de sânge i se răspândi sub piele, care deveni trandafirie, de la rădăcina părului până la marginea coleretei. Stătea în picioare, rezemată cu umărul de lambriuri.

— Domnul nu e aici? continuă el.

— E plecat.

Şi repetă:

— E plecat.

Apoi se lăsă tăcere. Se priviră; şi gândurile lor, contopite în aceeaşi spaimă, se îmbrăţişau strâns, ca două piepturi ce palpită.

— Aş vrea s-o sărut pe Berthe, spuse Léon.

Emma coborî câteva trepte şi o strigă pe Félicité.

El aruncă în jur o privire cuprinzătoare, pe pereţi, pe

etajere, pe cămin, ca şi cum ar fi vrut să pătrundă tot, să ia totul cu el.

Emma intră înapoi, şi servitoarea o aduse pe Berthe, care scutura pe o sfoară o moară de vânt atârnată cu susul în jos.

Léon o sărută pe gât de mai multe ori.

— Adio, sărmană copilă! Adio, micuţa mea dragă, adio!

Şi i-o înapoie mamei.

— Du-o de aici, zise aceasta.

Rămaseră singuri.

Dna Bovary stătea cu spatele şi cu obrazul sprijinit de geam; Léon îşi ţinea şapca în mână, bătându-se uşor cu ea peste coapsă.

— O să plouă, spuse Emma.

— Am manta, răspunse el.

— Ah!

Ea se întoarse iar spre fereastră, cu bărbia plecată şi cu creştetul înainte. Lumina îi luneca pe frunte ca pe o bucată de marmură, până la arcul sprâncenelor, fără să se poată ghici ce privea în depărtare, nici ce gândea în sinea ei.

— Haidem, adio! suspină el.

Ea ridică atunci capul cu o mişcare bruscă.

— Da, adio…, pleacă!

Înaintară unul spre altul; el întinse mâna, ea ezită.

— Deci englezeşte, făcu ea, lăsându-şi mâna într-a lui şi străduindu-se să râdă.

Léon i-o simţi între degete, şi i se părea că toată esenţa fiinţei ei coboară în această palmă umedă.

Apoi el desfăcu mâna; privirile li se mai întâlniră o dată, şi Léon dispăru.

Când ajunse în hale, se opri şi se ascunse în spatele unui stâlp ca să privească pentru ultima oară casa aceasta albă cu cele patru jaluzele verzi. I se păru că vede o umbră la fereastră, în cameră; dar perdeaua, desprinzându-se din cordonul ei de parcă nimeni n-ar fi atins-o, îşi undui încet lungile falduri oblice, care se desfăşurară toate deodată, şi

rămase dreaptă, mai nemişcată ca un zid. Léon o luă la fugă.

Zări de departe, pe şosea, cabrioleta patronului, şi lângă ea un om într-un şorţ de pânză groasă, care ţinea calul. Homais şi dl Guillaumin stăteau de vorbă. Îl aşteptau.

— Îmbrăţişează-mă, zise spiţerul cu ochii în lacrimi. Uite-ţi pardesiul, dragă prietene, vezi să nu răceşti! Îngrijeşte-te! Fereşte-te!

— Hai, Léon, urcă! zise notarul.

Homais se aplecă peste aripa trăsurii şi, cu o voce întretăiată de suspine, rosti aceste două cuvinte triste:

— Drum bun!

— Bună seara, răspunse dl Guillaumin. Dă-i drumul!

Plecară, şi Homais se întoarse acasă.

Dna Bovary deschisese fereastra dinspre grădină şi privea norii.

Se adunau la apus, înspre Rouen, şi-şi rostogoleau iute volutele negre, de după care ieşeau razele lungi ale soarelui, ca săgeţile de aur ale unui trofeu suspendat, în timp ce restul cerului gol avea albeaţa unui porţelan. Dar o rafală de vânt încovoie plopii şi dintr-odată începu să plouă; picurii răpăiau pe frunzele verzi. Apoi soarele se ivi din nou, găinile începură să cotcodăcească, vrăbiile îşi scuturau aripile în tufişurile umede, iar băltoacele de pe nisip duceau cu ele, scurgându-se, florile roze ale unui salcâm.

— Ah, ce departe trebuie să fie acum! gândi ea.

Dl Homais veni, ca de obicei, la ora şase şi jumătate, în timpul cinei.

— Ei bine, zise el aşezându-se, îl expediarăm adineauri pe tânărul nostru?

— Aşa se pare! răspunse medicul.

Apoi, răsucindu-se pe scaun:

— Şi ce mai e nou pe la dumneavoastră?

— Mai nimic. Doar că soţia mea a fost, în după amiaza asta, puţin emoţionată. Ştiţi, femeile se tulbură aşa, din nimic! Mai ales a mea! şi am greşi dacă ne-am

revolta din cauza asta, fiindcă organizarea lor nervoasă este mult mai maleabilă decât a noastră.

— Săracul Léon! zise Charles, cum o să trăiască el la Paris?… Oare o să se obişnuiască?

Dna Bovary suspină.

— Lăsaţi, lăsaţi! zise farmacistul plescăind din limbă. Chefuri cu femei prin birturi! Baluri mascate, şampanie, o să-i meargă din plin, credeţi-mă.

— Nu cred c-o s-apuce pe o cale greşită, obiectă Bovary.

— Nici eu! se grăbi să adauge dl Homais, deşi va fi nevoit totuşi să se ia după ceilalţi, ca să nu-l creadă iezuit. Nici nu ştiţi ce fel de viaţă duc şmecherii ăia, în Cartierul Latin, cu actriţele! De altfel, studenţii sunt foarte bine văzuţi la Paris. Dacă au cât de cât vreun talent de a se face plăcuţi, sunt primiţi în cele mai bune saloane, şi sunt chiar doamne din cartierul Saint-Germain care se îndrăgostesc de ei, ceea ce le oferă, mai târziu, prilejul unor căsătorii grozave.

— Dar, zise doctorul, mi-e cam teamă pentru el că…, acolo…

— Aveţi dreptate, îl întrerupse spiţerul, acesta e reversul medaliei! şi trebuie să fii mereu cu mâna-n pungă. Să presupunem că eşti într-o grădină publică, de pildă; vine la tine un individ, bine îmbrăcat, chiar cu decoraţie, pe care l-ai putea lua drept diplomat; ţi se adresează: stai de vorbă cu el; ţi se bagă sub piele, îţi oferă o priză de tutun sau îţi ridică pălăria de pe jos. Apoi vă apropiaţi mai mult unul de altul; te duce la cafenea, te invită în casa lui de la ţară, între două pahare cu vin îţi dă prilejul să cunoşti tot felul de oameni, şi asta, în trei sferturi dintre cazuri, numai ca să-ţi sustragă punga sau să te atragă în tot felul de afaceri pernicioase.

— Aşa e, răspunse Charles; dar eu mă gândeam mai mult la boli, de exemplu la febra tifoidă, care-i atacă pe studenţii din provincie.

Emma tresări.

— Din cauza schimbării de regim, continuă

farmacistul, şi a perturbării pe care o provoacă în economia generală. Şi apoi, apa din Paris, sigur că da! mâncarea de la restaurant şi toate alimentele acelea condimentate ajung să-ţi înfierbânte sângele, şi orice s-ar spune, nu fac cât un rasol bun. În ce mă priveşte, am preferat întotdeauna bucătăria tradiţională: e mai sănătoasă! De aceea, pe când eram student în farmacie la Rouen, am stat într-o pensiune; mâncam cu profesorii.

Şi continuă să-şi expună concepţiile generale şi preferinţele personale, până veni Justin să-i spună că trebuia să prepare un lapte de pasăre.

— N-ai nicio clipă de linişte! exclamă el; mereu la treabă! Nu pot să lipsesc nici măcar un minut! Trebuie să muncesc ca un cal de plug, până curge apa de pe mine! Ce jug nenorocit!

Apoi, când ajunse la uşă:

— Apropo, aţi aflat vestea?

— Ce veste?

— E foarte probabil, reluă Homais înălţând sprâncenele şi luând o înfăţişare cât mai serioasă cu putinţă, că anul acesta comiţiile agricole5 ale Senei Inferioare se vor ţine la Yonville-l'Abbaye. Cel puţin ăsta-i zvonul care circulă. Ziarul de azi dimineaţă pomenea ceva. Pentru arondismentul nostru ar fi ceva de maximă importanţă! Mai vorbim noi despre asta. Văd foarte bine, mulţumesc; Justin e cu felinarul.

1. Buxus (fr. *buis*) sau cimişir, arbust plantat adesea în grădini şi al cărui lemn, foarte tare, e folosit în sculptură. În Franţa există obiceiul de a binecuvânta o ramură de buxus în ziua de Florii.

2. Joc de cuvinte greoi în limba franceză; „mon Riboudet" (Riboudet al meu) are aceeaşi pronunţie ca şi „Mont Riboudet" (Muntele Riboudet, colină de la Rouen).

3. Plasture pe pânză, cu grăsime, ulei de măsline, ceară, terebentină etc.

4. Un fel de colăcei umpluţi cu câlţi, pe care copiii îi purtau pe cap pentru a nu se lovi atunci când cădeau.

5. Asociaţii fondate în 1785 de Berthier de Sauvigny, intendent-general al Parisului, apoi suspendate în 1789 şi reînfiinţate de guvern în 1820, cu scopul de a îmbunătăţi procedeele agricole şi cele mai productive rase de animale domestice. La serbarea comiţiilor se decernau premii agricultorului care a obţinut cel mai mare succes într-un anumit gen de cultură, celui care are cele mai frumoase turme etc. În Antichitatea romană, comiţiile erau adunări la care poporul roman era convocat în formaţii militare, după curie, trib sau centurie, pentru a-şi alege magistraţii sau pentru a hotărî în treburi publice. În text, termenul trezeşte un ecou ironic, deoarece guvernul din vremea aceea urmărea să reînvie tradiţii romane (şi pre-revoluţionare).

VII

Ziua următoare fu pentru Emma funebră. Totul i se păru învăluit într-o atmosferă întunecată care plutea nedesluşit pe deasupra lucrurilor, şi durerea năvălea în sufletul ei hăulind domol, ca vântul iernii prin castele părăsite. Era un soi de reverie despre ceva ce nu se va mai întoarce, oboseala care te cuprinde după fiecare fapt împlinit, în sfârşit, acea durere pe care ţi-o dă întreruperea oricărei mişcări obişnuite, încetarea bruscă a unei vibraţii prelungite.

Ca şi după întoarcerea de la Vaubyessard, când i se învârtejeau cadrilurile în cap, era cuprinsă de o melancolie posacă, de o deznădejde amorţită. Léon îi părea acum mai înalt, mai frumos, mai duios, mai vag; deşi se despărţise de ea, nu o părăsise, era de faţă, iar umbra lui parcă mai rămăsese pe pereţii casei. Nu putea să-şi ia ochii de la covorul pe care călcase el, de la fotoliile goale unde stătuse el. Râul curgea mereu, rostogolind încet valuri mărunte de-a lungul malului lunecos. Pe acolo se plimbaseră împreună de multe ori, ascultând acelaşi clipocit al undelor, pe pietrele acoperite de muşchi. Ce zile însorite au avut! Ce după-amieze frumoase, singuri, la umbră, în fundul grădinii! El citea tare, cu capul gol, stând

pe un scăunel de crengi; adierea răcoroasă dinspre pajişte făcea să tremure paginile cărţii şi călţunaşii de sub umbrar… Ah! plecase, singurul farmec al vieţii ei, singura speranţă posibilă a unei împliniri! Cum de nu prinsese ea fericirea aceea, când i-a ieşit în cale! De ce n-a ţinut-o cu amândouă mâinile, cu genunchii, când voia să-i scape? şi se blestemă că nu-l iubise pe Léon; i se făcu sete de buzele lui. Îi veni să alerge după el, să se arunce în braţele lui, să-i spună: „Iată-mă, sunt a ta!”. Dar Emma se împiedica dinainte de toate greutăţile înfăptuirii, iar dorinţele ei, sporite de regret, deveneau cu atât mai scormonitoare.

De atunci, amintirea lui Léon fu miezul suferinţei sale; căci pâlpâia acolo mai tare decât un foc uitat de drumeţi în zăpadă prin stepele Rusiei. Alerga spre el, se ghemuia lângă el, îi răscolea cu grijă tăciunii gata să se stingă, căuta necontenit în jur tot ce putea să-l înteţească: amintirile cele mai îndepărtate, ca şi împrejurările cele mai nemijlocite, ceea ce simţea şi ceea ce-şi imagina, dorinţele ei de voluptate care se risipeau, proiectele de fericire care trosneau în vânt ca nişte ramuri uscate, virtutea ei stearpă, nădejdile surpate, gunoiul vieţii casnice, aduna tot, lua tot, folosea tot ca să-şi încălzească tristeţea.

Cu toate acestea vâlvătăile se potoliră, fie din cauză că provizia se consumase singură, fie că fusese îndesată prea tare. Iubirea se stinse puţin câte puţin din pricina absenţei, iar părerea de rău fu înăbuşită de obişnuinţă; lucoarea de incendiu care-i împurpura cerul palid se înveli în umbră şi se şterse treptat. Conştiinţa fiindu-i toropită, luă sila faţă de soţ drept jind după amant, şi arsurile urii drept căldura tandreţei; dar cum uraganul sufla în continuare, cum patima se mistui până se făcu scrum, cum nu veni niciun ajutor şi nu apăru nicio rază de soare, pretutindeni în jur se făcu întuneric deplin, iar ea se simţi pierdută într-un ger groaznic care-i cuprindea toată fiinţa.

Atunci începură din nou zilele chinuite de la Tostes. Se socotea acum mult mai nefericită, căci avea experienţa durerii, şi era convinsă că nu se va sfârşi niciodată.

O femeie care-şi impusese sacrificii atât de mari îşi putea permite tot felul de fantezii. Îşi cumpără un scăunel de rugăciune gotic şi cheltui într-o lună paisprezece franci pe lămâi, ca să-şi cureţe unghiile; scrise la Rouen să i se trimită o rochie de caşmir albastru; alese de la Lheureux cea mai frumoasă eşarfă din câte avea acesta şi se încinse cu ea peste halatul de casă; şi stătea întinsă pe canapea dichisită astfel, cu obloanele trase şi cu o carte în mână.

Îşi schimba des coafura: ba se pieptăna ca o chinezoaică, ba îşi făcea bucle moi sau cozi împletite; îşi făcu chiar o cărare pe o parte şi-şi încreţi părul pe dedesubt, ca un bărbat.

Vru să înveţe italieneşte: cumpără dicţionare, o carte de gramatică, un teanc de hârtie albă. Încercă să citească ceva serios, istorie sau filosofie. Uneori, noaptea, Charles sărea din somn, crezând că era chemat să vadă vreun bolnav.

— Vin acum, bolborosea el.

Însă nu era decât un chibrit pe care Emma-l scăpăra ca să aprindă iar lampa. Cu lecturile ei a fost la fel ca şi cu goblenurile care, abia începute, îi umpleau dulapul; le lua, le lăsa, se apuca de altele.

Avea momente când putea fi uşor împinsă spre extravaganţe. Într-o zi susţinu, contrazicându-şi soţul, că ar fi în stare să bea o jumătate de pahar mare de rachiu, şi cum Charles făcu prostia s-o sfideze, Emma bău paharul până la fund.

În ciuda aerelor ei *zvânturatice* (cum spuneau burghezele din Yonville), Emma nu părea totuşi voioasă şi, de obicei, avea în colţul buzelor acel rictus neclintit care încreţeşte chipul fetelor bătrâne şi pe al ambiţioşilor înfrânţi. Era palidă toată, albă ca cearşaful; pielea nasului era întinsă către nări, ochii te priveau vag. Fiindcă-şi descoperise trei fire de păr alb la tâmple, începu să vorbească despre bătrâneţe.

Adesea o apucau un fel de sfârşeli. Într-o zi chiar scuipă sânge, şi cum Charles se tot agita, fără să-şi ascundă îngrijorarea, Emma spuse:

— Ei, şi! Ce mai contează?

Charles se ascunse în cabinetul său şi plânse cu coatele pe masă, stând în fotoliul de la birou, sub capul frenologic.

Atunci îi scrise maică-sii rugând-o să vină, şi avură lungi deliberări în legătură cu Emma.

Ce hotărâre să ia? Ce să facă, de vreme ce ea refuza orice tratament?

— Ştii ce i-ar trebui nevesti-tii? începea iar coana Bovary. O activitate forţată, o treabă manuală! Dacă ar fi nevoită, ca atâtea altele, să-şi câştige pâinea, n-ar avea sastiselile astea, care-i vin dintr-o mulţime de idei pe care şi le bagă în cap, şi din trândăvia în care trăieşte.

— Şi totuşi e ocupată, spunea Charles.

— A, e ocupată! Şi cu ce, mă rog? Citeşte romane, cărţi proaste, lucrări care sunt împotriva religiei şi în care îşi bat joc de preoţi cu vorbe luate din Voltaire. Însă toate astea te duc departe, măi băiete, şi un om fără credinţă o apucă până la urmă pe calea cea rea.

Se hotărî deci că o vor împiedica pe Emma să citească romane. Isprava nu părea deloc uşoară. Cocoana luă sarcina asupra ei: când avea să treacă prin Rouen, se va duce personal la cel care împrumuta cărţi şi-i va transmite că Emma încetează abonamentele. N-ar avea oare chiar dreptul să anunţe poliţia, dacă librarul s-ar înverşuna în îndeletnicirea lui de otrăvitor?

Despărţirea dintre soacră şi noră fu rece. Timp de trei săptămâni, cât stătuseră împreună, nu schimbaseră două cuvinte, în afară de informaţii şi complimente, pe care şi le adresau când se întâlneau la masă, şi seara înainte de a se duce la culcare.

Dna Bovary-mama plecă într-o miercuri – zi de târg la Yonville.

Dis-de-dimineaţă, în piaţă circulaţia era încurcată de un şir lung de şarete rezemate-n coadă şi cu hulubele în aer, care se întindeau de-a lungul caselor, de la biserică până la han. De cealaltă parte erau corturi de pânză unde se vindeau bumbăcărie, pături şi ciorapi de lână, laolaltă

cu căpestre pentru cai şi pachete cu panglici albastre, ale căror capete fâlfâiau în vânt. Pe jos erau înşirate articole de fierărie, printre piramide de ouă şi coşuri cu brânză, din care ieşeau paie lipicioase; lângă treierătoarele de grâu, nişte găini care cloncăneau în cuşti îşi scoteau gâturile printre zăbrele. Mulţimea, îngrămădindu-se în acelaşi loc, de unde nu se mai urnea, era uneori cât pe-aci să spargă vitrina farmaciei. Miercurea, spiţeria nu se golea o clipă, şi lumea se înghesuia nu atât ca să cumpere doctorii, cât pentru consultaţii, atât era de mare faima jupânului Homais în satele dimprejur. Siguranţa lui robustă îi fascinase pe ţărani. Îl considerau mai mare doctor decât toţi doctorii.

Emma stătea sprijinită în coate la fereastră (stătea de multe ori aşa; în provincie, fereastra ţine loc şi de teatru, şi de plimbare) şi se distra privind bulucul ţopârlanilor, când zări un domn îmbrăcat într-o rendingotă de catifea verde. Avea mănuşi galbene, cu toate că era încălţat cu nişte ghetre groase, şi se îndrepta spre casa medicului, urmat de un ţăran care mergea cu capul în jos, cu o înfăţişare foarte gânditoare.

— Pot să-l văd pe domnul? îl întrebă pe Justin, care tăifăsuia în prag cu Félicité.

Şi, luându-l drept un servitor de-al casei:

— Spuneţi-i că a venit dl Rodolphe Boulanger de la Huchette.

Nou-sositul adăugase numelui său acel „de la” nu dintr-o vanitate teritorială, ci ca să se ştie despre cine e vorba. La Huchette era, într-adevăr, o moşie aproape de Yonville, din care cumpărase castelul împreună cu două ferme pe care le cultiva singur, fără ca totuşi să-şi bată prea mult capul. Ducea o viaţă de burlac şi se spunea că are *o rentă de cel puţin cincisprezece mii de livre*!

Charles intră în sală. Dl Boulanger îşi prezentă omul cu care venise şi care voia să i se ia sânge pentru că simţea *furnici în tot trupul*.

— Asta o să mă cureţe, obiectă el la orice argumente.

Bovary porunci deci să i se aducă o faşă şi un lighean

şi-l rugă pe Justin să-l ţină. Apoi îi spuse săteanului, care se îngălbenise deja:

— Nu-ţi fie frică, voinicule.

— Nu, nu, răspunse celălalt, daţi-i înainte!

Şi, foarte fudul, îşi întinse braţul gros. Când îl înţepă cu lanţeta, sângele ţâşni împroşcând până-n oglindă.

— Mai aproape vasul! strigă Charles.

— *Ete!* făcu ţăranul, ai putea să juri că-i un izvoraş care curge! Ce sânge roşu am! ăsta-i semn bun, nu-i aşa?

— Uneori, reluă ofiţerul sanitar, nu simţi nimic la început, şi numai după aceea se declară sincopa, mai ales la oameni cu o constituţie solidă cum e ăsta.

Când auzi vorbele acestea, ţăranul scăpă cutia pe care o tot învârtea între degete. Spătarul scaunului trosni sub o convulsie a umerilor. Pălăria îi căzu pe jos.

— Mă aşteptam la asta, zise Bovary, punând degetul pe venă.

Ligheanul începea să tremure în mâinile lui Justin; i se înmuiară genunchii şi se albi la faţă.

— Nevastă! Nevastă! strigă Charles.

Emma coborî scara într-un suflet.

— Oţet! strigă el. Ah, Doamne, doi deodată!

Şi, de emoţie, nu izbutea să pună compresa.

— Nu-i nimic, spunea foarte liniştit dl Boulanger, luându-l pe Justin în braţe.

Şi-l aşeză pe masă, cu spatele sprijinit de perete.

Dna Bovary începu să-i scoată cravata. Dădu peste un nod la şnururile cămăşii; timp de câteva minute, îşi mişcă degetele uşoare pe gâtul băiatului; turnă apoi oţet pe batista ei de olandă şi începu să-i umezească tâmplele, suflând delicat pe deasupra.

Căruţaşul îşi reveni în simţiri, dar sincopa lui Justin continua, şi pupilele i se pierdeau în sclerotica palidă, ca nişte flori albastre în lapte.

— Ar trebui să nu mai vadă asta, spuse Charles.

Dna Bovary luă ligheanul, ca să-l pună sub masă; în mişcarea pe care o făcu aplecându-se, rochia (era o rochie de vară cu patru volane, de culoare galbenă, cu talia sus şi

poale largi) se înfoie în jurul ei pe lespezile sălii; şi, cum Emma, ghemuită, se clătina puţin depărtând braţele, înfoierea stofei se turtea din loc în loc, după mlădierile mijlocului. Se duse apoi să ia o carafă cu apă şi tocmai dizolva în ea nişte bucăţi de zahăr, când sosi farmacistul. Servitoarea îl chemase în timpul zăpăcelii; când văzu că elevul său deschisese ochii, răsuflă uşurat. Pe urmă, începu să se învârtească în jurul lui, privindu-l de sus în jos şi zicând:

— Prostule, prostuţule, prost ca noaptea, zău aşa! Ce mare lucru, la urma urmei, o flebotomie1! Tocmai tu, un flăcău care nu se teme de nimic! Care se caţără ca o veveriţă, aşa cum îl vedeţi, să bată nucii la înălţimi ameţitoare. A, păi da, hai, laudă-te! Frumoase însuşiri pentru cineva care vrea să exercite mai târziu farmacia; fiindcă te poţi trezi chemat, în împrejurări grave, în faţa tribunalelor, ca să luminezi conştiinţa magistraţilor; şi, cu toate acestea, va trebui să-ţi păstrezi sângele rece, să judeci, să arăţi că eşti bărbat sau, dacă nu, să te faci de râs ca un imbecil!

Justin nu răspundea. Spiţerul continuă:

— Cine te-a rugat să vii? Mereu îi încurci pe domnul şi pe doamna. De altfel, miercurea mă pot şi mai puţin lipsi de tine. Am douăzeci de oameni acasă în clipa asta. Am lăsat totul baltă, pentru că-mi pasă de tine. Hai, du-te! Fuga! Aşteaptă-mă acolo, şi ochii-n patru la borcane!

După ce Justin se îmbrăcă şi plecă, mai vorbiră puţin despre leşinuri. Dna Bovary nu păţise niciodată aşa ceva.

— Nemaipomenit pentru o doamnă! spuse dl Boulanger. Altminteri însă, există unii oameni foarte sensibili. Am văzut de pildă, la un duel, un martor pierzându-şi cunoştinţa numai când a auzit încărcându-se pistoalele.

— Eu, zise spiţerul, când văd sânge de-al altora n-am absolut nimic; dar numai ideea că ar curge al meu ar fi de ajuns să mă facă să leşin, dacă m-aş gândi mai mult.

Între timp, dl Boulanger îi dădu drumul servitorului, rugându-l să se astâmpere, acum că-şi făcuse cheful.

— Toanele lui mi-au oferit privilegiul de a vă cunoaşte, adăugă el.

Şi o privea pe Emma în timp ce rosti aceste vorbe.

Apoi puse trei franci pe colţul mesei, salută nepăsător şi plecă.

Ajunse repede de cealaltă parte a râului (acesta era drumul de întoarcere spre Huchette), şi Emma îl zări pe pajişte, mergând pe sub plopi, încetinind pasul din când în când, ca un om adâncit în cugetări.

„E foarte drăguţă! îşi spunea el; e foarte drăguţă nevasta asta a medicului! Dinţi frumoşi, ochi negri, picior cochet; şi ţinuta de pariziancă. De unde dracu' o fi apărut? Unde o fi găsit-o pămpălăul ăsta?"

Dl Rodolphe Boulanger avea treizeci şi patru de ani; avea o fire brutală şi o inteligenţă ageră; de altfel, avusese mult de-a face cu femeile şi se pricepea la ele. Asta i se păruse frumoasă; aşa că se gândea la ea şi la bărbatul ei.

„Cred că e tare dobitoc. Iar ea s-a săturat de el, cu siguranţă. Are unghiile murdare şi o barbă de trei zile. În timp ce el bate drumurile pe la bolnavii lui, ea stă acasă şi cârpeşte ciorapi. Şi ce ne plictisim! şi ce-am mai vrea să stăm la oraş, să dansăm polca în fiecare seară! Biata femeiuşcă! Oftează după dragoste ca un crap după apă, pe masa din bucătărie. Din trei vorbe curtenitoare, e în stare să te adore, sunt sigur! Ar fi gingaş! încântător!… Da, dar cum să scapi de ea pe urmă?"

Atunci complicaţiile plăcerii, întrevăzute în perspectivă, îl făcură, prin contrast, să se gândească la amanta lui. Era o actriţă din Rouen pe care o întreţinea; şi când se opri asupra chipului ei, de care i se cam acrise chiar şi în amintire, îşi spuse:

„A, dna Bovary e mult mai arătoasă decât ea, mai proaspătă, îndeosebi. Hotărât, Virginie se face prea grasă. E aşa de nesărată cu veselia ei. Şi, pe de altă parte, are o adevărată manie pentru creveţi!"

Câmpul era pustiu, şi Rodolphe nu auzea în jurul lui decât şuierul regulat al ierbii care-i biciuia încălţămintea şi ţârâitul greierilor pitiţi departe prin ovăz; o revedea pe

Emma în sală, îmbrăcată aşa cum o văzuse, şi o dezbrăca.

— Ei, o s-o am! exclamă el sfărâmând cu bastonul un bulgăre de pământ.

Şi îndată examină partea politică a acţiunii. Se întreba:

„Unde să ne întâlnim? Cum să facem? O s-avem mereu plodul pe cap, fata-n casă, vecinii, bărbatul, ditamai belelele de tot felul.

— Păcat! făcu el, prea multă pierdere de timp!”

Apoi începu iar:

„Numai că are nişte ochi de te bagă-n boală. Şi tenul palid!… Eu, care ador femeile palide!”

Când ajunse în vârful coastei de la Argueil, hotărârea lui era luată.

„Nu-mi rămâne decât să caut prilejurile. Ei bine, am să mai trec pe acolo din când în când, o să le trimit vânat, păsări; o să-mi iau sânge, dacă trebuie; o să ne împrietenim, o să-i invit la mine… Ei, drace! adăugă el, în curând vin comiţiile agricole; va fi şi ea, am s-o văd. Pornim, şi cu îndrăzneală, fiindcă aşa e cel mai sigur.”

1. Luare de sânge, etimologic „tăierea venei”.

VIII

A sosit, în sfârşit, şi ziua faimoaselor comiţii! Încă din zorii sărbătorii, toţi locuitorii comentau pe la porţi preparativele; frontonul primăriei fusese împodobit cu ghirlande de iederă; cortul pentru ospăţ era deja instalat pe o pajişte, şi, în mijlocul pieţei, în faţa bisericii, un soi de bombardă trebuia să anunţe sosirea dlui prefect şi numele agricultorilor laureaţi. Garda naţională din Buchy (la Yonville nu exista aşa ceva) venise să se alăture corpului de pompieri, care-l avea drept căpitan pe Binet. În ziua aceea, purta un guler şi mai înalt ca de obicei; şi, închingat în tunică, ţinea bustul aşa de ţeapăn şi nemişcat, încât partea vie a persoanei sale părea să fi coborât în cele două picioare, care se ridicau în cadenţă, cu paşi apăsaţi, dintr-o singură zvâcnire. Fiindcă stăruia o oarecare rivalitate între

perceptor şi colonel, şi unul, şi altul, pentru a-şi demonstra talentele, îşi puneau oamenii să execute separat manevrele. Vedeai trecând şi întorcându-se ba epoleţii roşii, ba plastroanele negre. Nu se mai termina, o luau mereu de la capăt! Nici că se mai văzuse o asemenea desfăşurare de fast! Mai mulţi târgoveţi îşi spălaseră casele din ajun; la ferestrele întredeschise atârnau steguleţe tricolore; toate crâşmele erau ticsite; şi, pe vremea aceea frumoasă, bonetele scrobite, cruciuliţele de aur şi basmalele colorate păreau mai albe ca zăpada, sclipeau în lumina curată şi, formând pete răzleţe, înviorau monotonia mohorâtă a redingotelor şi a salopetelor albastre. Când se dădeau jos de pe cal, fermierele din împrejurimi îşi scoteau acul de siguranţă cât toate zilele cu care-şi prinseseră rochia, suflecată de teamă să nu se păteze; pe când soţii lor, dimpotrivă, îşi fereau pălăriile, aşternând batistele deasupra şi ţinând în dinţi unul din colţuri.

Mulţimea venea în strada mare pe la amândouă capetele satului. Se revărsa de pe uliţe, de pe alei, din case şi, din când în când, se auzea căzând la loc ciocanul de la uşă, în urma târgoveţelor cu mănuşi de aţă, care ieşeau să vadă serbarea. Cele mai admirate erau două suporturi înalte pentru lampioane, aşezate de o parte şi de alta a estradei unde urmau să ia loc autorităţile; pe lângă asta, mai erau şi patru prăjini prinse de cele patru coloane ale primăriei, ce se terminau fiecare cu câte un mic stindard de pânză verzuie, purtând inscripţii cu litere de aur. Pe unul dintre ele se putea citi: „Comerţului”; pe altul: „Agriculturii”; pe al treilea: „Industriei”; şi pe al patrulea: „Artelor Frumoase”.

Însă jubilaţia care înflorea toate chipurile părea s-o mâhnească pe dna Lefrançois, hangiţa. În picioare, pe treptele bucătăriei, mormăia în barbă:

— Ce prostie! Ce prostie cu magherniţa lor de pânză! Cred ei că prefectului o să-i convină să ia masa acolo, sub un cort, ca un măscărici de bâlci? şi mofturile astea se cheamă a face bine ţinutului! Păi atunci nu mai avea niciun

rost să cauţi un birtaş tocmai la Neufchâtel! şi pentru cine? pentru nişte văcari! nişte desculţi!

Trecu spiţerul. Era îmbrăcat cu veston negru, pantalon de nanchin, pantofi de castor şi, în chip excepţional, purta pălărie – o pălărie tare.

— Sluga dumneavoastră! spuse; mă scuzaţi, sunt grăbit.

Şi, fiindcă grăsana de văduvă îl întrebă unde se duce, continuă:

— Vi se pare ciudat, nu-i aşa? Eu care stau mereu zăvorât în laboratorul meu, mai dihai ca şoarecele din fabulă în brânză.

— Care brânză? făcu hangiţa.

— A, nimic! Vorba vine! răspunse Homais. Doream doar să exprim, dnă Lefrançois, faptul că de obicei mă pustnicesc în propria mea casă. Totuşi, astăzi, având în vedere împrejurările, n-am încotro…

— A! Vă duceţi acolo? spuse ea dispreţuitor.

— Da, mă duc, replică spiţerul mirat; doar fac parte din comisia consultativă!

Cumătra Lefrançois îl măsură câteva clipe cu privirea şi până la urmă răspunse zâmbind:

— Asta-i altceva! Da’ ce treabă aveţi cu agricultura? Vă pricepeţi?

— Bineînţeles că mă pricep, de vreme ce sunt farmacist, adică chimist! şi, întrucât chimia, dnă Lefrançois, are ca obiect cunoaşterea acţiunii reciproce şi moleculare a tuturor corpurilor din natură, rezultă de aici că agricultura face parte din domeniul ei! şi, într-adevăr, compoziţia îngrăşămintelor, fermentaţia lichidelor, analiza gazelor şi influenţa miasmelor, ce altceva sunt toate astea, vă întreb, dacă nu chimie pură şi simplă?

Hangiţa nu răspunse nimic. Homais continuă:

— Credeţi că trebuie, ca să fii agronom, să fi lucrat tu însuţi pământul sau să fi îngrăşat păsări? Mai degrabă trebuie să cunoşti compoziţia substanţelor în chestiune, zăcămintele geologice, acţiunile atmosferice, calitatea terenurilor, a mineralelor, a apelor, densitatea diferitelor

corpuri şi capilaritatea lor! şi mai ştiu eu ce… Şi este necesar să stăpâneşti temeinic toate principiile de igienă, ca să îndrumi, ca să judeci construcţia clădirilor, regimul animalelor, alimentaţia servitorilor! şi mai este nevoie, dnă Lefrançois, să stăpâneşti botanica; să poţi deosebi plantele. Mă-nţelegeţi? Care sunt folositoare şi care dăunătoare; care sunt neproductive şi care nutritive; dacă este bine să fie smulse de aici şi răsădite dincolo, să le răspândeşti pe unele, să le distrugi pe altele; într-un cuvânt, trebuie să te ţii la zi cu ştiinţa prin broşuri şi buletine, să fii întotdeauna la curent pentru a putea indica ameliorările…

Hangiţa nu pierdea din ochi uşa de la *Cafeneaua Franceză*, iar farmacistul continua:

— Dare-ar Domnul ca agricultorii noştri să fie chimişti sau măcar să plece urechea mai mult la sfaturile ştiinţei! Eu, de pildă, am scris de curând un opuscul destul de gros, un memoriu de peste şaptezeci şi două de pagini, intitulat: *Despre cidru, despre fabricarea şi efectele sale, urmat de câteva reflecţii noi asupra acestui subiect*, pe care l-am trimis Societăţii Agronomice din Rouen; ceea ce mi-a adus chiar onoarea de a fi primit printre membrii acesteia, la secţia agricultură, clasa de pomologie. Ei bine! dacă lucrarea mea ar fi fost dată publicităţii…

Dar dna Lefrançois părea atât de preocupată, încât spiţerul se întrerupse:

— Ia uitaţi-vă la ei! spunea ea, nu mai înţelegi nimic! un birt ordinar!

Şi, ridicând din umeri, astfel încât i se întindeau pe piept ochiurile jerseului, arăta cu amândouă mâinile cârciuma rivalului său, de unde tocmai atunci se auzeau cântece.

— Apăi nici n-o să-i mai meargă mult, adăugă ea; în mai puţin de opt zile, s-a zis cu el.

Homais se dădu îndărăt cu surprindere. Ea coborî cele trei trepte şi îi şopti la ureche:

— Cum! Nu ştiţi? Săptămâna asta o să-i pună sechestru. Din cauza lui Lheureux îl scoate la mezat. L-a

omorât cu poliţele.

— Ce catastrofă înfiorătoare! exclamă spiţerul, care întotdeauna avea expresii potrivite cu orice împrejurare imaginabilă.

Atunci hangiţa se apucă să-i istorisească toată povestea, pe care o ştia de la Théodore, servitorul dlui Guillaumin, şi, deşi nu-l putea suferi pe Tellier, ea îl învinovăţea pe Lheureux. Era un amăgitor, o târâtoare.

— Ei poftim, spuse ea, uite-l în hală; o salută pe dna Bovary, care are o pălărie verde. E chiar braţ la braţ cu dl Boulanger.

— Dna Bovary! exclamă Homais. Mă grăbesc să-i prezint omagiile mele. Poate că o să se bucure dacă-i ofer un loc în incintă, sub peristil.

Şi, fără s-o mai asculte pe coana Lefrançois, care-l chema înapoi să-i povestească mai multe, farmacistul se depărtă cu pas iute, cu zâmbetul pe buze şi mersul ţanţoş, distribuind în stânga şi-n dreapta nenumărate saluturi şi ocupând o grămadă de spaţiu cu pulpanele largi ale hainei negre, care fluturau în vânt în urma lui.

Rodolphe, zărindu-l de departe, încercă să grăbească pasul; dar dna Bovary îşi pierdea suflul; aşa că trebui să încetinească şi îi spuse zâmbind, pe un ton brutal:

— Voiam să nu ne ajungă burtosul ăla; ştiţi, spiţerul.

Ea îl înghionti cu cotul.

— Asta ce-o fi însemnând? se întrebă el.

Şi o cercetă cu coada ochiului, continuând să meargă.

Profilul ei era atât de calm, încât nu lăsa să se ghicească nimic. Se desena în plină lumină, în ovalul pălăriei cu panglici verde-pal ca nişte frunze de trestie. Ochii cu gene lungi, arcuite priveau drept înainte şi, deşi larg deschişi, păreau puţin alungiţi înspre pomeţi, din cauza sângelui ce pulsa încet sub pielea fină. Despărţitura nărilor era străbătută de o lumină trandafirie. Îşi înclina capul pe umăr, şi între buze îi apărea vârful sidefiu al dinţilor albi.

„Şi-o fi bătând joc de mine?” se întreba Rodolphe.

Gestul Emmei nu fusese totuşi decât un avertisment; fiindcă îi însoţea dl Lheureux şi din când în când le vorbea, ca şi cum ar fi vrut să înceapă o conversaţie:

— Ce zi superbă! Toată lumea a ieşit din casă! Vântul bate dinspre est.

Însă dna Bovary, la fel ca Rodolphe, nu prea îi răspundea, pe când el, la cea mai mică mişcare pe care o făceau, se apropia spunând „Poftim?” şi ducând mâna la pălărie.

Când ajunseră în faţa casei potcovarului, Rodolphe, în loc să-şi continue drumul până la barieră, apucă nitamnisam pe o cărare, luând-o cu el pe dna Bovary, şi strigă:

— Sănătate, dle Lheureux! pe curând!

— Cum l-aţi mai expediat! spuse ea râzând.

— De ce, zise el, să ne lăsăm invadaţi de ceilalţi? şi, de vreme ce astăzi am fericirea de a fi cu dumneavoastră…

Emma se înroşi. El nu-şi mai încheie fraza. Apoi începu să vorbească de vremea frumoasă şi de plăcerea de a merge prin iarbă. Apăruseră câteva margarete.

— Uite ce părăluţe frumoase, spuse el, destule ca să-şi poată ghici cu ele viitorul toate fetele îndrăgostite din târg.

Apoi adăugă:

— Dacă aş culege şi eu? Ce spuneţi?

— De ce, sunteţi îndrăgostit? spuse ea tuşind puţin.

— Ei, ei, cine ştie? răspunse Rodolphe.

Pajiştea începea să se umple de lume, şi gospodinele te înghionteau cu umbrelele mari, cu panerele şi plozii lor. Deseori trebuia să-i faci loc câte unui şir lung de ţărăncuţe, slujnice cu ciorapi albaştri, pantofi fără toc şi inele de argint, şi care miroseau a lapte când treceau pe lângă tine. Mergeau ţinându-se de mână şi se lăţeau aşa pe toată întinderea imaşului, de la linia plopilor tremurători până la cortul pentru banchet. Dar venise vremea să înceapă concursul, şi agricultorii intrau, unul după altul, într-un fel de hipodrom format cu ajutorul unei frânghii lungi întinse pe ţăruşi.

Înăuntru erau vitele, cu botul întors spre sfoară,

aliniindu-şi oarecumva crupele inegale. Porcii adormiseră cu râtul înfundat în pământ; viţeii mugeau; câteva oi behăiau; vacile, cu un picior strâns sub ele, îşi lăbărţau burta pe iarbă şi, rumegând alene, clipeau din pleoapele grele, sâcâite de muscoii care le bâzâiau împrejur. Nişte căruţaşi cu mânecile suflecate ţineau de căpăstru armăsari care se cabrau şi nechezau umflându-şi nările înspre iepe. Ele rămâneau liniştite, întinzându-şi capul şi coama pletoasă, pe când mânjii se odihneau la umbra lor sau uneori veneau să sugă; şi, deasupra prelungii unduiri de trupuri înghesuite, vedeai fluturând în vânt, ca o creastă de val, câte o coamă albă sau înălţându-se o pereche de coarne ascuţite şi nişte capete de oameni, care alergau. Mai deoparte, în afara ţarcului, la o sută de paşi distanţă, era un taur mare şi negru, cu botniţă şi cu un belciug de fier în nară, care stătea perfect nemişcat, ca şi cum ar fi fost de bronz. Un copilandru zdrenţăros îl ţinea de funie.

În timpul acesta, printre cele două şiruri, câţiva domni înaintau cu pas greoi, examinând fiecare animal, apoi sfătuindu-se cu voce scăzută. Unul dintre ei, care părea să aibă funcţia cea mai mare, lua din mers notiţe pe un carnet. Era preşedintele juriului: dl Derozerays de la Panville. Imediat ce-l recunoscu pe Rodolphe, se apropie cu pas vioi şi-i spuse, zâmbind amabil:

— Cum, dle Boulanger, ne părăsiţi?

Rodolphe îl încredinţă că o să vină. Dar, când preşedintele nu se mai văzu, îi spuse Emmei:

— Pe legea mea, zău că nu mă duc; prefer compania dumneavoastră.

Şi, în timp ce-şi bătea joc de comiţii, Rodolphe, ca să circule mai uşor, îi arăta jandarmului legitimaţia albastră, ba chiar se oprea uneori în faţa vreunui *exemplar* frumos, pe care dna Bovary nu prea-l admira. Îşi dădu seama de asta şi începu atunci să facă glume pe seama toaletelor purtate de doamnele din Yonville; după care îşi ceru scuze că şi ţinuta lui lasă de dorit. Îmbrăcămintea lui se compunea din acel amestec haotic de lucruri vulgare cu altele de o eleganţă căutată, în care omul de rând crede de

obicei că întrezăreşte dezvăluindu-se o existenţă excentrică, răvăşirile pasiunii, tirania artei, şi întotdeauna un anumit dispreţ faţă de convenţiile sociale, ceea ce ori îl farmecă, ori îl scoate din sărite. Cămaşa de batist cu manşete plisate se umfla în vânt prin răscroiala jiletcii, care era de doc gri, iar pantalonul cu dungi late lăsa să i se vadă ghetele de nanchin, întărite în partea de lângă talpă cu piele lăcuită. Erau aşa de lustruite, încât se oglindeau în ele firele de iarbă. Călca prin baligile de cal, cu o mână în buzunarul vestei şi cu pălăria de paie pusă pe-o ureche.

— De altfel, adăugă el, când trăieşti la ţară…

— Totul e-n zadar, spuse Emma.

— Aşa e! răspunse Rodolphe. Când te gândeşti că niciunul dintre oamenii ăştia cumsecade nu e în stare să priceapă nici măcar cum trebuie să fie croiala unei haine!

Aşa că vorbiră despre mediocritatea vieţii de provincie, despre existenţele pe care le înăbuşea, despre iluziile care mureau aici.

— De aceea, spunea Rodolphe, mă cuprinde o tristeţe…

— Pe dumneavoastră! exclamă ea surprinsă. Credeam că sunteţi o fire veselă!

— A, da, în aparenţă, pentru că, în lume, ştiu să-mi pun pe chip o mască zeflemitoare; şi cu toate astea, de câte ori, văzând un cimitir, sub clar de lună, nu m-am întrebat dacă n-aş face mai bine să mă alătur celor care-şi dorm somnul de veci…

— O! şi prietenii dumneavoastră? zise ea. La ei nu vă gândiţi?

— Prietenii mei? Care sunt aceia? Am vreunul? Cui îi pasă de mine?

Şi îşi însoţi ultimele cuvinte cu un fel de şuierat din buze.

Însă se văzură nevoiţi să se despartă, din cauza unei stive mari de scaune pe care le ducea un om care venea din urmă. Era aşa de încărcat, încât i se vedeau doar vârful saboţilor şi mâinile întinse în lături. Era Lestiboudois, groparul, cărând prin mulţime scaunele de la biserică.

Foarte inventiv atunci când era vorba de interesele lui, găsise mijlocul să profite de pe urma comiţiilor; şi ideea era bună, fiindcă trăgeau de el din toate părţile. Într-adevăr, sătenii, cărora le era cald, se certau pentru scaunele de pai mirosind a tămâie şi se rezemau aproape cu veneraţie de spătarele lor grosolane, pătate cu ceară de lumânare.

Dna Bovary îl luă iar de braţ pe Rodolphe; el continuă, vorbind ca pentru sine:

— Da, mi-au lipsit atâtea lucruri! Mereu singur! Ah, dacă aş fi avut un scop în viaţă, dacă aş fi întâlnit o afecţiune, dacă aş fi găsit pe cineva… O, cum mi-aş fi cheltuit atunci toată energia de care sunt în stare, aş fi trecut peste orice, aş fi sfărâmat tot!

— Totuşi, mi se pare, spuse Emma, că nu sunteţi deloc de plâns.

— Aşa credeţi? făcu Rodolphe.

— Fiindcă, oricum…, reluă ea, dumneavoastră sunteţi liber.

Ezită:

— Bogat.

— Nu vă bateţi joc de mine, răspunse el.

Şi ea jura că nu-şi bate joc, când răsună o bubuitură de tun; imediat, lumea începu să se înghesuie, claie peste grămadă, înspre sat.

Era o alarmă falsă. Dl prefect tot nu venise, şi membrii juriului erau în mare încurcătură, neştiind dacă să înceapă întrunirea sau să mai aştepte.

În sfârşit, în capătul pieţei apăru un landou mare, închiriat, tras de doi cai ciolănoşi pe care-i biciuia din răsputeri un vizitiu cu pălărie albă. Binet de-abia avu timp să strige „La arme!”, iar colonelul să-l imite. Toţi alergară spre piramidele de arme. Se învălmăşiră. Unii uitară chiar să-şi pună gulerul. Dar caleaşca prefectorală păru să ghicească această încurcătură, şi perechea de gloabe, legănându-se în hamuri, sosi la trap mărunt în faţa peristilului primăriei tocmai atunci când garda naţională şi pompierii se desfăşurau, în cadenţă după tobă.

— Bate pasul! răcni Binet.

— Pe loc, stai! răcni colonelul. Unul câte unul la stânga, marş!

Şi, după un prezentir în care zăngănitul succesiv al inelelor de armă răsună ca un ceaun de aramă rostogolindu-se pe scări, toate puştile căzură din nou la picior.

Atunci fu văzut coborând din trăsură un domn îmbrăcat în haină scurtă cu broderii de argint, chel pe frunte, cu o meşă de păr pe ceafă, palid la faţă şi cu o înfăţişare din cele mai blajine. Mijea ochii foarte bulbucaţi, cu pleoape groase, când cerceta mulţimea, săltându-şi nasul ascuţit şi zâmbind cu gura lui suptă. Îl cunoscu pe primar după eşarfă şi-l lămuri că dl prefect nu putuse veni. El era un consilier de la prefectură; apoi adăugă câteva scuze. Tuvache răspunse cu politeţuri, celălalt zise că-i pare rău; şi stăteau aşa, faţă în faţă, cu frunţile aproape atingându-li-se, înconjuraţi de membrii juriului, de consiliul municipal, de notabilităţi, de garda naţională şi de mulţime. Dl consilier, apăsându-şi pe piept micul tricorn negru, o lua de la capăt cu salutările, în timp ce Tuvache, îndoit ca un arc, zâmbea şi el, se bâlbâia, îşi căuta cuvintele, pomenea de devotamentul lui faţă de monarhie şi de onoarea care se făcea localităţii Yonville.

Hippolyte, băiatul de la han, veni să ia de căpăstru caii vizitiului şi, şchiopătând din piciorul lui bont, îi duse în curtea *Leului de Aur*, unde se îngrămădiră o mulţime de ţărani ca să se uite la trăsură. Toba răpăi, obuzierul bubui, şi domnii urcară pe rând să se aşeze pe estradă, în fotoliile din catifea roşie de Utrecht împrumutate de la dna Tuvache.

Toţi oamenii aceştia semănau între ei. Chipurile lor molâi şi blonde, arse puţin de soare, erau de culoarea cidrului dulce, şi favoriţii înfoiaţi ieşeau din nişte gulere înalte şi tari, legate cu cravate albe având rozeta decoraţiei cât mai la vedere. Toate jiletcile erau de catifea, cu rever lat; toate ceasurile aveau, la capătul unei panglici lungi, câte-un sigiliu oval din cornalină; şi stăteau toţi cu

amândouă mâinile sprijinite pe coapse, desfăcând cu grijă cracii pantalonilor din postav cu lustrul neatins, care străluceau mai tare ca pielea ghetelor cu carâmb lung.

Doamnele de condiţie bună stăteau în spate, în vestibul, între coloane, în timp ce oamenii de rând erau în faţă, în picioare sau aşezaţi pe scaune. Într-adevăr, Lestiboudois mutase acolo toate scaunele de pe pajişte, ba chiar dădea fuga mereu după altele în biserică, pricinuind atâta îngrămădeală cu negustoria lui, încât cu greu se putea ajunge la scăriţa care dădea acces la estradă.

— Eu cred, spuse dl Lheureux (adresându-se farmacistului, care trecea spre locul său), că ar fi trebuit să se pună acolo două catarge veneţiene1; cu ceva sobru şi bogat, care să aducă o noutate, ar fi fost de mare efect.

— Bineînţeles, răspunse Homais. Dar, ce vreţi! primarul a luat el totul în mână. Bietul Tuvache, n-are el prea mult gust, ba chiar e total lipsit de ceea ce se cheamă geniul artelor.

În vremea asta Rodolphe urcase cu dna Bovary la primul etaj al primăriei, în *sala de deliberări,* şi, pentru că nu era nimeni în ea, declarase că de acolo vor putea savura cel mai bine spectacolul. Luă trei taburete din jurul mesei ovale, de sub bustul monarhului şi, după ce le apropie de una dintre ferestre, se aşezară unul lângă altul.

Pe estradă, lumea începu să se foiască, să şuşotească, să parlamenteze. În sfârşit, dl consilier se ridică în picioare. Acum se ştia că îl chema Lieuvain, şi numele lui trecea din gură-n gură prin mulţime. După ce răsfoi câteva file, începu, vârându-şi-le chiar sub nas ca să vadă mai bine:

„Domnilor,

Fie-mi mai întâi îngăduit (înainte de a vă vorbi despre obiectul adunării de astăzi, şi sunt sigur că această părere va fi împărtăşită de toţi cei de faţă), fie-mi îngăduit, zic, să-mi aduc prinosul de recunoştinţă administraţiei superioare, guvernului, monarhului – domnilor – suveranului nostru, acestui rege multiubit, căruia nu-i este

indiferentă nicio ramură a prosperităţii publice sau private, şi care totdeodată conduce cu o mână atât de sigură şi de înţeleaptă carul statului printre primejdiile necontenite ale unei mări furtunoase, ştiind de altminteri să facă respectate deopotrivă pacea ca şi războiul, industria, comerţul, agricultura şi artele frumoase.”

— Ar trebui, spuse Rodolphe, să mă dau puţin mai înapoi.

— De ce? întrebă Emma.

Însă, în aceeaşi clipă, glasul consilierului se înălţă până la o înălţime nebănuită, în timp ce declama:

„A trecut vremea, domnilor, când vrajba civilă însângera pieţele publice, când proprietarul, neguţătorul, ba chiar şi muncitorul, adormind seara liniştiţi, tremurau la gândul că vor fi treziţi deodată cu chemări de clopot incendiare, vremea când principiile cele mai subversive subminau în chip nesăbuit temeliile…”

— Fiindcă s-ar putea, continuă Rodolphe, să fiu zărit de jos; pe urmă ar trebui să-mi tot cer scuze vreo două săptămâni la rând, şi cu proasta mea reputaţie…

— O, vă calomniaţi singur! spuse Emma.

— Nu, nu, e execrabilă, vă jur.

„Dar, domnilor, continuă consilierul, dacă, alungând din amintire aceste icoane întunecate, îmi arunc privirea asupra situaţiei actuale a frumoasei noastre patrii, ce văd oare? Pretutindeni înfloresc meşteşugurile şi comerţul; pretutindeni căi noi de comunicaţie, asemenea unor artere tinere în trupul statului, stabilesc în acest trup noi legături; marile noastre centre manufacturiere şi-au reluat activitatea; religia, mai întărită acum, zâmbeşte tuturor inimilor; porturile sunt pline, încrederea renaşte, şi Franţa, în sfârşit, răsuflă uşurată!…”

— De altfel, adăugă Rodolphe, poate că, din punctul

ei de vedere, lumea chiar are dreptate.

— Cum aşa? făcu ea.

— Foarte simplu, spuse el, nu ştiţi oare că există suflete veşnic zbuciumate? Au rând pe rând nevoie de vis şi de acţiune, de pasiunile cele mai pure, de desfătările cele mai vehemente, şi astfel ajung să se arunce în tot felul de fantezii, de nebunii.

Ea îl privi atunci aşa cum te uiţi la un călător care a trecut prin ţări extraordinare, şi răspunse:

— Noi, bietele femei, nici măcar această distracţie n-o avem!

— Tristă distracţie, fiindcă nu-ţi găseşti în ea fericirea.

— Dar o poţi găsi oare vreodată? întrebă ea.

— Da, într-o bună zi o întâlneşti, răspunse el.

„Şi acest lucru l-aţi înţeles voi, spunea consilierul. Voi, agricultori şi muncitori de la sate; voi, paşnici pionieri ai unei opere pe care se reazemă civilizaţia! Voi, oameni ai progresului şi ai moralităţii! Aţi înţeles, zic, că furtunile politice sunt şi mai de temut decât răzmeriţele atmosferei…”

— Într-o bună zi o întâlneşti, repetă Rodolphe, într-o bună zi, aşa deodată, când nici nu mai sperai. Atunci ţi se deschid zările, parcă un glas îţi strigă: „Iat-o!”. Simţi nevoia să-i destăinuieşti acelei persoane întreaga viaţă, să-i dăruieşti tot, să-i jertfeşti tot! Nu e nevoie de explicaţii, vă ghiciţi gândurile. Te-ai întâlnit cu ea în visurile tale. (Şi se uita la Emma.) În sfârşit, comoara pe care ai căutat-o atât e aici, aici în faţa ta; străluceşte, scânteiază. Dar încă te mai îndoieşti, nu îndrăzneşti să crezi; rămâi orbit, ca atunci când ieşi din întuneric la lumină.

Şi, terminându-şi fraza, Rodolphe adăugă şi pantomima la cuvinte. Îşi trecu mâna peste faţă, ca un om cuprins de ameţeală; apoi o lăsă să cadă peste mâna Emmei. Ea şi-o retrase. Însă consilierul citea mai departe:

„Dar ce e de mirare, domnilor? S-ar mira doar acela

care ar fi destul de orb, destul de înglodat (nu mă tem s-o spun), destul de înglodat în prejudecăţile altei epoci pentru a mai nesocoti şi azi înţelepciunea populaţiilor agricole. Într-adevăr, unde – dacă nu la ţară –, unde să găseşti mai mult patriotism, mai mult devotament faţă de cauza publică, într-un cuvânt, mai multă inteligenţă? Şi prin asta nu înţeleg aici, domnilor, acea inteligenţă superficială, podoabă deşartă a minţilor trândave, ci acea inteligenţă profundă şi moderată, care, mai presus de orice, se străduieşte să urmărească ţeluri folositoare, contribuind astfel la binele fiecăruia, la propăşirea comună şi la susţinerea statelor, rod al respectului faţă de legi şi al îndeplinirii datoriilor…”

— Ah, iarăşi! zise Rodolphe. Datorii şi iar datorii, m-am săturat de vorbele astea. Sunt o grămadă de babalâci mucegăiţi cu jiletcă de flanelă şi de babe bisericoase cu cărămizi calde la picioare şi cu rozariul pe mână, care ne îndrugă toată ziulica: „Datoria! Datoria!”. Ei, nu zău! Datoria înseamnă să simţi ce este măreţ, să îndrăgeşti ce e frumos, şi nu să accepţi toate convenţiile societăţii, cu mârşăviile pe care ni le impune.

— Totuşi…, totuşi…, obiecta dna Bovary.

— Ba nu! De ce fac spume la gură împotriva pasiunilor? Oare nu sunt ele singurul lucru frumos care e pe pământ, izvorul eroismului, al entuziasmului, al poeziei, al muzicii, al artelor, în sfârşit al tuturor lucrurilor?

— Însă trebuie, spuse Emma, să te mai iei şi după opinia lumii şi să te supui moralei.

— Da, dar problema este că sunt două morale, replică el. Cea măruntă, convenţională, a oamenilor, care se schimbă mereu şi face atâta gălăgie, se zbate acolo jos, în mediocritate, ca adunătura de imbecili pe care o vedeţi. Dar cealaltă, cea veşnică, este în jurul nostru şi mai presus de noi, ca peisajul ce ne înconjoară şi cerul albastru care ne luminează.

Domnul Lieuvain tocmai se ştersese la gură cu batista. Continuă:

„Şi de ce aş încerca, domnilor, să vă demonstrez aici utilitatea agriculturii? Cine oare ne îndestulează nevoile? Cine oare ne asigură traiul? Nu agricultorul? Agricultorul, domnilor, care, însămânţând cu o mână harnică brazdele roditoare ale ogoarelor, face să răsară grâul, care, prin măcinare, este prefăcut în pulbere cu ajutorul unor aparate ingenioase, iese sub denumirea de făină şi, de acolo, transportat în oraşe, ajunge curând la brutar, care face din el un aliment atât pentru săraci, cât şi pentru bogaţi. Şi oare nu tot agricultorul îngraşă, pentru ca noi să avem haine, noianul turmelor de pe izlazuri? Căci cum ne-am îmbrăca, cum ne-am hrăni noi fără agricultor? Ba chiar, domnilor, e oare nevoie să căutăm exemple aşa de departe? Cine n-a cugetat adesea la toate foloasele pe care le tragem de la acel modest animal, podoabă a coteţelor, care ne dă totodată o pernă moale pentru aşternut, o carne suculentă pentru masă, precum şi ouă? Dar n-aş mai isprăvi niciodată dacă ar trebui să pomenesc toate felurile de produse pe care glia bine cultivată, asemenea unei mame darnice, le hărăzeşte copiilor săi. Aici, viţa-de-vie; dincolo, merii care ne dau cidrul; acolo, rapiţa; mai departe, brânzeturile; şi inul; domnilor, să nu uităm inul! care a atins în ultimii ani o răspândire considerabilă şi asupra căruia vă voi atrage în mod special atenţia.”

Nu mai era nevoie să le-o atragă: fiindcă toate gurile mulţimii erau căscate, ca pentru a-i sorbi cuvintele. Alături de el, Tuvache îl asculta cu ochii holbaţi; dl Derozerays închidea, din când în când, încetişor, pleoapele; şi, ceva mai încolo, farmacistul, cu fiul său Napoléon între genunchi, îşi făcea mâna pâlnie la ureche ca nu cumva să piardă nicio silabă. Ceilalţi membri ai juriului îşi scuturau domol bărbia în jiletcă, în semn de aprobare. Pompierii, la picioarele estradei, se odihneau proptiţi în baionete; iar Binet, nemişcat, stătea cu cotul în afara corpului şi vârful sabiei în vânt. De auzit poate că auzea, dar de văzut pesemne că nu vedea nimic, din pricina cozorocului căştii,

care-i cobora până la nas. Locotenentul său, băiatul mezin al jupânului Tuvache, avea o chivără şi mai apelpisită: una uriaşă, care i se bălăbănea pe cap, lăsând să se vadă doar un capăt din fularul de indiană. Zâmbea de sub ea cu o blândeţe copilăroasă, iar faţa lui mică şi palidă, pe care se prelingeau broboane de sudoare, exprima jubilaţie, istovire şi somn.

Toată piaţa, până la case, era ticsită de lume. Se vedeau oameni rezemaţi în coate pe la toate ferestrele, alţii în picioare în fiecare uşă, şi Justin, în faţa vitrinei farmaciei, părea încremenit în contemplarea a ceea ce vedea. Deşi era linişte, vocea dlui Lieuvain se stingea în văzduh. Ajungea la tine sub formă de crâmpeie de frază, întrerupte ici şi colo de scârţâitul scaunelor din mulţime; apoi auzeai cum se porneşte dintr-odată, în spatele tău, un muget prelung de bou sau behăitul mieilor care-şi răspundeau de la un colţ de stradă. Într-adevăr, văcarii şi ciobanii îşi aduseseră dobitoacele până acolo, şi ele dădeau glas din vreme-n vreme, lingându-şi de pe bot vreo rămăşiţă de frunză.

Rodolphe se apropiase de Emma, şi îi vorbea repede, cu voce scăzută:

— Nu vă revoltă această conspiraţie a lumii? Există oare vreun sentiment pe care ea să nu-l condamne? Cele mai nobile instincte, cele mai curate simpatii sunt persecutate, defăimate şi, dacă două biete suflete se întâlnesc în sfârşit, se face totul pentru ca ele să nu se poată uni. Şi totuşi, ele vor încerca, vor bate din aripi, se vor chema. Oh! orice s-ar întâmpla, mai devreme sau mai târziu, peste şase luni, peste zece ani, se vor împreuna, se vor iubi, pentru că aşa vrea fatalitatea şi pentru că s-au născut unul pentru celălalt.

Stătea cu braţele încrucişate pe genunchi şi, ridicându-şi chipul spre Emma, o privea fix, de aproape. Ea îi putea desluşi în ochi micile raze de aur iradiind în jurul pupilelor negre, ba simţea şi parfumul pomezii care-i dădea luciu părului. Atunci o cuprinse moleşeala, îşi aminti de vicontele care-o făcuse să valseze la Vaubyessard;

barba lui răspândea, ca şi părul acesta, acelaşi miros de vanilie şi lămâie; şi, maşinal, închise ochii pe jumătate pentru a-l mirosi mai bine. Însă, prin gestul acesta pe care îl făcu îndreptându-şi spatele pe scaun, zări în depărtare, la capătul zării, bătrâna diligenţă *Rândunica*, ce cobora încet coasta dinspre Leux, târând după ea un pământuf lung de praf. În trăsura asta galbenă se întorsese Léon, atât de-ades, la ea; şi pe drumul acesta plecase el pentru totdeauna! Avu impresia că-l vede în faţa ei, la fereastră; apoi totul se amestecă, trecură câţiva nori; i se păru că încă mai valsează, rotindu-se sub flăcările candelabrelor, la braţul vicontelui, şi că Léon nu e departe, că o să vină repede… dar continua să simtă şi capul lui Rodolphe care era lângă ea. Vraja acestei senzaţii se infiltra astfel în dorinţele ei de altădată şi, ca nişte fire de nisip sub o pală de vânt, acestea se învârtejeau în adierea subtilă a parfumului care i se revărsa în suflet. Îşi umflă nările, tare, de mai multe ori, ca să tragă în piept răcoarea iederii din jurul capitelurilor. Îşi scoase mănuşile, îşi şterse mâinile; după aceea începu să-şi facă vânt cu batista, în vreme ce, printre pulsaţiile sângelui în tâmple, auzea murmurul mulţimii şi vocea consilierului care-şi psalmodia frazele.

Spunea:

„Continuaţi! Perseveraţi! Nu ascultaţi nici îndemnurile rutinei, nici sfaturile pripite ale unui empirism nesăbuit! Îngrijiţi-vă îndeosebi de ameliorarea solului, de îngrăşăminte bune, de dezvoltarea raselor cabaline, bovine, ovine şi porcine! Comiţiile de astăzi să fie pentru voi nişte arene paşnice, de unde învingătorul, când va ieşi, îi va întinde mâna celui învins şi va fraterniza cu el, în nădejdea unui succes şi mai mare! şi voi, venerabili servitori! slugi umile, a căror trudă grea n-a fost până azi luată în seamă de nicio guvernare, veniţi să vă primiţi răsplata virtuţilor tăcute, şi fiţi încredinţaţi că statul este, de acum încolo, cu ochii pe voi, că vă încurajează, că vă ocroteşte, că va face dreptate plângerilor voastre îndreptăţite şi că va uşura, atât cât îi stă în putinţă, povara

jertfei voastre dureroase!”

Dl Lieuvain se aşează; se ridică dl Derozerays, începând un alt discurs. Al său nu fu poate la fel de înflorit ca al consilierului; dar avea în favoarea lui un stil pozitiv, anume cunoştinţe mai speciale şi argumente mai alese. Aşa că proslăvirea ocârmuirii dura mai puţin în acest discurs; religia şi agricultura ocupau o parte mai mare. Se puneau aici în lumină raporturile dintre cele două, şi felul cum slujiseră întotdeauna civilizaţia. Rodolphe şi dna Bovary flecăreau despre visuri, presimţiri, magnetism. Întorcându-se până la leagănul culturii, oratorul zugrăvea vremile cumplite când oamenii se hrăneau cu ghinde, în adâncul codrilor. Apoi lepădaseră pieile sălbăticiunilor, se îmbrăcaseră cu postav, trăseseră brazde pe ogoare, plantaseră viţă-de-vie. Fusese oare un bine, şi nu existau în această descoperire mai multe neajunsuri decât avantaje? Aceasta era problema pe care şi-o punea dl Derozerays. De la magnetism, Rodolphe ajunsese încet-încet la afinităţi şi, în vreme ce dl preşedinte îi dădea drept pildă pe Cincinnatus la coarnele plugului, pe Diocleţian răsădind varză, şi pe împăraţii Chinei întâmpinând Anul Nou cu semănături, tânărul îi explica tinerei că atracţiile acestea irezistibile îşi au cauza în vreo existenţă anterioară.

— Noi, de exemplu, spunea el, de ce ne-am cunoscut? Ce întâmplare a voit astfel? De bună seamă că, învingând depărtarea, ca două fluvii care curg spre a se uni, înclinaţiile fiecăruia ne-au împins unul spre celălalt.

Şi o prinse de mână; ea nu şi-o retrase.

„Ansamblul culturilor excelente!” strigă preşedintele.

— Deunăzi, de pildă, când am venit la dumneavoastră…

„Dlui Bizet, din Quincampoix.”

— Ştiam oare că azi o să vă însoţesc?

„Şaptezeci de franci!”

— Ba chiar de o sută de ori am vrut să plec, dar v-am urmărit, şi am rămas.

„Bălegar.”

— Aşa cum aş rămâne şi diseară, mâine, în zilele următoare, toată viaţa!

„Dlui Caron, din Argueil, o medalie de aur!”

— Pentru că niciodată n-am mai simţit în preajma vreunei fiinţe o vrajă atât de puternică.

„Dlui Bain, din Givry-Saint-Martin!”

— De aceea voi duce cu mine amintirea dumitale.

„Pentru un berbec de rasă merinos…”

— Dar mă vei uita, voi trece oare ca o umbră?

„Dlui Belot, din Notre-Dame…”

— Oh, nu, voi însemna ceva în gândul, în viaţa dumitale, nu-i aşa?

„Rasă porcină, premiu *ex aequo*: dlor Lehérissé şi Cullembourg, şaizeci de franci!”

Rodolphe îi strângea mâna şi o simţea caldă de tot şi fremătând ca o turturică prinsă care vrea să-şi ia din nou zborul; dar, fie că încerca să şi-o retragă, fie că răspundea strângerii, ea mişcă degetele; el exclamă:

— Oh, mulţumesc! Nu mă respingeţi! Sunteţi bună! Înţelegeţi că sunt al dumneavoastră! Lăsaţi-mă să vă privesc, să vă contemplu!

O pală de vânt intrată pe ferestre încreţi faţa de masă, iar jos, în piaţă, toate bonetele uriaşe ale ţărăncilor se ridicară, ca nişte aripi de fluturi albi care se zbat.

„Folosirea turtelor din seminţe oleaginoase”, continuă preşedintele.

Se grăbea:

„Îngrăşăminte flamande –, cultura inului –, drenaj –, arendă pe termen lung –, serviciile slugilor.”

Rodolphe nu mai vorbea. Se priveau unul pe celălalt. Buzele uscate le tremurau de o dorinţă supremă; şi lin, ca de la sine, degetele lor se împreunară.

„Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux, din Sassetotla-Guerrière, pentru cincizeci şi patru de ani de serviciu la aceeaşi fermă, o medalie de argint – în valoare de douăzeci şi cinci de franci!”

„Unde este Catherine Leroux?” repetă consilierul.

Femeia nu se arăta, şi se auzeau voci care şuşoteau:

— Du-te!
— Nu.
— La stânga!
— Nu-ţi fie frică!
— Aoleu, ce proastă e!
— E sau nu e aici? strigă Tuvache.
— Da!… uite-o!
— Păi să vină odată!

Atunci văzură înaintând spre estradă o băbuţă sfioasă, care părea că înoată în hainele ei sărăcăcioase. Avea în picioare nişte saboţi butucănoşi cu feţe de piele şi la brâu un şorţ mare albastru. Faţa slabă, înconjurată de o scufie fără volane, era mai stafidită ca un măr veşted, şi din mânecile scurteicii roşii ieşeau două mâini lungi, cu încheieturi noduroase. Praful hambarelor, soda de rufe şi usucul lânii le scorojiseră, le jupuiseră şi le înăspriseră aşa de tare, încât păreau murdare, deşi fuseseră clătite cu apă curată; şi, pentru că slujiseră atât de mult, rămâneau puţin desfăcute, ca pentru a înfăţişa ele înseşi umila mărturie a atâtor suferinţe îndurate. Un fel de rigiditate monahală îi înnobila expresia feţei. Nicio nuanţă de tristeţe sau de înduioşare nu-i înmuia privirea palidă. Trăind printre animale, împrumutase de la ele muţenia şi placiditatea. Era pentru prima dată când se pomenea în mijlocul unei mulţimi atât de numeroase; şi, speriată în sinea ei de drapele, de tobe, de domnii în haine negre şi de crucea Legiunii de Onoare a consilierului, rămânea nemişcată, habar n-având dacă trebuia să iasă în faţă sau să s-o ia la sănătoasa, nici de ce o împingea mulţimea şi-i zâmbeau membrii juriului. Astfel stătea, în faţa acelor burghezi dolofani, o jumătate de secol de robie.

— Apropiaţi-vă, venerabilă Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux! spuse dl consilier, care luase din mâinile preşedintelui lista laureaţilor.

Şi privind cercetător când la foaia de hârtie, când la bătrână, repeta pe un ton părintesc:

— Apropiaţi-vă, apropiaţi-vă!

— Eşti surdă? zise Tuvache, sărind în sus din fotoliu.

Şi începu să-i strige în ureche:

— Cincizeci şi patru de ani de serviciu! O medalie de argint! Douăzeci şi cinci de franci! Pentru dumneata.

După ce-şi primi medalia, ea o studie cu atenţie. Apoi un zâmbet de beatitudine i se întinse pe chip, şi o auziră mormăind în timp ce se îndepărta:

— O s-o dau preotului de la noi, ca să-mi facă slujbe.

— Ce fanatism! exclamă farmacistul, aplecându-se spre notar.

Întrunirea luase sfârşit; mulţimea se împrăştie; şi, acum că discursurile fuseseră citite, fiecare revenea la rangul lui şi totul reintra pe făgaşul obişnuit: stăpânii îşi bruftuluiau servitorii, iar aceştia dădeau în animale, învingători indolenţi care se întorceau la staul cu o coroană verde între coarne.

Între timp, garda naţională urcase la primul etaj al primăriei, cu cozonăcei înfipţi în baionete şi cu toboşarul batalionului purtând un coş cu sticle. Dna Bovary îl luă de braţ pe Rodolphe; o conduse acasă la ea; se despărţiră în faţa uşii; apoi el se plimbă singur pe pajişte, aşteptând să vină ora banchetului.

Ospăţul a fost lung, gălăgios, prost servit; era aşa o înghesuială, încât de-abia puteai mişca din coate, iar scândurile înguste care ţineau loc de bănci fură cât pe ce să se rupă sub greutatea mesenilor. Toţi înfulecau pe rupte. Fiecare se străduia să-şi scoată partea de cheltuială. Curgea sudoarea de pe toate frunţile; şi un abur albicios, asemenea ceţii ce se ridică de pe un fluviu într-o dimineaţă de toamnă, plutea deasupra mesei, printre lămpile cu ulei atârnate de sus. Rodolphe, cu spinarea atingând pânza cortului, se gândea atât de intens la Emma, încât nu auzea nimic. În spate, pe iarbă, nişte servitori stivuiau farfuriile murdare; vecinii de masă vorbeau, el nu le răspundea; îi umpleau paharul, dar în gândurile lui domnea tăcerea, cu toate că gălăgia se înteţea. Visa la ce spusese ea şi la forma buzelor ei; chipul ei, ca-ntr-o oglindă fermecată, strălucea pe tinicheaua chipielor; de-a lungul pereţilor cădeau faldurile rochiei ei, şi în planurile de viitor i se

arăta un şir nesfârşit de zile de dragoste.

O văzu din nou seara, cu prilejul focului de artificii; dar era cu soţul ei, cu dna Homais şi cu farmacistul, care îşi făcea multe griji în legătură cu rachetele rătăcite, şi îşi părăsea tot mereu însoţitorii ca să se ducă să-i dea sfaturi lui Binet.

Produsele pirotehnice trimise pe adresa jupânului Tuvache fuseseră, din exces de prevedere, încuiate în pivniţă; aşa că pulberea umedă nu prea se aprindea, iar punctul principal din program, care trebuia să reprezinte un dragon muşcându-şi coada, n-a reuşit deloc. Din când în când, abia dacă pornea câte o lumânare romană; atunci mulţimea ce stătea cu gurile căscate scotea un chiot, în care se amestecau şi ţipetele femeilor pipăite pe întuneric. Emma, în tăcere, se cuibărea blândă la pieptul lui Charles; apoi, cu bărbia ridicată, urmărea pe cerul negru ţâşniturile luminoase ale rachetelor. Rodolphe o contempla la lumina lampioanelor aprinse.

Încetul cu încetul, se stinseră şi acestea. Apărură stelele. Începură să cadă câteva picături de ploaie. Ea îşi înnodă şalul pe cap.

În clipa aceea ieşi din han trăsura consilierului. Vizitiul, care era beat, aţipi dintr-odată; şi de departe i se zărea, pe deasupra poclitului, între cele două felinare, trupul ca un ghemotoc bălăngănindu-se când la stânga, când la dreapta, după legănarea curelelor de piele ale suspensiei.

— Zău că ar trebui să se ia măsuri severe împotriva beţiei! zise spiţerul. Mi-ar plăcea să se scrie săptămânal, la uşa primăriei, pe un panou *ad-hoc*, numele tuturor celor care se vor fi intoxicat cu alcooluri în săptămâna respectivă. De altfel, sub raport statistic, am avea astfel ceva de genul unor anale publice, pe care la nevoie le-am… Dar mă scuzaţi.

Şi alergă iar la căpitan.

Acesta se întorcea acasă. Avea să-şi revadă strungul.

— Poate că n-aţi face rău, îi spuse Homais, dacă aţi trimite pe unul dintre oamenii dumneavoastră sau v-aţi

duce dumneavoastră în persoană…

— Da’ mai lăsaţi-mă-n pace, răspunse perceptorul, dacă nu s-a întâmplat nimic!

— Puteţi fi liniştiţi, zise spiţerul, când se întoarse la prietenii lui. Dl Binet mi-a confirmat că au fost luate măsuri. Se pare că n-a căzut nicio scânteiuţă. Pompele sunt pline. Hai la culcare.

— Pe legea mea, chiar că am nevoie, exclamă dna Homais, care căsca să-şi rupă fălcile; dar oricum, am avut o zi tare frumoasă pentru serbarea noastră!

Rodolphe repetă cu voce scăzută şi cu o privire duioasă:

— O, da, tare frumoasă!

Şi, după ce se salutară, îşi întoarseră spatele.

După două zile, în *Le Fanal de Rouen* era un articol lung despre comiţii. Homais, plin de avânt, îl compusese chiar de-a doua zi:

„Pentru ce toate aceste festoane, flori şi ghirlande? Unde alerga toată mulţimea aceea, ca talazurile unei mări înfuriate, sub şuvoaiele unui soare tropical care îşi revărsa căldura asupra ţarinilor noastre?”

Vorbea apoi despre situaţia ţăranilor.

Sigur, guvernul făcea mult pentru ei, dar nu suficient! „Curaj! îi striga el; mii de reforme sunt absolut trebuincioase, să le ducem la îndeplinire”. Apoi, referindu-se la apariţia consilierului, nu uita „aerul marţial al miliţiei”, nici pe „cele mai vioaie dintre sătencele noastre”, nici pe bătrânii cu capul pleşuv, „adevăraţi patriarhi, care se aflau de faţă, dintre care unii, rămăşiţe din nemuritoarele noastre falange, încă-şi mai simţeau inimile palpitând la zvonul bărbătesc al tobelor”. Se menţiona pe sine printre primii, în rândul membrilor juriului, şi amintea chiar, într-o notă, că dl Homais, farmacist, trimisese Societăţii pentru Agricultură un memoriu asupra cidrului. Când ajungea la împărţirea premiilor, zugrăvea bucuria laureaţilor în termeni ditirambici. „Tatăl îşi îmbrăţişa fiul, fratele pe frate, soţul soţia. Nu puţini erau aceia care-şi arătau cu mândrie umila medalie şi probabil că, întorşi

acasă, lângă vrednicele lor gospodine, o vor fi agăţat, plângând, pe pereţii modeşti ai căscioarei.”

„Pe la orele şase, un banchet, pregătit pe imaşul dlui Liégeard, i-a întrunit pe cei mai de seamă participanţi la serbare. A domnit acolo fără încetare cordialitatea cea mai deplină. S-au ridicat diferite toasturi: dl Lieuvain, pentru monarh! dl Tuvache, pentru prefect! dl Derozerays, pentru agricultură! dl Homais, pentru industrie şi artele frumoase – două surori! dl Leplichey, pentru ameliorările funciare! Seara, un strălucitor foc de artificii a luminat deodată văzduhul. Parcă era un caleidoscop, un adevărat decor de operă, şi pentru o clipă, mica noastră localitate s-a putut crede strămutată în mijlocul unui vis din *O mie şi una de nopţi.*”

„Trebuie să constatăm că niciun eveniment supărător n-a tulburat această reuniune de familie.”

Şi adăuga:

„Doar atât că s-a făcut remarcată absenţa clerului. De bună seamă, în sacristii progresul e înţeles altminteri. N-aveţi decât, domnilor de Loyola!”.

1. Cele trei coloane ridicate de Republica Veneţiană în secolul al XVI-lea, în faţa bisericii San Marco, erau din lemn de brad vopsit în roşu; se terminau cu o giruetă, înlocuită ulterior cu o statuie reprezentând un leu înaripat, şi aveau la bază trei trepte de marmură. În Franţa, între 1830 şi 1848, s-a generalizat obiceiul de a se decora pieţele şi drumurile cu astfel de catarge, cu ocazia sărbătorilor publice. Erau împodobite cu flamuri, blazoane, drapele şi dispozitive pentru iluminatul festiv.

IX

Trecură şase săptămâni. Rodolphe nu mai veni. Într-o seară, în cele din urmă, apăru.

— Să nu ne întoarcem prea curând, ar fi o greşeală, îşi spusese el a doua zi după comiţii.

Şi la sfârşitul săptămânii plecă la vânătoare. După vânătoare, se gândi că era prea târziu, apoi îşi făcu

următoarea socoteală:

— Dar, dacă m-a iubit din prima zi, atunci, nerăbdătoare fiind să mă revadă, trebuie să mă iubească şi mai mult. Să continuăm aşadar!

Constată că judecata sa fusese corectă în momentul când, intrând în sală, o văzu pe Emma pălind.

Era singură. Lumina scădea. Perdeluţele de muselină de-a lungul geamurilor îngroşau amurgul, şi poleiala barometrului pe care cădea o rază de soare proiecta lumini de foc în oglindă, printre încrengăturile coralului.

Rodolphe rămase în picioare, iar Emma abia-i răspunse la primele fraze de politeţe.

— Eu, spuse el, am avut nişte treburi. Am fost bolnav.

— Grav? exclamă ea.

— Ei bine, nu! spuse Rodolphe aşezându-se lângă ea pe taburet. De fapt n-am mai vrut să vin.

— De ce?

— Nu ghiciţi?

Se uită încă o dată la ea, dar cu atâta violenţă, încât ea îşi plecă fruntea, roşind. El reluă:

— Emma…

— Domnule! făcu ea depărtându-se puţin.

— Ah, vedeţi, replică el cu glas melancolic, că aveam dreptate să nu mă mai întorc; pentru că numele acesta, numele acesta care-mi umple sufletul şi care mi-a scăpat de pe buze, îmi interziceţi să-l rostesc! Dna Bovary!… Aşa vă spune toată lumea!… De altminteri nici măcar nu e numele dumneavoastră; e numele altuia!

— Al altuia! repetă el.

Şi îşi ascunse faţa în mâini.

— Da, mă gândesc la dumneavoastră neîncetat!… Amintirea dumneavoastră mă duce la disperare! Ah! iertare!… Vă las… Adio!… Mă voi duce departe… atât de departe încât n-o să mai auziţi de mine!… Şi totuşi… astăzi… nu ştiu ce putere m-a împins iarăşi către dumneavoastră. Căci nu se poate lupta împotriva cerului, nu se poate rezista în faţa zâmbetului îngerilor! ne lăsăm conduşi de ceea ce e frumos, fermecător, adorabil!

Era prima dată când Emma auzea spunându-i-se astfel de lucruri, şi orgoliul ei, ca un om care se răsfaţă într-o baie de aburi, se întindea molatic, din toate încheieturile, în căldura acestor vorbe.

— Dar, dacă n-am venit, continuă el, dacă n-am putut să vă văd, ah! măcar am contemplat pe săturate tot ce vă înconjoară. Noaptea, în fiecare noapte, mă sculam, veneam până aici, vă priveam casa, acoperişul care strălucea sub lună, copacii din grădină care se legănau la fereastra dumneavoastră, şi o candelă, o lucire care răzbătea prin geamuri, în umbră. Ah, n-aveaţi de unde şti că se afla acolo, atât de aproape şi atât de departe, un biet nefericit…

Ea se întoarse spre el cu un suspin.

— Oh! sunteţi amabil! spuse ea.

— Nu, vă iubesc, asta-i tot! Nu vă îndoiţi de asta! Mărturisiţi: un cuvânt, un singur cuvânt!

Şi Rodolphe se lăsa să alunece pe nesimţite jos de pe taburet, dar din bucătărie se auzi zgomot de saboţi, iar uşa sălii, îşi dădu el seama, nu era închisă.

— Ce generoasă aţi fi, continuă el ridicându-se, dacă mi-aţi satisface o fantezie!

Era vorba de vizitarea casei; voia s-o cunoască; şi dna Bovary, nevăzând niciun inconvenient, tocmai se ridicau amândoi, când intră Charles.

— Bună ziua, doctore, îi zise Rodolphe.

Medicul, măgulit de acest titlu neaşteptat, nu mai conteni cu temenelile, iar celălalt profită ca să-şi revină puţin, şi spuse:

— Doamna îmi vorbea de sănătatea dumneaei…

Charles îl întrerupse; într-adevăr îşi făcea nenumărate griji: soţia sa începea din nou să aibă sufocări. Atunci Rodolphe întrebă dacă nu i-ar face bine călăria.

— Sigur că da! Excelent, perfect!… Ce idee bună! Ar trebui s-o urmezi.

Şi cum Emma obiecta că nu are cal, dl Rodophe îi oferi unul; ea îi refuză oferta; el nu insistă; apoi, ca să-şi justifice vizita, povesti despre căruţaşul său, cel căruia i se

luase sânge, că tot mai avea ameţeli.

— O să trec să-l văd, zise Bovary.

— Nu, nu, o să vi-l trimit eu; o să venim amândoi, o să fie mai comod pentru dumneavoastră.

— A, foarte bine. Vă mulţumesc.

Şi imediat ce rămaseră singuri:

— De ce nu primeşti propunerile dlui Boulanger, care sunt aşa de amabile?

Emma făcu o mutră îmbufnată, invocă o mie şi unul de pretexte şi spuse în final că *unora poate li s-ar părea ciudat*.

— Ei, puţin îmi pasă mie! spuse Charles învârtindu-se într-un picior. Sănătatea înainte de toate! N-ai dreptate!

— Şi cum vrei tu să călăresc, din moment ce n-am rochie de călărie?

— Comandă-ţi una! răspunse el.

Rochia de călărie a făcut-o să se hotărască.

Când costumul fu gata, Charles îi scrise dlui Boulanger că soţia sa îi stă la dispoziţie, iar el contează pe curtenia dumnealui.

A doua zi, la amiază, Rodolphe sosi în faţa uşii lui Charles cu doi cai frumoşi. Unul avea pompoane roz la urechi şi o şa de damă din piele de căprioară.

Rodolphe îşi pusese nişte cizme lungi, moi, zicându-şi că, de bună seamă, ea nu mai văzuse până acum aşa ceva; într-adevăr, Emma fu fermecată de ţinuta lui, văzându-l cum apare pe trepte în haina lungă de catifea şi cu pantalonii de tricot alb. Ea era gata, îl aştepta.

Justin fugi de la farmacie ca s-o vadă, ba chiar şi spiţerul lăsă totul baltă. Îi dădea recomandări dlui Boulanger:

— Nici nu ştiţi când se poate întâmpla o nenorocire. Aveţi grijă! Poate că sunt nărăvaşi caii dumneavoastră!

Emma auzi un zgomot deasupra capului; era Felicité care bătea cu degetele în geam ca s-o distreze pe micuţa Berthe. Copilul îi trimise de departe o sărutare; mama îi răspunse printr-un semn cu mânerul cravaşei.

— Plimbare plăcută! strigă dl Homais. Şi multă

prudenţă, mai ales. Multă prudenţă!

Şi, privindu-i cum se depărtează, îşi flutură ziarul.

De îndată ce simţi pământ sub copite, calul Emmei porni la galop. Rodolphe galopa alături. Din când în când, schimbau câte o vorbă. Cu capul puţin plecat, cu mâna ridicată şi braţul drept întins, ea se lăsa legănată pe şa în cadenţa mişcării.

La poalele coastei, Rodolphe slăbi frâul; porniră amândoi dintr-odată; apoi, ajunşi în vârf, caii se opriră deodată, şi voalul ei mare albastru i se lăsă din nou pe umeri.

Era în primele zile ale lui octombrie. Pe câmp se lăsase ceaţa. Neguri se lăţeau în zare, printre contururile dealurilor, iar altele, destrămându-se, urcau, se risipeau. Uneori, când se desfăceau norii, sub o rază de soare, se zăreau în depărtare acoperişurile din Yonville, cu grădinile de pe malul apei, curţile, zidurile şi turla bisericii. Emma îşi închidea pleoapele pe jumătate ca să distingă unde-i casa ei, şi niciodată acest biet sătuc unde trăia nu i se păruse atât de mic. De la înălţimea la care se aflau, toată valea părea un imens lac palid care se evapora în văzduh. Pâlcurile de copaci ieşeau din loc în loc deasupra, ca nişte stânci negre; iar şirurile înalte de plopi care se ridicau deasupra negurii închipuiau nişte maluri, pe care vântul le legăna.

Alături de ei, pe iarbă, printre brazi, în aerul călduţ se cernea o lumină castanie. Pământul, roşcat ca praful de tutun, înăbuşea zgomotul paşilor, şi caii, mergând la pas, rostogoleau cu vârful potcoavelor conurile de pin căzute.

Rodolphe şi Emma o luară de-a lungul marginii pădurii. Ea îşi întorcea capul din când în când, ca să-i evite privirea, şi atunci nu vedea decât alinierea trunchiurilor brazilor, a căror perindare continuă o cam ameţea. Caii suflau. Pielea şeilor scârţâia.

În clipa când intrară în pădure, ieşi soarele.

— Dumnezeu ne ocroteşte! spuse Rodolphe.

— Credeţi? zise ea.

— Să mergem înainte! Să mergem! continuă el.

Plescăi din limbă. Cei doi cai porniră în goană.

Ferigile înalte de la marginea drumului se agăţau în scările Emmei. Rodolphe se apleca din mers şi le scotea de fiecare dată. Alteori, ca să îndepărteze crengile, venea alături de ea, şi Emma îi simţea genunchiul atingându-i uşor piciorul. Cerul se făcuse albastru. Frunzele nu se clinteau. Erau poieni largi, pline cu răchiţele înflorite; şi pânzele lor violete alternau astfel cu desişul copacilor, cenuşiu, ruginiu sau auriu, după cum le era frunzişul. Deseori se auzea strecurându-se prin tufe o bătaie măruntă de aripi sau chiar croncănitul răguşit şi blând al corbilor care-şi luau zborul prin stejari.

Descălecară. Rodolphe legă caii. Emma păşea înainte, pe muşchi, între făgaşuri.

Însă rochia prea lungă o încurca, deşi îşi ţinea trena ridicată, iar Rodolphe, mergând în spatele ei, contempla, între postavul negru şi botina neagră, gingăşia ciorapului alb, care i se părea a fi ceva din goliciunea ei.

Ea se opri.

— Sunt obosită, zise.

— Hai, mai încercaţi! insistă el. Curaj!

Apoi, după o sută de paşi, ea se opri din nou; şi prin voalul care cobora pieziş de la pălăria bărbătească până pe şolduri i se desluşea faţa într-o transparenţă albăstruie, ca şi cum ar fi înotat sub valuri de azur.

— Dar unde mergem?

El nu răspunse nimic. Ea avea răsuflarea întretăiată. Rodolphe îşi arunca privirile împrejur şi îşi muşca mustaţa.

Ajunseră într-un loc mai larg unde se tăiaseră arborii bătrâni. Se aşezară pe un trunchi de copac doborât, şi Rodolphe începu să-i vorbească despre dragostea lui.

N-o sperie la început cu complimente. Fu calm, serios, melancolic.

Emma îl asculta cu capul plecat, tot răscolind cu vârful piciorului nişte aşchii de pe jos.

Dar când auzi fraza:

— Oare nu ne leagă de acum aceeaşi soartă? îi răspunse:

— Ba nu! ştiţi prea bine. E imposibil.

Şi se ridică să plece. El o apucă de încheietura mâinii. Ea se opri. Apoi, privindu-l îndelung cu ochi îndrăgostiţi şi umezi, îi spuse repede:

— Ah! ştiţi ce, să nu mai vorbim despre asta… Unde sunt caii? Să ne întoarcem.

El avu un gest de mânie şi de supărare. Ea repetă:

— Unde sunt caii? Unde sunt caii?

Atunci, cu un zâmbet ciudat pe buze, cu ochii ficşi şi dinţii încleştaţi, el se apropie desfăcând braţele. Emma se dădu îndărăt tremurând. Bâiguia:

— Oh! Mă speriaţi! Mă doare! Să plecăm.

— Dacă trebuie… reluă el, schimbându-şi expresia feţei.

Şi redeveni imediat respectuos, mângâietor, sfios. Ea îi dădu braţul. Se întoarseră. El îi spunea:

— Ce-aţi avut? De ce? N-am înţeles. Vă înşelaţi, de bună seamă! Sunteţi în sufletul meu ca o madonă pe un piedestal, undeva sus de tot, neclintită şi imaculată. Însă am nevoie de dumneata ca să pot trăi! am nevoie de ochii tăi, de glasul tău, de gândul la tine. Fii prietena mea, sora mea, îngerul meu!

Şi, întinzându-şi braţul, îi înconjură mijlocul. Ea se zbătea moale să scape. El o sprijinea astfel în mers.

Dar auziră cei doi cai rupând frunzişul.

— O, încă puţin, zise Rodolphe. Să nu plecăm! Mai rămâi!

Şi o duse mai departe, împrejurul unui heleşteu cu undele înverzite de lintiţă. Nuferi ofiliţi pluteau nemişcaţi printre trestii. La zgomotul paşilor lor în iarbă, broaştele săreau să se ascundă.

— Nu fac bine! Nu fac bine! spuse ea. Sunt nebună că vă ascult.

— De ce?… Emma! Emma!

— O, Rodolphe!… spuse încetişor tânăra, lăsându-se pe umărul lui.

Postavul rochiei se prindea de catifeaua hainei lui; ea îşi dădu pe spate gâtul alb, care tresărea cu un suspin şi,

ca într-un leşin, înecată în lacrimi, într-un tremur prelung şi ascunzându-şi faţa, cedă.

Umbrele serii coborau; soarele orizontal o orbea trecând printre crengi. Ici-colo, împrejurul ei tremurau pete de lumină în frunziş sau pe pământ, ca şi cum nişte colibri şi-ar fi risipit penele în zbor. Liniştea învăluia totul în jur; ceva suav părea că se desprinde din copaci; îşi simţea inima începând din nou să bată, şi sângele circulând prin trup ca un fluviu de lapte. Atunci auzi în depărtare, dincolo de pădure, pe celelalte dealuri, un ţipăt vag şi prelung, un glas tărăgănat, şi-l asculta în tăcere împletindu-se ca o melodie cu ultimele vibraţii ale nervilor ei aţâţaţi. Rodolphe, cu ţigara de foi între dinţi, repara cu briceagul unul din frâuri, care se rupsese.

Se întoarseră la Yonville pe acelaşi drum. Văzură din nou urmele cailor în noroi, alături, şi aceleaşi tufe, şi aceleaşi pietre prin iarbă. Nimic în jurul lor nu se schimbase; şi totuşi pentru ea se întâmplase ceva de o mai mare însemnătate decât dacă s-ar fi urnit munţii din loc. Din când în când, Rodolphe se apleca şi-i lua mâna să i-o sărute.

Călare era fermecătoare! Dreaptă, cu talia subţire, cu genunchiul îndoit pe coama calului şi rumenită puţin de aerul liber, în roşeaţa înserării.

Intrând în Yonville, ea îşi făcu să joace calul pe caldarâm.

Lumea o privea de la ferestre.

La cină, soţul găsi că arată bine; dar ea păru a nu fi auzit când o întrebă cum fusese plimbarea; şi rămânea cu cotul lângă farfurie, între cele două lumânări aprinse.

— Emma! zise el.

— Ce e?

— Să vezi, am trecut în după-amiaza asta pe la dl Alexandre; are o iepşoară de vreo trei ani, încă foarte frumoasă, numai că are un genunchi cam lovit, şi pe care am putea s-o căpătăm, sunt sigur, cu vreo sută de scuzi.

Şi adăugă:

— Ba chiar, gândindu-mă că ar putea să-ţi facă

plăcere, am reţinut-o… am cumpărat-o… Am făcut bine? Spune-mi.

Ea dădu din cap în semn de încuviinţare; apoi, un sfert de oră mai târziu, îl întrebă:

— Ieşi în seara asta?

— Da. De ce?

— O, nimic, nimic, dragul meu.

Şi imediat ce scăpă de Charles, urcă să se închidă în camera ei.

La început îi veni ca o ameţeală; vedea copacii, drumurile, şanţurile, pe Rodolphe, şi-i simţea încă strânsoarea braţelor, în timp ce frunzişurile fremătau, şi trestiile şuierau.

Dar, zărindu-se în oglindă, se minună de felul în care arăta. Niciodată nu mai avusese ochii atât de mari, atât de negri, atât de adânci. O transfigura ceva subtil, răspândit pe întreaga ei fiinţă.

Îşi repeta: „Am un amant! Un amant!”, desfătându-se cu acest gând, ca şi cum ar fi atins o nouă pubertate. În sfârşit, avea să guste şi ea bucuriile dragostei, acea febră a fericirii la care nu mai spera. Începea ceva minunat unde nu va fi decât patimă, extaz, delir; o învăluia o imensitate albăstruie, culmile simţirii străluceau în gândurile ei, existenţa obişnuită nu mai apărea decât departe, undeva jos de tot, în umbră, în intervalele dintre aceste avânturi.

Atunci îşi aminti de eroinele cărţilor pe care le citise, şi legiunea lirică a femeilor acelora adultere începu să-i cânte în amintire cu glasuri de surori care o vrăjeau. Devenea ea însăşi o părticică adevărată din aceste închipuiri şi îşi împlinea îndelungatul vis al tinereţii, văzându-se şi pe sine în personajul îndrăgostitei, pe care-l invidiase atât de mult. De altfel Emma simţea satisfacţia răzbunării. Nu suferise destul? Însă acum triumfa, şi dragostea, comprimată atâta vreme, ţâşnea întreagă cu clocote voioase. O savura fără remuşcări, fără nelinişte sau tulburare.

A doua zi se scurse în noi încântări. Îşi făcură jurăminte. Îi povesti tristeţile ei. Rodolphe o întrerupea cu

sărutări; şi ea-i cerea, sorbindu-l din ochi, cu pleoapele mijite, să-i mai zică pe nume şi să-i repete c-o iubeşte. Erau tot în pădure, ca şi în ajun, într-o colibă a unor meşteri de saboţi. Pereţii erau de paie, iar acoperişul era atât de scund, că nu puteai sta decât aplecat. Şedeau unul lângă altul, pe un pat de frunze uscate.

Începând de atunci îşi scriseră regulat în fiecare seară. Emma îşi punea scrisoarea în fundul grădinii, lângă râu, într-o crăpătură a terasei. Rodolphe venea s-o ia de acolo şi lăsa în loc alta, care pe ea o nemulţumea mereu fiind prea scurtă.

Într-o dimineaţă, când Charles plecase cu noaptea-n cap, Emmei îi veni cheful să-l vadă pe Rodolphe chiar atunci. Putea să ajungă repede la Huchette, să rămână acolo o oră şi să se întoarcă la Yonville pe când toţi încă aveau să fie adormiţi. Ideea o făcu să se înăbuşe de dorinţă; curând se afla în mijlocul imaşului, mergând cu paşi repezi, fără să se uite înapoi.

Începea să se crape de ziuă. Emma recunoscu de departe casa amantului, după cele două giruete în coadă de rândunică ce se desprindeau negre pe cerul pal al răsăritului.

Dincolo de curtea fermei era o clădire de locuit, care trebuia să fie castelul. Intră cu sentimentul că la apropierea ei zidurile se dădeau singure în lături. O scară mare şi dreaptă ducea către un coridor. Emma apăsă clanţa unei uşi şi deodată, în fundul încăperii, zări un bărbat dormind. Era Rodolphe. Scoase un ţipăt.

— Ai venit! Ai venit! repeta el. Cum ai izbutit să vii?… Ah! ţi-e udă rochia!

— Te iubesc! îi răspunse ea petrecându-i braţele în jurul gâtului.

Fiindcă această primă îndrăzneală îi reuşise, Emma, de fiecare dată când Charles pleca devreme, se îmbrăca repede şi cobora tiptil scările care duceau la malul apei.

Însă, când era ridicat podeţul pentru vaci, trebuia să meargă pe lângă ziduri, de-a lungul râului; malul era alunecos; ca să nu cadă, se agăţa cu mâinile de tufele

ofilite de ridiche sălbatică. Apoi o lua de-a dreptul peste arături, unde se înfunda, se poticnea şi se împotmolea cu botinele micuţe. Eşarfa, cu care se legase la cap, îi flutura în vânt prin izlaz; se speria de boi şi o lua la fugă; sosea cu răsuflarea tăiată, trandafirie în obraji şi emanând din tot trupul o mireasmă proaspătă de sevă, de verdeaţă şi de aer curat. La ora aceea, Rodolphe mai dormea. Parcă-i intra în odaie o dimineaţă de primăvară.

Prin perdelele galbene, de-a lungul ferestrelor, se strecura încet o lumină grea şi aurie. Emma bâjbâia clipind, iar picăturile de rouă prinse în păr îi făceau ca o aureolă de topaze în jurul feţei. Rodolphe, râzând, o trăgea spre el şi o strângea la piept.

Apoi ea-i cerceta apartamentul, deschidea sertarele dulapurilor, se pieptăna cu pieptenele lui şi se uita în oglinda de bărbierit. Uneori chiar îşi punea între dinţi muştiucul unei pipe cât toate zilele, care stătea pe noptieră, printre lămâi şi bucăţele de zahăr, lângă carafa cu apă.

Le trebuia mai mult de un sfert de ceas ca să-şi ia rămas-bun. Atunci Emma plângea; ar fi vrut să nu se mai despartă niciodată de Rodolphe. Nu se putea stăpâni să nu-l caute, astfel încât într-o zi, văzând-o apărând pe neaşteptate, el se încruntă de parcă s-ar fi supărat.

— Ce ai? îl întrebă ea. Te doare ceva? Vorbeşte!

În cele din urmă, el îi declară pe ton serios că vizitele ei deveneau imprudente şi că se compromitea.

X

Încetul cu încetul, o cuprinseră şi pe ea temerile lui Rodolphe. Îmbătată de dragoste, la început nu se mai gândise la nimic altceva. Dar acum, când nu se mai putea lipsi de iubire, se temea să nu-i fie luată vreo fărâmă ori să nu-i fie tulburată. Când se întorcea de la el, privea mereu neliniştită în toate părţile, pândind orice formă care se mişca în zare şi fiecare ferestruică a satului de unde-ar fi putut fi văzută. Ciulea urechea la paşi, la strigăte, la

zgomotele plugurilor; stătea în loc, mai palidă şi mai tremurătoare decât frunzele plopilor care i se legănau deasupra capului.

Într-o dimineaţă, pe când se întorcea aşa, i se păru deodată că desluşeşte ţeava lungă a unei carabine aţintită asupra ei. Ieşea pieziş din gura unui butoiaş ascuns pe jumătate între bălării, pe marginea unui şanţ. Emma, care era gata să leşine de groază, merse totuşi înainte, până când din butoiaş se ridică un om, ca drăcuşorii aceia cu arc care sar din cutii. Avea nişte jambiere înalte până la genunchi, cu catarame, şapca trasă pe ochi, buzele-i tremurau de frig, şi nasul i-era roşu. Era căpitanul Binet, la pândă de raţe sălbatice.

— Ar fi trebuit să vorbiţi de departe! strigă el. Când vezi o puşcă întotdeauna trebuie să atragi atenţia.

Perceptorul încerca astfel să ascundă spaima pe care o trăsese; fiindcă vânatul raţelor altfel decât din barcă era interzis printr-un ordin prefectoral, iar dl Binet, cu tot respectul lui pentru legi, se afla în contravenţie. De aceea i se părea mereu că aude venind jitarul. Însă neliniştea îi mărea plăcerea, şi singur, în butoiul lui, se felicita cât e de şmecher şi de norocos.

Văzând că era Emma, i se luă parcă o piatră de pe inimă şi începu îndată conversaţia.

— Nu-i cald deloc, cam *pişcă*!

Emma nu răspunse nimic. El continuă:

— Aţi ieşitără devreme tare!

— Da, zise ea bâlbâindu-se un pic; vin de la doica la care-am dat copilul.

— A, foarte bine, foarte bine! Cât despre mine, sunt aici, aşa cum mă vedeţi, de cum se crapă zorile; dar e o vreme aşa de păcătoasă, că, dacă nu-ţi trece pasărea chiar pe la gura ţevii…

— Sănătate, dle Binet, îl întrerupse ea întorcându-i spatele.

— Sluga dumneavoastră, doamnă, răspunse el scurt. Şi intră la loc în butoi.

Emma se căi că s-a despărţit aşa brusc de perceptor.

Cu siguranţă că avea să-şi închipuie lucruri neplăcute. Povestea cu doica era scuza cea mai proastă, pentru că toată lumea ştia clar în Yonville că fetiţa soţilor Bovary se întorsese la părinţi de acum un an. De altfel, în împrejurimi nu mai locuia nimeni; drumul nu ducea decât la Huchette; Binet ghicise aşadar de unde venea ea şi cu siguranţă că n-o să tacă din gură, o să trăncănească. Emma stătu până seara să-şi bată capul născocind tot felul de minciuni care mai de care, avându-l mereu în faţa ochilor pe acel imbecil cu tolbă.

Charles, după cină, văzând-o îngrijorată, vru, ca distracţie, s-o ducă la farmacist; dar prima persoană peste care dădură în farmacie fu tot el, perceptorul! Era în picioare în faţa tejghelei, luminat de reflexele borcanului roşu, şi zicea:

— Daţi-mi, vă rog, o jumătate de uncie de vitriol.

— Justin, strigă spiţerul, adu-ne acidul sulfuric.

Apoi către Emma, care voia să urce în apartamentul dnei Homais:

— Nu, staţi, nu vă mai obosiţi, o să coboare ea. Încălziţi-vă la sobă între timp… Mă scuzaţi… Bună ziua, doctore (pentru că farmacistului îi plăcea nespus să pronunţe cuvântul *doctor*, de parcă, adresându-l altuia, s-ar fi răsfrânt şi asupra lui ceva din fastul pe care i-l atribuia)… Dar ai grijă, Justin, să nu răstorni mojarele, mai bine mergi după scaune în sala cea mică, ştii bine că nu se umblă la fotoliile din salon.

Şi ca să-şi pună la loc fotoliul, Homais se grăbea să iasă de după tejghea, când Binet îi ceru o jumătate de uncie de acid de zahăr.

— Acid de zahăr? întrebă farmacistul cu dispreţ. Nu cunosc, habar n-am. Poate vreţi acid oxalic. Despre oxalic este vorba, nu-i aşa?

Binet îl lămuri că avea nevoie de un coroziv ca să-şi facă singur o apă de aramă, pentru scos rugina de pe diverse accesorii de vânătoare. Emma tresări. Farmacistul începu să spună:

— Într-adevăr, timpul nu prea-i propice, cu

umiditatea asta.

— Totuşi, continuă preceptorul cu un aer şiret, sunt persoane pe care nu le deranjează.

Ea simţea că se înăbuşă.

— Mai daţi-mi…

— Nu mai pleacă odată? se gândea ea.

— Câte o jumătate de uncie de sacâz şi de terebentină, patru uncii de ceară galbenă şi trei jumătăţi de uncie de negru animal, vă rog, ca să-mi curăţ pielăria lăcuită a echipamentului.

Spiţerul începea să taie ceara când apăru dna Homais, cu Irma în braţe, cu Napoléon lângă ea, şi cu Athalie în urmă. Merse să se aşeze pe bancheta de catifea din faţa ferestrei, iar băieţelul se ghemui pe un taburet, în timp ce sora lui mai mare dădea târcoale cutiei cu jujubă de lângă tăticul ei. Acesta turna în pâlnii, astupa flacoane, lipea etichete şi făcea pacheţele. Cei din jur tăceau; nu se auzea decât din când în când clinchetul greutăţilor pe balanţă şi şoaptele farmacistului dându-i sfaturi elevului.

— Ce vă face domnişoara? întrebă deodată dna Homais.

— Linişte! strigă soţul, care scria nişte cifre pe caietul de socoteli.

— De ce n-aţi venit cu ea? reluă ea în şoaptă.

— Şşt! făcu Emma, arătând cu degetul spre spiţer.

Însă Binet, absorbit de lectura notei de plată, nu auzise probabil nimic. În cele din urmă, ieşi. Atunci Emma, uşurată, oftă adânc.

— Ce tare respiraţi! zise dna Homais.

— A, pentru că e cald, răspunse ea.

A doua zi hotărârâ să-şi organizeze întâlnirile; Emma voia să-şi cumpere servitoarea cu un cadou, dar ar fi fost mai bine să găsească în Yonville vreo casă mai discretă. Rodolphe îi făgădui că o să caute el una.

Cât ţinu iarna, de trei-patru ori pe săptămână, după ce se întuneca de-a binelea, el apărea în grădină. Emma ascunsese cheia de la portiţă, pe care Charles o crezu pierdută.

Ca să-i dea de veste, Rodolphe arunca în obloane o mână de nisip. Ea se ridica tresărind; doar că uneori trebuia să aştepte, pentru că Charles avea mania să pălăvrăgească la gura sobei şi nu mai isprăvea. Emma îşi rodea unghiile de nerăbdare. Dacă s-ar fi putut, l-ar fi azvârlit pe fereastră doar dintr-o privire. În cele din urmă, ea începea să-şi facă toaleta pentru noapte; apoi lua o carte şi citea foarte liniştită, de parcă lectura ar fi distrat-o. Dar Charles, care era deja în pat, o chema la culcare.

— Vino odată, Emma, e târziu.

— Da, vin! îi răspundea ea.

Însă, fiindcă lumina lumânărilor îi bătea în ochi, Charles se întorcea cu faţa la perete şi adormea. Ea fugea afară, ţinându-şi răsuflarea, zâmbitoare, fremătândă, dezbrăcată.

Rodolphe avea o manta mare în care o înfăşura toată şi, cuprinzând-o de mijloc, o ducea fără să scoată un cuvânt în fundul grădinii.

Stăteau sub umbrar, pe aceeaşi bancă din ostreţe putrede unde o privea odinioară Léon cu ochi de îndrăgostit în serile de vară. Acum ea nu prea se mai gândea la el.

Stelele sclipeau printre crenguţele iasomiei desfrunzite. Auzeau râul curgând în spatele lor şi din când în când trosnetul trestiilor uscate. Tufe de umbră se înfoiau ici-colo în întuneric şi uneori, fremătând toate deodată, se înălţau şi se plecau ca nişte uriaşe valuri negre năpustindu-se să-i înghită. Frigul nopţii îi făcea să se strângă mai tare în braţe; suspinele de pe buze li se păreau mai puternice; ochii pe care de-abia şi-i desluşeau li se păreau mai mari, şi în liniştea profundă, unele vorbe rostite în şoaptă le cădeau în suflet cu sonorităţi cristaline, care se răsfrângeau în vibraţii însutite.

În nopţile ploioase se adăposteau în cabinetul de consultaţii, între şopron şi grajd. Ea aprindea un sfeşnic de la bucătărie, pe care-l ţinea ascuns în spatele cărţilor. Rodolphe se instala acolo ca la el acasă. Vederea bibliotecii, a biroului, a întregii încăperi în fond îi stârnea

veselia şi nu se putea abţine să facă pe seama lui Charles o mulţime de glume, de care Emma se simţea stânjenită. Ar fi dorit să-l vadă mai serios, ba chiar dramatic câteodată, ca atunci când i se păru că aude pe alee zgomotul unor paşi care se apropiau.

— Vine cineva! zise ea.

El suflă în lumânare.

— Ai pistoalele la tine?

— Pentru ce?

— Păi… ca să te aperi, continuă Emma.

— De cine, de bărbatu-tău? Ah, vai de capul lui!

Şi Rodolphe îşi încheie fraza cu un gest care însemna: „L-aş strivi cu un bobârnac”.

Se minună de atâta vitejie, deşi simţea în atitudinea lui un fel de mojicie şi de grosolănie naivă care o revoltară.

Rodolphe întoarse pe toate feţele povestea cu pistoalele. Dacă ea vorbise serios, atunci era ceva foarte caraghios, credea el, ba chiar odios, pentru că el personal n-avea niciun motiv să-l urască pe bietul Charles, nefiind, cum s-ar zice, măcinat de gelozie; şi în legătură cu acest lucru, Emma îi făcuse un jurământ solemn, care nu i se părea nici el de prea bun gust.

De altfel, ea se făcea tot mai sentimentală. Era musai să facă schimb de miniaturi; îşi tăiaseră smocuri întregi de păr, şi acum îi cerea un inel, o verighetă în toată regula ca semn al unirii lor veşnice. Îi vorbea deseori despre clopotele de vecernie sau despre *vocile naturii*; apoi ţinea să discute despre mamele lor, a ei şi a lui. Rodolphe rămăsese fără a lui acum douăzeci de ani. Totuşi, Emma îl mângâia pentru pierdere cu vorbe drăgăstoase, ca pe un ţânc părăsit, ba chiar îi spunea uneori, uitându-se la lună:

— Sunt sigură că, acolo sus, sunt împreună şi ne încuviinţează iubirea.

Dar era aşa de frumoasă! şi avusese aşa de puţine femei la fel de naive! Dragostea fără desfrâu era pentru el ceva nou, îl mai scotea din apucăturile uşuratice, îi satisfăcea în acelaşi timp orgoliul şi senzualitatea. Exaltarea Emmei, pe care bunul-simţ burghez din el o

dispreţuia, i se părea încântătoare în adâncul inimii, din moment ce-i era dedicată lui. Atunci, sigur că e iubit, nu se mai sfii, şi pe nesimţite îşi schimbă purtarea.

Nu mai avea pentru ea, ca odinioară, vorbe atât de gingaşe încât o făceau să plângă, sau mângâieri dezlănţuite care o înnebuneau; aşa încât marea lor dragoste, în care trăia cufundată pe de-a-ntregul, i se păru că scade sub ea, ca apa unui râu care-i suptă de albie; acum zărea mâlul. Nu-i venea să creadă; deveni şi mai tandră; dar Rodolphe îşi ascundea nepăsarea din ce în ce în ce mai puţin.

Nu ştia dacă-i părea rău că-i cedase sau dacă, dimpotrivă, n-ar fi dorit să-l iubească şi mai mult. Umilinţa de a se simţi slabă se prefăcea într-o ciudă pe care voluptatea o mai tempera. Nu era vorba de afecţiune, era ca o seducţie neîntruptă. O subjuga. Aproape că-i era frică de el.

Cu toate astea, aparenţele erau mai liniştite ca niciodată, fiindcă Rodolphe izbutise să conducă adulterul cum înţelegea el; şi după şase luni, când veni primăvara, erau unul faţă de celălalt ca doi soţi care întreţin în pace flacăra unui amor casnic.

Era vremea când moş Rouault trimitea o curcă, în amintirea piciorului vindecat. Ploconul era întotdeauna însoţit de o scrisoare. Emma tăie sfoara cu care misiva era legată de coş şi citi următoarele rânduri:

„Dragii mei copii,

Sper ca prezenta să vă găsească sănătoşi, iar curca să fie pe măsura celorlalte; căci mi se pare ceva mai molcuţă ca să zic aşa şi mai grasă. Dar data viitoare, ca să schimbăm, o să vă dau un cocoş, doar dacă nu preferaţi *picherele*, şi trimiteţi-mi înapoi panerul, vă rog, şi cu cele două dinainte. Mi s-a întâmplat o nenorocire la şopron, al cărui acoperiş, pe o noapte vântoasă, a zburat prin copaci. Nici recolta n-a fost prea grozavă. În sfârşit, nu ştiu când o să vin să vă văd. Mi-e aşa de greu să las casa, acum de când sunt singur, draga mea Emma!”

Şi lăsase aici un spaţiu între rânduri ca şi cum bietul

om şi-ar fi pus pana deoparte, ca să viseze o vreme.

„Cât despre mine, eu sunt bine sănătos, numai că am căpătat un guturai acum câteva zile la târgul din Yvetot, unde mă dusesem să tocmesc un cioban, pentru că pe al meu îl dădusem afară fiind prea năzuros la mâncare. E vai şi-amar de noi cu toţi tâlharii ăştia! Unde mai pui că era şi necinstit.

Am aflat de la un coropcar care, umblând astă-iarnă prin părţile voastre, şi-a scos un dinte, că Bovary munceşte mereu din greu. Asta nu mă miră; şi mi-a arătat dintele; am băut o cafea împreună. L-am întrebat dacă te-a văzut şi mi-a zis că nu, dar că a văzut în grajd doi cai, ceea ce m-a făcut să cred că treaba merge. Cu atât mai bine, dragii mei copii, şi să dea Domnul să aveţi parte de toată fericirea din lume.

Tare-mi pare rău că nu mi-am cunoscut până acum iubita nepoţică Berthe Bovary. Am pus în cinstea ei în grădină, sub odaia ta, un prun cu prune timpurii, şi nu las pe nimeni să se atingă de el, decât ca să i se facă mai târziu compoturi, pe care o să le păstrez în dulap special pentru când o veni ea.

Sănătate, dragi copii. Te sărut, fată dragă, şi pe tine, dragă ginere, şi pe cea mică, pe amândoi obrajii.

Rămân, cu multe complimente,
Al vostru tată iubitor,
Théodore Rouault.”

Rămase câteva minute ţinând între degete hârtia grosolană. Greşelile de ortografie se ţineau lanţ, şi Emma urmărea gândul duios care sporovăia dinlăuntru, cum se aude cotcodăcitul unei găini ascunse într-un gard de porumbe. Scrisoarea fusese uscată cu cenuşa de la foc, fiindcă din ea îi căzuseră pe rochie câteva fire de praf cenuşiu, şi parcă-l văzu pe taică-său aplecându-se spre vatră ca să ia cleştii. Ce mult era de când nu mai stătuse lângă el, pe scăunelul din faţa căminului, pârjolind un băţ la vâlvătaia trestiilor de mare care ardeau cu scântei!… Îşi aminti de serile de vară pline de soare. Când treceai pe

lângă ei, mânjii nechezau şi alergau, alergau… Sub fereastra ei era un stup şi câteodată, albinele, rotindu-se în lumină, se izbeau de geam ca nişte gloanţe de aur care ricoşau. Ce fericire pe vremea aceea! Ce libertate! Ce speranţe! Ce belşug de iluzii! Acum nu mai rămăsese nimic din toate astea. Le cheltuise în toate aventurile sufletului, în toate situaţiile prin care trecuse, ca fată, femeie măritată şi îndrăgostită – pierzându-le astfel rând pe rând de-a lungul vieţii, asemeni unui călător care-şi lasă câte puţin din avere la fiecare han din cale.

Dar cine o făcea atât de nefericită? Unde era catastrofa aceea extraordinară care o răvăşise? Şi-şi înălţă capul, privind în jur, ca şi cum ar fi căutat cauza suferinţei ei.

O rază de aprilie scânteia pe porţelanurile de pe etajeră; focul ardea; simţea sub papuci moliciunea covorului; ziua era luminoasă, aerul călduţ, şi auzi hohotele de râs ale copilului.

Într-adevăr, fetiţa se tăvălea pe pajişte, printre palele de fân întoarse. Se culcă pe burtă în vârful unei căpiţe. Bona o ţinea de fustiţă. Lestiboudois grebla prin preajmă şi, de câte ori se apropia, ea se apleca bătând aerul cu braţele.

— Aduceţi-mi-o! strigă maică-sa, repezindu-se s-o sărute. Biata mea copilă, cât te iubesc! Cât te iubesc!

Apoi, văzând că are vârfurile urechilor cam murdare, sună repede să-i aducă apă caldă şi o curăţă, îi schimbă lenjeria, ciorapii, pantofii, întrebă de mii de ori cum se simţea, ca şi cum tocmai s-ar fi întors dintr-o călătorie, şi, în sfârşit, mai sărutând-o o dată şi plângând niţel, o puse din nou în braţele servitoarei care rămăsese năucă văzând atâta dragoste.

Seara, Rodolphe o găsi mai serioasă ca de obicei.

— O să-i treacă, socoti el. E un capriciu…

Lipsi la trei întâlniri de-a rândul. Când veni din nou, ea se arătă rece şi aproape dispreţuitoare.

„Aha! Te osteneşti degeaba, puicuţo…”

Şi se făcu a nu observa suspinele ei melancolice şi

nici faptul că scotea mereu batista.

Atunci Emma se căi.

Se întrebă chiar de ce nu-l suferea pe Charles şi dacă n-ar fi fost mai bine să-l poată iubi. Însă el nu prea dădea ocazii pentru asemenea reaprinderi sentimentale, aşa încât veleitatea ei de sacrificiu rămânea fără întrebuinţare; atunci spiţerul veni la timpul potrivit să-i ofere prilejul.

XI

Homais citise în ultima vreme elogiul unei noi metode pentru vindecarea echinismului1; şi, fiind partizanul progresului, îi veni ideea patriotică după care Yonville, pentru a fi *în pas cu vremea*, trebuia să se ilustreze prin operaţii de strefopodie2.

— Care sunt riscurile? îi spunea el Emmei. Gândiţi-vă (şi număra pe degete avantajele încercării): succes aproape sigur, uşurarea şi înfrumuseţarea bolnavului, celebritate imediat dobândită pentru cel care operează. De ce n-ar vrea soţul dumneavoastră, de pildă, să-l scape de necaz pe sărmanul Hippolyte de la *Leul de Aur*? Gândiţi-vă că în mod sigur şi-ar povesti tămăduirea tuturor călătorilor, şi apoi (Homais cobora vocea şi privea de jur împrejur), cine m-ar împiedica să trimit la ziar o notiţă despre asta? O, Doamne! Un articol circulă..., se vorbeşte despre el..., vestea se răspândeşte... Şi cine ştie? Cine ştie?

Într-adevăr, Bovary putea reuşi; Emma n-avea niciun motiv să creadă că nu era îndemânatic, şi ce satisfacţie pentru ea să-l determine la un demers în urma căruia reputaţia şi averea i-ar fi crescut! Abia aştepta să se sprijine pe ceva mai solid decât iubirea.

La stăruinţele farmacistului şi ale ei, Charles se lăsă convins. Comandă la Rouen volumul doctorului Duval şi, în fiecare seară, luându-şi capul în mâini, se adâncea în lectură.

În timp ce el studia echinismul, varusul3 şi valgusul4, adică strefocatopodia, strefendopodia şi strefexopodia

(sau, mai bine zis, diferitele devieri ale tălpii piciorului, în jos, în interior sau în exterior), alături de strefipopodie şi strefanopodie (altfel spus: răsucirea spre în jos sau întoarcerea în sus), dl Homais, prin tot felul de argumente, încerca să-l convingă pe băiatul de la han să se opereze.

— De-abia o să simţi un pic de durere, poate; e o simplă înţepătură, ca şi când ţi-ar lua puţin sânge, nu te doare nici ca la extirparea unor soiuri de bătături.

Hippolyte stătea pe gânduri şi bolovănea ochii ca prostul.

— De altfel, continua farmacistul, nu e treaba mea. Pentru tine e important! Ţi-o spun numai din omenie! Aş vrea să te văd, prietene, descotorosit de claudicaţia asta hidoasă, cu legănarea regiunii lombare, care, orice ai zice tu, probabil că îţi dăunează foarte mult în practicarea meseriei.

Atunci Homais îi spunea cât de zdravăn şi de sprinten se va simţi după aceea, şi chiar îi dădea de înţeles că le va plăcea mai mult femeilor, iar grăjdarul începea să se hlizească greoi. Apoi îl ataca la vanitate:

— Nu eşti bărbat? Ce mama naibii! Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi trebuit să serveşti ţara, să combaţi sub drapel? Vai, Hippolyte!

Şi Homais se îndepărta declarând că nu pricepe încăpăţânarea asta, orbirea care îl făcea să refuze binefacerile ştiinţei.

Nefericitul cedă, fiindcă se închegase un fel de conjuraţie. Binet, care nu se amesteca niciodată în treburile altcuiva, dna Lefrançois, Artémise, vecinii, până şi primarul, dl Tuvache, toată lumea îl îndemnă, îl bătu la cap, îl făcu de ruşine; dar ceea ce-l convinse fu faptul că *nu costa nimic*. Bovary se însărcina chiar să ofere dispozitivul mecanic necesar operaţiei. Emma avusese ideea acestei generozităţi; Charles se învoi, spunându-şi în sinea lui că nevastă-sa era un înger.

Cu sfaturile farmacistului şi luând-o de trei ori de la zero, îl puse pe tâmplar, ajutat de lăcătuş, să construiască un fel de cutie, în greutate de vreo opt livre5, la care nu se

făcuse deloc economie de fier, lemn, tablă, piele, şuruburi şi piuliţe.

Totuşi, pentru a şti ce tendon să-i taie lui Hippolyte, trebuia să stabilească mai întâi ce fel de picior echin avea.

Talpa făcea cu gamba o linie aproape dreaptă, fiind cu toate astea întoarsă spre interior, astfel încât era un equinus amestecat cu puţin varus sau un uşor varus cu un equinus foarte marcat. Însă cu acest echinism care-i făcea într-adevăr laba lată ca o copită de cal, cu pielea aspră, cu tendoanele uscate, cu degete umflate ale căror unghii negre păreau caiele de potcoavă, strefopodul galopa de dimineaţa până seara, ca un cerb. Îl vedeai tot timpul în piaţă, ţopăind în jurul căruţelor, azvârlindu-şi înainte reazemul inegal. Părea chiar mai zdravăn de piciorul ăsta decât de celălalt. Tot slujindu-i, membrul parcă dobândise calităţi morale, răbdare şi energie; când i se dădea vreo însărcinare mai grea, Hippolyte prefera să se sprijine în el.

Or, de vreme ce era un equinus, trebuia tăiat tendonul lui Ahile, chiar dacă mai târziu urma să se ocupe şi de muşchiul tibial anterior, pentru a scăpa de varus: fiindcă medicul nu îndrăznea să rişte dintr-odată două operaţii şi deja tremura de teamă să nu afecteze vreo regiune importantă pe care n-o cunoştea.

Nici lui Ambroise Paré6, executând pentru prima oară de la Celsus7, după un răstimp de cincisprezece veacuri, ligatura imediată a unei artere; nici lui Dupuytren8 pregătindu-se să deschidă un abces printr-un strat gros de encefal; nici lui Gensoul9, când a făcut prima ablaţiune a maxilarului superior, nu le fusese cu siguranţă inima atât de zbuciumată, mâna atât de înfiorată, intelectul atât de încordat ca dlui Bovary când se apropie de Hippolyte, cu *tenotomul10* în mână. Şi, la fel ca în spitale, se vedeau alături, pe o masă, un morman de scamă, aţe ceruite, multe feşe, o piramidă de feşe, toate feşele pe care le avea spiţerul. Dl Homais organizase încă de dimineaţă toate preparativele, atât pentru a uimi mulţimea, cât şi pentru ca să se iluzioneze singur. Charles împunse pielea; se auzi un trosnet uscat. Tendonul fusese tăiat, operaţia se

sfârşise. Hippolyte nu-şi venea în fire de surprindere; se apleca să acopere cu sărutări mâinile lui Bovary.

— Hai, linişteşte-te, spunea farmacistul, îţi vei arăta mai târziu recunoştinţa faţă de binefăcătorul tău!

Şi coborî să le povestească rezultatul celor cinci-şase curioşi care stăteau prin curte; ei îşi închipuiau că Hippolyte avea să-şi facă apariţia mergând drept. Apoi Charles, după ce fixă piciorul bolnavului în motorul mecanic, se întoarse acasă, unde Emma, foarte îngrijorată, îl aştepta în prag. Îi sări de gât; se aşezară la masă; el mâncă mult şi chiar dori să bea o ceaşcă de cafea la desert, desfrâu pe care nu şi-l permitea decât duminica, dacă aveau musafiri.

Petrecură o seară încântătoare discutând, făcându-şi visuri comune. Vorbiră despre viitorul lor, despre îmbunătăţirile ce trebuiau aduse gospodăriei; el se vedea devenind din ce în ce mai respectat, din ce în ce mai bogat, cu o soţie care-l iubea ca-n prima zi; iar ea era bucuroasă să-şi împrospăteze sufletul cu un sentiment nou, mai sănătos, mai bun, să simtă în sfârşit puţină tandreţe pentru sărmanul băiat, care o iubea. Pentru o clipă gândul îi fugi spre Rodolphe; dar privirea i se îndreptă din nou spre Charles; observă chiar cu uimire că n-avea deloc dinţi urâţi.

Erau deja în pat când dl Homais, cu toată împotrivirea bucătăresei, intră pe neaşteptate în cameră, ţinând în mână o foaie de hârtie proaspăt scrisă. Era articolul pe care voia să-l trimită ziarului *Fanal de Rouen*. I-l aducea lui Charles ca să-l citească.

— Citiţi-l dumneavoastră, zise Bovary.

Începu să citească:

— „În ciuda prejudecăţilor care încă mai întunecă o parte din faţa Europei ca o mreajă, lumina începe totuşi să pătrundă în satele noastre. Astfel, marţi, mica noastră urbe Yonville a fost teatrul unei experienţe chirurgicale care este în acelaşi timp un act de înaltă filantropie. Dl Bovary, unul dintre practicienii noştri cei mai distinşi…”.

— O, e prea mult! prea mult! spunea Charles, sufocat

de emoţie.

— Ba nu, deloc! Cum aşa? …„a operat piciorul de cal…”. N-am pus termenul ştiinţific pentru că, ştiţi, într-un ziar…, poate n-ar înţelege toată lumea; trebuie ca masele…

— Aşa este, zise Bovary. Continuaţi.

— Reiau, spuse farmacistul. „Dl Bovary, unul dintre practicienii noştri cei mai distinşi, a operat piciorul de cal al numitului Hippolyte Tautain, care este de douăzeci şi cinci de ani grăjdar la hotelul *Leul de Aur*, proprietatea dnei văduve Lefrançois, în Piaţa Armelor. Noutatea tentativei ca şi interesul acordat pacientului au atras o asemenea aglomerare de populaţie încât era într-adevăr îmbulzeală în faţa stabilimentului. Operaţia, de altfel, s-a desfăşurat ca prin minune şi de-abia dacă au apărut câteva picături de sânge pe piele, ca pentru a spune că tendonul rebel cedase în sfârşit eforturilor artei. Bolnavul, lucru ciudat (afirmăm aceasta *de visu*), nu a acuzat deloc dureri. Starea sa până în prezent nu lasă nimic de dorit. Totul ne face să credem într-o convalescenţă scurtă şi cine ştie dacă la următoarea sărbătoare sătească nu îl vom vedea pe curajosul nostru Hippolyte participând la dansurile bahice, în mijlocul unui cor de petrecăreţi, şi dovedindu-le astfel tuturor, prin vervă şi sărituri meşteşugite, deplina vindecare? Slavă deci savanţilor generoşi! Slavă acestor minţi infatigabile care-şi consacră veghea îmbunătăţirii sănătăţii sau alinării suferinţelor speciei! Slavă! De trei ori slavă! Nu este cazul oare să strigăm că orbii vor vedea, surzii vor auzi şi ologii vor umbla? Dar ceea ce le făgăduia altădată fanatismul aleşilor săi ştiinţa împlineşte acum pentru toţi oamenii! Ne vom ţine la curent cititorii cu fazele succesive ale acestui remarcabil tratament”.

Ceea ce nu împiedică deloc ca, după cinci zile, coana Lefrançois să vină îngrozită şi strigând:

— Ajutor! moare!… îmi pierd minţile!

Charles se năpusti spre *Leul de Aur,* iar farmacistul, care-l văzu trecând prin piaţă, fără pălărie, îşi părăsi farmacia. Apăru şi el gâfâind, roşu, neliniştit şi întrebându-i pe toţi cei care urcau scara:

— Ce are interesantul nostru strefopod?

Cât despre strefopod, se zvârcolea în convulsii cumplite, astfel încât motorul mecanic în care-i era fixat piciorul se izbea de zid, mai-mai să-l dărâme.

Cu multe precauţii, ca să nu deranjeze poziţia membrului, îl desfăcură deci din cutie şi văzură o privelişte îngrozitoare. Formele piciorului dispăreau sub o asemenea umflătură, că pielea părea gata să plesnească, fiind şi plină de echimoze din cauza faimoasei maşinării. Hippolyte se plânsese de mai mult timp că-l doare, dar nu-i dăduseră atenţie; fură însă nevoiţi să convină că nu se plânsese chiar degeaba şi fu lăsat liber câteva ore. Dar de-abia scăzuse puţin edemul, că cei doi învăţaţi considerară oportun să pună din nou membrul în aparat, strângându-l şi mai tare, ca să grăbească lucrurile. În sfârşit, după trei zile, Hippolyte nemaiputând rezista, desfăcură încă o dată maşinăria, mirându-se foarte tare de rezultatul ce li se înfăţişa. Pe picior se întindea o tumefacţie livid㠹 cu flictene din loc în loc, din care se scurgea un lichid negru. Lucrurile luau o întorsătură serioasă. Hippolyte începea să se plictisească, şi coana Lefrançois îl instală în sala cea mică, lângă bucătărie, pentru ca măcar să mai vadă lume.

Însă perceptorul, care cina acolo în fiecare zi, se plânse cu amărăciune de o asemenea vecinătate. Atunci Hippolyte fu mutat în sala de biliard.

Zăcea acolo, scâncind sub păturile groase, palid, cu barba lungă şi ochii scobiţi, răsucindu-şi din când în când capul asudat pe perna soioasă unde se aşezau muştele. Dna Bovary venea să-l vadă. Îi aducea cârpe pentru cataplasme şi-l îmbărbăta, îl încuraja. În rest, nu-i lipsea tovărăşia, mai ales în zilele de târg, când ţăranii împrejurul lui ciocneau bilele, se duelau cu tacurile, fumau, beau, cântau, răcneau.

— Cum îţi merge? îl întrebau bătându-l pe umăr. Ei, nu prea te lauzi, după cât se pare! Dar tu eşti de vină. Ar trebui să faci asta sau aia.

Şi îi povesteau despre oameni care fuseseră cu toţii vindecaţi cu alte leacuri decât cele pe care le lua el; apoi,

ca să-l mai mângâie, adăugau:

— Prea îţi dai importanţă! Hai, scoală-te! Te lăfăi ca un rege! Ei, las-o încolo, pungaş bătrân ce eşti! Urât mai miroşi!

Cangrena, într-adevăr, urca din ce în ce mai sus. Bovary se îmbolnăvise şi el din cauza asta. Îl vizita la orice oră, în orice clipă. Hippolyte îl privea cu ochii plini de groază şi bâlbâia printre lacrimi:

— Când o să fiu vindecat? Vai, scăpaţi-mă!… Ce nenorocit sunt! Ce nenorocit sunt!

Şi medicul pleca întotdeauna recomandându-i să ţină regim.

— Nu-l asculta, băiete, intervenea coana Lefrançois; te-au mucenicit destul! O să te simţi şi mai slăbit. Ia, mănâncă!

Îi aducea o ciorbă bună, o bucată de pulpă de miel, o felie de slănină şi uneori câte un păhărel de rachiu, pe care el n-avea curajul să-l ducă la gură.

Abatele Bournisien, aflând că starea i se înrăutăţea, trimise vorbă că vrea să-l vadă. Începu prin a-l compătimi pentru suferinţa lui, declarându-i în acelaşi timp că trebuia să se bucure, pentru că aceasta era voinţa Domnului, şi să profite repede de prilej ca să se împace cu Cerul.

— Fiindcă, spunea preotul pe un ton părintesc, îţi cam neglijai îndatoririle; nu te vedeam prea des la oficiul divin; de câţi ani nu te-ai apropiat de sfânta masă? Înţeleg că ocupaţiile, vârtejul lumii te-au îndepărtat de grija mântuirii. Dar acum, e timpul să te gândeşti la asta. Totuşi, să nu pierzi nădejdea; am cunoscut nişte mari vinovaţi care, fiind aproape de clipa înfăţişării dinaintea lui Dumnezeu (ştiu foarte bine că tu nu eşti încă în situaţia asta), au implorat milostivirea Lui, şi cu siguranţă au murit având năzuinţele cele mai potrivite. Să sperăm că, asemenea lor, o să ne dai şi tu bună pildă! Aşadar, cum paza bună trece primejdia rea, de ce n-ai rosti dimineaţa şi seara câte un „Bucură-te, Marie, cea plină de har” şi câte un „Tatăl nostru, care eşti în ceruri”? Da, fă asta! pentru mine, ca să mă îndatorezi. Ce te costă?… îmi promiţi?

Nefericitul promise. Parohul veni şi în zilele următoare. Stătea de vorbă cu hangiţa şi îi povestea chiar întâmplări împestriţate cu glume, făcând calambururi pe care Hippolyte nu le pricepea. Apoi, de cum găsea o împrejurare favorabilă, revenea la chestiunile de religie, luând şi înfăţişarea cuvenită.

Zelul păru a-l duce la succes, deoarece curând strefopodul îşi exprimă dorinţa de a merge în pelerinaj la Bon-Secours, dacă se vindeca: la care dl Bournisien îi răspunse că nu vedea nicio piedică; două precauţii sunt mai bune decât una. *N-avea nimic de pierdut*.

Spiţerul fu indignat de ceea ce numea *uneltirile preotului*, care dăunau, pretindea el, convalescenţei lui Hippolyte; îi repeta dnei Lefrançois:

— Lăsaţi-l în pace! Lăsaţi-l în pace! îi perturbaţi moralul cu misticismul vostru!

Însă femeia nu mai voia să-l asculte. El era *capul răutăţilor*. Ca să-i facă în ciudă, agăţă chiar la căpătâiul bolnavului un agheasmatar plin, cu o rămurică de cimişir.

Totuşi, nici religia nu părea să-i ajute mai mult decât chirurgia, şi putreziciunea de neînvins urca tot mai mult de la extremitate către pântece. Degeaba înlocuiau poţiunile şi schimbau cataplasmele, muşchii se desprindeau în fiecare zi tot mai mult de pe os, şi în cele din urmă Charles răspunse clătinând afirmativ din cap când coana Lefrançois îl întrebă dacă n-ar putea, neavând altă soluţie, să-l cheme pe dl Canivet, de la Neufchâtel, care era o celebritate.

Doctor în medicină, în vârstă de cincizeci de ani, având o bună situaţie şi fiind sigur de sine, confratele nu se sfii să râdă cu dispreţ când dezveli piciorul cangrenat până la genunchi. Apoi, declarând scurt că trebuia amputat, se duse la farmacist să-i înjure pe idioţii care-l aduseseră pe un om nenorocit în asemenea hal. Scuturându-l pe dl Homais de nasturele de la redingotă, vocifera în farmacie.

— Astea-s invenţii de la Paris! Uite ideile domnilor din capitală! E ca şi cu strabismul, cloroformul şi

litotritia11, o grămadă de monstruozităţi pe care guvernul ar trebui să le interzică! Dar, dacă vrei să arăţi ce grozav eşti, arde-i nişte tratamente, fără să-ţi pese de consecinţe. Noi nu suntem aşa de şmecheri, noi ăştialalţi; nu suntem nişte savanţi, nişte fanţi, nişte filfizoni; noi suntem practicieni, tămăduitori, nouă nu ne-ar trece prin cap să operăm pe cineva care se simte excelent! Să îndrepţi picioare echine! Păi se pot îndrepta picioarele echine? E ca şi cum ai vrea, de exemplu, să faci un cocoşat drept ca bradul!

Homais suferea ascultând acest logos şi îşi ascundea stânjeneala în spatele unui surâs de curtezan, având nevoie să-l menajeze pe dl Canivet, ale cărui reţete ajungeau câteodată până la Yonville; de aceea nu-i luă apărarea lui Bovary, nici măcar nu făcu vreo observaţie, şi, abandonându-şi principiile, îşi jertfi demnitatea pe altarul intereselor mai serioase ale comerţului.

Amputarea de coapsă făcută de doctorul Canivet fu un eveniment considerabil în sat! Toţi locuitorii, în acea zi, se sculaseră mai devreme, şi strada mare, deşi plină de lume, avea ceva lugubru, ca şi când ar fi fost vorba de o execuţie capitală. La băcănie se discuta despre boala lui Hippolyte; prăvăliile nu vindeau nimic, şi dna Tuvache, soţia primarului, nu se clintea de la fereastră, atât era de nerăbdătoare să-l vadă venind pe cel care avea să opereze.

Acesta sosi într-o cabrioletă pe care o conducea singur. Dar, cum arcul lateral dreapta se lăsase cu timpul sub greutatea corpului, trăsura se înclina puţin în timpul mersului şi se zărea pe cealaltă pernă, lângă el, o cutie mare, îmbrăcată în piele roşie, cu trei închizători de aramă care aveau un luciu magistral.

După ce intră val-vârtej sub arcada *Leului de Aur*, doctorul, strigând foarte tare, porunci să i se deshame calul, apoi merse în grajd să vadă dacă mânca ovăzul; fiindcă, după ce sosea la bolnavi, se ocupa mai întâi de iapă şi de cabrioletă. Ba chiar se spunea din pricina asta: „A, dl Canivet este un original!” şi era şi mai respectat pentru această nepăsare de nezdruncinat. Lumea întreagă

ar fi putut să crape până la ultimul om, el n-ar fi renunţat nici măcar la cel mai neînsemnat dintre obiceiurile lui.

Homais se înfăţişă.

— Contez pe dumneavoastră, îi spuse doctorul. Suntem gata? La treabă!

Însă spiţerul, roşind, mărturisi că era prea sensibil ca să asiste la o astfel de operaţie.

— Când eşti simplu spectator, zicea el, imaginaţia, ştiţi, o ia razna! şi apoi am sistemul nervos atât de…

— Aiurea, întrerupse Canivet, îmi păreţi, dimpotrivă, predispus la apoplexie. Şi, de altfel, nu mă miră; căci, voi, domnilor farmacişti, staţi mereu zăvorâţi acolo-n bucătăria voastră, ceea ce până la urmă nu se poate să nu vă strice temperamentul. Uitaţi-vă la mine: în fiecare zi mă trezesc la ora patru, mă bărbieresc cu apă rece (nu mi-e frig niciodată) şi nu port flanelă, niciun guturai nu se prinde de mine, cheresteaua e solidă! Trăiesc cum apuc, precum filosofii, mănânc ce găsesc. De aia nu sunt aşa mofturos ca dumneavoastră şi mi-e totuna dacă bag cuţitul într-un creştin sau în prima orătanie care-mi pică în mână. Şi, în plus, o să spuneţi, obişnuinţa…, obişnuinţa!…

Atunci, fără să le pese câtuşi de puţin de Hippolyte, pe care-l treceau sudorile de spaimă sub cearşaf, domnii începură o conversaţie în care farmacistul compară sângele rece al unui chirurg cu acela al unui general; şi apropierea îi căzu bine lui Canivet, care-şi dădu drumul la gură vorbind despre exigenţele artei lui. O considera un sacerdoţiu, pe când ofiţerii sanitari o dezonorau. În sfârşit, întorcându-se spre bolnav, examină feşele aduse de Homais, aceleaşi care apăruseră la prima intervenţie, şi ceru pe cineva care să-i ţină piciorul. Se trimise după Lestiboudois, şi dl Canivet, suflecându-şi mânecile, trecu în sala de biliard, pe când spiţerul rămânea cu Artémise şi cu hangiţa, amândouă mai albe ca şorţurile lor, şi cu urechea ciulită la uşă.

Bovary, în vremea asta, nu îndrăznea să iasă din casă. Era jos, în sală, aşezat la colţul căminului fără foc, cu bărbia în piept, cu mâinile împreunate, cu ochii ficşi. Ce

bucluc! gândea el, ce dezamăgire! Doar îşi luase toate măsurile de precauţie imaginabile. Aici era mâna fatalităţii. Şi totuşi! Dacă Hippolyte, mai târziu, avea să moară, asasinul ar fi el. Şi apoi, când va merge pe la pacienţi, ce explicaţii să le dea, dacă-l întreabă? Poate că totuşi greşise pe undeva. Căuta şi nu găsea. Până şi cei mai faimoşi chirurgi greşesc. Însă nimeni nu crede niciodată! Dimpotrivă, vor râde, vor bârfi! O să i se ducă vestea până la Forges! până la Neufchâtel! la Rouen! peste tot! Cine ştie dacă nu vor scrie unii confraţi împotriva lui? Ar urma o polemică, va trebui să răspundă în ziare. Chiar Hippolyte îi putea intenta proces. Se vedea dezonorat, ruinat, pierdut. Şi imaginaţia lui, asaltată de o mulţime de ipoteze, se agita încolo şi-ncoace ca un butoi gol luat de mare, care se rostogoleşte printre valuri.

Emma, în faţa lui, îl privea; nu era supusă umilirii pe care o îndura el, dar suferea alta: îşi închipuise că era totuşi ceva de capul acestui om, ca şi cum n-ar fi avut destule prilejuri să-i observe mediocritatea.

Charles se plimba în lung şi-n lat, în odaia lui. Cizmele îi scârţâiau pe parchet.

— Stai jos, zise ea, mă enervezi!

El se aşeză.

Cum putuse (ea, care era atât de inteligentă!) să se înşele încă o dată? Ce manie de plâns avea să-şi ruineze existenţa sacrificându-se mereu? Îşi amintea de toate înclinaţiile spre lux, de toate privaţiunile sufletului, de josniciile căsniciei, ale menajului, de visurile căzute în noroi ca nişte rândunele rănite, de tot ce-şi dorise, de tot ce-şi refuzase, de tot ce-ar fi putut avea! şi pentru ce, pentru ce?

În liniştea care stăpânea satul, un ţipăt sfâşietor străbătu văzduhul. Bovary se îngălbeni, gata să leşine. Ea îşi încruntă sprâncenele cu nervozitate, apoi îşi continuă gândurile. Şi totuşi, pentru el făcuse toate, pentru fiinţa asta, pentru omul ăsta care nu pricepea nimic, nu simţea nimic! Fiindcă şedea acolo liniştit, fără măcar să-şi dea seama că ocara de pe numele lui avea să-l mânjească şi pe

al ei. Făcuse eforturi ca să-l iubească, se căise cu lacrimi pentru că-i cedase altuia.

— O fi fost poate un valgus? exclamă deodată Bovary, care medita.

La răsunetul neprevăzut al acestor vorbe căzând în mijlocul gândurilor ei ca un glonţ de plumb pe o tavă de argint, Emma, tresărind, îşi înălţă capul ca să ghicească ce voia să spună; şi se priviră în tăcere, aproape uimiţi să se vadă, atât erau de departe conştiinţele lor una de alta. Charles o măsura cu ochi tulburi de om beat, ascultând încremenit ultimele ţipete ale amputatului care se succedau în modulaţii tărăgănate, întretăiate de chiote ascuţite, ca urletul îndepărtat al unei vite înjunghiate. Emma îşi muşca buzele palide şi, jucându-se cu o rămurică de coral pe care-o rupsese, îl ţintuia pe Charles cu luminile arzătoare ale ochilor, ca două săgeţi de foc gata să fie trase. Totul o scotea din sărite la el acum, faţa, îmbrăcămintea, tot ce nu spunea, persoana întreagă, ba chiar faptul că exista. Se căia ca de o crimă de virtutea ei de altădată, şi ce-i mai rămăsese din ea se năruia sub loviturile furioase ale orgoliului. Se delecta acum cu toate ironiile răutăcioase ale adulterului triumfător. Amintirea amantului îi revenea cu farmece ameţitoare; îşi cufunda sufletul în ea, purtată spre această icoană de un entuziasm reînnoit; iar Charles i se părea atât de desprins de viaţa ei, atât de absent pe vecie, atât de imposibil şi de nimicit, ca şi cum ar fi fost pe moarte şi ar fi agonizat sub ochii ei.

Se auzi un zgomot de paşi pe trotuar. Charles se uită şi, prin jaluzeaua lăsată, îl zări lângă hale, în plin soare, pe doctorul Canivet, care îşi ştergea fruntea cu basmaua de la gât. Homais, în spatele lui, ducea în mână o cutie mare roşie, şi se îndreptau amândoi spre farmacie.

Atunci, împins de o duioşie subită şi de descurajare, Charles se întoarse spre nevastă-sa, spunându-i:

— Hai, sărută-mă, drăguţo!

— Lasă-mă! făcu ea, roşie de mânie.

— Ce ai? ce ai? repeta el uimit. Calmează-te, revino-ţi! ştii bine că te iubesc!… vino încoace!

— Ajunge! strigă ea cu o înfăţişare înfricoşătoare.

Şi, fugind din sală, Emma trânti uşa aşa de tare, că barometrul sări de pe perete şi se făcu cioburi pe podea.

Charles se prăbuşi în fotoliu, răvăşit, întrebându-se ce putea avea, închipuindu-şi vreo boală nervoasă, plângând şi simţind vag că-l ameninţa ceva funest şi incomprehensibil.

Când Rodolphe, seara, ajunse în grădină, îşi găsi amanta aşteptându-l pe treapta cea mai de jos a scărilor din faţa uşii. Se îmbrăţişară şi toate resentimentele lor se topiră ca zăpada la căldura acelui sărut.

1. Echinismul e o malformaţie a piciorului la oameni (picior echin), asemănătoare cu un picior de cal, care are drept consecinţă faptul că se calcă numai pe vârful degetelor.

2. Strefopodie = echinism.

3. *Varus* = deviaţie a piciorului spre interior.

4. *Valgus* = deviaţie a piciorului spre exterior.

5. Livra e o unitate de măsură pentru greutate, de aproximativ 0,5 kilograme.

6. Ambroise Paré (1509-1590), chirurg francez care şi-a exercitat meseria în slujba regilor Henric al II-lea, Francisc al II-lea, Carol al IX-lea şi Henric al III-lea. A înlocuit în amputări cauterizarea prin ligatura arterelor.

7. Aulus Cornelius Celsus, enciclopedist din secolul I e.n., autor al tratatului *De arte medica*.

8. Guillaume Dupuytren (1777-1835), prim-chirurg al regilor Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea. Este unul dintre fondatorii anatomiei patologice. Muzeul de anatomie situat la Paris, în fosta mănăstire a Cordelierilor, îi poartă numele.

9. Joseph Gensoul (1797-1858), chirurg-şef la Hôtel-Dieu din Lyon. A publicat periodice ştiinţifice cu comunicări, pentru a impulsiona progresul medicinei.

10. Tenotomul e un bisturiu mic cu lama scurtă şi foarte îngustă, care serveşte la secţionarea tendoanelor.

11. Litotritia e o operaţie chirurgicală prin care se

zdrobesc calculii urinari în vezică (cu ajutorul unui aparat numit litotritor), urmând ca fragmentele fine care rămân eventual să fie eliminate prin uretră. Prima litotritie a fost executată de medicul francez Jean Civiale în 1824.

XII

Începură din nou să se iubească. Deseori chiar, în mijlocul zilei, Emma îi scria pe neaşteptate; apoi îi făcea semn prin geam lui Justin, care, dezlegându-şi repede şorţul, zbura la Huchette. Rodolphe sosea; îl chemase ca să-i spună că se plictisea, că soţul ei era odios, iar viaţa îngrozitoare!

— Şi ce pot eu să fac? strigă el într-o zi, pierzându-şi răbdarea.

— A, dac-ai vrea tu!…

Şedea pe jos, între genunchii lui, cu bandourile desfăcute, cu privirea pierdută.

— Ce să vreau? făcu Rodolphe.

Suspină:

— Să mergem să trăim altundeva…, departe…

— Eşti nebună, pe cuvânt! spuse el râzând. Se poate să spui aşa ceva?

Ea aduse vorba şi altă dată; el se făcu a nu înţelege şi schimbă subiectul. Ce nu înţelegea el era de ce atâta tulburare la ea, într-un lucru aşa simplu ca iubirea. Avea ea un ţel, un motiv, o cauză auxiliară a legăturii cu el.

Într-adevăr, tandreţea ei creştea în fiecare zi, pe măsura repulsiei faţă de soţ. Cu cât i se dădea mai deplin unuia, cu atât îl ura mai mult pe celălalt; niciodată Charles nu i se păruse atât de dezgustător, cu degetele atât de pătrăţoase, cu mintea aşa înceată, cu un fel de a fi atât de vulgar, decât după întâlnirile cu Rodolphe, când rămânea cu consortul. Atunci, deşi făcea pe soţia şi pe virtuoasa, se aprindea gândindu-se la părul negru care făcea o buclă pe fruntea bronzată, la talia robustă şi totuşi atât de elegantă, la acel bărbat care avea atâta experienţă în judecată, atâta avânt în dorinţă! Pentru el îşi pilea unghiile cu grija unui bijutier, pentru el n-avea niciodată destulă *cold-cream* pe

obraz, nici destul paciuli în batiste. Se încărca de brăţări, inele, coliere. Când trebuia să vină el, îşi umplea cele două vaze de sticlă albastră cu trandafiri, îşi împodobea apartamentul şi propria persoană ca o curtezană în aşteptarea unui prinţ. Servitoarea avea mereu de spălat rufe; şi, toată ziulica, Félicité nu se mişca din bucătărie, unde tânărul Justin, care-i ţinea adesea de urât, o privea la treabă.

Rezemat în cot pe scândura lungă pe care călca ea, nu se mai sătura să se uite la toate lucrurile acelea femeieşti întinse în jurul lui: jupoanele de şifon, eşarfele, coleretele şi pantalonaşii legaţi cu şnur, largi la şolduri şi care se strâmtau în jos.

— La ce folosesc astea? întrebă tânărul punând mâna pe crinolină sau pe copci.

— N-ai văzut nimic niciodată? răspundea râzând Félicité; ca şi cum cocoana ta, dna Homais, n-ar purta tot din astea.

— Ei da! dna Homais!

Şi adăuga pe un ton meditativ:

— Ce, ea e-o doamnă, ca stăpâna ta?

Dar Félicité îşi pierdea răbdarea tot văzându-l învârtindu-se în jurul ei. Era mai mare decât el cu şase ani, şi Théodore, servitorul dlui Guillaumin, începuse să-i facă curte.

— Lasă-mă în pace! spunea ea mutându-şi borcanul cu scrobeală. Du-te mai bine să pisezi migdale; îţi place să cotrobăi tot timpul pe lângă femei; ca să te amesteci în lucrurile astea, aşteaptă să-ţi crească măcar barba, broscoi obraznic.

— Hai, nu vă supăraţi, merg *să-i fac ghetuţele*.

Şi imediat luă de pe pragul uşii încălţările Emmei, năclăite de noroi – noroiul întâlnirilor – care se desprindea în pulbere sub degetele lui şi pe care-l privea urcând încetişor într-o rază de soare.

— Parcă ţi-e frică să nu le strici! spunea bucătăreasa, care nu umbla cu atâta grijă când le curăţa ea, fiindcă doamna, când stofa îşi pierdea prospeţimea, i le dădea ei.

Emma avea multe perechi de botine în dulap, pe care le arunca pe rând, fără ca Charles să-şi permită vreodată cea mai măruntă observaţie.

La fel, scoase trei sute de franci pentru un picior de lemn pe care ea consideră necesar să i-l ofere lui Hippolyte. Tija era căptuşită cu plută şi avea articulaţii cu arcuri, o mecanică complicată acoperită cu un pantalon negru, din care ieşea o cizmă lăcuită. Însă Hippolyte, neîndrăznind să folosească un picior atât de frumos în fiecare zi, o imploră pe dna Bovary să-i facă rost de altul mai comod. Bineînţeles, medicul plăti şi această achiziţie.

Deci, grăjdarul, puţin câte puţin, îşi reluă meseria. Putea fi văzut bătând satul ca altădată, şi când Charles auzea de departe, pe pavaj, zgomotul sec al bastonului, o lua repede în altă direcţie.

Comanda îi fusese făcută dlui Lheureux, negustorul; asta-i dădu prilejul s-o frecventeze pe Emma. Vorbea cu ea de noile transporturi de la Paris, de multe curiozităţi feminine, se arăta foarte îndatoritor, şi niciodată nu cerea bani. Emma se lăsa în voia acestei uşurinţe cu care-şi putea satisface toate capriciile. Aşa că pofti, ca să i-o dea lui Rodolphe, o cravaşă foarte frumoasă, care se găsea la Rouen, într-un magazin de umbrele. Dl Lheureux, săptămâna următoare, i-o puse pe masă.

Însă a doua zi se prezentă la ea cu o factură de două sute şaptezeci de franci plus câteva centime. Emma fu foarte încurcată: toate sertarele biroului erau goale; îi datorau bani pe mai mult de cincisprezece zile lui Lestiboudois, leafa pe două trimestre servitoarei şi multe alte lucruri, iar Bovary aştepta cu nerăbdare banii de la dl Derozerays, care avea obiceiul să-l plătească în fiecare an pe la Sfântul Petru.

Reuşi la început să-l amâne pe Lheureux; în cele din urmă el îşi pierdu răbdarea: era urmărit, îi lipsea capitalul şi, dacă nu-i plătea nimic, era obligat să-i ia toate cumpărăturile pe care le făcuse.

— Ei, atunci, luaţi-le! zise Emma.

— O, glumeam! replică el. Îmi pare rău numai de

cravaşă. Ce să-i faci! O să i-o cer înapoi domnului.

— Nu! nu! făcu ea.

— Aha! te-am prins! îşi spuse Lheureux.

Şi, sigur de descoperire, ieşi repetând cu jumătate de gură şi fluierând, cum obişnuia:

— Fie! Vom vedea! Vom vedea!

Se gândea cum s-o scoată la capăt, când bucătăreasa, intrând, puse pe şemineu un fişic de hârtie albastră, *din partea dlui Derozerays.* Emma se repezi la el şi-l desfăcu. Erau cincisprezece napoleoni. Tocmai cât îi trebuia. Auzindu-l pe Charles pe scară, aruncă aurul în sertarul ei şi luă cheia.

După trei zile, Lheureux se întoarse.

— Vreau să vă propun un târg, spuse el; dacă, în locul sumei convenite, aţi accepta…

— Poftim! făcu ea punându-i în mână paisprezece napoleoni.

Negustorul rămase cu gura căscată. Atunci, ca să-şi ascundă dezamăgirea, începu să-şi ceară mii de scuze şi să-i propună o mulţime de servicii pe care Emma le refuză toate; pe urmă, rămase câteva minute pipăind în buzunarul şorţului cele două monede de câte cinci franci pe care le primise ca rest. Îşi făgăduia să economisească, pentru a da mai târziu îndărăt ce luase…

— Ei, na! îşi spuse ea, n-o să-şi mai aducă aminte de ei.

În afară de cravaşa cu mâner de argint aurit, Rodolphe primise o pecete cu deviza: *Amor nel cor*; pe lângă asta, o eşarfă ca să-şi facă din ea un fular şi în fine o tabacheră la fel cu cea a vicontelui, aceea pe care Charles o găsise mai de mult pe drum şi pe care Emma o păstra. Totuşi, aceste cadouri îl umileau. Pe multe le refuză: ea insistă, şi Rodolphe se supuse până la urmă, considerând-o tiranică şi prea invadatoare.

Apoi, avea idei stranii:

— Când o să bată miezul nopţii, zicea ea, să te gândeşti la mine!

Şi, dacă mărturisea că nu se gândise la ea, îi făcea un

potop de reproşuri, care se terminau întotdeauna cu veşnicele cuvinte:

— Mă iubeşti?

— Bineînţeles că te iubesc! răspundea el.

— Mult?

— Sigur!

— N-ai mai iubit şi pe altele, nu?

— Ce, crezi că m-ai luat fecior? exclama el râzând.

Emma plângea, iar el încerca s-o îmbuneze, înflorindu-şi asigurările cu calambururi.

— O, fac aşa pentru că te iubesc! relua ea, te iubesc atât de mult că nu mă pot lipsi de tine, ştii asta? Câteodată mă cuprinde o nevoie să te văd şi atunci toate furiile iubirii mă sfâşie. Mă întreb: „Unde e? Poate că vorbeşte cu alte femei? Şi zâmbesc, el se apropie de ele…”. O, nu, nu-i aşa că niciuna nu-ţi place? Sunt altele mai frumoase; dar eu ştiu să iubesc mai bine! Sunt roaba şi concubina ta, tu eşti regele meu, idolul meu! Tu eşti bun! Eşti frumos! Eşti inteligent! Eşti puternic!

Auzise de atâtea ori spunându-i-se lucrurile astea, că nu mai aveau nimic original pentru el. Emma era la fel ca toate amantele; şi farmecul noutăţii, căzând încet-încet ca un veşmânt, dezgolea eterna monotonie a patimii, care are întotdeauna aceleaşi forme şi acelaşi limbaj. Bărbatul acesta cu atâta experienţă nu putea deosebi sentimentele diferite, dacă se exprimau în acelaşi fel. Pentru că buze libertine sau venale îi şoptiseră alte fraze asemănătoare, nu credea decât prea puţin în candoarea celor de acum; trebuie scurtată coada vulpii, gândea el, fiindcă în spatele vorbelor exagerate se ascund sentimente mediocre: ca şi cum preaplinul sufletului nu s-ar revărsa câteodată prin metaforele cele mai găunoase, fiindcă nimeni, niciodată, nu poate da măsura exactă a nevoilor, nici a concepţiilor, nici a durerilor sale, iar cuvântul omenesc este ca un ceaun dogit în care batem ritmuri de ursari, când de fapt am râvni să înduioşăm stelele.

Dar, cu acea superioritate critică a omului care rămâne distanţat în orice fel de angajament, Rodolphe găsi

în această iubire alte răsfăţuri pe care le putea exploata. Consideră că orice pudoare mai mult încurcă. O trată fără mănuşi. Făcu din ea ceva flexibil şi corupt. Emma avea un fel de ataşament idiot, făcut din admiraţie pentru el, din voluptate pentru ea însăşi, o beatitudine care o amorţea; şi sufletul i se scufunda în această beţie şi se îneca în ea, chircindu-se, ca ducele de Clarence în butoiul cu Malvoisie1.

Numai datorită obiceiurilor sale amoroase, dna Bovary îşi schimbă atitudinea. Privirile-i deveniră mai îndrăzneţe, vorbele mai libere; avu chiar lipsa de gust să se plimbe cu dl Rodolphe, cu o ţigaretă în gură, *ca să sfideze lumea*; în sfârşit, cei care se mai îndoiau nu mai avură nicio îndoială când o văzură, într-o zi, coborând din *Rândunica*, cu talia strânsă într-o jachetă, ca un bărbat; şi dna Bovary-mama, care, după o scenă înfiorătoare cu soţul, venise să se refugieze la fiu-său, nu fu cea mai puţin scandalizată dintre târgoveţe. Multe alte lucruri nu-i plăcură: mai întâi, Charles nu-i ascultase deloc sfaturile cu privire la interzicerea romanelor; apoi, *rânduiala casei* nu-i plăcea; îşi îngădui câteva observaţii şi se certară, mai ales o dată în legătură cu Félicité.

Cu o seară în urmă, dna Bovary-mama, trecând prin coridor, o surprinsese în compania unui bărbat cu barbă neagră, cam de patruzeci de ani, şi care, la auzul paşilor ei, o ştersese repede din bucătărie. Aflând, Emma începu să râdă; dar cocoanei îi sări muştarul şi zise că, dacă cineva ia în serios chestiunea moravurilor, trebuie să le supravegheze pe ale servitorilor.

— Pe ce lume trăiţi? zise nora, cu o privire atât de impertinentă, încât dna Bovary o întrebă dacă nu cumva îşi apăra propria cauză.

— Ieşiţi afară! ţipă tânăra sărind în sus.

— Emma!… mamă!… striga Charles ca să le împace.

Însă ele, exasperate, plecaseră fiecare în altă parte. Emma bătea din picior, repetând:

— Ah! ce maniere! ce ţărancă!

Charles alergă la maică-sa, care-şi ieşise din fire şi

bâlbâia:

— E o neobrăzată! o zvânturatică! poate şi mai rău!

Şi voia să plece imediat, dacă cealaltă nu venea să-i ceară scuze. Charles se întoarse la nevastă-sa şi o imploră să cedeze: se puse în genunchi; până la urmă, ea-i răspunse:

— Fie! mă duc.

Într-adevăr, îi întinse mâna soacrei cu o demnitate de marchiză, spunându-i:

— Scuzaţi-mă, doamnă.

Apoi, urcând înapoi la ea, Emma se trânti cu faţa în jos pe pat şi plânse ca un copil, cu capul în pernă.

Se înţeleseseră, ea şi Rodolphe, ca în cazul vreunui eveniment extraordinar, să prindă de jaluzea o bucăţică de hârtie albă, ca, dacă din întâmplare el ar fi fost la Yonville, să vină fuga pe aleea din spatele casei. Emma făcu semnalul; aştepta de trei sferturi de oră, când, deodată, îl zări pe Rodolphe în colţul halelor. Fu tentată să deschidă fereastra, să-l strige; dar el se şi făcuse nevăzut. Căzu din nou pe pat disperată.

Nu trecu însă mult şi i se păru că se plimba cineva pe trotuar. El era, fără îndoială; coborî scara, traversă curtea. Stătea acolo, afară. Se azvârli în braţele lui.

— Fii mai prudentă, zise el.

— Ah! dacă ai şti! replică ea.

Şi începu să-i povestească totul, în grabă, fără şir, exagerând faptele, inventând câteva şi făcând paranteze atât de îmbelşugate, că el nu mai înţelegea nimic.

— Hai, îngeraşul meu, curaj, vino-ţi în fire, fii răbdătoare!

— Dar de patru ani tot rabd şi sufăr!… O iubire ca a noastră ar trebui mărturisită în faţa cerului! Ei mă torturează. Nu mai pot! Salvează-mă!

Se ghemuia în braţele lui Rodolphe. Ochii ei, plini de lacrimi, străluceau ca nişte flăcări sub apă; pieptul i se ridica gâfâind repede; niciodată n-o iubise atât de tare; încât îşi pierdu capul şi-i zise:

— Ce trebuie făcut? Ce vrei să fac?

— Du-mă de aici! strigă ea. Răpeşte-mă!… Oh! te implor!

Şi îşi lipi gura de a lui, ca pentru a-i smulge consimţământul neaşteptat ce se rostea printr-un sărut.

— Păi…, reluă Rodolphe.

— Ce e?

— Şi fetiţa?

Se gândi câteva clipe, apoi răspunse:

— Mare lucru, o luăm cu noi.

— Ce femeie! îşi zise el privind-o pe când se îndepărta.

Fiindcă tocmai fugise în grădină. O strigau.

În zilele următoare, coana Bovary fu foarte uimită de metamorfoza nurorii sale. Într-adevăr, Emma se arătă mai docilă şi chiar împinse deferenţa până la a-i cere o reţetă pentru castraveciori muraţi.

Făcea toate astea ca să-i înşele mai bine pe amândoi? Sau voia, dintr-un soi de stoicism voluptuos, să simtă mai intens amărăciunea produsă de tot ce avea să părăsească? De fapt însă, nici nu se sinchisea, dimpotrivă: trăia ca pierdută în degustarea anticipată a fericirii care va veni. Cu Rodolphe acesta era veşnicul subiect de discuţie. Se rezema de umărul lui şi murmura:

— Ei, când vom fi în diligenţă!… Îţi dai seama? Să fie oare posibil? Mi se pare că, în momentul în care voi simţi trăsura avântându-se, va fi ca şi cum am urca în balon, ca şi cum am porni spre nori. Ştii că număr zilele?… Tu nu?

Niciodată n-a fost dna Bovary atât de frumoasă ca în această perioadă; avea acea frumuseţe indescriptibilă care izvorăşte din bucurie, din entuziasm, din succes şi care nu este altceva decât armonia temperamentului cu împrejurările. Poftele, supărările, experienţa plăcerii şi iluziile ei veşnic tinere o dezvoltaseră treptat, aşa cum băligarul, ploaia, vânturile şi soarele ajută florile, şi în sfârşit înflorea în deplinătatea firii ei. Pleoapele-i păreau desenate special pentru lungile priviri de iubire în care pupila se şterge, în timp ce respiraţia puternică îi îndepărta nările subţiri şi îi ridica puţin colţul cărnos al

buzelor, umbrit, în lumină, de puţin puf negru. S-ar fi zis că un artist iscusit în stricăciune îi aşezase pe ceafă torsada părului: firele se înfăşurau într-o masă grea, neglijent, şi după voia adulterului, care le desfăcea în fiecare zi. Glasul îi lua acum inflexiuni mai blânde, talia la fel: ceva care te subjuga în chip subtil se răspândea chiar din cutele rochiei, din arcuirea piciorului. Charles o găsea delicioasă şi de-a dreptul irezistibilă, ca la începuturile căsătoriei lor.

Când venea acasă în toiul nopţii, nu îndrăznea s-o trezească. Veioza de porţelan rotunjea pe tavan o lumină tremurătoare, iar perdeluţele trase ale leagănului păreau un cort alb care se înfoia în umbră, la marginea patului. Charles le privea. I se părea că aude respiraţia uşoară a copilei. De acum avea să crească; fiecare anotimp urma să aducă, repede, un nou pas înainte. O vedea deja întorcându-se de la şcoală la căderea serii, veselă, cu bluza pătată de cerneală şi ducându-şi coşuleţul pe braţ; apoi va trebui dusă la pension, asta o să coste mult; cum o să se descurce? Atunci se gândea. Putea să ia în arendă o fermă mică prin împrejurimi, pe care s-o supravegheze chiar el, în fiecare dimineaţă, când se ducea să-şi viziteze bolnavii. O să pună deoparte câştigul şi să-l depună la casa de economii; apoi avea să cumpere acţiuni, undeva, oriunde; de altfel clientela avea să crească; se bizuia pe asta, fiindcă dorea ca Berthe să fie bine crescută, să aibă talente, să înveţe pianul. Ah! ce drăguţă avea să fie, mai târziu, la cincisprezece ani, când, semănând cu maică-sa, avea să poarte ca ea, în timpul verii, pălării mari de pai! De departe or să pară două surori! Şi-o închipuia lucrând seara lângă ei, la lumina lămpii; o să-i brodeze papuci de casă; o să aibă grijă de gospodărie; o să umple toată casa de drăgălăşenie şi veselie. În sfârşit, se vor gândi s-o aşeze la casa ei; o să-i găsească un băiat bun cu meserie sănătoasă; el avea s-o facă fericită; asta avea să dureze în veci.

Emma nu dormea, se prefăcea că doarme; şi, în timp ce el aţipea alături, ea se trezea în alte visuri.

În galopul a patru cai, era dusă de opt zile către o

ţară nouă, de unde nu se vor întoarce niciodată. Mergeau, mergeau, îmbrăţişaţi, fără să vorbească. Adesea, din vârful unui munte, zăreau deodată câte un oraş splendid cu domuri, poduri, corăbii, dumbrăvi de lămâi şi catedrale de marmură albă, ale căror clopotniţe ascuţite purtau în vârf cuiburi de berze. Lăsau caii la pas din pricina lespezilor mari, iar pe jos erau buchete de flori pe care ţi le ofereau femei cu corsaj roşu. Se auzeau clopotele bătând, catârii răgind, murmurul chitarelor şi susurul fântânilor, ai căror stropi luaţi de boare răcoreau fructele, aranjate în piramide la picioarele statuilor palide, ce zâmbeau sub havuzuri. Iar apoi soseau, seara, într-un sat de pescari, unde năvoade negre se uscau în vânt, de-a lungul falezei şi al căsuţelor. Acolo se opreau ca să locuiască: vor sta într-o casă scundă cu acoperiş plat, umbrită de un palmier, în adâncul unui golf, pe malul mării. O să se plimbe în gondolă, o să se legene în hamac; şi existenţa avea să le fie uşoară şi comodă ca hainele de mătase de pe ei, caldă şi înstelată ca nopţile blânde pe care le vor contempla. Totuşi, în imensitatea acestui viitor pe care şi-l făurea în închipuire nu se întâmpla nimic deosebit: zilele, fiecare minunată, se asemănau ca valurile; şi totul se legăna pe orizontul infinit, armonios, albăstriu şi inundat de soare. Dar copilul începea să tuşească în leagăn sau Bovary sforăia mai tare, iar Emma nu adormea decât dimineaţa, când zorile albeau geamurile şi când micul Justin, în piaţă, deschidea deja obloanele farmaciei.

Îl chemase pe dl Lheureux şi-i spusese:

— Aş avea nevoie de o manta, o mantie lungă, cu guler mare, căptuşită.

— Plecaţi în călătorie? întrebă el.

— Nu! dar... ce importanţă are, pot conta pe dumneavoastră, nu-i aşa? Şi repede!

El se înclină.

— Aş mai avea nevoie, reluă ea, de un cufăr..., nu prea greu..., comod.

— Da, da, înţeleg, cam de nouăzeci şi doi de centimetri pe cincizeci, cum se fac acum.

— Cu o valijoară pentru noapte.

„Cu siguranţă, gândi Lheureux, ceva pute”.

— Şi poftim, luaţi asta, spuse dna Bovary scoţându-şi ceasul de la cingătoare, vă acoperiţi cheltuiala din preţ.

Însă negustorul exclamă că nu trebuia, pentru că se cunoşteau; doar nu-i punea la îndoială cuvântul. Ce copilărie! Totuşi, ea insistă să ia măcar lanţul şi deja Lheureux îl vârâse în buzunar şi se îndrepta spre uşă, când ea îl chemă înapoi.

— Veţi păstra totul la dumneavoastră. Cât despre manta – păru că se gândeşte –, nici asta să nu mi-o aduceţi; să-mi daţi numai adresa lucrătorului şi să-i spuneţi s-o ţină la dispoziţia mea.

Fuga lor trebuia să aibă loc luna următoare. Ea o să plece din Yonville ca pentru a face nişte comisioane la Rouen. Rodolphe avea să rezerve locuri, să ia paşapoarte şi chiar să scrie la Paris, ca să rezerve diligenţa numai pentru ei până la Marsilia, unde aveau să cumpere o caleaşcă, şi de acolo să continue fără oprire, pe drumul spre Genova. Ea îşi va fi trimis bagajul la Lheureux, de unde va fi dus direct la *Rândunica*, astfel încât nimeni să nu aibă bănuieli; şi-n toate astea, niciodată nu fusese vorba de fetiţa ei. Rodolphe se ferea s-o pomenească; poate că nici ea nu se mai gândea la asta.

El mai ceru un răgaz de două săptămâni, ca să termine nişte treburi; apoi, după opt zile, mai ceru încă cincisprezece, apoi spuse că e bolnav; apoi plecă într-o călătorie; luna august trecu şi, după toate întârzierile, hotărâră că or să plece neapărat pe patru septembrie, într-o zi de luni.

În sfârşit, sâmbăta dinainte de plecare sosi.

Rodolphe veni seara mai devreme ca de obicei.

— E gata totul? îl întrebă ea.

— Da.

Atunci înconjurară un răzor şi merseră să se aşeze lângă terasă, pe creasta zidului.

— Eşti trist, spuse Emma.

— Nu, de ce?

Şi totuşi, se uita la ea ciudat, cu tandreţe.

— Eşti aşa pentru că pleci? reluă ea, pentru că-ţi părăseşti legăturile sufleteşti, viaţa de aici? A, înţeleg… Însă eu n-am nimic pe lume! Tu eşti totul pentru mine. De aceea şi eu o să fiu totul pentru tine, o să-ţi fiu familie, patrie: o să te îngrijesc, o să te iubesc.

— Eşti încântătoare! zise el luând-o în braţe.

— Chiar? făcu ea cu un râs voluptuos. Mă iubeşti? Jură-mi!

— Cum să nu te iubesc! Cum să nu te iubesc! Te ador, dragostea mea!

Luna, rotundă, de culoarea purpurei, se ridica parcă din pământ, în capătul pajiştii. Urca repede, printre ramurile plopilor, care-o ascundeau ici şi colo, ca o cortină neagră, zdrenţuită. Apoi apăru, în albeaţa-i strălucitoare, luminând cerul gol; şi atunci, încetinindu-şi mersul, azvârli în râu o pată mare, ce se risipea într-o puzderie de stele, iar lumina asta de argint părea că se răsuceşte până departe ca un şarpe fără cap acoperit cu solzi de lumină. Semăna şi cu un candelabru monstruos, din care şiroiau până jos picături de diamante topite. Noaptea blândă se întindea în jurul lor; falduri de umbră umpleau frunzişurile. Emma, cu ochii pe jumătate închişi, trăgea în piept, suspinând, boarea răcoroasă. Nu-şi vorbeau, fiind prea pierduţi în visarea care-i cuprinsese. Li se-ntorcea în inimi dragostea zilelor de altădată, îmbelşugată şi tăcută precum curgerea râului, cu tot atâta moliciune câtă răspândea în jur mireasma iasomiei, şi arunca în amintirile lor umbre mai nemăsurate şi mai melancolice decât cele ale sălciilor nemişcate, care se lungeau pe iarbă. Deseori, vreo vietate nocturnă, arici sau nevăstuică, plecând la vânătoare, răscolea frunzele, sau se auzea câte o piersică coaptă picând singură de pe spalier.

— Ah, ce frumoasă noapte! spuse Rodolphe.

— O să avem şi altele la fel, spuse Emma.

Şi adăugă, parcă vorbind cu sine însăşi:

— Da, o să fie plăcută călătoria… Şi totuşi, de ce mi-e inima tristă? O fi teama de necunoscut…, din cauza

obiceiurilor părăsite… sau mai degrabă…? Nu, e de vină fericirea prea mare! Ce slabă sunt, nu-i aşa? Iartă-mă!

— Mai e încă timp! exclamă el. Gândeşte-te, poate o să-ţi pară rău mai târziu.

— Niciodată! spuse ea aprig.

Şi, apropiindu-se de el, continuă:

— Ce nenorocire mi se poate întâmpla? Nu există deşert, prăpastie sau ocean pe care nu le-aş traversa alături de tine. Cu cât vom trăi mai mult împreună, cu atât viaţa noastră se va transforma într-o îmbrăţişare pe zi ce trece mai intensă, mai deplină! Nu va exista nimic care să ne tulbure, nicio grijă, niciun obstacol! Vom fi singuri, unul pentru altul, pe veci… Spune ceva, răspunde-mi.

El răspundea la intervale regulate: „Da… Da!…”. Emma îi trecuse degetele prin păr şi repeta cu glas de copil, în ciuda lacrimilor mari care-i curgeau pe obraji:

— Rodolphe! Rodolphe!… Ah! Rodolphe, dragul şi micul meu Rodolphe!

Bătu miezul nopţii.

— E miezul nopţii, zise ea. Gata, s-a făcut deja mâine. Mai avem o zi!

El se ridică să plece; şi, ca şi cum acest gest pe care-l făcea era semnalul fugii lor, Emma îl întrebă deodată, luând un aer vesel:

— Ai paşapoartele?

— Da.

— N-ai uitat nimic?

— Nu.

— Eşti sigur?

— Bineînţeles.

— O să mă aştepţi la hotelul *Provence*, nu-i aşa?… la prânz?

El dădu din cap.

— Pe mâine deci, spuse Emma cu o ultimă mângâiere.

Şi-l privi îndepărtându-se.

El nu-şi întorcea capul. Alergă după el şi-i strigă, aplecându-se deasupra apei printre tufe:

— Pe mâine!

El era deja pe celălalt mal al râului şi mergea repede pe pajişte.

După câteva clipe, Rodolphe se opri; şi când o văzu cu rochia albă dispărând puţin câte puţin în umbră ca o fantomă, începu să-i bată inima atât de tare, încât se rezemă de un copac ca să nu cadă.

— Ce dobitoc sunt! făcu, înjurând de mama focului. Oricum, era o amantă tare drăguţă!

Şi imediat îi reveni în minte frumuseţea Emmei dimpreună cu toate plăcerile acestei iubiri. Mai întâi se înduioşă, apoi îl cuprinse revolta împotriva ei.

— Fiindcă la urma urmei, exclamă el gesticulând, nu pot să mă expatriez, şi cu un copil pe cap.

Îşi spunea toate astea ca să-şi întărească hotărârea.

— Şi, de altfel, ce încurcături, ce cheltuială… A, nu, nu, de o mie de ori nu! Ar fi fost o prostie mult prea mare!

1. Malvoisie – vin de Monemvasia în Pelopones. Ducele de Clarence a fost, spune legenda, înecat într-un butoi cu vin de Monemvasia din ordinul lui Richard al IV-lea, în 1478 (de fapt, executat în Turnul Londrei). Numele de Clarence vine de la o localitate din Grecia, Clarentsa, nu departe de Atena, a cărei seniorie o avusese o strămoaşă de-a lui.

XIII

Abia ajuns acasă, Rodolphe se aşeză repede la birou, sub capul de cerb agăţat în perete ca trofeu. Când luă tocul în mână însă, nu-i mai veni nicio idee, aşa că, sprijinindu-se în coate, începu să se gândească. I se părea că Emma aparţine unui trecut îndepărtat, ca şi cum hotărârea pe care o luase pusese dintr-odată între ei o distanţă imensă.

Ca să aibă ceva care să-i reamintească de ea, se duse să caute în dulapul de la capul patului, o cutie veche de biscuiţi de Reims, unde-şi păstra de obicei scrisorile primite de la femei şi din care se răspândi un miros de praf

umed şi de trandafiri ofiliţi. Găsi mai întâi o batistă, pătată de picături decolorate. Era o batistă de-a ei, folosită odată, când ei îi cursese sânge din nas în timpul unei plimbări; nu-şi mai amintea exact. Alături se afla, lovindu-se de toate colţurile, portretul în miniatură dăruit de Emma; toaleta i se păru pretenţioasă şi privirea ei *galeşă*, de cel mai prost gust; pe urmă, tot privind îndelung acea imagine şi evocând amintirea modelului, trăsăturile Emmei se amestecară încetul cu încetul în memoria lui, ca şi cum chipul viu şi cel pictat, suprapunându-se, s-ar fi şters reciproc. Citi apoi câteva dintre scrisorile ei; erau pline de explicaţii legate de călătoria lor, scurte, tehnice, insistente ca nişte scrisori de afaceri. Dori să le revadă pe cele lungi, cele de altădată; ca să le găsească pe fundul cutiei, Rodolphe le răvăşi pe toate celelalte; şi începu să cotrobăie maşinal prin acea grămadă de hârtii şi de nimicuri, regăsind, talmeş-balmeş, bucheţele, o jartieră, o mască neagră, ace de cap şi şuviţe de păr – păr negru, păr blond; unele chiar, fiind agăţate de încuietoarea cutiei, se rupeau când o deschideai.

Rătăcind astfel printre amintiri, Rodolphe examina scrisul şi stilul scrisorilor, la fel de variate ca şi ortografia lor. Erau drăgăstoase sau voioase, glumeţe, melancolice; unele cereau dragoste, altele bani. Câte un cuvânt îi amintea un chip, anumite gesturi, sunetul unei voci; uneori însă nu-i trezeau nicio amintire.

Într-adevăr, aceste femei, dând năvală toate deodată prin gândurile lui, se încurcau unele pe altele şi se micşorau parcă până la acelaşi nivel de iubire, care le făcea egale. Luând atunci cu pumnul scrisorile amestecate, se distră câteva minute vânturându-le din mâna dreaptă în cea stângă. În cele din urmă, plictisit şi pe jumătate adormit, Rodolphe se duse să pună cutia la loc în dulap, zicându-şi:

— Un morman de prostii!

Ceea ce rezuma părerea lui; căci plăcerile, asemenea unor elevi în curtea şcolii, într-atât îi bătătoriseră inima, încât nimic verde nu mai creştea în ea şi tot ce trecea pe

acolo, mai zăpăcit decât copiii, nu-şi lăsa nici măcar numele scrijelit pe pereţi.

— Hai, îşi spuse el, să începem!

Scrise:

„Curaj, Emma! Curaj! Nu vreau să-ţi nenorocesc existenţa…”.

— La urma urmei, e adevărat, se gândi Rodolphe; e spre binele ei; sunt un om cinstit.

„Te-ai gândit bine la hotărârea ta? Îţi dai seama în ce prăpastie te târam, biet îngeraş? Nu, nu-i aşa? Te îndreptai spre ea, nebună şi încrezătoare în fericire, în viitor… Ah! Nenorociţii, nebunii de noi!”

Aici, Rodolphe se opri ca să găsească vreo scuză bună.

— Dacă i-aş spune că am rămas fără avere?… A, nu, şi de altfel asta n-ar opri-o câtuşi de puţin. Ar lua-o de la capăt mai târziu. Poţi oare să le bagi minţile în cap unor asemenea femei?

Se mai gândi puţin, apoi adăugă:

„Nu te voi uita, să fii încredinţată, şi voi avea mereu pentru dumneata un adânc devotament; dar într-o zi, mai devreme sau mai târziu, această înflăcărare (asta-i soarta lucrurilor omeneşti) s-ar fi domolit, desigur! Ne-am fi săturat unul de celălalt şi cine ştie dacă n-aş fi avut chiar durerea cumplită de a asista la remuşcările tale, ba chiar de a participa la ele, fiindcă eu le voi fi provocat. Numai ideea durerii de care ai parte mă torturează, Emma! Uită-mă! De ce a trebuit să te cunosc? De ce erai atât de frumoasă? Ce vină am eu? O, Doamne! Nu, nu, doar fatalitatea-i de vină!”.

— Cuvântul ăsta are întotdeauna efect, îşi zise el.

„A, dacă ai fi fost una dintre acele femei uşuratice, cum sunt atâtea, sigur, aş fi putut, din egoism, să încerc o experienţă care n-ar fi prezentat atunci niciun pericol pentru dumneata. Dar această delicioasă exaltare, care-ţi dăruieşte în acelaşi timp farmecul, dar şi suferinţa, te-a împiedicat să înţelegi, femeie adorabilă, în ce situaţie falsă ne-am fi aflat în viitor. Nici eu nu m-am gândit la asta la

început, mă odihneam la umbra acestei fericiri ideale ca la umbra arborelui morţii1, fără să prevăd consecinţele.”

— O să creadă probabil că renunţ din zgârcenie… Ei, ce contează! Cu atât mai rău, trebuie să isprăvim!

„Lumea e necruţătoare, Emma. Ne-ar fi urmărit oriunde ne-am fi dus. Ar fi trebuit să înduri întrebările indiscrete, calomnia, dispreţul, poate şi insulta. Să fii insultată! Vai!… Şi eu care aş fi vrut să te aşez pe un tron! Eu care iau cu mine amintirea ta ca pe un talisman! Căci mă pedepsesc cu exilul, pentru tot răul pe care ţi l-am făcut. Plec. Unde? Habar n-am, sunt nebun! Adio! Să fii bună mereu! Păstrează amintirea nenorocitului care te-a pierdut. Învaţă-ţi copila să-mi pomenească numele în rugăciuni.”

Flacăra celor două lumânări tremura. Rodolphe se ridică să închidă fereastra şi, când se aşeză din nou, îşi zise:

— Cred că asta-i tot. A, încă ceva, ca nu cumva să vină *cu noi oferte*:

„Când vei citi aceste rânduri triste, voi fi departe; căci am vrut să dispar cât mai repede ca să evit ispita de a te revedea. Nicio slăbiciune! Mă voi întoarce; şi poate că, mai târziu, vom sta de vorbă cu răceală despre vechea noastră dragoste. Adio!”.

Adăugă un ultim adio, despărţit în două cuvinte: *À Dieu!* ceea ce i se părea de un gust deosebit.

— Şi acum, ce semnătură să pun? se întrebă el. Preadevotatul dumitale… Nu. Al dumitale prieten?… Da, asta e.

„Al dumitale prieten”

Reciti scrisoarea. I se păru bună.

— Sărmana femeiuşcă! se gândi el înduioşat. O să mă creadă mai nesimţitor decât o piatră; ar fi trebuit şi câteva lacrimi pe chestia asta, însă eu nu pot să plâng; nu e vina mea. Şi atunci, turnându-şi apă într-un pahar, Rodolphe îşi înmuie degetul şi lăsă să cadă de sus o picătură mare care făcu o pată spălăcită de cerneală; apoi, căutând să sigileze

scrisoarea, dădu peste sigiliul *Amor nel cor*.

— Asta nu prea se potriveşte cu situaţia de faţă… Ei, la urma urmei, ce contează!

După care fumă trei pipe şi se duse la culcare.

A doua zi, când se sculă (pe la ora două, fiindcă dormise până târziu), Rodolphe ceru să i se culeagă un coşuleţ de caise. Aşează scrisoarea la fund, sub nişte foi de viţă, şi-i porunci imediat lui Girard, argatul, să-l ducă dnei Bovary cu toată grija. Se folosea de acest mijloc pentru a coresponda cu ea, trimiţându-i, după anotimp, fructe sau vânat.

— Dacă te întreabă de mine, zise el, să-i spui că am plecat într-o călătorie. Trebuie să-i dai coşul personal, în mână. Du-te şi ai grijă!

Girard îşi îmbrăcă bluza nouă, îşi înnodă batista peste caise, apoi, mergând cu paşi mari şi apăsaţi, în ghetele lui cu talpă de lemn, ţintuite, o apucă liniştit către Yonville.

Când ajunse, dna Bovary aranja cu Félicité, pe masa din bucătărie, un teanc de albituri.

— Poftiţi, spuse argatul, ce v-a trimis stăpânul nostru.

Emma avu o presimţire şi, tot scotocind după ceva mărunţiş în buzunar, îl cercetă pe ţăran cu o privire rătăcită, pe când el la rândul lui o privea uimit, nepricepând cum poate un asemenea cadou să tulbure atât pe cineva. În sfârşit plecă. Rămăsese Félicité. Emma nu mai rezista; alergă în sală, ca şi cum ar fi vrut să ducă acolo caisele, răsturnă coşul, smulse frunzele, găsi scrisoarea, o deschise şi, ca şi cum un incendiu înspăimântător ar fi izbucnit în spatele ei, o luă la fugă, îngrozită, spre camera ei.

Acolo era Charles, îl zări; el îi spuse ceva, ea n-auzi nimic şi urcă iute scările mai departe, gâfâind, năucă, beată, fără să lase din mână hârtia aceea îngrozitoare care păcănea între degete ca o foaie de tablă. La al doilea etaj, se opri în faţa uşii de la pod care era închisă.

Încercă atunci să se calmeze; îşi aminti de scrisoare; trebuia s-o termine, dar nu îndrăznea. De altfel, unde,

cum? O să fie văzută.

— Ba nu, aici, se gândi ea, e tocmai bine.

Împinse uşa şi intră.

Ardeziile revărsau de sus o căldură apăsătoare, care-i strângea tâmplele şi o sufoca; se târî până la mansarda închisă, trase zăvorul şi lumina orbitoare ţâşni dintr-odată.

În faţa ei, pe deasupra acoperişurilor, câmpia se întindea cât vedeai cu ochii. Jos, sub ea, piaţa satului era pustie, bolovanii din trotuar scânteiau, giruetele de pe case stăteau neclintite; la colţul străzii, de la un etaj mai jos se auzi deodată un fel de sforăit cu modulaţii stridente. Era Binet care strunjea.

Emma se sprijinise de pervazul ferestruicii şi recitea scrisoarea cu rânjete furioase. Dar, cu cât se concentra mai mult asupra ei, cu atât ideile i se învălmăşeau. Îl revedea, îl auzea, îl înconjura cu braţele; şi bătăile inimii, care o izbeau în piept ca nişte lovituri puternice de berbec, se făceau mereu mai repezi, la intervale inegale. Arunca priviri în jur, dorindu-şi ca pământul să se surpe. De ce să mai continue cu viaţa asta? Cine o reţinea? Era liberă. Se întinse şi privi pietrele din caldarâm, îndemnându-se:

— Haide! Haide!

Raza luminoasă care venea de jos drept spre ea îi trăgea în prăpastie greutatea corpului. I se părea că piaţa, legănându-se, se ridica de-a lungul zidurilor, iar duşumeaua se înclina la capăt, ca în tangajul unei corăbii. Stătea chiar pe margine, aproape atârnată, înconjurată de un spaţiu imens. Albastrul cerului pătrundea în ea, aerul circula prin capul ei golit, nu trebuia decât să cedeze, să se lase luată; iar sforăitul strungului nu se mai oprea, era parcă un glas furios care o chema.

— Nevastă! Nevastă! striga Charles.

Ea se opri.

— Unde eşti? Vino!

Gândul că tocmai scăpase de la moarte aproape că o făcu să leşine de groază; închise ochii; tresări apoi, simţind atingerea unei mâini pe mâneca ei; era Félicité.

— Domnul vă aşteaptă, doamnă; supa e servită.

Şi trebui să coboare! Trebui să se aşeze la masă!

Încercă să mănânce. Dumicaţii îi rămâneau în gât. Îşi desfăcu atunci şervetul, ca pentru a cerceta cum fusese cârpit, şi avu chiar intenţia să facă de-adevărat treaba asta, să numere firele pânzei. Deodată îşi aminti de scrisoare. Dacă o pierduse? Unde s-o găsească? Îşi simţea însă mintea atât de istovită încât nu putu născoci niciun pretext ca să se ridice de la masă. Iar, în plus, devenise laşă; îi era frică de Charles; ştia tot, cu siguranţă! Într-adevăr, pronunţă pe un ton ciudat următoarele cuvinte:

— N-o să-l vedem prea curând, după cât se pare, pe dl Rodolphe.

— Cine ţi-a spus? întrebă ea tresărind.

— Cine mi-a spus? repetă el, un pic surprins de tonul brusc; Girard, pe care tocmai l-am întâlnit la uşa *Cafenelei Franceze*. A plecat într-o călătorie sau urmează să plece.

Ea suspină.

— Ce te miră? Aşa pleacă el din când în când, ca să se distreze, şi pe legea mea că-i dau dreptate. Când ai avere şi eşti burlac! De altfel, ştie să se distreze straşnic amicul nostru! E o figură… Dl Langlois mi-a povestit…

Tăcu din cuviinţă, fiindcă intrase servitoarea.

Aceasta începu să pună la loc în coş caisele împrăştiate pe etajeră; Charles, fără să remarce îmbujorarea nevesti-sii, le ceru, luă una şi muşcă din ea.

— O, e perfectă! spuse el. Poftim, gustă!

Şi-i întinse coşul, pe care Emma îl dădu încet la o parte.

— Miroase numai: ce parfum! exclamă el, trecându-i-l pe la nas de mai multe ori.

— Mă sufoc! strigă ea, ridicându-se brusc.

Cu un efort de voinţă însă, spasmul dispăru; atunci îi zise:

— Nu-i nimic, nu-i nimic! E ceva nervos! Stai jos, mănâncă!

Fiindcă se temea că o vor lua la întrebări, o vor doftorici şi n-o vor mai slăbi din ochi.

Ca s-o asculte, Charles se aşeză din nou la masă,

scuipând în mână sâmburii de caisă, pe care-i punea apoi pe farfurie.

Deodată, un tilbury albastru trecu în trap întins prin piaţă. Emma scoase un ţipăt şi căzu ţeapănă pe spate.

Rodolphe se hotărâse într-adevăr, după multă socoteală, să plece la Rouen. Şi cum de la Huchette la Buchy nu există alt drum decât prin Yonville, trebuise să traverseze satul, şi Emma îl recunoscuse la lumina felinarelor care brăzdau amurgul ca un fulger.

Farmacistul, auzind tămbălăul care se produsese în casă, veni în fuga mare. Masa, cu farfurii cu tot, fusese răsturnată; sosul, carnea, cuţitele, solniţa, serviciul de ulei erau împrăştiate prin toată încăperea; Charles striga după ajutor; Berthe, speriată, ţipa; şi Félicité, cu mâinile tremurând, dezlega corsetul doamnei, care era agitată de mişcări convulsive în tot trupul.

— Alerg, zise spiţerul, să caut în laborator puţin oţet aromatic.

Pe urmă, cum Emma deschidea din nou ochii după ce mirosise flaconul, exclamă:

— Eram sigur, ăsta ar trezi şi un mort!

— Vorbeşte-ne! spunea Charles, vorbeşte-ne! Vino-ţi în fire! Sunt eu, Charles al tău care te iubeşte! Mă recunoşti? Uite-ţi fetiţa! Hai, sărut-o!

Copilul întindea braţele către maică-sa ca s-o ia de gât. Întorcând capul însă, Emma spuse cu o voce sacadată:

— Nu, nu…, nimeni!

Leşină din nou. O duseră în patul ei.

Stătea întinsă, cu gura deschisă, cu ochii închişi, cu mâinile pe lângă corp, nemişcată şi albă ca o statuie de ceară. Din ochi îi curgeau două pârâiaşe de lacrimi care se prelingeau pe pernă.

Charles stătea în picioare în fundul alcovului, iar lângă el, farmacistul păstra acea tăcere meditativă, pe care se cuvine să o păstrezi în împrejurările serioase din viaţă.

— Liniştiţi-vă, spuse el, apucându-l de cot, cred că a depăşit paroxismul.

— Da, se odihneşte puţin acum! răspunse Charles, privind-o cum doarme. Sărmana femeie!... sărmana femeie!... iar a apucat-o!

Homais întrebă atunci cum s-a petrecut accidentul. Charles răspunse că-i venise aşa dintr-odată pe când mânca nişte caise.

— Extraordinar!... exclamă farmacistul. E posibil însă ca tocmai caisele să-i fi ocazionat sincopa. Există naturi atât de sensibile la anumite mirosuri! Ba chiar ar fi o problemă interesant de studiat, atât sub aspect patologic, cât şi sub aspect fiziologic. Preoţii, care au folosit întotdeauna aromate în ceremoniile lor, le cunoşteau importanţa. Produc o stupefacţie a intelectului şi provoacă extazul, lucru de altfel uşor de obţinut la persoanele aparţinând sexului slab, care sunt mai delicate decât ceilalţi. Se cunosc cazuri de leşin la mirosul de corn ars, de pâine proaspătă...

— Aveţi grijă să n-o treziţi! spuse Bovary încet.

— Şi nu numai fiinţele omeneşti, continuă spiţerul, sunt expuse acestor anomalii, ci chiar şi animalele. Astfel, cunoaşteţi de bună seamă efectul afrodiziac pe care îl produce *Nepeta cataria*, pe numele ei vulgar iarba-pisicii2, asupra neamului felinelor; şi pe de altă parte, ca să dau un exemplu, pentru care garantez că e autentic, Bridoux (unul dintre foştii mei colegi, care-şi are acum farmacia pe strada Malpalu) are un câine care intră în convulsii de îndată ce-i arăţi o tabacheră cu tutun de prizat. Deseori face experienţa asta în faţa prietenilor, în pavilionul lui din pădurea Guillaume. Cine ar crede că un simplu sternutator poate face asemenea ravagii în organismul unui patruped? E extrem de ciudat, nu-i aşa?

— Da, spuse Charles, care nu-l asculta.

— Asta ne dovedeşte, continuă celălalt zâmbind cu un aer de suficienţă binevoitoare, nenumăratele neregularităţi ale sistemului nervos. În ce o priveşte pe doamna, mi s-a părut întotdeauna, trebuie să recunosc, o senzitivă veritabilă. De aceea, n-o să vă recomand, dragul meu prieten, niciunul dintre pretinsele remedii care, sub

pretextul că atacă simptomele, atacă echilibrul umorilor. Nu, fără medicaţie superfluă! Regim, atâta tot! Sedative, emoliente, îndulcitoare. Şi pe urmă, nu credeţi că poate ar trebui să-i stimulaţi imaginaţia?

— În ce fel? Cum? zise Bovary.

— Ei da, asta-i întrebarea! Asta-i într-adevăr întrebarea: *That is the question!* cum citeam zilele trecute în ziar.

Dar Emma, trezindu-se, strigă:

— Şi scrisoarea? şi scrisoarea?

Crezură că aiurează; delirul o cuprinse însă pe la miezul nopţii; se declarase o febră cerebrală.

Timp de patruzeci şi trei de zile, Charles nu se dezlipi de lângă ea. Îşi părăsi toţi bolnavii; nu se mai culca, tot timpul ba îi lua pulsul, ba îi punea cataplasme cu muştar, comprese cu apă rece. Îl trimitea pe Justin până la Neufchâtel după gheaţă; gheaţa se topea pe drum; îl trimitea din nou. Îl chemă pe dl Canivet la consultaţie; îl aduse de la Rouen pe doctorul Larivière, fostul lui profesor; era disperat. Cel mai tare îl îngrozea starea depresivă a Emmei; fiindcă nu vorbea deloc, n-auzea nimic şi părea chiar că nu suferă deloc – ca şi cum trupul şi sufletul s-ar fi odihnit împreună după atâtea zbateri.

Către mijlocul lui octombrie fu în stare să se ridice şi să şadă în pat, rezemată de perne. Charles plânse când o văzu mâncând prima tartină cu dulceaţă. Îşi recăpătă puterile; se dădea jos din pat câteva ore, după-amiaza, şi într-o zi, când se simţi mai bine, Charles încercă să facă împreună, ţinând-o de braţ, o plimbare prin grădină. Frunzele îngălbenite acopereau nisipul aleilor; ea mergea încet, târându-şi papucii şi, sprijinindu-se de umărul lui Charles, zâmbea întruna.

Merseră aşa până în capăt, lângă terasă. Ea îşi îndreptă trupul, puse mâna streaşină la ochi, ca să privească; privi departe, departe de tot; la orizont însă nu se vedeau decât nişte focuri mari de ierburi uscate, fumegând pe dealuri.

— O să te oboseşti, draga mea, zise Bovary.

Şi o împinse cu blândeţe sub umbrar.

— Stai jos pe banca asta: o să te simţi bine.

— O, nu, nu aici, nu aici! făcu ea cu voce pierdută.

I se făcu ameţeală şi chiar în seara aceea o întoarse boala, cu o evoluţie mai nehotărâtă, ce-i drept, şi cu aspecte mai complicate. O durea când inima, când pieptul, când capul, când membrele; avu vomismente în care Charles crezu că recunoaşte primele simptome ale unui cancer.

Şi, pe lângă toate astea, bietul băiat avea şi necazuri cu banii!

1. Arborele morţii – copac din Antile şi America Ecuatorială (*Hippomane mancenilla*, euphorbiacee), a cărui sevă lăptoasă este foarte otrăvitoare. Totuşi, credinţa că e suficient să adormi la umbra lui ca să mori este exagerată.

2. Numele de iarba-pisicii, *herbe-aux-chats*, şi proprietatea menţionată îi sunt atribuite şi unei alte labiate, *Teucrium marum*, ca şi odoleanului, *Valeriana officinalis.*

XIV

În primul rând, nu ştia cum să facă să-l despăgubească pe dl Homais pentru toate medicamentele luate de la el; şi deşi, ca medic, ar fi putut să nu le plătească, se simţea totuşi cam stânjenit să-i rămână îndatorat astfel. Apoi, cheltuielile gospodăriei, acum când bucătăreasa era stăpâna, deveniseră înspăimântătoare; ploua cu note de plată în casă; furnizorii cârteau; dl Lheureux în special îl hărţuia. Într-adevăr, când boala Emmei era în toi, acesta, profitând de împrejurare ca să încarce factura, adusese repede mantia, valijoara de noapte, două cufere în loc de unul şi multe alte lucruri. Degeaba îi spuse Charles că n-are nevoie de ele, negustorul îi răspunse arogant că toate acele articole îi fuseseră comandate şi că el nu le ia înapoi; de altfel, ar fi însemnat s-o supere pe doamna, când va intra în

convalescenţă; domnul să se mai gândească; pe scurt, era hotărât să-l dea mai degrabă în judecată, decât să renunţe la drepturile lui şi să-şi ia marfa înapoi. Charles porunci după aceea să-i fie trimise lucrurile înapoi la magazin; Félicité uită; el avea alte griji; uitară de treaba asta; dl Lheureux reveni la atac, când amenințând, când văicărindu-se, făcu ce făcu şi Bovary semnă în cele din urmă o poliţă cu scadenţa peste şase luni. Dar abia semnă hârtia şi-i veni o idee îndrăzneaţă: să împrumute o mie de franci de la dl Lheureux. Îl întrebă deci, cu un aer stânjenit, dacă nu există posibilitatea de a obţine aceşti bani, adăugând că îi va restitui peste un an, cu dobânda pe care i-o va cere. Lheureux alergă la magazin, aduse banii şi dictă o altă hârtie, prin care Bovary declara că se angajează să plătească la ordinul lui, pe întâi septembrie viitor, suma de o mie şaptezeci de franci; ceea ce, împreună cu cei o sută optzeci deja angajaţi, făcea exact o mie două sute cincizeci. Împrumutând astfel cu şase la sută, plus un sfert de procent comisionul, şi mărfurile aducându-i pe puţin o treime din valoare drept câştig, asta avea să facă, în douăsprezece luni, un profit de o sută treizeci de franci; şi spera el că afacerea nu se va opri aici, că nu vor putea plăti poliţele, că le vor reînnoi şi că bănişorii lui, hrăniţi în casa doctorului ca la sanatoriu, i se vor întoarce într-o zi, mai mulţi şi mai rotofei, de n-o să-i mai încapă-n pungă.

Totul de altfel îi reuşea. Obţinuse comanda să aprovizioneze cu cidru spitalul din Neufchâtel; dl Guillaumin îi promitea acţiuni în carierele de turbă de la Grumesnil şi visa să înfiinţeze o nouă linie de diligenţe între Argueil şi Rouen, care cu siguranţă nu vor întârzia să ruineze hodoroaga *Leului de Aur* şi care, fiind mai rapide, mai ieftine şi transportând mai multe bagaje, i-ar da astfel pe mână tot comerţul din Yonville.

Charles se întrebă de mai multe ori cum va putea să dea înapoi atâţia bani anul viitor; căuta, născocea expediente, cum ar fi să apeleze la taică-său ori să vândă ceva. Taică-său însă va face pe surdul, iar el n-avea nimic

de vândut. Întrezărea atunci atâtea neplăceri, încât alunga repede din minte un subiect de cugetare atât de neplăcut. Îşi reproşa că uită de Emma; ca şi cum, deoarece toate gândurile lui îi aparţineau acestei femei, negândindu-se întruna la ea ar însemna că-i fură ceva.

Iarna fu grea. Convalescenţa doamnei fu lungă. Când era vreme frumoasă, o aşezau cu fotoliul lângă fereastra care dădea spre piaţă, căci nu mai suferea grădina acum, şi storurile rămâneau mereu trase în partea aceea. Ţinu să se vândă calul; ceea ce îndrăgise altădată îi displăcea acum. Parcă toate gândurile ei se mărgineau la grija de sine. Stătea în pat şi lua câte o gustare; îşi chema servitoarea ca să întrebe de ceaiuri sau ca să stea de vorbă cu ea. În acest timp, zăpada de pe acoperişul halelor arunca în odaie o răsfrângere albă, nemişcată; mai târziu, se auzea ploaia. Şi Emma aştepta în fiecare zi cu un fel de nelinişte întoarcerea invariabilă a unor evenimente mărunte, care de altfel n-o prea interesau. Cel mai însemnat era sosirea *Rândunicii* la lăsarea serii. Atunci hangiţa ţipa şi alte voci îi răspundeau, în timp ce felinarul lui Hippolyte, care moşmondea după cufere pe sub prelată, părea o stea în întuneric. La prânz, Charles se întorcea acasă; pe urmă pleca iar; ea mânca o supă şi, către ora cinci, la asfinţit, copiii care se întorceau de la şcoală, târându-şi saboţii pe trotuar, loveau toţi cu riglele, unul după altul, în cârligele obloanelor.

Asta era ora când venea dl Bournisien s-o vadă. Se interesa de sănătatea ei, îi spunea ce mai e nou, o îndemna să se apropie de credinţă, cu o sporovăială mângâietoare care nu era lipsită de farmec. Simpla vedere a sutanei o reconforta.

Într-o zi, când, boala fiind în toi, crezuse că e pe moarte, ceruse să fie împărtăşită; şi, pe măsură ce în camera ei se făceau pregătirile pentru Sfânta Taină, când comoda încărcată de siropuri era transformată în altar, iar Félicité presăra dalii pe podea, Emma simţea trecând pe deasupra ei ceva puternic, ceva ce o scăpa de orice durere, de orice percepţie sau sentiment. Trupul uşurat înceta să

mai gândească, începea o altă viaţă; i se părea că fiinţa ei, înălţându-se către Dumnezeu, se va topi în iubire ca tămâia aprinsă risipindu-se în fum. Îi stropiră cearşafurile cu apă sfinţită; preotul scoase din sfântul ciboriu ostia albă; şi, sfârşită de bucurie cerească, îşi întinse buzele ca să primească trupul Mântuitorului ce i se înfăţişa. Perdelele alcovului se umflau încetişor în jurul ei, asemenea unor nori, iar razele celor două lumânări care ardeau pe comodă îi părură nişte aureole orbitoare. Îşi lăsă atunci din nou capul pe pernă, părându-i-se că aude în tării cântecul harpelor serafice şi că-l întrezăreşte, într-un cer de azur, pe un tron de aur, în mijlocul sfinţilor ce ţineau în mâini ramuri verzi de palmier, pe Dumnezeu Tatăl strălucind în slavă, şi care cu un semn trimitea spre pământ îngeri cu aripi de pară, ca s-o aducă pe braţe.

Splendida viziune îi rămase în amintire ca lucrul cel mai frumos care se poate visa; aşa încât acum se străduia să retrăiască senzaţia, care continua să existe, mai puţin copleşitoare, deşi la fel de adânc mângâietoare. Sufletul ei, muncit de trufie, se odihnea în sfârşit în umilinţa creştină; şi, savurând plăcerea de a fi slabă, Emma contempla în sinea ei nimicirea voinţei, care urma să deschidă porţile pentru lucrarea harului. Deci existau, pe lângă fericire, bucurii mai mari, o altă iubire mai presus de toate celelalte iubiri, fără întreruperi şi fără sfârşit, una care va spori veşnic! Emma întrevăzu printre iluziile speranţei o stare de puritate plutind deasupra pământului, contopindu-se cu cerul, stare la care aspira şi ea. Vru să devină o sfântă. Îşi cumpără mătănii, purtă amulete; îşi dorea să aibă în cameră, la căpătâiul patului, o raclă cu moaşte bătută în smaralde, ca s-o sărute în fiecare seară.

Preotul se minuna de aceste înclinări, deşi credinţa Emmei, socotea el, ar fi putut, fiind prea arzătoare, să semene în cele din urmă a erezie sau chiar a extravaganţă. Însă, cum nu era foarte versat în aceste probleme, dincolo de o anumită limită, îi scrise dlui Boulard, librarul monseniorului, să-i trimită *ceva deosebit pentru o persoană de sex feminin, foarte ageră la minte*. Librarul,

cu aceeaşi indiferenţă cu care ar fi expediat articole de fierărie negrilor, ambală claie peste grămadă tot ce se găsea la vremea aceea în comerţul cu cărţi de devoţiune. Erau mici manuale cu întrebări şi răspunsuri, pamflete scrise pe un ton arţăgos, în stilul dlui de Maistre, şi un fel de romane cu coperte roz şi stil dulceag, alcătuite de seminarişti trubaduri sau de pedante pocăite. Erau titluri precum: *Gândiţi-vă bine; Omul de lume la picioarele Mariei, de dl de ***, decorat cu mai multe ordine; Despre erorile lui Voltaire, spre folosul tinerilor* etc.

Dna Bovary nu avea încă mintea destul de limpede ca să se ţină serios de ceva; de altfel, începu aceste lecturi prea pripit. Însă regulile cultului o enervau; aroganţa scrierilor polemice îi displăcu, din pricina înverşunării cu care erau atacaţi nişte necunoscuţi; iar povestirile profane, presărate cu niţică religie, i se părură scrise într-o asemenea necunoaştere a lumii, încât o îndepărtară pe nesimţite de adevărurile pe care spera să le vadă dovedite. Se încăpăţână totuşi să continue şi, atunci când volumul îi cădea din mâini, se credea cuprinsă de cea mai aleasă melancolie catolică pe care o poate trăi un suflet eteric.

Cât despre amintirea lui Rodolphe, o coborâse în adâncul inimii; şedea acolo mai solemnă şi mai neclintită decât mumia unui rege într-o subterană. Din marele amor îmbălsămat se înălţa o mireasmă, care, pătrunzând în toate, dădea un parfum de tandreţe atmosferei imaculate în care voia să trăiască. Când îngenunchea pe scăunelul de rugăciune în stil gotic, se adresa Domnului cu aceleaşi cuvinte suave pe care i le şoptea altădată amantului, în expansiunile adulterului. Făcea aşa pentru a-şi trezi credinţa; dar din ceruri nu-i venea nicio desfătare; şi se ridica de acolo cu picioarele amorţite şi cu senzaţia vagă a unei imense înşelătorii. Căutarea asta, îşi spunea ea, era doar un merit în plus; şi, în orgoliul evlaviei, Emma se compara cu doamnele nobile de altădată, a căror glorie o visase privind un portret al lui La Vallière şi care, târându-şi cu atâta maiestate trena încărcată de broderii a rochiilor lungi, se retrăgeau în pustietăţi ca să verse la picioarele lui

Hristos toate lacrimile unei inimi rănite de viaţă.

Se dedică atunci unor milostenii exagerate. Cosea haine pentru săraci; trimitea lemne femeilor care năşteau; şi într-o zi, când Charles se întoarse acasă, găsi în bucătărie trei derbedei, aşezaţi la masă şi sorbind o ciorbă. O aduse înapoi acasă pe fetiţă, fiindcă, în timpul bolii ei, soţul o trimisese la doică. Vru s-o înveţe să citească; putea Berthe să plângă cât poftea, acum maică-sa nu se mai enerva. Adoptase o atitudine de resemnare, de indulgenţă faţă de toţi şi toate. Orice ar fi spus, folosea un limbaj plin de expresii ideale. Îi spunea copilului:

— Te mai doare burta, îngeraşule?

Dna Bovary-mama nu găsea nimic de criticat, poate doar mania de a tricota pelerine pentru orfani, în loc să-şi peticească şervetele de vase. Sătulă însă de certuri casnice, biata femeie se simţea bine în casa asta liniştită, ba chiar rămase până după Paşte, ca să scape de sarcasmele lui moş Bovary, care în fiecare an îşi comanda un cârnat în Vinerea Mare.

În afară de soacră-sa, care o îmbărbăta puţin prin judecata ei dreaptă şi purtarea gravă, Emma primea aproape în fiecare zi şi alte vizite. Dna Langlois, dna Caron, dna Dubreuil, dna Tuvache şi negreşit, de la două la cinci, minunata dnă Homais, care n-a vrut niciodată să creadă vreuna dintre bârfele care se debitau pe seama vecinei. Copiii lui Homais veneau şi ei s-o vadă; îi însoţea Justin. Urca împreună cu ei în cameră, unde rămânea în picioare, lângă uşă, nemişcat, fără să scoată un cuvânt. De multe ori, dna Bovary, neluându-l în seamă, începea chiar să-şi facă toaleta. Îşi scotea mai întâi pieptenele, scuturându-şi capul cu o mişcare bruscă; şi când văzu pentru prima dată toată coama aceea de păr, care ajungea până la genunchi, descolăcindu-şi inelele negre, fu pentru el, bietul băiat, ca şi cum ar fi intrat pe neaşteptate în ceva extraordinar şi nou, a cărui splendoare îl îngrozi.

Emma nu-i observa, desigur, nici solicitudinea tăcută, nici timidităţile. Nu bănuia câtuşi de puţin că iubirea, dispărută din viaţa ei, fremăta acolo, lângă ea, sub cămaşa

de pânză groasă, în inima de adolescent care se deschidea emanaţiilor frumuseţii ei. De altminteri, acum învăluia totul într-o asemenea indiferenţă, avea cuvinte atât de afectuoase şi priviri atât de semeţe, purtări aşa de schimbătoare, încât nu mai puteai deosebi egoismul de milostivire, nici corupţia de virtute. Într-o seară spre exemplu, se supără pe servitoarea care-i cerea voie să iasă şi care se bâlbâia tot căutând un pretext, apoi îi zise dintr-odată:

— Nu-i aşa că-l iubeşti?

Şi, fără să aştepte răspunsul lui Félicité, care roşea, adăugă cu tristeţe:

— Hai, fugi! Distrează-te!

La începutul primăverii, întoarse pe dos grădina, în ciuda observaţiilor lui Bovary; el era însă bucuros că o vede în sfârşit exprimându-şi măcar o voinţă oarecare. Pe măsură ce se însănătoşea, dădu mai multe dovezi în acest sens. Mai întâi izbuti să-i dea papucii coanei Rollet, doica, fiindcă în timpul convalescenţei ei îşi luase obiceiul să treacă prea des pe la bucătărie cu cei doi prunci ai ei şi cu junele pensionar, ştirb ca un canibal. Se descotorosi apoi de familia Homais, scăpă treptat de toţi ceilalţi musafiri, ba chiar rări mersul la biserică, spre marea mulţumire a spiţerului, care-i spuse prietenește:

— Vă făcuserăţi cam bisericoasă!

Dl Bournisien venea ca şi altădată, în fiecare zi, când ieşea de la ora de catehism. Prefera să rămână afară să ia aer *în mijlocul desişului*, cum numea el umbrarul. Era ora când se întorcea Charles. Le era cald; li se aducea cidru dulce şi beau împreună pentru deplina însănătoşire a doamnei.

Binet era şi el acolo, puţin mai jos adică, lângă zidul terasei, unde prindea raci. Bovary îl invita la un pahar să se răcorească, iar el se pricepea grozav să destupe ulcioarele.

— Trebuie să ţii aşa sticla, zicea el, plimbând o privire satisfăcută împrejur şi până în depărtările peisajului, dreaptă pe masă, şi, după ce tai sforile, să

împingi câte puţin dopul, uşurel, uşurel, cum se face de altfel cu apa de Seltz în restaurante.

Însă cidrul, în timpul demonstraţiei, le ţâşnea adeseori drept în faţă şi atunci clericul, cu un râs opac, făcea mereu aceeaşi glumă:

— Calitatea lui sare în ochi!

Era un om de treabă, într-adevăr, şi într-o zi chiar nu se scandaliză deloc auzindu-l pe farmacist cum îl sfătuia pe Charles să o ducă pe doamna, ca s-o mai distreze, la teatrul din Rouen, să-l vadă pe ilustrul tenor Lagardy. Homais, mirându-se de tăcerea preotului, dori să-i cunoască părerea şi acesta declară că judeca muzica mai puţin dăunătoare moravurilor decât literatura.

Farmacistul luă însă apărarea literelor. Teatrul, pretindea el, e util prin aceea că sfidează prejudecăţile şi, sub masca plăcerii, ne învaţă să urmăm virtutea.

— *Castigat ridendo mores*, dle Bournisien! Luaţi spre exemplu majoritatea tragediilor lui Voltaire; sunt presărate iscusit cu reflecţii filosofice, şi de aceea sunt pentru popor o adevărată şcoală de morală şi de diplomaţie.

— Eu, zise Binet, am văzut mai demult o piesă care se chema *Ştrengarul parizian*, unde se remarcă personajul unui general bătrân, într-adevăr foarte reuşit! Şi-i trage un perdaf unui băiat de familie care sedusese o muncitoare, care în cele din urmă…

— Sigur, continuă Homais, există literatură proastă cum există şi farmacie proastă; dar să condamni în bloc cea mai importantă dintre bele-arte, mi se pare o gugumănie, o idee gotică, demnă de vremurile abominabile când Galilei era băgat la închisoare.

— Ştiu prea bine, obiectă preotul, că există opere bune şi autori buni; însă, dacă ne gândim numai la aceste persoane de sex diferit, adunate într-o încăpere ademenitoare, împodobită cu pompa lumească, şi apoi travestirile păgâneşti, sulimanul, făcliile, glasurile efeminate, toate astea până la urmă nu se poate să nu dea naştere unui anumit libertinaj al minţii, să nu-ţi trezească gânduri necinstite, ispite necurate. Asta este cel puţin

opinia tuturor Părinţilor. În sfârşit, adăugă el, luând pe neaşteptate un ton mistic, pe când îşi potrivea pe unghia degetului mare o priză de tutun, dacă Biserica a condamnat spectacolele, înseamnă că are dreptate; trebuie să ne supunem poruncilor ei.

— De ce, întrebă spiţerul, îi afuriseşte pe actori? Fiindcă doar altădată participau pe faţă la ceremoniile cultului. Da, chiar aşa, se jucau, se reprezentau în mijlocul corului, un fel de farse, numite mistere, în care regulile bunei-cuviinţe erau adesea batjocorite.

Preotul se mulţumi să scoată un geamăt, şi farmacistul continuă:

— Aşa şi-n Biblie; sunt acolo…, ştiţi dumneavoastră… mai multe amănunte… picante, lucruri… de-a dreptul… deocheate!

Şi, văzând gestul de supărare al dlui Bournisien, adăugă:

— Ei, trebuie să fiţi de acord că nu-i o carte pe care s-o pui în mâinile unei domnişoare, şi nu mi-ar plăcea ca Athalie…

— Bine, dar protestanţii recomandă Biblia, nu noi, exclamă celălalt enervat.

— Nu contează, zise Homais, eu mă mir că în zilele noastre, într-un secol al luminilor, sunt unii care se mai încăpăţânează să condamne o distracţie intelectuală care este inofensivă, moralizatoare şi chiar igienică uneori, nu-i aşa, doctore?

— Probabil, răspunse medicul cu nepăsare, fie pentru că, având aceleaşi idei, nu voia să ofenseze pe nimeni, fie pentru că n-avea idei deloc.

Conversaţia părea că s-a sfârşit, când farmacistul socoti nimerit să încerce o ultimă împunsătură:

— Am cunoscut preoţi care se îmbrăcau în civil şi se duceau să privească dansatoarele zbânţuindu-se pe scenă.

— Ei, nu se poate! făcu preotul.

— Ba da, cunoscuţi de-ai mei!

Homais repetă, silabisind:

— Cu-nos-cuţi!

— Ei bine, rău făceau, spuse Bournisien, resemnat să audă orice.

— Zău! şi mai fac şi multe altele, nu se lăsă spiţerul.

— Domnule! replică clericul cu o privire atât de fioroasă, încât farmacistul se intimidă.

— Vreau numai să spun, continuă el atunci pe un ton mai puţin brutal, că toleranţa e cel mai sigur procedeu ca să atragi sufletele către religie.

— E adevărat! e adevărat! acceptă bătrânelul, aşezându-se la loc pe scaun.

Însă nu şezu decât două minute. Apoi, după ce plecă, dl Homais îi spuse medicului:

— Asta se cheamă dispută! Straşnic l-am avut, aţi văzut!... În sfârşit, ascultaţi-mă pe mine, duceţi-o pe doamna la spectacol, de-ar fi numai să-i faceţi în necaz, o dată în viaţă, uneia din boaitele astea, ce naiba! Dacă aş avea pe cineva să mă înlocuiască, aş veni şi eu cu dumneavoastră. Grăbiţi-vă! Lagardy nu dă decât o singură reprezentaţie; e angajat în Anglia cu un onorariu considerabil. E mare şmecher după cât se spune! Se tăvăleşte în aur! Cară cu el trei amante şi bucătarul personal! Toţi artiştii ăştia mari o duc numai într-un chef; au nevoie de o existenţă destrăbălată care aţâţă niţel imaginaţia. Sfârşesc însă la spital, pentru că n-au avut minte în tinereţe să facă economii. Bine, poftă bună! Pe mâine!

Ideea de a merge la spectacol prinse repede rădăcini în mintea lui Bovary, fiindcă i-o împărtăşi imediat nevestei, care refuză la început, invocând oboseala, deranjul, cheltuiala; însă, ca niciodată, Charles nu renunţă, atât de bine-venită pentru Emma i se părea această distracţie. Nu vedea niciun impediment; maică-sa le trimisese trei sute de franci care erau başca la socoteală, datoriile curente nu erau enorme, iar scadenţa poliţelor pe care trebuia să i le plătească dlui Lheureux era atât de îndepărtată, că nici nu făcea să se gândească la ele. De altfel, închipuindu-şi că ea renunţa din delicateţe, Charles insistă şi mai tare; aşa încât, de atâta sâcâială, până la urmă se hotărî. Şi a doua

zi, la ora opt, se urcară în *Rândunica*.

Spiţerul, care se credea silit să nu se mişte din Yonville, deşi nimic nu-l reţinea de fapt, oftă când îi văzu plecând.

— Ei, călătorie plăcută! le ură el, fericiţi muritori ce sunteţi!

Adresându-se apoi Emmei, care purta o rochie albastră de mătase, cu patru volane de dantelă:

— Sunteţi frumoasă ca zeul Amor! O să *faceţi furori* la Rouen.

Diligenţa se oprea la hotelul *Crucea Roşie*, în piaţa Beauvoisine. Era unul dintre acele hanuri cum există în toate mahalalele de provincie, cu grajduri mari şi odăi mici, şi unde vezi, prin mijlocul curţii, găini ciugulind ovăz pe sub cabrioletele gloduroase ale comis-voiajorilor; un dârz bârlog strămoşesc, cu balconul de lemn putregăit care trosneşte de vânt în nopţile de iarnă, veşnic pline de lume, de hărmălaie şi de crăpelniţă, cu mese negre mânjite de cafelele cu rachiu, cu geamuri groase îngălbenite de muşte, cu şervete jilave pătate de vin albastru; şi care, mirosind tot a ţară, ca argaţii când se îmbracă în haine de oraş, au o cafenea la stradă şi o grădină de legume înspre câmp. Charles începu imediat să alerge după bilete. Confundă avanscena cu galeriile, parterul cu lojile, ceru explicaţii, nu le înţelese, fu trimis de la controlor la director, se întoarse la han, se duse iar la casa de bilete şi bătu aşa, de mai multe ori, tot oraşul de la teatru până-n bulevard.

Doamna îşi cumpără o pălărie, mănuşi, un bucheţel. Domnul se temea grozav să nu scape începutul; şi fără să fi avut vreme să înghită măcar o supă, se prezentară în faţa intrării teatrului, care nu se deschisese încă.

XV

Mulţimea aştepta lângă zid, ţărcuită simetric între balustrade. La colţul străzilor din apropiere, afişe gigantice repetau cu litere baroce: *„Lucia di*

Lammermoor... Lagardy... Operă etc.”. Era vreme frumoasă; era cald; sudoarea şiroia prin părul frizat şi batistele toate ştergeau frunţi înroşite; şi câteodată un vânt călduţ, ce sufla dinspre râu, agita lenevos marginea copertinelor de doc atârnate deasupra cafenelelor. Ceva mai jos totuşi te răcorea un curent de aer glacial care mirosea a seu, a piele şi a ulei. Era răsuflarea străzii Charrettes, plină de magazii mari şi negre, unde poloboacele erau împinse de-a rostogolul.

De teama ridicolului, Emma ceru să facă o plimbare prin port înainte de a intra, iar Bovary, pentru mai multă siguranţă, păstră biletele în mână, în buzunarul pantalonilor pe care-l ţinea apăsat.

Inima începu să-i bată cu putere încă din hol. Avu un zâmbet involuntar de vanitate, văzând mulţimea care se năpustea spre dreapta prin celălalt coridor, în timp ce ea urca scara rezervată primelor loji. Se bucură ca un copil când împinse cu un deget uşile largi, tapiţate; inspiră adânc mirosul prăfuit al coridoarelor, iar când se aşeză în lojă îşi arcui talia cu dezinvoltura unei ducese.

Sala începea să se umple, se scoteau din tocuri lornietele, iar abonaţii, zărindu-se de departe, îşi trimiteau saluturi. Veneau să caute în artă o relaxare după neliniştile comerţului; dar fără să-şi uite deloc afacerile, încă mai discutau despre bumbac, spirt sau indigo. Puteai vedea acolo capete inexpresive şi paşnice de moşnegi, care, cu tenul şi părul lor alb, semănau cu nişte medalii de argint al căror lustru a fost şters sub un abur de plumb. Junii eleganţi se fuduleau la parter, etalându-şi prin deschizătura jiletcii cravata trandafirie sau verde-măr; şi dna Bovary îi admira de sus cum îşi sprijineau pe nuielele cu măciulie de aur palma elastică a mănuşilor galbene.

În vremea asta se aprinseră lumânările orchestrei; lustra coborî din plafon, revărsând în sală, cu strălucirea faţetelor, o veselie instantanee; apoi intrară instrumentiştii unii după alţii şi se porni o îndelungată larmă de contrabaşi sforăind, viori scârţâind, corni trâmbiţând, flaute şi flajolete care piuiau. Dar dinspre scenă răsunară

trei bătăi de gong; începu un duruit de timpane, alămurile trântiră câteva acorduri, iar cortina, ridicându-se, descoperi un peisaj.

Se vedea o răscruce de drumuri în pădure, cu o fântână la stânga, umbrită de un stejar. Ţărani şi seniori, cu pledul pe umeri, cântau împreună un cântec de vânătoare; apoi apăru un căpitan care invoca îngerul răului, ridicându-şi braţele spre cer; mai apăru cineva; plecară amândoi, iar vânătorii îşi reluară cântecul.

Ea se afla din nou în lecturile din tinereţe, în plin Walter Scott. I se părea că aude sunetul cimpoaielor scoţiene repetându-se prin ceaţă, peste pajişti de răchiţele. De altfel, cum amintirea romanului îi uşura înţelegerea libretului, urmărea intriga frază cu frază, în timp ce gânduri imperceptibile îi reveneau şi se risipeau imediat sub rafalele muzicii. Se lăsa purtată de legănarea melodiilor şi se simţea vibrând cu toată fiinţa, de parcă arcuşurile viorilor i s-ar fi plimbat pe nervi. Nu se mai sătura contemplând costumele, decorurile, personajele, copacii pictaţi care tremurau când trecea cineva, tocile de catifea, mantiile, săbiile, toate aceste plăsmuiri ce se agitau în armonie ca într-o atmosferă din altă lume. O femeie tânără înaintă, aruncând o pungă unui scutier verde. Rămase singură, şi atunci se auzi un flaut care răsuna ca murmurul unei fântâni sau ciripitul păsărilor. Lucia îşi începu cu îndrăzneală cavatina în sol major; se plângea de dragoste şi cerea aripi. Emma ar fi vrut şi ea să se înalţe, fugind de viaţă, într-o îmbrăţişare. Deodată, apăru Edgar Lagardy.

Avea una din acele palori splendide care dau raselor pasionale din Sud ceva din maiestatea statuilor de marmură. Talia viguroasă îi era strânsă într-un pieptar cafeniu. Un mic pumnal cizelat i se lovea de coapsa stângă, iar el arunca priviri languroase, descoperindu-şi dinţii albi. Se spunea că o prinţesă poloneză, ascultându-l cântând într-o seară pe plaja din Biarritz, unde el călăfătuia şalupe, se îndrăgostise. S-a şi ruinat din cauza lui. O părăsise pentru alte femei, iar celebritatea sentimentală îi

întreţinea reputaţia artistică. Diplomat, cabotinul avea chiar grijă să strecoare întotdeauna în reclame o frază poetică despre cât de fascinantă era înfăţişarea lui şi cât de sensibil îi era sufletul. În fine, o voce frumoasă, un aplomb nezdruncinat, mai mult temperament decât inteligenţă şi mai multă emfază decât lirism puneau în valoare această fire admirabilă de şarlatan, în care se întâlneau coaforul cu toreadorul.

Entuziasmă sala încă de la prima scenă. O strângea în braţe pe Lucia, o părăsea, se întorcea, părea disperat; avea izbucniri de mânie, apoi horcăituri elegiace nesfârşit de dulci, iar din gâtul lui dezgolit ieşeau note pline de hohote şi sărutări. Emma se apleca să-l vadă, zgâriind cu unghiile catifeaua lojei. Îşi umplea inima cu jelaniile astea melodioase, care se tărăgănau în acompaniamentul contrabaşilor, ca strigătele naufragiaţilor în vuietul unei furtuni. Recunoştea toate exaltările şi spaimele care-o aduseseră la un pas de moarte. Vocea cântăreţei i se părea a fi doar un răsunet al conştiinţei, iar fermecătoarea iluzie era chiar ceva din viaţa ei. Însă nimeni pe pământ n-o iubise atât. El nu plânsese ca Edgar, în ultima seară, sub clar de lună, când îşi spuneau: „Pe mâine, pe mâine”. Sala trosnea sub aclamaţii; stretta fu bisată în întregime; îndrăgostiţii vorbeau despre florile de pe mormântul lor, despre jurăminte, exil, fatalitate, despre speranţe, iar când rostiră ultimul adio, Emma scăpă un ţipăt ascuţit, ce se confundă cu vibraţiile ultimelor acorduri.

— Din ce cauză, întrebă Bovary, o persecută seniorul acela?

— Ba nu, răspunse ea, ăla-i amantul.

— Şi totuşi jură că se răzbună pe familia ei, pe când celălalt, cel care a venit adineauri, spunea: „O iubesc pe Lucia şi cred că sunt iubit”. De altfel, a plecat cu tatăl ei braţ la braţ. Acela-i tatăl ei, nu? Mic, urât, care poartă o pană de cocoş la pălărie?

În ciuda explicaţiilor Emmei, de la duetul recitativ, în care Gilbert îi înfăţişează stăpânului său Ashton abominabilele-i intrigi, Charles, văzând falsul inel de

logodnă care trebuia s-o înşele pe Lucia, crezu că era o amintire de dragoste trimisă de Edgar. Mărturisi de altminteri că nu înţelegea povestea – din cauza muzicii, care dăuna vorbelor.

— Nu contează, zise Emma, taci din gură!

— Doar că îmi place să înţeleg, ştii bine! insistă el aplecându-se peste umărul ei.

— Taci! Taci! făcu ea nerăbdătoare.

Lucia înainta, sprijinită puţin de femeile ei, cu o coroniţă de flori de portocal în păr, mai palidă decât satinul alb al rochiei. Emma îşi amintea de ziua propriei nunţi; se vedea din nou între lanurile de grâu, pe potecuţă, atunci când se duceau la biserică. De ce oare nu s-a împotrivit şi ea, n-a implorat, ca astalaltă? Din contră, era veselă, fără să-şi dea seama în ce prăpastie se aruncă. O, dacă în prospeţimea frumuseţii, înainte de întinările căsniciei şi de dezamăgirea adulterului, şi-ar fi putut încredinţa viaţa unei inimi mari şi puternice, atunci virtutea, tandreţea, voluptăţile şi datoria, fiind unul şi acelaşi lucru, ea n-ar mai fi coborât niciodată din culmea unei atât de înalte bucurii. Dar fericirea asta, fără îndoială, era o minciună plăsmuită ca să ducă la disperare orice dorinţă. Cunoştea acum micimea pasiunilor, pe care arta le exagera. Silindu-se să nu se mai gândească la ele, Emma nu mai dorea să vadă în această reproducere a suferinţelor ei decât o fantezie plastică, bună pentru desfătarea ochilor, şi chiar zâmbi în sinea ei cu milă dispreţuitoare, când, din fundul scenei, de sub o perdea de catifea, apăru un bărbat în mantie neagră.

Pălăria mare, spaniolească, îi căzu atunci când făcu un gest; şi imediat, instrumentele şi cântăreţii intonară sextetul. Edgar, scăpărând de furie, îi domina pe toţi cu vocea lui mai clară; Ashton îi arunca în note grave provocări ucigaşe; Lucia se tânguia ascuţit; Arthur modula aparte sunete medii, iar basul preotului fornăia ca o orgă, în timp ce glasurile femeilor, repetându-i cuvintele, reluau într-un cor delicios. Toţi gesticulau înşiraţi în linie; iar mânia, răzbunarea, gelozia, groaza, mila şi uimirea se

răspândeau deodată din gurile lor întredeschise. Îndrăgostitul jignit învârtea sabia goală; gulerul de dantelă i se ridica sacadat, după mişcarea pieptului şi, cu paşi mari, mergea în dreapta şi în stânga, făcând să-i zornăie pe parchet pintenii roşii ai cizmelor moi care se lărgeau la gleznă. Trebuia să aibă, gândea ea, o dragoste nesecată, dacă o revărsa asupra mulţimii în atât de largi efluvii. Toate pretenţiile ei de a defăima iubirea se risipeau sub poezia rolului, care o învăluia, şi, fiind atrasă de bărbat prin iluzia personajului, încerca să-şi imagineze viaţa lui, viaţa aceea răsunătoare, extraordinară, splendidă, pe care ar fi putut s-o ducă şi ea, dacă întâmplarea ar fi vrut. S-ar fi cunoscut, s-ar fi iubit! Cu el, prin toate regatele Europei, ar fi călătorit din capitală în capitală, împărţind oboseala şi mândria, strângând florile aruncate lui, brodându-i singură costumele; apoi, în fiecare seară, din fundul unei loji, după grilajul cu zăbrele de aur, ar fi cules, extatică, exuberanţele acestui suflet, care ar fi cântat doar pentru ea; jucând pe scenă, s-ar fi uitat la ea. Dar o cuprinse nebunia: se uita la ea, fără îndoială! şi veni să-i cadă în braţe, să se refugieze la adăpostul forţei lui, ca în însăşi întruchiparea dragostei, şi să-i spună, să-i strige: „Ia-mă, du-mă de aici, să mergem! Pentru tine, toate dorinţele şi visurile mele!”.

Cortina căzu.

Mirosul de gaz şi răsuflările se amestecau; vântul evantaielor făcea atmosfera şi mai înăbuşitoare. Emma vru să iasă; mulţimea umplea coridoarele, iar ea căzu îndărăt în fotoliu, sufocată de palpitaţii. Fiindu-i frică să n-o vadă leşinând, Charles alergă la bufet să-i aducă un pahar cu sirop de migdale.

Se întoarse la loc cu mare greutate, fiindcă-l loveau peste coate la tot pasul, din cauza paharului pe care-l ţinea cu amândouă mâinile, ba chiar vărsă trei sferturi pe umerii unei rouenneze cu mâneci scurte, care, simţind lichidul rece curgându-i pe spinare, ţipă ca din gură de şarpe, de parcă ar fi asasinat-o. Soţul ei, un filator, se înfurie pe neîndemânatic; şi, în timp ce ea îşi ştergea cu batista

petele de pe frumoasa rochie de tafta în culoarea cireşei, el bombănea pe un ton neplăcut cuvinte ca despăgubire, cheltuieli, restituire. În sfârşit, Charles ajunse lângă nevastă-sa, spunându-i cu respiraţia tăiată:

— Credeam că nu mai ajung, pe legea mea! Ce de lume, ce de lume!

Adăugă:

— Ghici pe cine l-am întâlnit acolo? Pe dl Léon.

— Pe Léon?

— Chiar el! Va veni să-şi prezinte omagiile.

Şi de-abia sfârşi aceste cuvinte, că fostul secretar din Yonville intră în lojă.

Întinse mâna cu dezinvoltura unui nobil; şi dna Bovary o întinse automat pe a ei, ascultând fără îndoială de atracţia unei voinţe mai puternice. N-o mai simţise din seara aceea de primăvară, când ploua pe frunzele verzi, când şi-au spus adio, în picioare, lângă pervazul ferestrei. Însă, trezindu-se repede la convenienţele situaţiei, scuturã cu un efort toropeala amintirilor şi începu să bolborosească fraze iuţi.

— A, bună ziua… Cum! sunteţi aici?

— Linişte! strigă o voce de la parter, pentru că începea actul al treilea.

— Sunteţi deci în Rouen?

— Da.

— De când?

— Afară! Afară!

Lumea se întorcea spre ei; tăcură.

Din acel moment însă, ea nu mai ascultă; şi corul invitaţilor, scena dintre Ashton şi valet, marele duet în re major, totul se petrecu pentru ea în depărtare, ca şi cum instrumentele ar fi devenit mai puţin sonore, iar personajele s-ar fi tras îndărăt; îşi amintea partidele de cărţi din casa farmacistului şi plimbarea la doică, lecturile sub umbrar, conversaţiile în doi la gura sobei, toată acea sărmană iubire atât de liniştită şi îndelungată, atât de discretă, de gingaşă, pe care totuşi o uitase. De ce oare se întorcea? Ce potriveală de întâmplări o aduceau în viaţa

ei? El stătea în spatele ei, rezemându-se cu umărul de perete; şi din când în când se simţea înfiorându-se sub respiraţia lui călduţă ce-i cobora în păr.

— Vă amuză? o întrebă el, aplecându-se atât de aproape de ea, încât vârful mustăţii îi atinse obrazul.

Ea răspunse nepăsătoare:

— O, Doamne, nu! Nu mult.

Atunci el propuse să plece din teatru ca să mănânce îngheţată undeva.

— A, nu încă! Să mai stăm! spuse Bovary. Are părul despletit; asta promite ceva tragic.

Dar scena nebuniei n-o interesa deloc pe Emma, iar jocul cântăreţei i se păru exagerat.

— Strigă prea tare, zise ea, întorcându-se spre Charles care asculta.

— Da…, poate…, puţin, răspunse el, nehotărât între sinceritatea plăcerii şi respectul pentru părerile soţiei.

Apoi Léon zise oftând:

— E o căldură…

— Insuportabilă! e-adevărat.

— Îţi face rău? întrebă Bovary.

— Da, mă sufoc; să plecăm.

Dl Léon îi aşează cu delicateţe pe umeri şalul lung de dantelă şi plecară toţi trei să se aşeze în port, la aer curat, în faţa geamului unei cafenele. Mai întâi se vorbi despre boala ei, deşi Emma îl întrerupea pe Charles din când în când, de teamă, spunea ea, să nu-l plictisească pe dl Léon; apoi acesta le povesti că venise la Rouen ca să lucreze doi ani la un notariat important, pentru a se obişnui cu afacerile care, în Normandia, erau altfel de cum se făceau la Paris. Apoi ceru informaţii despre Berthe, familia Homais, coana Lefrançois; şi cum, în prezenţa soţului, nu mai aveau ce să-şi spună, conversaţia se opri curând.

Câţiva oameni care ieşeau de la spectacol trecură pe trotuar, fredonând sau zbierând cât îi ţinea gura: „O, drag înger, Lucia!”. Atunci Léon, ca să facă pe amatorul de artă, începu să vorbească despre muzică. Îi văzuse pe Tamburini, Rubini, Persiani, Grisi; şi, pe lângă aceştia,

Lagardy, cu toate scandalurile pe care le stârnea, nu făcea două parale.

— Totuşi, îl întrerupse Charles, care-şi savura pe îndelete sorbetul cu rom1, se spune că este de-a dreptul admirabil, în ultimul act; regret că am plecat înainte de final, fiindcă începuse să-mi placă.

— De altfel, reluă secretarul, va da în curând o altă reprezentaţie.

Dar Charles răspunse că ei plecau a doua zi.

— Doar dacă nu vrei să rămâi singură, pisicuţa mea, adăugă el, întorcându-se spre nevastă-sa.

Şi, schimbând tactica în faţa acestei ocazii neaşteptate ce-i dădea speranţe, tânărul începu să facă elogiul lui Lagardy în bucata finală. Era ceva superb, sublim! Atunci Charles stărui:

— O să te întorci duminică. Haide, hotărăşte-te! Nu faci bine, dacă ai câtuşi de puţin impresia că spectacolul o să-ţi priască.

În vremea asta, în jurul lor, mesele se goleau; un chelner se aşeză discret lângă ei; Charles înţelese şi scoase punga; secretarul îl apucă de braţ, ba chiar nu uită nici să arunce pe marmura mesei, ca să sune, două monede de argint.

— Chiar că mă supăr, murmură Bovary, din cauza banilor pe care i-aţi…

Celălalt făcu un gest dispreţuitor, plin de cordialitate, şi, luându-şi pălăria, zise:

— Ne-am înţeles, nu-i aşa? Mâine la ora şase.

Charles strigă iarăşi că nu putea să lipsească mult timp; dar nimic n-o împiedica pe Emma…

— Numai că…, se bâlbâi ea cu un zâmbet straniu, nu prea ştiu…

— Ei bine, te gândeşti, vom vedea, noaptea e un sfetnic bun.

Apoi îi spuse lui Léon, care-i însoţea:

— Acum, că sunteţi pe plaiurile noastre, sper că veţi veni din când în când să luaţi cina cu noi.

Secretarul îi asigură că nu va uita, având chiar

nevoie să vină la Yonville pentru o treabă a biroului notarial. Se despărţiră în faţa pasajului Saint-Herbland, în clipa în care orologiul catedralei bătea ora unsprezece şi jumătate.

1. Sorbetul este un fel de îngheţată uşoară, fără grăsimi, de obicei cu sirop de fructe.

Partea a treia

I

Dl Léon, în timp ce studiase dreptul, frecventase destul de des *Coliba1*, obţinând chiar succese frumuşele la grizete, care-i găseau *un aer distins*. Era studentul cel mai aşezat: purta părul nici prea lung, nici prea scurt, nu păpa banii de pe tot trimestrul la întâi ale lunii şi păstra relaţii bune cu profesorii. Cât despre excese, se ferise întotdeauna de ele, fiindcă-l speriau şi-l scârbeau în acelaşi timp.

Deseori, când citea în odaia lui sau se aşeza seara pe bancă sub teii din parcul Luxembourg, punea jos Codul, iar amintirea Emmei i se întorcea în minte. Însă, încet-încet, sentimentul slăbi, şi peste el se aşternură alte jinduri, deşi mai răzbătea prin ele; fiindcă Léon nu-şi pierduse orice speranţă şi mai întrezărea un fel de promisiune vagă ce se legăna în viitor, ca un fruct de aur atârnând într-un frunziş imaginar.

Acum, revăzând-o după o absenţă de trei ani, i se trezi pasiunea. Trebuia să se hotărască odată, îşi spunea el, s-o aibă până la urmă. De altfel, timiditatea i se tocise prin tovărăşiile nebunatice şi se întorcea în provincie dispreţuind tot ce nu călca pe asfaltul bulevardului încălţat cu pantofi de lac. Alături de o pariziancă în dantele, în salonul unui doctor ilustru, vreun ipochimen cu decoraţii şi trăsură, sărmanul secretar ar fi tremurat probabil ca un copil; dar aici, la Rouen, în port, în faţa nevestei acestui medic mărunt, se simţea în largul lui, ştiind dinainte că va

impresiona. Aplombul depinde de societatea în care se arată; nu vorbeşti la mezanin ca la etajul al patrulea, şi femeia bogată parcă ar avea împrejur, ca să-şi păzească virtutea, toate bancnotele ca o platoşă, în căptuşeala corsetului.

Seara, Léon, despărţindu-se de dl şi dna Bovary, îi urmărise de departe pe stradă; apoi, văzându-i că se opresc la *Crucea Roşie*, se întoarse şi îşi petrecu noaptea urzind un plan.

A doua zi aşadar, pe la orele cinci, intră în bucătăria hanului, cu gâtul uscat, obrajii palizi şi cu acea îndârjire a fricoşilor pe care nimic n-o opreşte.

— Domnul nu-i aici, îi răspunse un servitor.

Lucrul i se păru de bun-augur. Urcă.

Venirea lui n-o tulbură pe Emma; din contră, se scuză că uitase să-i spună unde trăseseră.

— O, am ghicit eu, spuse Léon.

— Cum aşa?

Pretinse că a fost călăuzit spre ea din întâmplare, de un instinct. Ea începu să zâmbească şi imediat, ca să-şi repare prostia, Léon îi povesti că-şi petrecuse dimineaţa căutând-o prin toate hotelurile din oraş.

— V-aţi hotărât aşadar să rămâneţi? adăugă el.

— Da, zise ea, şi am greşit. Nu trebuie să te obişnuieşti cu plăceri impracticabile, când trebuie să faci faţă la mii de exigenţe…

— O, îmi închipui…

— Ba nu, pentru că dumneavoastră nu sunteţi femeie.

Dar şi bărbaţii aveau necazurile lor, iar conversaţia se închegă prin câteva cugetări filosofice. Emma vorbi mult despre nimicnicia legăturilor pământeşti şi veşnica izolare în care rămâne înmormântată inima.

Ca să-şi dea importanţă sau imitându-i cu naivitate melancolia ce i-o provoca pe a lui, tânărul declară că se plictisise de moarte în tot timpul studiilor. Procedura civilă îl enerva, se simţea atras de alte vocaţii, iar maică-sa nu înceta să-l hărţuiască în fiecare scrisoare. Pe măsură ce vorbeau, fiecare îşi preciza treptat motivele suferinţelor,

înflăcărându-se niţel în această confidenţă progresivă. Câteodată însă, şovăiau în faţa desfăşurării complete a unei idei şi încercau atunci să găsească o expresie în care s-o transpună. Ea nu-şi mărturisi pasiunea pentru alt bărbat; el nu-i spuse că o uitase.

Poate că el nu-şi aducea aminte de supeurile de după bal cu muncitoarele; fără îndoială că ea nu-şi mai amintea de întâlnirile de altădată, când alerga dimineaţa prin buruieni spre castelul iubitului. Zgomotele oraşului abia dacă ajungeau până la ei; iar odaia părea mică, anume ca să le apropie şi mai tare singurătăţile. Emma, îmbrăcată într-un capot de damasc, îşi sprijinea cocul de spătarul bătrânului fotoliu; în spatele ei, tapetul galben de pe perete părea un fond de aur; iar capul descoperit se repeta în oglindă, cu cărarea albă pe mijloc, şi cu lobii urechilor ieşind de sub bandouri.

— Dar iertaţi-mă! nu fac bine, vă plictisesc cu veşnicele mele lamentări.

— Ba deloc! Deloc!

— Dacă aţi şti ce visam eu! reluă ea, ridicându-şi spre tavan frumoşii ochi albaştri în care se aduna o lacrimă.

— Dar eu! O, cât am suferit! De multe ori ieşeam din casă, plecam, mă târam de-a lungul cheiurilor, ca să-mi tocesc simţurile în zarva mulţimii, fără să pot alunga obsesia care mă urmărea. Pe bulevard, la un negustor de stampe, este o gravură italiană ce reprezintă o muză. E îmbrăcată cu o tunică, se uită la lună şi are flori de nu-mă-uita prinse în părul despletit. Ceva mă împingea mereu acolo; rămâneam ceasuri întregi.

Apoi spuse cu o voce tremurândă:

— Vă semăna puţin.

Dna Bovary întoarse capul pentru ca el să nu-i vadă zâmbetul irezistibil pe care şi-l simţea urcând pe buze.

— Adesea, reluă el, vă scriam scrisori pe care apoi le rupeam.

Ea nu răspundea. Continuă:

— Câteodată îmi imaginam că o să vă întâlnesc printr-o întâmplare. Mi s-a părut de câteva ori că vă

recunosc la colţul străzii; şi fugeam după toate trăsurile la uşa cărora flutura un şal, un văl, asemănătoare cu ale dumneavoastră…

Ea părea hotărâtă să-l lase să vorbească fără să-l întrerupă. Încrucişându-şi braţele şi lăsându-şi capul în jos, îşi cerceta rozeta papucilor şi din când în când mişca uşor degetele picioarelor sub feţele de satin.

Totuşi, oftă:

— Lucrul cel mai jalnic, nu-i aşa, este să duci, ca mine, o existenţă inutilă. Dacă suferinţele noastre ar putea fi de folos cuiva, ne-am mângâia măcar cu gândul sacrificiului!

El începu să laude virtutea, datoria, jertfele tăcute, întrucât simţea o teribilă nevoie de a se devota cuiva fără s-o poată face.

— Mi-ar plăcea mult, zise ea, să fiu călugăriţă într-un spital.

— Vai! răspunse el, bărbaţii n-au astfel de misiuni sfinte şi-mi pare că nu există nicio meserie…, în afară poate de aceea de medic…

Cu o uşoară ridicare din umeri, Emma îl întrerupse ca să se plângă de boala de care fusese cât pe-aci să moară: ce păcat că nu se prăpădise! n-ar mai suferi acum. Léon invidie imediat *liniştea mormântului*; într-o seară chiar îşi scrisese testamentul, cerând să fie acoperit în sicriu cu o frumoasă cuvertură din fâşii de catifea, pe care i-o dăruise ea; fiindcă aşa ar fi vrut ei să se fi petrecut lucrurile, fiecare făcându-şi un ideal pe care-şi potrivea în prezent viaţa trecută. De altfel, cuvântul e ca un laminor, lăţeşte întotdeauna sentimentele.

Însă ea, auzind invenţia cu cuvertura, întrebă:

— Dar de ce?

— De ce?

Şovăia.

— Pentru că v-am iubit cu adevărat.

Şi, felicitându-se că a depăşit acest obstacol, Léon îi spionă cu coada ochiului expresia feţei.

Era ca şi cum un vânt iute alunga norii de pe cer. Din

ochii ei albaştri păru că dispare noianul de gânduri triste, care-i întunecaseră; îi strălucea toată faţa.

El aşteptă. În sfârşit, ea răspunse:

— Am bănuit dintotdeauna…

Îşi povestiră atunci măruntele evenimente din acea existenţă îndepărtată, ale cărei bucurii şi tristeţi tocmai le rezumaseră într-o vorbă. El îşi amintea de umbrarul de clematite, de rochiile pe care le purta ea, de mobilele din cameră, de toată casa.

— Dar sărmanii noştri cactuşi ce mai fac?

— Au îngheţat iarna trecută.

— Vai, ce mult m-am gândit la ei, ştiţi? Deseori îi vedeam ca altădată când, în dimineţile de vară, soarele bătea în jaluzele… Şi vă zăream braţele goale printre flori.

— Bietul meu prieten! făcu ea, întinzându-i mâna.

Léon o sărută imediat. Apoi, după ce răsuflă adânc, spuse:

— Pe atunci eraţi pentru mine ca un fel de forţă de neînţeles care pusese stăpânire pe viaţa mea. Odată, de pildă, am venit la dumneavoastră; nu vă mai aduceţi aminte, de bună seamă!

— Ba da, zise ea. Continuaţi!

— Eraţi jos în anticameră, gata de plecare, pe ultima treaptă; ba chiar aveaţi o pălărie cu floricele albastre; şi, fără să mă invitaţi, în chip automat, v-am însoţit. Deşi îmi dădeam seama cu fiecare clipă mai limpede de prostia mea, continuam totuşi să merg alături, neîndrăznind să vă urmăresc pur şi simplu şi nevrând să vă părăsesc. Când intraţi într-o prăvălie, eu aşteptam în stradă, mă uitam prin geam cum scoteaţi mănuşile şi număraţi banii pe tejghea. Apoi aţi sunat la dna Tuvache, vi s-a deschis, iar eu am rămas ca un prost în faţa uşii mari şi grele ce se închisese în urma dumneavoastră.

Ascultându-l, dna Bovary se mira cât e de bătrână; toate lucrurile astea, care i se înfăţişau din nou, parcă i-ar fi lungit existenţa; erau ca nişte uriaşe ţinuturi sentimentale, de care se apropia iarăşi; şi zicea din când în când, cu glas scăzut şi cu pleoapele pe jumătate închise:

— Da, e adevărat!… e adevărat!… e adevărat!…

Auziră sunând opt ceasuri la toate orologiile din cartierul Beauvoisine, care era plin de pensioane, de biserici şi de case nobile în părăsire. Nu-şi mai vorbeau; dar privindu-se, simţeau în creier ca un foşnet, ca şi cum ceva sonor ar fi ţâşnit din pupilele lor încremenite. Îşi înlănţuiseră mâinile; şi trecutul, viitorul, reminiscenţele şi visurile, toate se topeau laolaltă în gingăşia extazului. Întunericul se îndesea pe pereţi, deşi străluceau încă, pierdute pe jumătate în umbră, culorile violente ale celor patru stampe reprezentând patru scene din *La Tour de Nesle2*, cu o legendă scrisă jos în spaniolă şi franceză. Prin fereastra culisantă se vedea un colţ de cer negru, printre acoperişuri ascuţite.

Ea se ridică să aprindă două lumânări de pe bufet, apoi se aşeză la loc.

— Ei?… făcu Léon.

— Ei?… răspunse ea.

Şi el se străduia să reînnoade firul conversaţiei, când ea îi zise:

— Cum se face că până acum nimeni, niciodată, nu mi-a mărturisit astfel de sentimente?

Secretarul exclamă că firile ideale erau greu de înţeles. El o iubise de la cea dintâi privire; şi era deznădăjduit gândindu-se la fericirea pe care ar fi putut s-o aibă, dacă, întâlnindu-se mai devreme printr-o favoare a hazardului, s-ar fi legat unul de altul printr-un nod de nedesfăcut.

— M-am gândit la asta câteodată, reluă ea.

— Ce vis! murmură Léon.

Şi, zgândărind delicat găitanul albastru al centironului lung şi alb, adăugă:

— Dar cine ne împiedică s-o luăm de la început?

— Nu, prietene, răspunse ea. Sunt prea bătrână… eşti prea tânăr, uită-mă! Altele te vor iubi… le vei iubi.

— Nu ca pe tine! strigă el.

— Ce copil eşti! Hai, fii cuminte! Aşa vreau eu!

Ea îi arătă ce piedici de netrecut erau în calea iubirii

lor şi că trebuiau să rămână ca altădată, în simpli termeni de prietenie frăţească.

Oare vorbea serios? Poate că nici Emma n-avea habar, preocupată doar de farmecul seducţiei şi de nevoia de a se apăra; şi contemplându-l pe tânăr cu duioşie, respingea blând sfioasele mângâieri la care se încumetau mâinile lui fremătânde.

— O, iartă-mă, spuse el, retrăgându-se.

Emma fu cuprinsă de o teamă vagă în faţa acestei sfieli, mai primejdioasă pentru ea decât cutezanţa lui Rodolphe când înainta spre ea cu braţele deschise. Niciun bărbat nu i se păruse vreodată atât de frumos. O delicioasă candoare se desprindea din înfăţişarea lui. Îşi cobora genele lungi şi fine ce se arcuiau. Obrazul lui cu epiderma suavă roşise – credea ea – de dorinţă pentru dânsa, şi Emma simţea o nestăvilită dorinţă să-l sărute. Apoi, aplecându-se spre pendulă ca pentru a privi ora, spuse:

— Ce târziu s-a făcut, Dumnezeule! Ce-am mai vorbit!

El înţelese aluzia şi îşi căută pălăria.

— Am uitat chiar şi de spectacol! şi bietul Bovary, care m-a lăsat aici special pentru asta! Trebuia să mă conducă dl Lormeaux, de pe strada Grand-Pont, împreună cu soţia.

Însă pierduse ocazia, fiindcă pleca deja a doua zi.

— Adevărat? făcu Léon.

— Da.

— Totuşi trebuie să te mai văd, spuse el, voiam să-ţi spun…

— Ce?

— Un lucru… grav, serios. Ba nu, la urma urmei n-o să pleci, nu se poate! Dac-ai şti… Ascultă-mă, nu m-ai înţeles? N-ai ghicit?

— Şi totuşi vorbeşti clar, spuse Emma.

— Destul, destul cu glumele! Te implor, lasă-mă să te revăd… o dată… numai una.

— Ei bine…

Se întrerupse; apoi, ca şi cum s-ar fi răzgândit:

— Dar nu aici!

— Unde doreşti.

— Vrei…

Păru că se gândeşte, apoi spuse scurt:

— Mâine, la ora unsprezece, în catedrală.

— Voi fi acolo! spuse el, luându-i mâinile, pe care ea şi le desprinse.

Şi cum erau amândoi în picioare, el în spate, iar Emma cu capul plecat, se aplecă spre gâtul ei şi o sărută lung pe ceafă.

— Eşti nebun! Ah! eşti nebun! zicea ea printre hohote sonore, în timp ce sărutările se înmulţeau.

Atunci, aplecându-şi capul peste umărul ei, păru să-i caute consimţământul în ochi. Ea îi aruncă o privire plină de maiestate glacială. Léon făcu trei paşi îndărăt spre ieşire. Se opri în prag. Apoi şopti cu glas tremurat:

— Pe mâine.

Ea îi răspunse printr-un semn din cap şi se făcu nevăzută, ca o pasăre, în odaia de alături.

Seara, Emma îi scrise secretarului o scrisoare interminabilă în care refuza întâlnirea; de acum totul se sfârşise şi, spre binele lor, întâlnirile nu mai puteau continua. Însă, când închise scrisoarea, constatând că nu ştia adresa lui Léon, nu mai avu ce face.

— Am să i-o dau chiar eu, când va veni, îşi spuse ea.

A doua zi, Léon, cu fereastra deschisă, fredonând pe balcon, îşi lustrui singur pantofii de mai multe ori. Îşi puse pantaloni albi, şosete fine, o haină verde, turnă în batistă din toate parfumurile pe care le avea, apoi, pentru că-şi ondulase părul, ceru să i-l îndrepte, ca să-i dea mai multă eleganţă naturală.

— E încă prea devreme! gândi el uitându-se la ceasul cu cuc al frizerului, care arăta ora nouă.

Citi o revistă veche de modă, ieşi, fumă un trabuc, se plimbă cale de trei străzi, se gândi că venise vremea, şi se îndreptă încet spre piaţa din faţa catedralei Notre-Dame.

Era o dimineaţă frumoasă de vară. Argintăria strălucea în magazinele bijutierilor, iar lumina, căzând

oblic asupra catedralei, scânteia pe marginile sparte ale pietrelor cenuşii; un stol de păsări zburătăcea pe cerul albastru în jurul turnuleţelor treflate; piaţa, răsunând de strigăte, era înmiresmată de parfumul florilor întinse la marginea pavajului: trandafiri, iasomie, garoafe, narcise şi tuberoze, dispuse neregulat, printre foile ude de verdeaţă, printre odolean şi rocoină pentru păsări3; în mijloc, fântâna gâlgâia, iar sub nişte umbrele largi, printre cantalupi etajaţi în piramide, negustoresele cu capul descoperit înfăşurau în hârtie bucheţele de violete.

Tânărul luă unul. Era prima dată când cumpăra flori pentru o femeie; şi, mirosindu-le, îşi umflă pieptul de trufie, ca şi cum acest omagiu pe care-l destina altcuiva s-ar fi răsfrânt asupra lui.

Îi era totuşi teamă să nu fie zărit; intră în biserică păşind hotărât.

Elveţianul4 stătea atunci în prag, în mijlocul portalului din stânga, sub „Mariana dansând”5, cu pampon la pălărie, spada atârnând la pulpă, bastonul în mână, maiestuos ca un cardinal şi strălucind ca Sfântul Potir.

Se îndreptă spre Léon şi, cu zâmbetul acela de bunăvoinţă linguşitoare, pe care-l iau oamenii bisericii când vorbesc cu copiii, spuse:

— Pare-se că domnul nu-i de prin partea locului? Domnul doreşte să vadă curiozităţile bisericii?

— Nu, zise celălalt.

Şi făcu mai întâi turul navelor laterale. Apoi reveni să privească spre piaţă. Emma nu venea. Se duse până la corul bisericii.

Naosul se oglindea în agheasmatarele pline, cu baza ogivelor şi câteva petice de vitralii. Dar oglindirea geamurilor colorate, întrerupându-se pe cantul de marmură, continua mai departe, pe lespezi, ca un covor pestriţ. Lumina tare de afară aşternea în biserică trei raze enorme, ce intrau prin cele trei portaluri deschise. Din vreme în vreme, în capăt, trecea câte un paracliser făcând dinaintea altarului genuflexiunea oblică a cucernicilor grăbiţi. Lustrele de cristal atârnau nemişcate. În cor ardea

o candelă de argint; iar din capelele laterale, din ungherele întunecate ale bisericii, ajungeau câteodată ca nişte şoapte de suspine, cu zgomotul unui grilaj ce se trântea la loc, repercutându-şi ecoul sub boltele înalte.

Léon mergea pe lângă ziduri cu paşi gravi. Niciodată viaţa nu-i păruse atât de plăcută. Ea va veni curând, fermecătoare, agitată, pândind îndărăt privirile ce-o urmăreau – şi cu rochia cu volane, cu lornionul de aur, cu botinele subţiri, cu toate soiurile de rafinamente din care el nu gustase şi în inefabila seducţie a virtuţii care se predă. Ca un budoar uriaş, biserica o înconjura; bolţile se înclinau pentru a-i culege din umbră mărturisirea de iubire; vitraliile străluceau ca să-i lumineze faţa, iar cădelniţele aveau să ardă pentru ca ea să apară ca un înger, prin fumul aromatelor.

Cu toate astea ea nu venea. Léon se aşează pe un scaun şi privirea-i căzu pe un vitraliu albastru, în care se vedeau luntraşi care cărau coşuri. Îl privi îndelung, cu atenţie, numărând solzii peştilor şi nasturii de la surtuce, în timp ce gândurile-i rătăceau în căutarea Emmei.

Deoparte, elveţianul se indigna în sinea lui de acest individ, care-şi permitea să admire singur catedrala. I se părea un comportament monstruos, era ca un furt şi aproape ca un sacrilegiu.

Dar pe lespezi se auzi un foşnet de mătase, apăru borul unei pălării, o pelerină neagră… Ea era! Léon se ridică şi alergă în întâmpinarea ei.

Emma era palidă. Mergea repede.

— Citeşte! spuse ea întinzându-i o hârtie… O! nu.

Îşi retrase brusc mâna şi intră în capela Fecioarei, unde, îngenunchind lângă un scaun, începu să se roage.

Tânărul se supără de această fantezie bigotă; apoi simţi totuşi un oarecare farmec, văzând-o, în mijlocul întâlnirii, pierdută în rugăciuni ca o marchiză andaluză; apoi se plictisi repede, fiindcă ea nu mai termina.

Emma se ruga sau mai degrabă se silea să se roage, nădăjduind să-i vină din cer vreo hotărâre neaşteptată; şi, pentru a-şi atrage ajutorul divin, îşi desfăta ochii cu

splendorile tabernacolului, inspira parfumul florilor albe de nopticoasă ce se înfoiau în vase mari şi asculta liniştea bisericii, care nu făcea decât să sporească zbuciumul din sufletul ei.

Se ridică şi tocmai se pregăteau să plece, când elveţianul se apropie în grabă, spunând:

— Pare-se că doamna nu-i de prin partea locului? Doamna doreşte să vadă curiozităţile bisericii?

— A, nu! exclamă secretarul.

— De ce nu? întrebă ea.

Fiindcă virtutea ei nesigură se agăţa de Sfânta Fecioară, de sculpturi, de morminte, de orişice prilej.

Atunci, ca s-o ia *în ordine*, elveţianul îi conduse până la intrare, către piaţă, unde le arătă cu bastonul în pavaj un cerc mare de pietre negre, fără inscripţii sau gravuri.

— Iată, spuse el cu măreţie, circumferinţa frumosului clopot de la Amboise. Cântărea patruzeci de mii de livre. N-avea pereche în toată Europa. Cel care l-a turnat s-a prăpădit de bucurie…

— Să plecăm, zise Léon.

Omul porni mai departe; apoi, ajungând la capela Fecioarei, întinse braţele cu un gest sintetic de demonstraţie şi spuse, mai ţanţoş decât un gospodar de la ţară care-şi arată viţa pe spalieri:

— Lespedea aceasta simplă acoperă trupul lui Pierre de Brézé, senior de Varenne şi de Brissac, mare mareşal de Poitou şi guvernator al Normandiei, căzut în bătălia de la Montlhéry pe 16 iulie 1465.

Muşcându-şi buzele, Léon bătea nervos din picior.

— Iar în dreapta, acest gentilom învăscut în fier, pe un cal cabrat, este nepotul lui, Louis de Brézé, senior de Breval şi de Montchauvet, conte de Maulevrier, baron de Mauny, şambelan al regelui, cavaler al Ordinului6 şi, ca şi el, guvernator al Normandiei, mort pe 23 iulie 1531, într-o duminică, după cum scrie în epitaf; iar dedesubt, omul acela gata să coboare în mormânt vi-l înfăţişează tot pe el. E cu neputinţă să vezi o mai desăvârşită reprezentare a neantului, nu-i aşa?

Dna Bovary îşi puse lornionul. Léon, nemişcat, o privea, nemaiîndrăznind să zică măcar o vorbă sau să facă vreun gest, atât de descurajat se simţea în faţa acestor două hotărâri, de a pălăvrăgi şi de a nu se sinchisi.

Inepuizabilul ghid continua:

— Lângă el, femeia îngenuncheată care plânge este soţia lui, Diane de Poitiers, contesă de Brézé, ducesă de Valentinois, născută în 1499, moartă în 1566; iar la stânga, aceea cu pruncul în braţe e Sfânta Fecioară. Acum priviţi în partea astalaltă: iată mormintele familiei d'Amboise. Amândoi au fost cardinali şi arhiepiscopi de Rouen. Cel de-acolo era un ministru al regelui Ludovic al XII-lea. A făcut mult bine pentru catedrală. A lăsat prin testament treizeci de mii de scuzi de aur săracilor.

Şi, fără să se oprească, vorbind mereu, îi împinse într-o capelă plină de balustrade, dădu câteva la o parte şi scoase la iveală un soi de bolovan, care ar fi putut fi o statuie anapoda cioplită.

— Asta împodobea altădată, zise el cu un geamăt adânc, mormântul lui Richard Inimă de Leu, regele Angliei şi ducele Normandiei. Calviniştii, domnule, au adus-o în halul ăsta. O îngropaseră din răutate în pământ, sub scaunul episcopal al Monseniorului. Aha, uite uşa prin care intră în reşedinţă Monseniorul. Să mergem să vedem vitraliile de la Gargouille.

Însă Léon îi strecură cu repeziciune o monedă de argint scoasă din buzunar şi o apucă pe Emma de braţ. Elveţianul rămase năucit, neînţelegând această dărnicie intempestivă, când străinul încă mai avea atâtea de văzut. De aceea îl chemă înapoi:

— Hei, domnule! Clopotniţa!… Clopotniţa!…

— Foarte mulţumesc, făcu Léon.

— Domnul nu face bine! Va avea patru sute patruzeci de picioare, cu nouă mai puţin decât marea piramidă din Egipt. Este făcută din fontă, este…

Léon fugea; fiindcă avea impresia că iubirea lui, care timp de două ore înţepenise în biserică la fel ca pietrele, avea acum să se spulbere ca un fum, ieşind pe acel soi de

burlan retezat, de cuşcă lunguiaţă, de horn ciuruit, ce se sumete în chip atât de caraghios deasupra catedralei, precum bâzdâcul vreunui căldărar năstruşnic.

— Dar unde mergem? întrebă ea.

Fără să răspundă, el continua să meargă repede şi deja dna Bovary îşi înmuia degetul în apa sfinţită, când auziră în urma lor o răsuflare gâfâită şi sonoră, întretăiată regulat de bocănitul unui baston. Léon se întoarse.

— Domnule!

— Ce mai e?

Şi-l recunoscu pe elveţian, care ducea sub braţ şi menţinea în echilibru pe burtă vreo douăzeci de tomuri broşate. Erau lucrările *care tratau despre catedrală*.

— Imbecilule! mormăi Léon, năpustindu-se afară din biserică.

Un puşti căsca gura prin piaţă.

— Du-te şi cheamă-mi o trăsură!

Copilul porni ca din puşcă pe strada Quatre-Vents; rămaseră singuri câteva minute, faţă în faţă şi puţin stânjeniţi.

— Vai! Léon! Zău… nu ştiu… dacă e bine!

Se fandosea. Apoi spuse cu un aer serios:

— E ceva foarte necuviincios, ştii?

— De ce? replică secretarul. Aşa se face la Paris!

Vorba asta, ca un argument peste care nu se poate trece, o convinse.

Totuşi, trăsura nu sosea. Léon se temea ca ea să nu intre din nou în biserică. În sfârşit, apăru trăsura.

— Măcar ieşiţi prin portalul de nord! le strigă elveţianul, care rămăsese în prag, ca să puteţi vedea *Învierea*, *Judecata de Apoi*, *Paradisul*, *Regele David* şi *Păcătoşii* în flăcările iadului.

— Unde merge domnul? întrebă vizitiul.

— Unde vrei! zise Léon, împingând-o pe Emma în trăsură.

Şi maşinăria cea greoaie se urni din loc.

Coborî strada Grand-Pont, traversă Piaţa Artelor, cheiul Napoléon, Podul Nou şi se opri pe nepusă masă în

faţa statuii lui Pierre Corneille.

— Mai departe! se auzi un glas dinăuntru.

Birja porni iar şi, luându-şi avânt la vale de la răscrucea La Fayette, intră în galop în gară.

— Nu, drept înainte! strigă acelaşi glas.

Trăsura ieşi din împrejmuirea cu gratii şi, în scurt timp, ajungând la şosea, se întinse la trap lin printre şirurile de ulmi înalţi. Vizitiul îşi şterse fruntea, îşi aşează pălăria de piele între picioare şi mână trăsura dincolo de alei, pe malul apei, lângă pajişte.

Merse de-a lungul fluviului, pe drumul de remorcare pavat cu piatră de râu, şi spre Oyssel, dincolo de insule, vreme îndelungată.

Apoi, dintr-odată, se avântă prin Quatre-Mares, Sotteville, Grande-Chaussée, strada Elbeuf şi făcu un al treilea popas în faţa Grădinii Botanice.

— Dă-i înainte! răcni glasul şi mai furios.

Îndată, reluându-şi alergarea, trecu prin Saint-Sever, pe cheiul Curandiers, pe cheiul Meules, din nou pe pod, prin piaţa Champ-de-Mars şi prin spatele grădinilor spitalului, unde bătrâni cu veston negru se plimbau la soare, de-a lungul unei terase înverzite de iederă. Urcă pe bulevardul Bouvreuil, străbătu bulevardul Cauchoise, apoi tot Mont-Riboudet până la coasta Deville.

Se întoarse; şi atunci, fără niciun plan sau vreo direcţie, rătăci la întâmplare. Putu fi văzută la Saint-Pol, la Lescure, la Mont Gargan, la Rouge-Mare, în piaţa Gaillard-bois; pe strada Maladrerie, pe strada Dinanderie, în faţa bisericilor Saint-Romain, Saint-Vivien, Saint-Maclou, Saint-Nicaise – în faţa Vămii – la Basse-Vieille-Tour, la Trois-Pipes şi la Cimitirul monumental. Din când în când, birjarul de pe capră arunca priviri deznădăjduite către cârciumi. Nu înţelegea ce patimă a locomoţiei îi împingea pe oamenii ăştia să nu se mai oprească. Uneori făcea câte o încercare, dar imediat auzea în spatele lui exclamaţii mânioase. Atunci dădea bice mai vârtos celor două mârţoage leoarcă de sudoare, dar fără să ocolească gropile, agăţând ici-colo cu butucii roţilor, fără să-i pese, abătut şi aproape

plângând de sete, de oboseală şi de tristeţe.

Şi în port, printre camioane şi butoaie, pe străzi, la bornele de colţ, târgoveţii căscau ochi mari, uimiţi, la acest lucru neobişnuit în provincie, o trăsură cu storurile trase şi care se arăta iar şi iar, mai închisă decât un mormânt şi clătinându-se ca o corabie.

Odată, în miezul zilei, în plin câmp, la ceasul când soarele îşi arunca mai cu putere razele asupra bătrânelor felinare argintii, o mână goală ieşi de sub perdeluţele de pânză galbenă şi azvârli un stol de bucăţele de hârtie care se împrăştiară în vânt, abătându-se departe, ca nişte fluturi albi peste un câmp înflorit de trifoi roşu.

Pe urmă, către şase, birja se opri pe o străduţă din cartierul Beauvoisine şi din ea coborî o femeie care mergea cu voaleta lăsată, fără a întoarce capul.

1. *La Grande-Chaumière*, bar pentru studenţii din Cartierul Latin, situat pe bulevardul Montparnasse, în apropierea intersecţiei cu bulevardul d'Enfer. Deschis în 1797, şi-a avut perioada de glorie în timpul Monarhiei din Iulie (1830-1848). Era un soi de parc cu peluze şi boschete, unde orchestra cânta sub un chioşc; ceva mai departe erau o *montagne russe*, un stand de tir…

2. Dramă romantică de Frédéric Gaillardet, rescrisă de Alexandre Dumas, care a reprezentat-o sub numele său (1832); în legătură cu paternitatea, coautorii s-au provocat la duel. Prinţesa Marguerite de Bourgogne crede că şi-a asasinat amantul, pe filosoful Buridan, aruncându-l în Sena din turnul Nesle. Dar acesta se întoarce după 20 de ani; în intrigă sunt amestecaţi şi cei doi copii ai lor, abandonaţi în pruncie. Naraţiunea nu mai are nimic istoric, deşi la origine se află una dintre tenebroasele urzeli politieneşti ale domniei lui Filip cel Frumos (1285-1314). Turnul Nesle, dărâmat în 1663, era un element al incintei fortificate a lui Filip August (sec. XIII), fiind situat în faţa Luvrului, pe malul celălalt al fluviului.

3. Seminţele de rocoină (*Stellaria media*) sunt foarte căutate de păsări.

4. Uşierii catedralelor se numeau elveţieni şi purtau un costum specific, deşi nu erau neapărat de origine elveţiană.

5. Marianne este figura unei tinere, simbol al Republicii Franceze. Este reprezentată aproape mereu ca bust, purtând pe cap o căciulă frigiană, adică un fes de lână împletită pe care romanii îl puneau pe creştetul sclavilor la ceremonia eliberării acestora. Numele a fost dat mai întâi republicii de către reacţionari, în derâdere, de la numele unei asociaţii întemeiate de Ledru-Rollin şi de Mazzini, în preajma anului 1848. Astăzi, Mariana este figurată în sediile instituţiilor publice.

6. E vorba, probabil, de Ordinul Sfântului Mihail, creat de Ludovic al XI-lea în 1469.

II

Când ajunse la han, dna Bovary se miră că nu vede nicăieri diligenţa. Hivert, care o aşteptase cincizeci şi trei de minute, plecase în cele din urmă.

Nimic n-o silea de fapt să plece, decât că făgăduise să se întoarcă în acea seară. Pe de altă parte, Charles o aştepta; simţea deja în suflet acea supunere laşă, care este pentru multe femei atât pedeapsa, cât şi răscumpărarea adulterului.

Repede-şi făcu bagajele, achită nota, luă din curte o cabrioletă şi, zorindu-l pe rândaş, încurajându-l, întrebând în fiecare minut cât e ceasul şi câţi kilometri făcuseră, izbuti să ajungă din urmă *Rândunica*, în dreptul primelor case din Quincampoix.

De îndată ce se aşeză în colţul ei, închise ochii şi nu-i mai deschise până în josul coastei, când o recunoscu de departe pe Félicité, care stătea de strajă în faţa casei potcovarului. Hivert struni caii, şi bucătăreasa, înălţându-se până la ferestruică, zise cu un aer tainic:

— Doamnă, trebuie să mergeţi îndată la dl Homais. E ceva grabnic.

Satul era tăcut ca de obicei. La colţul străzilor zăceau mormane trandafirii şi aburinde, fiindcă era perioada

dulceţurilor şi toată lumea la Yonville îşi confecţiona proviziile în aceeaşi zi. Dar, în faţa prăvăliei farmacistului, se putea admira un morman mult mai mare, care le întrecea pe celelalte cu superioritatea unei oficine farmaceutice asupra maşinilor de gătit burgheze, a nevoilor obşteşti faţă de mofturile individuale.

Intră. Fotoliul cel mare era răsturnat, până şi *Le Fanal de Rouen* zăcea pe jos, întins între două pisăloage. Împinse uşa de la culoar; şi, în mijlocul bucătăriei, printre oalele brune umplute cu boabe de coacăze desprinse din ciorchini, printre zahăr pudră şi căpăţâni sparte, printre cântarele de pe masă şi oalele de aramă de pe foc, îi zări pe toţi membrii familiei Homais, cu mic, cu mare, cu şorţurile până la bărbie şi cu furculiţele în mână. Justin, care stătea în picioare, ţinea capul plecat, şi farmacistul striga:

— Cine ţi-a spus să-l iei din *Capernaum1*?

— Ce e? Ce s-a întâmplat?

— Ce s-a întâmplat? răspunse spiţerul. Facem dulceţuri: dau în clocot; dar erau cât pe-aici să dea pe-afară din cauza focului prea mare, şi cer alt căzănel. Atunci, dumnealui, de lene, de puturoşenie, s-a dus în laboratorul meu să ia din cui cheia de la *Capernaum*!

Era numele pe care spiţerul îl dădea unei odăiţe din pod, umplute cu ustensile şi cu mărfuri folosite în meseria lui. Adesea, petrecea acolo ore întregi singur, lipind etichete, transvazând lichide, legând pacheţele cu sfoară; şi pentru el nu era doar o simplă magazie, ci un adevărat sanctuar, de unde ieşeau apoi, preparate cu mâna lui, tot felul de buline, boluri2, ceaiuri, loţiuni şi poţiuni, care urmau să-i răspândească faima prin împrejurimi. Nimeni pe lume nu punea piciorul în acel loc; şi-l respecta atât de tare, încât îl mătura singur. În fine, dacă farmacia, deschisă tuturor, era locul unde-şi etala orgoliul, *Capernaum* era refugiul unde, concentrându-se egoist, Homais se delecta făcând ce-i plăcea mai mult; de aceea, nebăgarea de seamă a lui Justin îi părea o monstruoasă lipsă de respect; şi, cu obrazul mai roşu decât coacăzele,

repeta întruna:

— Da, de la *Capernaum*! Cheia cu care sunt încuiaţi acizii şi alcaliile caustice! Să ia el un căzănel de rezervă! un căzănel cu capac! şi pe care n-o să-l folosesc poate niciodată! Fiecare lucru are importanţa lui în operaţiile delicate ale artei noastre! Dar, ce naiba, trebuie să existe nişte hotare, să nu se întrebuinţeze în treburi aproape casnice ceea ce e destinat necesităţilor farmaceutice! E ca şi cum ai tăia cu scalpelul o puică îndopată, ca şi cum un magistrat…

— Dar calmează-te odată! îi spunea dna Homais.

Şi Athalie, trăgându-l de redingotă:

— Tata! tata!

— Nu, lăsaţi-mă! o lua de la capăt spiţerul, lăsaţi-mă! Ei drăcie! Mai bine mă fac băcan, pe cuvântul meu de onoare! Aşa, hai! nu respecta nimic! sparge! distruge! dă drumul la lipitori! dă foc la nalba mare! pune castraveţi la murat în bocale! sfâşie bandajele!

— Dar aveaţi…, spuse Emma.

— Nu acum! – ştii tu la ce te expuneai?… N-ai văzut nimic, în colţ, la stânga, pe a treia policioară? Vorbeşte, răspunde, bolboroseşte ceva!

— Nu… ştiu, îngăimă băiatul.

— A, nu ştii! Ei bine! eu ştiu! Ai văzut o sticlă albastră, sigilată cu ceară galbenă, care conţine un praf alb şi pe care am scris cu mâna mea: *Pericol de moarte*! şi ştii ce era înăuntru? Arsenic! şi tu pui mâna pe ea! Ca să iei un căzănel de alături.

— Alături! ţipă dna Homais, împreunându-şi mâinile. Arsenic? Puteai să ne otrăveşti pe toţi!

Şi copiii începură să ţipe, de parcă simţeau deja în măruntaie dureri atroce.

— Sau să otrăvesc vreun bolnav! continuă spiţerul. Voiai să mă vezi pe banca acuzaţilor, la Curtea cu Juri? să mă ducă la eşafod? Ignori grija cu care procedez la fiecare manipulare, în ciuda bogatei mele experienţe. Mă înspăimânt adesea eu însumi când mă gândesc la răspunderea pe care o am! Fiindcă guvernul ne persecută,

şi legislaţia absurdă din ziua de azi e o adevărată sabie a lui Damocles atârnată deasupra capului nostru!

Emma nu se mai gândea să întrebe de ce o chemase, iar farmacistul îşi continua frazele gâfâind.

— Aşa eşti tu recunoscător pentru bunătatea care ţi s-a arătat! Aşa mă răsplăteşti tu pentru toată grija cu adevărat părintească cu care te înconjur! Fiindcă, fără mine, unde ai ajunge? Ce te-ai face? Cine îţi dă mâncare, învăţătură, îmbrăcăminte şi tot ce trebuie pentru a intra într-o zi cu cinste în rândurile societăţii? Însă pentru asta trebuie să trudeşti din greu şi să faci, cum se spune, bătături la mâini. *Fabricando fit faber, age quod agis3*.

Cita din latină, într-atât era de exasperat. Ar fi citat din chineză şi din groenlandeză, dacă ar fi cunoscut aceste limbi; deoarece trecea printr-una din acele crize în care sufletul scoate la iveală, de-a valma, tot ce ascunde, precum Oceanul care îşi dezveleşte, în timpul furtunii, algele brune de la mal, ba chiar şi nisipul din adânc.

Continuă:

— Începe să mă căiesc amarnic că mi-am luat grija ta. Ar fi trebuit să te las atunci să cloceşti în mizeria şi jegul în care te-ai născut! N-o să fii niciodată bun la altceva decât să paşti vacile! N-ai nicio aptitudine pentru ştiinţe! Abia dacă ştii să lipeşti o etichetă! şi la mine o duci boiereşte, ca un paşă, toată ziua te îndopi!

Dar Emma zise, întorcându-se către dna Homais:

— Am fost chemată…

— A, Dumnezeule, o întrerupse femeia cu o înfăţişare întristată, cum să fac să vă spun?… E o nenorocire!

Nu isprăvi. Spiţerul tuna şi fulgera:

— Goleşte-o! curăţ-o! du-o la loc! mişcă-te mai repede! Şi, cum îl scutura pe Justin de gulerul bluzei, acestuia îi căzu o carte din buzunar.

Băiatul se aplecă. Homais fu şi mai iute şi, ridicând volumul, se holba la el, cu ochii cât cepele şi cu gura căscată.

— *Amorul… conjugal*! spuse el, rostind rar aceste două cuvinte. A! foarte bine! foarte bine! foarte frumos! Cu

gravuri!… A! E prea de tot.

Dna Homais se apropie.

— Nu, să nu te atingi de asta!

Copiii cerură să vadă pozele.

— Ieşiţi afară! strigă el furios.

Şi ieşiră.

Măsură odaia în lung şi-n lat, cu paşi mari, ţinând în mână volumul deschis, bolovănindu-şi ochii, sufocat, tumefiat, apoplectic. Apoi se îndreptă glonţ către discipol şi se înfipse în faţa lui cu braţele încrucişate:

— Păi, ai chiar toate viciile, amărâtule ce eşti?… Ai grijă, eşti la marginea prăpastiei!… Nu te-ai gândit că această carte neruşinată ar putea pica în mâinile copiilor, ar putea să le încingă minţile, să pângărească puritatea lui Athalie, să-l corupă pe Napoléon! E conformat deja ca un bărbat. Eşti măcar sigur că n-au citit-o? Poţi să-mi garantezi?…

— Dar, domnule, zise Emma, ce aveaţi să-mi spuneţi…?

— Aşa e, doamnă… A murit socrul dumneavoastră!

Într-adevăr, dl Bovary-tatăl tocmai decedase cu două zile înainte, dintr-odată, făcând un atac de apoplexie când se ridicase de la masă; şi, din exces de precauţie pentru sensibilitatea Emmei, Charles îl rugase pe dl Homais să-i anunţe cu menajamente vestea aceasta groaznică.

Se gândise mult la fraza pe care avea s-o spună, îi dăduse rotunjime, netezime, ritm; era o capodoperă de prudenţă şi de tranziţii, de întorsături fine şi de delicateţe; dar supărarea azvârlise retorica pe gârlă.

Emma, renunţând să mai ceară amănunte, părăsi deci farmacia; fiindcă dl Homais îşi reluase beşteleala. Se calma totuşi, şi acum bombănea pe un ton patern, făcându-şi vânt cu fesul grecesc.

— Nu c-aş dezaproba în totalitate lucrarea! Autorul era medic. Sunt acolo nişte aspecte ştiinţifice pe care nu-i rău ca un bărbat să le cunoască şi, aş îndrăzni să spun, pe care un bărbat trebuie să le cunoască. Însă mai târziu, mai târziu! Aşteaptă măcar să te faci bărbat şi să ţi se

modeleze temperamentul.

Când Emma bătu la uşă, Charles, care o aştepta, o întâmpină cu braţele deschise şi-i spuse cu o voce plângăcioasă:

— Ah! dragă prietenă…

Şi se aplecă uşor să o sărute. Însă, la atingerea buzelor lui, îi veni în minte imaginea celuilalt; şi îşi trecu mâna pe faţă, înfiorându-se.

Cu toate astea răspunse:

— Da, ştiu… Ştiu…

Îi arătă scrisoarea în care mama lui povestea evenimentul fără niciun fel de ipocrizie sentimentală. Regreta numai că soţul ei se stinsese fără alinarea pe care ţi-o aduce religia, căci murise la Doudeville, pe stradă, în pragul unei cafenele, după un dejun patriotic cu nişte foşti ofiţeri.

Emma îi înapoie scrisoarea; apoi, la cină, ca o femeie educată ce era, se prefăcu a nu avea poftă de mâncare. Dar, cum el o îndemna mereu, se puse serios pe mâncat, în timp ce Charles, în faţa ei, stătea nemişcat, într-o atitudine copleşită.

Din vreme-n vreme, ridicându-şi capul, îi arunca o privire lungă, plină de mâhnire. Într-un rând zise suspinând:

— Aş fi vrut să-l mai văd o dată!

Ea tăcea. În cele din urmă, înţelese că era de cuviinţă să spună şi ea ceva.

— Ce vârstă avea tatăl tău?

— Cincizeci şi opt de ani!

— A!

Şi asta fu tot.

După un sfert de oră, el mai adăugă:

— Biata mama!… ce-o să se facă ea acum?

Emma dădu din umeri.

Văzând-o atât de tăcută, Charles presupuse că era îndurerată şi se strădui să nu spună nimic pentru a nu răscoli această suferinţă care-l înduioşa. Dând-o deoparte pe a sa proprie, întrebă totuşi:

— Te-ai distrat bine ieri?

— Da.

Când fu luată faţa de masă, Bovary nu se ridică. Nici Emma. Şi, pe măsură ce-l cerceta cu privirea, monotonia spectacolului alungă din inima ei, puţin câte puţin, orice urmă de înduioşare. I se părea bicisnic, mototol, incapabil, într-un cuvânt, un biet om, din toate privinţele. Cum să se descotorosească de el? Şi seara asta nu se mai termina! Ceva stupefiant ca un abur de opium o amorţea.

Auziră în vestibul un zgomot sec de lemn bocănind în podea. Era Hippolyte care aducea bagajele doamnei.

Ca să le pună jos, descrise anevoie un sfert de cerc cu piciorul de lemn.

— Nici nu se mai gândeşte la ce-a păţit! îşi zise ea uitându-se la amărâtul din a cărui hălăciugă deasă şi roşcată se scurgeau picături de sudoare.

Bovary căuta un pitac în fundul pungii; şi, fără să pară a pricepe cât de umilitoare era simpla prezenţă a acestui bărbat, care stătea acolo, ca un reproş întrupat pentru tâmpenia lui incurabilă, spuse, zărind pe şemineu violetele de la Léon:

— Ia uite! ce buchet drăguţ ai!

— Mda… făcu ea indiferentă; e un buchet pe care l-am cumpărat adineauri… de la o cerşetoare.

Charles luă violetele şi, răcorindu-şi cu ele ochii roşii de plâns, le mirosi delicat. Ea i le luă repede din mână şi se duse să le pună într-un pahar cu apă.

A doua zi sosi dna Bovary-mama. Şi ea, şi fiul ei plânseră mult. Emma, sub pretext că trebuie să dea ordine servitorilor, se făcu nevăzută.

A treia zi trebuiră să se gândească la lucrurile necesare doliului. Merseră să se aşeze, cu cutiile pentru cusut, la marginea apei, sub bolta de verdeaţă.

Charles se gândea la tatăl său şi se mira că simte atâta afecţiune pentru un om pe care până atunci crezuse că nu-l iubea cine ştie ce. Dna Bovary-mama se gândea la soţul ei. Până şi cele mai rele zile de altădată i se păreau de invidiat. Totul se ştergea sub regretul instinctiv al unei

obişnuinţe atât de îndelungate. Şi, din vreme-n vreme, cum împungea cu acul, o lacrimă mare îi cobora de-a lungul nasului şi rămânea o clipă suspendată.

Emma se gândea că, în urmă cu abia patruzeci şi opt de ore, erau împreună, departe de lume, cuprinşi de beţia simţurilor şi devorându-se din priviri. Încercă să retrăiască cele mai imperceptibile detalii ale acelei zile. Dar prezenţa soacrei şi a soţului o stânjenea. Ar fi vrut să n-audă nimic, să nu vadă nimic, pentru a nu i se tulbura reculegerea iubirii care se stingea, orice-ar fi făcut ea, sub senzaţiile exterioare.

Descosea căptuşeala unei rochii, ale cărei bucăţi zăceau împrejur; dna Bovary-mama, fără să ridice ochii, mânuia zgomotos foarfecele, iar Charles, cu papucii împletiţi şi cu vechea redingotă maro pe care o folosea ca halat de casă, stătea cu mâinile în buzunar şi nu zicea, nici el nimic; lângă ei, Berthe, cu un şorţuleţ alb, râcâia cu lopăţica nisipul de pe alei.

Deodată, îl văzură intrând pe la barieră pe dl Lheureux, negustorul de stofe.

Venea să-şi ofere serviciile, *în urma fatalului eveniment*. Emma îi răspunse că, probabil, se puteau lipsi de ele. Negustorul nu se dădu însă bătut.

— Mii de scuze, spuse el; aş dori să am o întrevedere privată cu dumneavoastră.

Apoi, cu glas scăzut:

— E în legătură cu treaba aceea…, ştiţi?

Charles se făcu stacojiu până în vârful urechilor.

— A! da…, într-adevăr.

Şi, în tulburarea sa, se întoarse către nevastă:

— N-ai putea tu…, draga mea?…

Ea păru a înţelege, fiindcă se ridică, iar Charles îi spuse mamei sale:

— Nu-i nimic! pesemne mărunţişuri de-ale gospodăriei.

Nu voia să afle şi ea de istoria cu poliţa, deoarece se temea de observaţiile ei.

De îndată ce rămaseră singuri, dl Lheureux începu,

în termeni destul de limpezi, s-o felicite pe Emma pentru moştenire, apoi să vorbească despre lucruri indiferente, despre spaliere, recoltă şi despre propria sănătate, care era tot *aşa şi-aşa, nici în car, nici în căruţă.* De fapt, muncea ca un rob, deşi nu izbutea, aşa cum clevetea lumea, să pună un ban la ciorap.

Emma îl lăsa să vorbească. Se plictisea atât de tare de două zile încoace!

— Ei, acum v-aţi revenit complet? continua el. Ehe, în ce hal l-am văzut pe bietul dumneavoastră soţ! E un băiat de treabă, deşi am avut nişte neplăceri unul cu altul.

Ea vru să ştie ce neplăceri, căci Charles îi ascunsese contestarea furniturilor.

— Păi, ştiţi prea bine! făcu Lheureux. E vorba de fanteziile aceea ale dumneavoastră, cuferele de călătorie.

Îşi trăsese pălăria pe ochi şi, cu mâinile la spate, zâmbind şi fluierând, o privea drept în ochi, într-un fel insuportabil. Bănuia oare ceva? Era descumpănită de tot soiul de temeri. La urmă însă, negustorul începu iar:

— Ne-am împăcat şi veneam acum să-i propun o altă învoială.

Voia să reînnoiască poliţa semnată de Bovary. Domnul, de altminteri, o să facă aşa cum pofteşte; nu trebuia deloc să se frământe, mai ales acum, când avea să aibă o grămadă de buclucuri.

— Şi ar face chiar foarte bine să-i paseze cuiva treaba asta, dumneavoastră, de pildă; cu o procură, ar fi foarte simplu, şi atunci am putea face împreună nişte mici afaceri…

Ea nu înţelegea. El tăcu. Apoi, trecând la negoţul lui, declară că doamna nu putea să nu cumpere ceva de la el. Avea să-i trimită nişte bariş negru, doisprezece metri, ca să-şi facă o rochie.

— Asta pe care o aveţi acum e bună pentru acasă. Vă trebuie alta pentru vizite. Am văzut asta dintr-o privire, de când am intrat. Eu am un ochi american.

Nu trimise stofa, o aduse personal. Mai veni o dată ca să aducă un cupon gratuit; veni şi cu alte pretexte,

încercând de fiecare dată să fie amabil, serviabil, înfeudându-se, cum ar fi zis Homais, şi strecurându-i mereu Emmei câte un sfat în legătură cu procura. Nu vorbea deloc despre poliţă. Ea nici nu se mai gândea la asta; la începutul convalescenţei, Charles îi spusese ceva; dar prin mintea ei trecuseră atâtea tumulturi, că nu-şi mai amintea. De altfel, se feri să deschidă orice discuţie de afaceri; coana Bovary se cam miră şi puse schimbarea de dispoziţie pe seama sentimentelor religioase pe care le dobândise cât fusese bolnavă.

Dar, de îndată ce ea plecă din casa lor, Emma nu întârzie să-l uimească pe Bovary cu simţul ei practic. Va trebui să se informeze, să verifice ipotecile, să vadă dacă era cazul să facă o licitaţie sau o lichidare.

Cita termeni tehnici, la întâmplare, rostea vorbe mari precum ordine, viitor, prevedere şi exagera neîncetat ponoasele legate de moştenire: astfel încât, într-o bună zi, îi arătă modelul unei autorizaţii generale pentru „a-i gestiona şi administra afacerile, pentru a face orice împrumuturi, a semna şi a andosa orice poliţă, a face orice plăţi etc.”. Profitase de lecţiile lui Lheureux.

Charles o întrebă naiv de unde venea hârtia asta.

— De la dl Guillaumin.

Şi, cu cel mai desăvârşit sânge rece, adăugă:

— N-am prea multă încredere. Notarii au o reputaţie aşa de proastă! Ar trebui poate să consultăm pe cineva… Nu cunoaştem decât… o, pe nimeni.

— Doar dacă Léon…, răspunse Charles după o clipă de gândire.

Însă era greu să se înţeleagă prin corespondenţă. Atunci se oferi să facă ea călătoria. El refuză. Ea insistă. Se întrecură în menajamente. Emma exclamă în cele din urmă pe un ton de răzvrătire jucăuşă:

— Nu, te rog, o să mă duc eu.

— Cât eşti de bună! spuse el sărutând-o pe frunte.

A doua zi chiar, se sui în *Rândunica* pentru a merge la Rouen să-l consulte pe dl Léon; şi rămase acolo trei zile.

1. Oraşul unde Iisus, părăsind Nazaretul, şi-a început propovăduirea (*Mt* 4, 13). În limba franceză, *capharnaüm* înseamnă încăpere unde sunt îngrămădite în dezordine o mulţime de vechituri.

2. Pilule mari în formă de sâmbure de măslină.

3. *Ca să ajungi fierar trebuie să baţi fierul, fii atent la ceea ce faci* (lat.).

III

Au fost trei zile pline, delicioase, splendide, o adevărată lună de miere.

Stăteau la hotelul *Boulogne*, în port. Rămâneau toată ziua în cameră, cu uşile şi obloanele închise, cu flori pe jos şi bând siropuri cu gheaţă care li se aduceau în cameră de dimineaţă.

Spre seară, luau o barcă cu coviltir şi se duceau să cineze pe o insulă.

Era ora când se auzea, la marginea şantierelor, ciocanul de călăfătuit răsunând în carcasele vaselor. Fumul catranului se ridica printre arbori şi pe râu se vedeau pete mari, unsuroase, care şerpuiau inegal sub soarele purpuriu, ca nişte plăci de bronz florentin1 care pluteau pe apă.

Coborau printre barcazurile legate la mal, ale căror parâme lungi şi oblice atingeau puţin partea superioară a bărcii.

Zgomotele oraşului se îndepărtau pe nesimţite, uruitul căruţelor, hărmălaia glasurilor, lătratul câinilor pe puntea navelor. Emma îşi desfăcea fundele pălăriei şi trăgeau la mal pe insula lor.

Se duceau într-o crâşmă cu tavanul jos, care avea nişte năvoade negre atârnate la uşă. Mâncau şalău2 prăjit, smântână şi cireşe. Se întindeau pe iarbă; se sărutau ferindu-se pe după plopi; şi ar fi vrut, ca doi Robinsoni, să trăiască veşnic în locşorul acela care le părea, în fericirea lor, cel mai minunat de pe pământ. Nu era pentru prima oară când vedeau copaci, cer albastru, iarbă, când auzeau apa curgând şi adierea suflând printre frunze; dar nu

admiraseră desigur niciodată lucrurile astea, de parcă natura n-ar fi existat înainte sau n-ar fi început să fie frumoasă decât după potolirea dorinţelor lor.

Când venea noaptea, se întorceau. Barca o lua de-a lungul malului insulelor. Rămâneau în fundul bărcii, ascunşi amândoi în umbră, fără o vorbă. Ramele pătrate sunau în furcheţii de fier, măsurând tăcerea ca o bătaie de metronom, în timp ce în spate vâsla de cârmă nu-şi înceta plescăitul lin în apă.

Odată, văzură luna răsărind; nu pierdură ocazia să facă fraze despre melancolia şi poezia astrului; ea începu chiar să cânte:

Într-o seară, îţi aminteşti? pluteam etc.

Vocea ei slabă şi armonioasă se pierdea printre valuri; iar vântul ducea cu sine ruladele pe care Léon le asculta trecând, ca nişte bătăi de aripi, împrejurul lui.

Ea stătea în faţă, sprijinită de peretele şalupei, în care luna pătrundea printr-un oblon deschis. Rochia neagră, ale cărei falduri se desfăşurau ca un evantai, o făceau să pară mai zveltă şi mai înaltă. Ţinea capul sus, mâinile împreunate, ochii spre cer. Uneori umbra sălciilor o ascundea în întregime, apoi reapărea deodată, ca o nălucire, în lumina lunii.

Pe jos, lângă ea, Léon dădu peste o panglică de mătase roşie ca macul.

Luntraşul o cercetă şi spuse după o clipă:

— A! poate-i de la cei pe care i-am plimbat acum câteva zile. Au venit o mulţime de poznaşi, domni şi doamne, cu prăjituri, şampanie, trompete, tot tacâmul! Era printre ei mai ales un bărbat înalt şi arătos, cu mustăcioară, care avea un haz nemaipomenit! şi ei îi spuneau aşa: „Hai, povesteşte-ne ceva…, Adolphe…, Dodolphe…”, aşa ceva, parcă.

Ea se înfioră.

— Nu te simţi bine? o întrebă Léon apropiindu-se de ea.

— O! nu-i nimic. Probabil răcoarea nopţii.

— Şi cred că nici el nu ducea lipsă de femei, adăugă

încetişor bătrânul marinar, crezând că-i face plăcere străinului.

Apoi, scuipând în palme, începu din nou să tragă la vâsle.

Trebuiră totuşi să se despartă! Îşi luară rămas-bun cu tristeţe. Avea să-i trimită scrisorile la coana Rollet; şi ea-l instrui atât de amănunţit cum să folosească două plicuri, unul într-altul, încât îi admiră grozav şiretenia în ale dragostei.

— Aşadar, eşti sigur că totul e bine, zise ea când îi dădu ultimul sărut.

— Da, bineînţeles!

— Dar de ce oare, se gândi el apoi, întorcându-se singur pe stradă, ţine atât de mult la procura asta?

1. „Bronz florentin” este denumirea unui tip de patină folosită la obiectele de bronz.

2. În text, *éperlan (Osmerus eperlanus),* un salmonid marin de talie mică (până la 20 cm) care intra pe Sena până la Rouen ca să-şi depună icrele.

IV

Curând, Léon îşi luă un aer de superioritate faţă de colegi, nu mai ieşi cu ei şi neglijă complet dosarele.

Aştepta scrisorile ei; le citea de mai multe ori. Îi scria. O chema în minte cu toată forţa dorinţei şi a amintirilor lui. În loc să scadă datorită absenţei, această poftă de a o revedea se înteţi, astfel încât într-o sâmbătă dimineaţa o şterse de la birou.

Când, din vârful coastei, zări în vale clopotniţa bisericii, cu steagul ei de tinichea învârtindu-se în vânt, simţi acea desfătare îmbinată cu vanitate triumfătoare şi cu înduioşare egoistă pe care o au probabil milionarii, când se întorc să-şi vadă satul natal.

Dădu târcoale casei ei. Se vedea lumină în bucătărie. Îi pândi umbra în spatele perdelelor. Nu apăru însă nimic.

Când îl văzu, coana Lefrançois scoase exclamaţii sonore şi găsi că „a crescut şi a slăbit”, în timp ce

Artémise, din contră, găsi că e „mai voinic şi mai bronzat”.

Luă cina în sala mică, la fel ca odinioară, dar singur, fără perceptor; fiindcă Binet, *obosit* să tot aştepte *Rândunica,* îşi mutase ora de masă mai devreme şi acum mânca la cinci fix, ba chiar mereu pretindea că *hârbul ăla de pendulă e în urmă*.

În cele din urmă, Léon se hotărî; merse să bată la uşa medicului. Doamna era în odaia ei, de unde nu coborî decât după un sfert de oră. Domnul păru încântat să-l vadă din nou; dar nu se urni de-acasă toată seara şi nici în ziua următoare.

O văzu singură, seara, foarte târziu, în spatele grădinii, pe alee; pe alee, aşa cum fusese cu celălalt! Era furtună şi stăteau de vorbă sub o umbrelă, la lumina fulgerelor.

Despărţirea lor devenea de nesuportat.

— Mai bine aş muri! spunea Emma.

Se zvârcolea în braţele lui, plângând.

— Adio!… Adio!… Când o să te revăd?

Se întoarseră pentru a se mai săruta o dată; şi atunci ea îi făgădui că va găsi curând, prin orice mijloace, posibilitatea de a se vedea în mod regulat, singuri, măcar o dată pe săptămână, Emma nu se îndoia de asta. Era, de altfel, plină de speranţe. Urmau să-i vină bani.

De aceea, îşi cumpără pentru camera ei o pereche de perdele galbene, cu dungi late, pe care dl Lheureux i le lăudase ca fiind un chilipir; îşi dori un covor, şi Lheureux, afirmând că „nu era luna de pe cer”, se angajă politicos să-i facă rost de unul. Emma nu se mai putea lipsi de serviciile lui. De douăzeci de ori pe zi trimitea după el, şi Lheureux îşi lăsa imediat treburile baltă, fără să-şi îngăduie a crâcni. De asemenea, nimeni nu înţelegea de ce coana Rollet lua în fiecare zi masa de prânz la ea, ba chiar îi făcea vizite între patru ochi.

Cam în perioada aceasta, adică spre începutul iernii, păru cuprinsă de o mare ardoare muzicală.

Într-o seară, când Charles o asculta, începu de patru ori la rând aceeaşi bucată, necăjindu-se mereu, în timp ce

el, fără să remarce diferenţa, exclama:

— Bravo!... foarte bine!... De ce zici că ai greşit! dă-i înainte!

— O, nu! e mizerabil! mi-au înţepenit degetele.

A doua zi, o rugă *să-i mai interpreteze ceva.*

— Fie, ca să-ţi fac plăcere!

Şi Charles recunoscu că-şi cam pierduse îndemânarea. Greşea portativul, dădea pe alături; apoi se opri brusc:

— Ei, asta a fost! ar trebui să iau nişte lecţii; dar…

Îşi muşcă buzele şi adăugă:

— Douăzeci de franci lecţia, e prea scump!

— Da, aşa e… puţin cam scump…, zise Charles rânjind prosteşte. Totuşi, mi se pare că putem găsi şi mai ieftin; fiindcă există adeseori artişti fără reputaţie care sunt mai buni decât celebrităţile.

— Caută-i, spuse Emma.

A doua zi, când se întoarse acasă, o măsură cu un aer şiret şi în cele din urmă nu se putu stăpâni să nu zică vorbele astea:

— Ce încăpăţânată eşti uneori! Am fost la Barfeuchères astăzi. Ei bine, dna Liégeard m-a asigurat că cele trei domnişoare ale ei, care sunt toate la Miséricorde, luau lecţii pentru doi franci şi jumătate pe şedinţă şi chiar cu o profesoară renumită!

Emma dădu din umeri şi nu mai deschise instrumentul.

Însă când trecea pe lângă el (dacă Bovary se afla prin apropiere), suspina:

— Ah! bietul meu pian!

Şi când venea cineva în vizită, nu uita să-i aducă la cunoştinţă că se lăsase de muzică şi acum nu mai putea s-o ia de la capăt din motive de forţă majoră. Atunci lumea o compătimea. Era păcat! ea care avea atâta talent! Îi spuseră şi lui Bovary. Îi făceau morală, mai ales farmacistul:

— Faceţi o greşeală! Niciodată nu trebuie să lăsăm nedesţelenite facultăţile naturale. De altfel, gândiţi-vă,

dragă prietene, că, îndemnând-o pe doamna să studieze, veţi economisi mai târziu cu educaţia muzicală a copilului! Eu cred că mamele trebuie să-şi instruiască singure copiii. E o idee a lui Rousseau, poate cam nouă deocamdată, dar va triumfa până la urmă, sunt sigur, precum alăptarea maternă şi vaccinarea.

Charles reveni deci asupra acestei chestiuni a pianului. Emma răspunse acru că era mai bine să-l vândă. Să rămână fără acest biet pian, care-i adusese atâtea satisfacţii de vanitate, era pentru Bovary un fel de sinucidere nedesluşită a unei părţi din ea însăşi.

— Dacă ai vrea…, spunea el, o lecţie din când în când nu ne-ar duce, la urma urmei, neapărat la ruină.

— Dar lecţiile, răspundea ea, nu ajută la nimic fără continuitate.

Iată cum procedă ea pentru a obţine de la soţ permisiunea de a merge în oraş, o dată pe săptămână, ca să-şi vadă amantul. După o lună, toată lumea constată că făcuse chiar progrese considerabile.

V

Era joia. Se scula şi se îmbrăca fără zgomot ca să nu-l trezească pe Charles, care ar fi început să comenteze că se pregăteşte prea de dimineaţă. Apoi se plimba în lung şi-n lat; stătea în faţa ferestrelor, privea în piaţă. Zorii se revărsau printre stâlpii halelor, iar casa farmacistului, cu obloanele închise, îşi arăta în culoarea palidă a aurorei majusculele de pe firmă.

Când pendula arăta şapte şi un sfert, pleca la *Leul de Aur*, unde Artémise, căscând, venea să-i deschidă uşa, apoi scormonea pentru doamna cărbunii îngropaţi în cenuşă. Emma rămânea singură în bucătărie. Din când în când, ieşea pe afară. Hivert înhăma caii fără grabă, în timp ce o asculta de altfel pe coana Lefrançois, care, scoţându-şi capul acoperit cu o bonetă de bumbac pe o ferestruică, îl însărcina cu tot felul de comisioane şi-i dădea explicaţii care pe oricare altul l-ar fi zăpăcit. Emma bătea cu talpa

botinelor în pavajul curţii.

În cele din urmă, după ce-şi mâncase supa şi-şi pusese şuba, după ce-şi aprindea pipa şi-şi lua în mână biciul, Hivert se instala tacticos pe capră.

Rândunica pornea în trap mărunt şi, cale de trei sferturi de leghe, se oprea din loc în loc ca să ia călători, care o aşteptau în picioare, la marginea drumului, în faţa barierelor de la ferme. Cei care se anunţaseră cu o zi înainte se lăsau aşteptaţi; unii erau chiar acasă şi nu se dăduseră jos din pat; Hivert îi chema, zbiera, înjura, apoi cobora de pe capră şi se ducea să bată cu putere la uşi. Vântul sufla prin gemuleţele crăpate ale portierelor.

În vremea asta, cele patru banchete se umpleau, trăsura gonea, merii treceau în şir, unul după altul; iar între cele două şanţuri pline cu apă gălbuie, şoseaua se îngusta întruna spre orizont.

Emma o cunoştea pe dinafară; ştia că după un izlaz vine un stâlp, apoi un ulm, un hambar sau o cabană de cantonier; câteodată chiar, ca să-şi facă o surpriză, închidea ochii. Dar nu pierdea niciodată noţiunea clară a distanţei ce rămânea de parcurs.

În sfârşit, casele din cărămidă se apropiau unele de altele, pământul răsuna sub roţi, *Rândunica* luneca printre grădini în care gardurile de şipci lăsau să se vadă nişte statui, un umbrar de viţă pe-un dâmb, câteva tise tunse şi un scrânciob. Şi deodată, cum ridicai ochii, apărea oraşul.

Coborând în amfiteatru, înecat în ceaţă, se lărgea dincolo de poduri, în chip confuz. Apoi şesul neted urca iar, într-o mişcare monotonă, până atingea, în depărtare, temelia nedesluşită a cerului palid. Astfel, văzut de sus, întregul peisaj părea nemişcat ca un tablou; corăbiile ancorate se înghesuiau într-un colţ; fluviul îşi rotunjea cotitura la poalele colinelor verzi, iar insulele, de formă alungită, păreau nişte peşti negri, mari, încremeniţi pe apă. Din coşurile uzinelor se înălţau imense trâmbe cafenii care se spulberau la vârf. Se auzea vuietul turnătoriilor şi dangătul limpede al clopotelor de la bisericile care se înălţau în ceaţă. Pomii de pe bulevarde, fără frunze,

apăreau printre case ca nişte tufişuri violete, iar acoperişurile, lucind de ploaie, sclipeau răzleţ, după înălţimea la care se aflau cartierele. Uneori, câte-o pală de vânt repezea norii spre coasta Sainte-Catherine, ca nişte talazuri aeriene care se sfărâmau în tăcere de o faleză.

Pentru Emma se desprindea ceva ameţitor din aceste existenţe îngrămădite la un loc, care-i umpleau inima cu prisosinţă, ca şi când cele o sută douăzeci de mii de suflete care palpitau acolo i-ar fi trimis toate deodată aburul pasiunilor pe care ea credea că le trăiau. Iubirea ei creştea în faţa spaţiului deschis şi se umplea de tumult de la zumzetul vag care se înălţa în aer. Şi-o revărsa în afară, asupra pieţelor, a promenadelor, a străzilor, iar vechea cetate normandă i se aşternea în faţa ochilor ca o capitală lipsită de măsură, ca un Babilon în care intra. Se apleca pe ferestruică, sprijinindu-se cu amândouă mâinile, şi sorbea briza; cei trei cai mergeau în galop. Pietrele scrâşneau în noroi, diligenţa se clătina, iar Hivert striga de departe la căruţele de pe drum, ca să-i facă loc, pe când târgoveţii care înnoptaseră la Bois-Guillaume coborau domol coasta în trăsuricile lor de familie.

Se opreau la barieră; Emma îşi scotea galenţii1, îşi schimba mănuşile, îşi aranja şalul şi, la douăzeci de paşi mai încolo, cobora din *Rândunica*.

Oraşul se trezea atunci. Băieţii de prăvălie, cu fesuri greceşti pe cap, lustruiau vitrinele magazinelor, iar nişte femei ducând coşuri pe şold îşi strigau marfa, cu glas pătrunzător, la colţ de stradă. Ea mergea cu ochii-n pământ, ţinându-se pe lângă ziduri şi zâmbind de plăcere pe sub voaleta neagră lăsată în jos.

De teamă să nu fie văzută, nu apuca de obicei pe drumul cel mai scurt. Se înfunda prin uliţe întunecoase şi ajungea, leoarcă de sudoare, în josul străzii Nationale, lângă fântâna care se afla acolo. E cartierul teatrului, al cafenelelor şi al femeilor uşoare. Uneori, trecea pe lângă ea câte-o căruţă purtând un decor care se clătina. Nişte chelneri cu şorţuri aruncau nisip pe lespezi, între arbuştii verzi. Mirosea a absint, a ţigări de foi şi a stridii.

Dădea colţul unei străzi; îl recunoştea după părul încreţit care-i ieşea de sub pălărie.

Léon, pe trotuar, mergea mai departe. Emma îl urma până la hotel; el urca, deschidea uşa, intra… Ce îmbrăţişare!

Apoi cuvintele, după sărutări, se îngrămădeau cu nerăbdare. Îşi povesteau necazurile de peste săptămână, presimţirile, îngrijorările din pricina scrisorilor; dar acum totul era uitat, se priveau faţă-n faţă, cu râsete de voluptate şi nume de alint.

Patul era mare, de mahon, în formă de nacelă. Perdelele de serj roşu, care coborau din tavan, se arcuiau prea jos spre căpătâiul în formă de evantai; şi nimic pe lume nu era mai frumos ca părul ei negru şi pielea albă, desprinzându-se pe această culoare purpurie, când, într-un gest de pudoare, îşi apropia braţele goale, ascunzându-şi faţa în mâini.

Apartamentul călduţ, cu covorul lui discret, cu decoraţia sprinţară şi lumina domoală părea foarte potrivit pentru intimităţile pasiunii. Barele cu vârful ca o săgeată, agăţătorile de aramă şi bilele mari ale grătarului din vatră străluceau de îndată, dacă vreo rază de soare pătrundea în cameră. Pe consola şemineului, între sfeşnice, erau două scoici din acelea mari, trandafirii, în care se aude vuietul mării când le pui la ureche.

Ce dragă le era odaia asta plăcută, plină de veselie, în ciuda fastului ei cam veştejit! Găseau întotdeauna mobilele la locul lor şi câteodată, lângă soclul pendulei, acele de păr pe care le uitase ea joia trecută. Luau masa lângă foc, pe o măsuţă încrustată, din palisandru. Emma tăia carnea şi-i punea bucăţile în farfurie, pisicindu-se în fel şi chip; şi se punea pe-un râs zgomotos şi libertin când spuma vinului de Champagne îi curgea peste buza paharului uşor, pe degetele-i cu inele. Erau pierduţi atât de deplin în sentimentul posesiunii reciproce, încât se credeau acolo în propria lor casă, în care ar fi trebuit să locuiască până la moarte, ca doi soţi veşnic tineri. Spuneau camera noastră, covorul nostru, fotoliile noastre; ea zicea

chiar papucii mei, un cadou de la Léon, una din fanteziile ei. Erau nişte papuci din satin roz, cu puf de lebădă pe margine. Când se aşeza pe genunchii lui, piciorul, prea scurt acum, îi atârna în aer; iar papucul cochet, care n-avea călcâi, se mai ţinea doar în degetele piciorului gol.

El savura pentru prima oară inexprimabila gingăşie a eleganţelor feminine. Niciodată nu mai întâlnise această graţie în vorbire, această sfială a vestmântului, aceste poze de hulubiţă somnoroasă. Îi admira exaltarea inimii şi dantelele fustei. De altfel, nu era oare o *femeie de lume* şi încă o femeie măritată! – ce mai încolo-ncoace, o adevărată amantă?

Prin toanele ei schimbătoare, rând pe rând mistică ori voioasă, guralivă, taciturnă, apucată, nepăsătoare, Emma trezea în el mii de dorinţe, deşteptându-i instincte sau amintiri. Era îndrăgostita din toate romanele, eroina din toate dramele, acea nelămurită *ea* din toate volumele de versuri. Léon redescoperea privindu-i umerii culoarea chihlimbarie a *Odaliscăi îmbăindu-se2*; avea corsajul lung de castelană feudală; semăna şi cu *Femeia palidă din Barcelona*, dar mai presus de orice era înger!

Deseori, privind-o, i se părea că sufletul, năpustindu-se către ea, i se revărsa ca o undă pe conturul capului şi se prelingea către albeaţa pieptului ei.

Se aşeza pe jos, în faţa ei; şi, cu coatele pe genunchi, o contempla zâmbind, cu fruntea încordată.

Ea se apleca spre el şi murmura, înăbuşindu-se parcă de-atâta desfătare:

— O! nu te mişca! nu vorbi! priveşte-mă! Din ochii tăi răzbate ceva atât de dulce, care-mi face aşa de bine!

Îi spunea copil:

— Copilule, mă iubeşti?

Şi nu-i prea auzea răspunsul, în graba cu care buzele lui se înălţau spre gura ei.

Pendula avea un Cupidon mic de bronz, care se fandosea arcuindu-şi braţele sub o ghirlandă aurită. Râseseră de el de multe ori; dar, când venea vremea să se despartă, totul li se părea serios.

Nemişcaţi unul în faţa celuilalt, îşi repetau:

— Pe joi!… pe joi!

Deodată, ea îi lua capul în mâini, îl săruta repede pe frunte, strigând: „Adio!”, şi se repezea în jos pe scări.

Se ducea la un coafor pe strada Comédie, ca să-şi aranjeze bandourile. Se lăsa noaptea; în prăvălie se aprindeau lămpile cu gaz.

Auzea clopoţelul de la teatru care-i chema pe actori la reprezentaţie; şi vedea pe trotuarul celălalt trecând bărbaţi cu chipul alb şi femei în toalete ofilite, care dispăreau pe intrarea pentru culise.

Era cald în încăperea mică, prea scundă, unde godinul duduia printre peruci şi pomezi. Mirosul fiarelor de frizat dimpreună cu mâinile unsuroase care-i umblau prin cap o ameţeau repede şi aţipea un pic sub halatul în care era înfăşurată. De multe ori, în timp ce o coafa, frizerul încerca să-i vândă bilete pentru balul mascat.

După aceea pleca. Se întorcea pe aceleaşi străzi; ajungea la *Crucea Roşie;* îşi punea iar galenţii pe care-i ascunsese dimineaţa sub o banchetă şi se înghesuia pe locul ei printre călătorii nerăbdători. Unii mergeau numai până la poalele coastei. Rămânea singură în trăsură.

La fiecare cotitură, se zăreau din ce în ce mai bine toate luminile oraşului care formau un vast abur luminos deasupra caselor nedesluşite. Emma se aşeza în genunchi pe perne, lăsându-şi ochii să pribegească orbiţi. Hohotea de plâns, îl striga pe Léon, îi trimitea vorbe gingaşe şi sărutări care se pierdeau în vânt.

Pe coastă rătăcea un nenorocit care se-nvârtea cu un băţ în mână printre diligenţe. Pe umeri purta un morman de zdrenţe, iar faţa-i era ascunsă sub o pălărie de castor veche, desfundată şi rotundă ca un lighean; dar când o ridica, se vedeau, căscându-se în locul pleoapelor, două orbite însângerate. Carnea se destrăma în viţe roşii; şi din ele curgea un lichid care se-nchega în pecingini verzui până la nas, ale cărui nări negre fornăiau convulsiv. Ca să-ţi vorbească, îşi dădea capul pe spate cu un râs idiot; atunci pupilele albăstrii, rostogolindu-se neîncetat, se

ciocneau, spre tâmple, de marginea acelei răni vii.

Cânta un cântecel ţinându-se după trăsuri:

Adesea-n luna lui Cuptor

Visează fata la amor.

Şi restul cântecului era despre păsărele, soare şi frunziş.

Câteodată apărea pe neaşteptate în spatele Emmei, cu capul gol. Ea se trăgea înapoi cu un ţipăt. Hivert intervenea luându-l peste picior. Îl îndemna să ia o baracă la târgul Saint-Romain sau îl întreba, râzând, ce-i mai face iubita.

De multe ori, trăsura era în mers, când, cu o mişcare bruscă, pălăria lui intra în diligenţă pe ferestruică, în timp ce el se agăţa cu mâna cealaltă, cu un picior pe treaptă, printre stropii azvârliţi de roţi. Glasul, la început slab şi scâncit, îi devenea ascuţit. Se tărăgăna în noapte ca tânguirea nedesluşită a unui zbucium vag; şi, răzbătând prin clinchetul zurgălăilor, freamătul copacilor şi huruitul cutiei goale, avea în el ceva îndepărtat care pe Emma o tulbura. Îi cobora până-n străfundul sufletului, ca un vârtej într-o prăpastie, şi o purta peste întinderile unei melancolii nesfârşite. Însă Hivert, care-şi dădea seama că atârnă ceva greu într-o parte, se întindea şi-i trăgea orbului câteva bice zdravene. Şfichiul îl plesnea peste răni, şi vagabondul cădea în noroi urlând.

Apoi călătorii *Rândunicii* adormeau în cele din urmă, unii cu gura deschisă, alţii cu bărbia-n piept, rezemaţi de umărul vecinului, sau cu braţul trecut prin curea, clătinându-se regulat, după cum se legăna trăsura; iar răsfrângerea felinarului care se legăna afară, pe crupa cailor, pătrundea înăuntru prin perdelele de calico ciocolatiu, aruncând umbre sângerii peste toţi oamenii aceştia nemişcaţi. Emma, îmbătată de tristeţe, dârdâia simţind că-i îngheaţă picioarele şi i se închirceşte sufletul.

Acasă o aştepta Charles; *Rândunica* întârzia mereu joia. Doamna sosea în sfârşit! De-abia dacă o săruta pe cea mică. Cina nu era gata, nu contează! O ierta pe bucătăreasă. Parcă de-acum totul îi era îngăduit fetei

ăsteia.

Deseori soţul, observându-i paloarea, o întreba dacă nu cumva e bolnavă.

— Nu, zicea Emma.

— Bine, replica el, dar nu prea eşti în apele tale astă-seară!

— Ei, n-am nimic! n-am nimic!

Erau chiar zile când, abia sosită, urca în camera ei; şi Justin, care era acolo, păşea fără zgomot, servind-o mai ingenios decât cea mai bună cameristă. Îi aşeza la îndemână chibriturile, sfeşnicul, o carte, îi pregătea cămaşa de noapte, îi făcea patul.

— Gata, zicea ea, e bine, acuma du-te!

Fiindcă el rămânea în picioare, cu mâinile atârnând şi cu ochii deschişi, înlănţuit parcă în firele nenumărate ale unei reverii subite.

A doua zi era îngrozitoare şi cele care urmau erau şi mai insuportabile, din pricina nerăbdării Emmei de a-şi recăpăta fericirea – o poftă aprigă, aţâţată de imagini cunoscute şi care, în a şaptea zi, izbucnea în voie sub mângâierile lui Léon. Înflăcărarea lui se ascundea sub avânturi de uimire şi de recunoştinţă. Emma gusta din această dragoste cu discreţie şi concentrare, o întreţinea prin toate născocirile tandreţii şi tremura un pic de teamă să n-o piardă mai târziu.

De multe ori îi spunea cu o voce dulce, melancolică:

— Ah! o să mă părăseşti!… o să te căsătoreşti!… o să fii ca toţi ceilalţi.

El întreba:

— Care toţi ceilalţi?

— Ei, bărbaţii, în general, răspundea ea.

După care adăuga, respingându-l cu un gest galeş:

— Sunteţi toţi nişte ticăloşi!

Într-o zi, în timp ce discutau filosofic despre dezamăgirile pământeşti, începu să-i spună (ca să-i încerce gelozia sau cedând poate unei prea mari nevoi de a-şi descărca sufletul) că mai demult, înaintea lui, iubise pe altcineva, „nu ca pe tine!”, adăugă repede, jurându-se pe

viaţa fetiţei ei *că nu se întâmplase nimic.*

Tânărul o crezu, şi totuşi îi puse câteva întrebări, ca să ştie ce ocupaţie avea *el.*

— Era căpitan de vas, dragul meu.

Nu era oare un răspuns de natură să preîntâmpine orice cercetări şi care, în acelaşi timp, s-o plaseze foarte sus, prin această pretinsă fascinaţie asupra unui bărbat care va fi fost de bună seamă o fire războinică şi obişnuită cu omagiile?

Secretarul simţi atunci nimicnicia situaţiei pe care o avea; râvni la epoleţi, la medalii, la titluri. Toate astea îi plăceau Emmei, cu siguranţă, judecând după obiceiurile ei costisitoare.

Cu toate astea, Emma nu-i împărtăşea multe extravaganţe, cum ar fi dorinţa de a avea, ca să vină cu el la Rouen, un *tilbury* albastru, tras de un cal englezesc şi mânat de un *groom* cu cizme răsfrânte. Capriciul îi venise din pricina lui Justin, care o implorase să-l ia în slujba ei ca valet; şi dacă această renunţare nu micşora plăcerea sosirii la fiecare întâlnire, cu siguranţă sporea amărăciunea întoarcerii.

Adesea, când vorbeau împreună despre Paris, mai devreme sau mai târziu ea ofta:

— Ah! ce bine-ar fi să trăim acolo!

— Nu suntem fericiţi? îi răspundea blând tânărul, mângâindu-i bandourile.

— Da, aşa-i, zicea ea, sunt nebună; sărută-mă!

Cu soţul era mai fermecătoare ca niciodată, îi făcea creme cu fistic şi-i cânta valsuri după cină. El se considera deci cel mai norocos dintre muritori, iar Emma trăia fără grijă, când într-o seară, dintr-odată:

— Dra Lempereur îţi dă ţie lecţii, nu-i aşa?

— Da.

— Ei bine, am întâlnit-o adineauri, la dna Liégeard, continuă Charles. I-am vorbit de tine; zice că nu te cunoaşte.

Parcă ar fi căzut trăsnetul. Totuşi, îi răspunse cu un aer firesc:

— A, cine ştie, o fi uitat cum mă cheamă.

— Dar poate că la Rouen, zise medicul, sunt mai multe dre Lempereur care sunt profesoare de pian.

— Tot ce se poate!

Apoi, repede:

— Dar stai, am chitanţele de la ea, uite-le!

Şi se duse la birou, răscoli prin toate sertarele, încurcă hârtiile şi, în cele din urmă, îşi pierdu într-atât capul, încât Charles insistă să nu-şi mai facă atâta sânge rău pentru nişte amărâte de chitanţe.

— Of! o să le găsesc eu, zise ea.

Şi într-adevăr, chiar în vinerea următoare, în timp ce-şi trăgea una din cizme în debaraua întunecată unde i se păstrau hainele, Charles simţi o foaie de hârtie între talpă şi şosetă, o scoase şi o citi:

„Am primit suma de şaizeci şi cinci de franci, pentru lecţiile pe trei luni, plus diverse furnituri. FELICIE LEMPEREUR, profesoară de muzică".

— Cum dracu' a ajuns asta în cizmele mele?

— O fi căzut desigur, zise ea, din cutia veche cu facturi, care e pe marginea raftului.

Din acel moment, viaţa ei n-a mai fost altceva decât un şir de minciuni, în care-şi învăluia dragostea ca-n nişte văluri, ca s-o ascundă.

Devenise o nevoie, o manie, o plăcere, aşa încât, dacă ea spunea că trecuse ieri pe partea dreaptă a unei străzi, trebuia să crezi că mersese de fapt pe stânga.

Într-o dimineaţă, când tocmai plecase, după obiceiul ei, destul de subţire îmbrăcată, începu să ningă dintr-odată; şi cum Charles se uita pe fereastră la vremea de-afară, îl zări pe dl Bournisien în docarul dlui Tuvache care-l ducea la Rouen. Atunci coborî să-i încredinţeze clericului un şal gros ca să i-l dea doamnei, de îndată ce ajungea la *Crucea Roşie.* Abia sosit la han, Bournisien se şi interesă de soţia medicului din Yonville. Hangiţa îi răspunse că-i frecventa foarte rar locanta. De aceea, seara, recunoscându-o pe dna Bovary în *Rândunica,* preotul îi povesti încurcătura, fără să pară de altminteri a-i da prea multă

importanţă; fiindcă începu îndată să elogieze un predicator care în acea perioadă avea mare succes la catedrală şi pe care toate cucoanele dădeau năvală să-l asculte.

Oricum, chiar dacă Bournisien nu-i ceruse deloc explicaţii, mai târziu alţii s-ar putea dovedi mai puţin discreţi. Aşa că Emma socoti folositor să tragă de fiecare dată la *Crucea Roşie*, astfel încât oamenii de ispravă din satul ei cu care se întâlnea pe scară nu bănuiau nimic.

Totuşi, într-o zi, ieşind din hotelul *Boulogne,* la braţul lui Léon, dădu peste dl Lheureux; se sperie, crezând că negustorul o să-şi bată gura. Însă el nu era aşa de prost.

Trei zile mai târziu, intră în camera ei, închise uşa şi zise:

— Aş avea nevoie de nişte bani.

Ea spuse că nu putea să-i dea. El începu să se văicărească şi-i aminti de toate favorurile pe care i le făcuse.

Într-adevăr, din cele două poliţe semnate de Charles, Emma nu plătise până-n prezent decât una. Pe cealaltă, comerciantul, la rugăminţile ei, se-nvoise s-o preschimbe cu alte două, care fuseseră reînnoite şi acestea, cu o scadenţă foarte lungă. Apoi scoase din buzunar o listă de cumpărături neplătite, cum ar fi: perdelele, covorul, stofa pentru fotolii, mai multe rochii şi diverse articole de toaletă, a căror contravaloare se ridica la suma de aproximativ două mii de franci.

Ea lăsă capul în jos; el continuă:

— Dar, dacă nu aveţi bani gheaţă, aveţi *bunuri*.

Îi pomeni o magherniţă nenorocită aflată la Barneville, aproape de Aumale, care nu aducea cine ştie ce venituri. Ţinuse pe vremuri de o mică fermă vândută de dl Bovary-tatăl, căci Lheureux ştia tot, până şi suprafaţa în hectare şi numele vecinilor.

— Eu, în locul dumneavoastră, m-aş descotorosi de datorii şi mi-ar mai rămâne şi nişte bani.

Ea obiectă că era greu să găseşti cumpărător; el îi dădu speranţe că va găsi pe cineva; dar ea-l întrebă cum să facă să poată vinde.

— N-aveţi procura? răspunse el.

Replica o izbi ca un val de aer proaspăt.

— Lăsaţi-mi nota de plată, zise Emma.

— O, nu-i nevoie! făcu Lheureux.

Se întoarse săptămâna următoare şi se lăudă că, după multe căutări, l-a descoperit în sfârşit pe un oarecare Langlois, care de mult timp râvnea acea proprietate, dar nu spunea cât oferă.

— Nu contează preţul! exclamă ea.

Însă trebuia dimpotrivă să aştepte, să vadă ce are în guşă individul acela. Chestiunea merita un drum până acolo, iar cum ea nu putea merge, se oferi să se ducă el, ca să-l vadă la faţă pe Langlois. Când se-ntoarse, o anunţă că oferta cumpărătorului fusese de patru mii de franci.

Emma se lumină la faţă auzind această veste.

— Sincer vă spun, adăugă el, e un preţ bun.

Ea primi jumătate din sumă imediat şi, când vru să-şi achite nota, negustorul îi zise:

— Îmi pare rău, pe cuvântul meu, să vă văd renunţând aşa, deodată, la o sumă atât de *consubstanţială* ca aceasta.

Atunci ea se uită la bancnote; şi, gândindu-se la nenumăratele întâlniri cu Léon pe care le reprezentau aceste două mii de franci, îngăimă:

— Cum…? Cum…?

— O, continuă el râzând cumsecade, pe facturi se poate trece orice. Ce, nu cunosc eu căsniciile?

Şi o privea ţintă, trăgând încetişor printre unghii două hârtii lungi pe care le ţinea în mână. În cele din urmă, deschizându-şi mapa, întinse pe masă patru bilete la ordin de o mie de franci fiecare.

— Semnaţi-mi astea, zise el, şi păstraţi tot.

Ea protestă, scandalizată.

— Dar dacă vă dau dumneavoastră diferenţa, răspunse cu neruşinare dl Lheureux, nu înseamnă că vă fac un serviciu?

Şi, luând o pană, scrise în josul notei de plată: „Primit de la dna Bovary patru mii de franci”.

— De cine vă temeţi, din moment ce o să primiţi peste şase luni restul de bani pe magherniţă, iar eu vă fixez scadenţa ultimei poliţe pentru după plată?

Emma se cam încurca în toate socotelile astea, iar urechile îi clincheteau ca şi când împrejurul ei ar fi plouat cu monede de aur, curgând din săculeţii lor spintecaţi, pe parchet. În sfârşit, Lheureux o lămuri că are un prieten Vinçart, bancher la Rouen, care va sconta cele patru bilete, după care el însuşi îi va aduce doamnei ceea ce trecea peste datoria reală.

Însă, în loc de două mii de franci, nu-i aduse decât o mie opt sute, pentru că prietenul Vinçart (aşa cum *era normal*) luase din ei două sute, pentru cheltuieli de comision şi de scont.

Apoi îi ceru într-o doară o chitanţă.

— Înţelegeţi…, în comerţ…, uneori… Şi să treceţi şi data, vă rog, data.

În faţa Emmei se deschise atunci un orizont de fantezii realizabile. Fu destul de prudentă ca să pună deoparte o mie de scuzi, cu care-şi plăti primele trei bilete la ordin, când ajunseră la scadenţă; dar ultimul fu prezentat acasă într-o joi, din întâmplare, iar Charles, răscolit, aşteptă răbdător întoarcerea nevestei ca să-i ceară explicaţii.

Nu-l înştiinţase de această poliţă, ca să-l scutească de grijile gospodăriei; se aşeză pe genunchii lui, îl mângâie, gânguri, îi înşiră pe îndelete toate lucrurile indispensabile luate pe credit.

— În definitiv, îţi dai şi tu seama că, ţinând cont de cantitate, nu e prea scump.

Charles, epuizându-şi toate ideile, recurse curând la nelipsitul Lheureux, care se jură să liniştească lucrurile, dacă domnul îi semnează două poliţe, dintre care una de şapte sute de franci, cu scadenţa peste trei luni. Ca să facă rost de bani, îi scrise mamei lui o scrisoare patetică. În loc să trimită răspunsul, veni chiar ea; şi când Emma vru să ştie dacă Charles reuşise să obţină ceva, îi răspunse:

— Da. Însă cere să vadă factura.

A doua zi, când se crăpă de ziuă, Emma alergă la dl Lheureux să-l roage să-i facă o altă notă de plată, care să nu depăşească o mie de franci; fiindcă, dacă ar fi arătat-o pe cea de patru mii, ar fi trebuit să spună că plătise două treimi din ea şi prin urmare să mărturisească vânzarea imobilului, afacere dusă la bun sfârşit de negustor şi care de fapt n-avea să fie cunoscută decât mai târziu.

Deşi preţul tuturor articolelor era foarte scăzut, dna Bovary-mama găsi totuşi că erau cheltuieli exagerate.

— Nu se putea şi fără covor? De ce trebuia să schimbaţi îmbrăcămintea fotoliilor? Pe vremea mea, în casă era un singur fotoliu, pentru persoanele în vârstă – cel puţin aşa era la mama, care era o femeie cu vază, vă asigur. Nu toată lumea poate să fie bogată! Nicio avere nu rezistă la risipă! Mi-ar fi ruşine să mă răsfăţ ca dumneavoastră! Şi totuşi, eu sunt bătrână, am nevoie de îngrijire… Uite ce multe, uite câte cârpe! farafastâcuri! Dar e posibil? Mătase de căptuşeală la doi franci!… când se găseşte serj de bumbac cu cincizeci de centime şi chiar cu patruzeci, care e la fel de bun!

Emma, tolănită pe canapea, îi răspundea:

— Of, doamnă, ajunge, destul!…

Cealaltă continua s-o dojenească, prevestind c-or s-ajungă toţi la azil. De altfel, era vina lui Bovary. Noroc că-i făgăduise să distrugă odată procura asta…

— Ce?

— A, mi-a jurat! continuă cocoana.

Emma deschise fereastra, îl strigă pe Charles, şi bietul de el fu obligat să mărturisească promisiunea pe care i-o smulsese maică-sa.

Emma dispăru, apoi se întoarse repede şi-i întinse cu un aer maiestuos o foaie mare de hârtie.

— Vă mulţumesc, zise bătrâna.

Şi aruncă procura în foc.

Emma izbucni într-un râs strident, răsunător, fără oprire: avea o criză de nervi.

— O, Doamne! exclamă Charles. Ei, şi tu eşti de vină! vii să-i faci scene!…

Maică-sa, ridicând din umeri, susţinea că *toate astea erau fasoane.*

Dar Charles, răzvrătindu-se pentru prima dată, îi luă apărarea nevestei, aşa încât dna Bovary-mama declară că pleacă. Ceea ce şi făcu, chiar a doua zi; în prag, când el încercă s-o reţină, îi răspunse:

— Nu, nu! O iubeşti mai mult ca pe mine şi ai dreptate, e-n firea lucrurilor. De altminteri, cu atât mai rău! o să vezi tu!… Sănătate!… fiindcă o să curgă ceva apă pe gârlă până ce mai vin să-i fac scene, cum zici tu.

Cu toate astea, Charles rămase foarte spăsit faţă de Emma, care nu ascundea deloc că-i purta pică pentru lipsa de încredere; se lăsă mult rugată până catadicsi să primească altă procură, ba chiar o însoţi la dl Guillaumin ca să-i facă alta exact la fel.

— Înţeleg, zise notarul; un om de ştiinţă nu poate fi stânjenit cu amănuntele practice ale vieţii.

Iar Charles se simţi uşurat la auzul acestei reflecţii mieroase, care dădea nevolniciei lui măgulitoarele aparenţe ale unor preocupări înalte.

Ce dezlănţuire, joia următoare, la hotel, în camera lor, cu Léon! Râse, plânse, cântă, dansă, comandă sorbeturi, vru să fumeze ţigări, i se păru extravagantă, dar adorabilă, superbă.

El se mira ce reacţie a întregii fiinţe o împingea tot mai tare să se înfrupte din plăcerile vieţii. Se făcea supărăcioasă, lacomă, voluptuoasă; se plimba cu el pe străzi, cu capul sus, fără teamă, zicea ea, că se compromite. Totuşi, de câteva ori Emma tresări la ideea neaşteptată că s-ar putea întâlni cu Rodolphe; pentru că i se părea, deşi erau despărţiţi pentru totdeauna, că nu scăpase complet de dependenţă.

Într-o seară nu se mai întoarse la Yonville. Charles se zăpăci de tot, iar cea mică, Berthe, nevoind să meargă la culcare fără mama ei, plângea să-şi rupă pieptul. Justin plecase pe şosea, la întâmplare. Dl Homais ieşise în pragul farmaciei.

În fine, pe la unsprezece noaptea, nemaiputând să

reziste, Charles înhămă calul, sări în docar, dădu bice şi ajunse pe la două dimineaţa la *Crucea Roşie*. Nimeni. Se gândi că poate secretarul o văzuse; dar unde locuia? Din fericire, Charles îşi aminti adresa patronului acestuia. Alergă acolo.

Se revărsau zorii. Charles desluşi o firmă deasupra unei uşi; bătu. Cineva dinăuntru, fără să-i deschidă, îi dădu strigând informaţia cerută, adăugând un potop de ocări la adresa celor care deranjează lumea în toiul nopţii.

Casa în care locuia secretarul n-avea nici sonerie, nici ciocan, nici portar. Charles bătu din răsputeri cu pumnul în obloane. Tocmai trecea pe acolo un poliţai; atunci i se făcu frică şi plecă.

— Sunt nebun, îşi spunea el; cu siguranţă că a fost reţinută la cină la dl Lormeaux.

Dar familia Lormeaux nu mai locuia la Rouen.

— Poate-o fi rămas să aibă grijă de dna Dubreuil. Da' de unde! Dna Dubreuil e moartă de zece luni!... Unde-ar putea atunci să fie?

Îi veni o idee. Ceru la o cafenea *Anuarul* şi căută repede numele drei Lempereur, care locuia pe strada Renelle-des-Maroquiniers, la nr. 74.

Tocmai intra pe strada cu pricina, când Emma apăru în persoană la celălalt capăt; se aruncă asupra ei mai degrabă decât o îmbrăţişă, strigând:

— La cine ai rămas aseară?

— Mi-a fost rău.

— Ce-ai avut?... Unde?... Cum?...

Emma îşi trecu mâna peste frunte şi răspunse:

— La dra Lempereur.

— Eram sigur! Acolo mă şi duceam.

— O, nu e cazul, zise Emma. Tocmai a ieşit adineauri; dar pe viitor linişteşte-te. Nu pot să fiu liberă, înţelegi, dacă ştiu că cea mai mică întârziere te întoarce pe dos.

Era un fel de autorizaţie de a nu se mai jena deloc în escapadele ei. Aşa că profită din plin, după pofta inimii. Când îi venea cheful să-l vadă pe Léon, pleca sub orice pretext şi, cum el nu se aştepta s-o vadă, îl căuta la birou.

Fu o mare fericire, cel puţin primele dăţi; deoarece curând Léon nu-i mai ascunse adevărul, şi anume că patronul lui era foarte nemulţumit de aceste vizite.

— Ei, şi ce dacă! haide, vino, îi zicea ea.

Iar el chiulea de la slujbă.

Îi ceru să se îmbrace în negru şi să-şi lase barbişon, ca să semene cu portretele lui Ludovic al XIII-lea. Îşi exprimă dorinţa să-i vadă locuinţa; spuse că-i mediocră; el roşi, ea nu se sinchisi, apoi îl sfătui să-şi cumpere perdele ca ale ei şi, cum el obiecta că sunt prea scumpe, îi zise râzând:

— Vai, vai, cât ţii la gălbiorii tăi!

De fiecare dată, Léon trebuia să-i povestească tot ce-a făcut de la ultima întâlnire. Îi ceru să-i facă versuri, versuri pentru ea, *o bucată de dragoste* în cinstea ei; el însă nu fu în stare să găsească rima pentru al doilea vers şi până la urmă copie un sonet dintr-un *keepsake*.

Şi asta nu atât din vanitate, cât din dorinţa de a-i face pe plac. Nu-i discuta ideile; îi lua de bune toate gusturile; ajunsese să fie el amanta ei mai mult decât era ea a lui. Avea pentru el vorbe tandre şi sărutări care-i răscoleau sufletul. Unde oare învăţase desfrânarea asta, aproape imaterială, din pricină că era atât de adâncă şi de ascunsă?

1. În original, s*ocques*, sandale de lemn cu talpa foarte înaltă, folosite în locurile noroioase.

2. Tablou al pictorului francez Auguste Dominique Ingres.

VI

Când venea în sat ca s-o vadă, Léon cina deseori la farmacist şi se simţi obligat, din politeţe, să-i întoarcă invitaţia.

— Cu plăcere! răspunse dl Homais. De altfel, mi-ar prinde bine să mă mai dezmorţesc un pic, c-am ruginit aici. O să mergem la spectacol, la restaurant, o să ne facem de cap!

— Vai! dragul meu! murmură cu blândeţe dna

Homais, îngrozită de vagile primejdii pe care se pregătea soţul ei să le întâmpine.

— Păi cum! Nu crezi că-mi ruinez destul sănătatea stând încontinuu în emanaţiile din farmacie? De altfel, ăsta-i caracterul femeilor: sunt geloase pe ştiinţă, şi după aceea, când e vorba chiar de cele mai legitime distracţii, ele sunt împotrivă. N-are a face, contaţi pe mine; într-una din zilele-astea pic la Rouen şi o să azvârlim cu *biştarii,* împreună.

Altădată spiţerul s-ar fi ferit ca de foc să folosească o asemenea expresie; dar acum cultiva un stil nebunatic şi parizian pe care-l considera de cel mai bun gust; şi, plin de curiozitate, ca şi vecina sa, dna Bovary, îi punea secretarului întrebări despre moravurile din capitală, ba chiar vorbea în argou, ca să-i epateze… pe burghezi, zicând *ogeac*, *bulendre*, *ca lumea*, *miştocar*, *la fetiţe* şi *m-am cărăbănit* în loc de am plecat.

Aşa se face că, într-o joi, Emma avu surpriza să-l întâlnească, în bucătăria *Leului de aur,* pe dl Homais în costum de călătorie, adică îmbrăcat într-o manta veche, pe care nu i-o mai văzuse nimeni până atunci, cu o valiză într-o mână şi cu sacul îmblănit pentru picioare, luat de la farmacie, în cealaltă. Nu pomenise o vorbă despre ce avea în gând, ca să nu se îngrijoreze clienţii de absenţa lui.

Ideea de a revedea locurile unde-şi petrecuse tinereţea îl exalta probabil, deoarece tot drumul nu-i tăcu gura nicio clipă; apoi, cum ajunse, sări vioi din trăsură şi porni în căutarea lui Léon; în zadar se împotrivi secretarul, dl Homais îl trase spre marea cafenea *Normandie*, unde intră cu un aer maiestuos, fără să-şi scoată pălăria, socotind că e foarte provincial să te descoperi într-un loc public.

Emma îl aşteptă pe Léon trei sferturi de ceas. În cele din urmă îl căută la birou şi, pierdută în tot felul de presupuneri, acuzându-l de indiferenţă şi reproşându-şi propria slăbiciune, îşi petrecu după-amiaza cu fruntea lipită de geam.

La ora două bărbaţii erau încă la masă, aşezaţi unul

în faţa celuilalt. Sala cea mare se golea; burlanul sobei, în formă de palmier, îşi arcuia pe tavanul alb snopul aurit; şi lângă ei, în vitrină, în plin soare, o mică fântână arteziană gâlgâia într-un bazin de marmură, unde, printre untişor şi sparanghel, trei homari înţepeniţi se întindeau până la nişte prepeliţe, stivuite morman, toate pe-o coastă.

Homais se delecta. Deşi luxul dimprejur îl îmbăta chiar mai mult decât rafinamentul mâncării, totuşi vinul de Pommard îi excită un pic facultăţile şi, când apăru omleta cu rom, expuse nişte teorii imorale despre femei. Ceea ce-l fermeca mai presus de toate era *şicul.* Adora o toaletă elegantă într-un apartament mobilat cu gust şi, în ceea ce privea calităţile trupeşti, nu dispreţuia *o bucăţică bună*.

Léon se uita cu disperare la pendulă. Spiţerul bea, mânca, vorbea.

— Cred că la Rouen, spuse el dintr-odată, nu prea aveţi ocazii. De altfel, amorul dumneavoastră nu locuieşte prea departe.

Şi, cum celălalt roşea:

— Haideţi, fiţi sincer! Nu-mi spuneţi că la Yonville nu…?

Tânărul se bâlbâi.

— Când mergeaţi la dna Bovary, nu-i făceaţi curte…?

— Cui?

— Fetei în casă.

Nu glumea; dar, cum orgoliul îi era mai mare decât prudenţa, Léon protestă, fără să vrea. De altfel, nu-i plăceau decât brunetele.

— Vă aprob, zise farmacistul; au mai mult temperament.

Şi, aplecându-se la urechea amicului, îi preciză semnele după care se putea recunoaşte o femeie cu temperament. Se avântă chiar într-o digresiune etnografică: nemţoaica era melancolică, franţuzoaica libertină, italianca pasională.

— Şi negresele? întrebă secretarul.

— Gust de artist, spuse Homais. Băiete! două cafele mici!

— Plecăm? zise în cele din urmă Léon, pierzându-şi răbdarea.

— *Yes.*

Dar, înainte să plece, ţinu să-l vadă pe proprietarul localului şi să-l felicite.

Atunci tânărul, ca să rămână singur, pretextă că are nişte treburi.

— A, vă escortez! zise Homais.

Şi, străbătând străzile alături de dânsul, vorbea de nevastă-sa, de copii, de viitorul lor şi de farmacia lui, povestea în ce stare de decădere fusese odinioară şi la ce treaptă de desăvârşire o ridicase el.

Ajuns în faţa hotelului *Boulogne*, Léon îl părăsi brusc, se năpusti în sus pe scări şi-şi găsi amanta pradă unei mari agitaţii.

Când auzi de numele farmacistului, se înfurie. Totuşi, Léon aducea argumente solide, unul după altul; n-avea nicio vină, ce, nu-l cunoştea ea pe dl Homais? Cum putea să creadă că prefera compania lui? Însă ea îi întoarse spatele; el o reţinu; şi, căzând în genunchi, îi înconjură mijlocul cu braţele, într-o poziţie languroasă, plină de concupiscenţă şi de rugă în acelaşi timp.

Ea era în picioare; ochii mari, înflăcăraţi, îl priveau serios şi aproape înfricoşător. Apoi se umbriră de lacrimi, pleoapele trandafirii se plecară, îşi lăsă mâinile în voia lui şi Léon tocmai începuse să le sărute, când apăru un servitor, anunţând că domnul este chemat.

— Te întorci? spuse ea.

— Da.

— Când?

— Imediat.

— A fost o *schemă*, zise farmacistul când îl zări pe Léon. Am vrut să întrerup această vizită care mi se părea că vă deranjează. Haideţi la Bridoux să bem elixirul lui Garus1.

Léon se jură că trebuie neapărat să se întoarcă la birou. Atunci spiţerul începu să facă glume pe seama hârţogăriei, a şicanelor judiciare.

— Mai lăsaţi-i un pic pe Cujas2 şi pe Bartolo3, ce naiba! Cine vă-mpiedică? Curaj! Să mergem la Bridoux; o să-i vedeţi câinele. E foarte ciudat.

Şi fiindcă secretarul tot se încăpăţâna:

— Merg şi eu cu dumneavoastră. O să citesc ziarul cât o să vă aştept sau o să răsfoiesc Codul.

Léon, năucit de mânia Emmei, de vorbăria dlui Homais şi probabil de digestia dejunului, nu se putea hotărî, fascinat parcă de farmacistul care o ţinea întruna:

— Haideţi la Bridoux! E la doi paşi, pe strada Malpalu.

Atunci, din laşitate, din prostie, din acel sentiment incalificabil care ne împinge spre faptele cele mai josnice, se lăsă târât la Bridoux; îl găsiră pe acesta în curticica din spate, supraveghind trei chelneri care gâfâiau învârtind la roata mare a unei maşini de făcut sifon. Homais le dădu sfaturi; îl sărută pe Bridoux; se cinstiră cu elixirul lui Garus. De douăzeci de ori Léon vru să plece; dar celălalt îl oprea apucându-l de braţ şi zicându-i:

— Numai un pic! vin şi eu acuma. O să mergem la *Fanal de Rouen*, să-i vedem pe domnii de acolo. O să vă prezint lui Thomassin.

Reuşi totuşi să se descotorosească de el şi alergă într-un suflet până la hotel. Emma nu mai era acolo.

Tocmai plecase, exasperată. Acum îl ura. Faptul că-şi călcase cuvântul, lipsind de la întâlnire, i se părea o jignire şi căuta şi alte motive ca să se îndepărteze de el: era incapabil de eroism, slab, banal, mai moale ca o femeie şi pe deasupra zgârcit şi laş.

Apoi, liniştindu-se, sfârşi prin a-şi da seama că, fără îndoială, nu avusese dreptate. Dar ponegrirea celor pe care-i iubim ne îndepărtează de ei câte puţin. Nu trebuie să ne-atingem de idoli: ne rămâne poleiala pe mâini.

Ajunseră să vorbească mai des de lucruri fără legătură cu dragostea lor; şi, în scrisorile pe care i le trimitea Emma, era vorba despre flori, despre versuri, despre lună şi despre stele, procedee naive ale unei patimi domolite, care căuta să se mai învioreze, folosind orice

ajutor din afară. Îşi făgăduia mereu sieşi c-o să fie foarte fericită la următoarea întâlnire; apoi îşi mărturisea că n-a simţit nimic extraordinar. Dezamăgirea dispărea repede sub o nouă speranţă, şi Emma se întorcea la el şi mai înflăcărată, şi mai lacomă. Se dezbrăca pripit, smulgându-şi şnurul subţire al corsetului, care-i şuiera în jurul şoldurilor ca o năpârcă şerpuind. Mergea pe vârfuri, în picioarele goale, să verifice încă o dată dacă uşa era încuiată, apoi, cu un singur gest, lăsa să-i cadă toate hainele deodată; şi, palidă, fără un cuvânt, serioasă, se prăbuşea la pieptul lui, cu un fior prelung.

Totuşi, pe fruntea ei înrourată de picături reci, pe buzele fremătânde, în privirile rătăcite, în strânsoarea braţelor, era ceva extrem, vag şi lugubru, care lui Léon i se părea că se strecoară între ei, viclean, ca pentru a-i despărţi.

Nu îndrăznea s-o descoasă; însă, descoperind-o atât de pricepută, pesemne că trecuse, îşi spunea el, prin toate încercările suferinţei şi plăcerii. Ceea ce-l fermeca altădată acum îl înspăimânta un pic. De altfel, se răzvrătea văzând că personalitatea lui era absorbită câte puţin, pe zi ce trecea. Îl înciuda această victorie permanentă a Emmei. Se străduia chiar să n-o mai iubească; apoi, când îi auzea scârţâitul botinelor, se simţea neputincios, ca beţivii la vederea spirtoaselor.

E adevărat că avea grijă să-l copleşească mereu cu tot felul de atenţii, de la rafinamentele mesei până la cochetării vestimentare şi priviri senzuale. Venea de la Yonville cu trandafiri în sân, pe care i-i arunca în faţă, se arăta îngrijorată de sănătatea lui, îl sfătuia cum să se poarte şi, ca să-l păstreze mai mult, sperând că poate o să intervină cerul, îi atârnă de gât un medalion cu Fecioara Maria. Se interesa, ca o mamă virtuoasă, cum sunt colegii lui. Îi spunea:

— Nu te duce pe la ei, nu pleca nicăieri, nu te gândi decât la noi; iubeşte-mă!

Ar fi vrut să-i poată supraveghea viaţa şi-i veni ideea să pună pe cineva să-l urmărească pe stradă. Era un

vagabond, pe lângă hotel, care-i acosta pe călători şi care n-ar fi refuzat… Însă mândria ei se revoltă.

— Ei şi? N-are decât! să mă-nşele, ce-mi pasă! Parcă ţin la asta!

Într-o zi, când se despărţiseră devreme, întorcându-se singură pe bulevard, văzu zidurile mănăstirii unde învăţase; se aşeză pe o bancă, la umbra ulmilor. Ce liniştit era totul atunci! Cât tânjea după sentimentele inefabile de iubire pe care încerca atunci, pornind de la lecturi, să şi le închipuie!

Primele luni de căsnicie, plimbările călare prin pădure, vicontele valsând şi Lagardy cântând, totul i se perindă prin faţa ochilor… Şi Léon i se păru dintr-odată la fel de îndepărtat ca şi ceilalţi.

— Îl iubesc, totuşi! îşi spunea ea.

Degeaba! nu era fericită, nu fusese niciodată. Dar de unde venea această insuficienţă a vieţii, această putregăire instantanee a lucrurilor pe care încerca să se rezeme?… Însă, dacă ar exista undeva o fiinţă puternică şi frumoasă, o fire curajoasă, plină de exaltare şi de rafinamente în acelaşi timp, o inimă de poet cu un chip de înger, liră cu strune de bronz, înălţând cerului epitalamuri elegiace, de ce, printr-o întâmplare, n-ar întâlni-o chiar ea? O, era cu neputinţă! Nimic de altfel nu merita truda căutării; totul era minciună! Fiecare zâmbet ascundea un căscat de plictiseală, fiecare bucurie un blestem, orice plăcere îşi avea dezgustul, iar cele mai dulci sărutări nu-ţi lăsau pe buze decât o neîmplinită poftă de a simţi o voluptate mai înaltă.

Un horcăit metalic se tărăgănă prin văzduh, şi clopotul mănăstirii bătu de patru ori. Ora patru! Şi i se părea că stătea acolo, pe banca aceea, de-o veşnicie. Însă o infinitate de pasiuni pot încăpea într-un minut, ca o gloată într-un spaţiu strâmt.

Emma trăia preocupată doar de ale ei şi nu-şi făcea griji pentru bani mai mult ca o arhiducesă.

Totuşi, într-o zi intră în casă un bărbat cu înfăţişare plăpândă, rubicond şi chel, spunând că vine din partea dlui

Vinçart de la Rouen. Scoase boldurile cu care-i era închis buzunarul lateral de la redingota lungă, verde, le înfipse în manşetă şi-i întinse politicos o hârtie.

Era o poliţă de şapte sute de franci, semnată de ea, şi pe care Lheureux, în ciuda tuturor asigurărilor date, o trecuse la ordinul lui Vinçart.

Îşi trimise servitoarea la el acasă. Lheureux nu putea să vină.

Atunci, necunoscutul, care rămăsese în picioare, aruncând în dreapta şi-n stânga priviri curioase, ascunse de nişte sprâncene groase şi blonde, întrebă cu un aer naiv:

— Ce răspuns să-i duc dlui Vinçart?

— Ei bine, zise Emma, spuneţi-i… că nu am… Săptămâna viitoare… Să aştepte… da, săptămâna viitoare.

Şi omul plecă fără să crâcnească.

Însă a doua zi, la prânz, ea primi un protest; şi, când văzu hârtia timbrată, pe care scria de mai multe ori şi cu litere mari „Maestrul Hareng, portărel la Buchy”, se sperie aşa de tare, încât alergă într-un suflet la negustorul de stofe.

Îl găsi în prăvălie, legând cu sfoară un pachet.

— Săru’ mâna, zise el; vă stau la dispoziţie.

Însă Lheureux îşi continuă treaba nestingherit, ajutat de o copilă de vreo treisprezece ani, cam cocoşată şi care-i servea şi de comisionar, şi de bucătăreasă.

Apoi, clămpănindu-şi saboţii pe duşumelele prăvăliei, urcă înaintea doamnei la etaj şi o pofti într-o odăiţă de lucru, unde pe un birou lat de cherestea se aflau câteva registre, protejate transversal de o ştangă de fier cu lacăt. Lângă perete, sub cupoanele de indiană, se întrezărea o casă de fier, dar de asemenea dimensiuni încât probabil conţinea şi altceva în afară de poliţe şi bani. Dl Lheureux, într-adevăr, împrumuta pe amanet şi acolo pusese lanţul de aur al dnei Bovary dimpreună cu cerceii bietului moş Tellier, care, silit în cele din urmă să vândă, cumpărase la Quincampoix capitalul pirpiriu al unei băcănii, unde se stingea încet de catar bronşic, mai gălbejit ca lumânările

din jurul lui.

Lheureux se aşează în fotoliul lui mare de pai, zicând:

— Ce mai e nou?

— Poftim.

Şi Emma îi arătă hârtia.

— Ei, şi ce pot eu să fac?

Atunci ei îi sări ţandăra, amintindu-i că-şi dăduse cuvântul că nu-i va pune în circulaţie poliţele; el recunoscu.

— Dar n-am avut nici eu încotro, aveam cuţitul la beregată.

— Şi ce-o să se-ntâmple acuma? continuă ea.

— O, e foarte simplu: o hotărâre judecătorească şi pe urmă sechestru...; *aleluia!*

Emma se abţinea să nu-l lovească. Îl întrebă cu voce ştearsă dacă nu-l putea potoli în vreun fel pe dl Vinçart.

— Ba bine că nu! Să-l potolesc pe Vinçart! Nu prea-l cunoaşteţi; e mai teribil ca un arab.

Totuşi, dl Lheureux trebuia să se amestece.

— Ia ascultaţi! mi se pare că până acum am fost destul de bun cu dumneavoastră.

Şi, deschizând unul din registre:

— Uitaţi-vă!

Apoi, plimbându-şi degetul în susul paginii:

— Să vedem... să vedem... Pe 3 august, două sute de franci... La 17 iunie, o sută cincizeci... 23 martie, patruzeci şi şase... În aprilie...

Se opri, ca şi când s-ar fi temut să nu facă vreo prostie.

— Ca să nu mai pomenesc de poliţele semnate de domnul, una de şapte sute de franci, alta de trei sute! Cât despre micile dumneavoastră aconturi, cât despre dobânzi, nu se mai termină, te-ncurci în ele. Nu mă mai bag!

Ea plângea, îi zicea chiar „bunul meu domn Lheureux”. Însă el arunca mereu vina pe „dulăul ăsta de Vinçart”. De altfel, n-avea niciun sfanţ, nimeni nu-i mai dădea banii înapoi acuma, toţi îi mâncau din traistă, un biet prăvăliaş ca el nu putea să acorde avansuri.

Emma nu zicea nimic; şi dl Lheureux, care muşca în joacă vârful unei pene, se îngrijoră desigur de tăcerea ei, deoarece continuă:

— Măcar dacă într-una din zilele-astea mi-ar intra ceva… aş putea…

— De altfel, spuse ea, de-ndată ce restul de bani de la Barneville…

— Cum?…

Şi, aflând că Langlois nu plătise încă, păru foarte surprins. Apoi, cu glas mieros:

— Şi ziceaţi că ne-nvoim să…?

— Of! cum o fi!

Atunci, închise ochii ca să se gândească, scrise câteva cifre şi, declarând că-i va fi foarte greu, că era o treabă afurisită şi că *se jupuia singur*, dictă patru poliţe de două sute cincizeci de franci fiecare, cu scadenţa din lună în lună.

— Numai să vrea Vinçart să m-asculte! În rest, suntem înţeleşi, eu nu duc pe nimeni cu vorba, la mine, ce-i în guşă şi-n căpuşă.

Apoi îi arătă cam în treacăt ceva mărfuri noi, dar dintre care niciuna, după părerea lui, nu era demnă de doamna.

— Când mă gândesc că asta, o rochie de treizeci şi cinci de centime metrul, e cică garantată că nu iese la spălat! şi ei înghit fără să clipească! Bine-nţeles că nu li se spune cum stă treaba, vă daţi seama!

Voia, prin această mărturisire că-i înşală pe alţii, s-o convingă pe deplin de probitatea lui.

Apoi o chemă din nou ca să-i arate şase coţi de dantelă pe care-o găsise de curând „la un *mezat*”.

— Ce frumoasă e! zicea Lheureux; se foloseşte mult acum, pentru rezemătoarea de cap a fotoliilor, e la modă.

Şi, mai iute ca un scamator, împachetă dantela în hârtie albastră şi i-o puse în mână Emmei.

— Cel puţin, cât face…?

— A, mai încolo, răspunse el întorcându-i spatele.

Chiar în seara aceea îl zori pe Bovary să-i scrie

mamei lui, ca să le trimită cât mai repede tot ce mai rămăsese din moştenire. Soacra răspunse că nu mai avea nimic; lichidarea se încheiase, şi le mai rămânea, în afară de Barneville, o rentă de şase sute de livre, pe care ea le-o va plăti la timp.

Atunci doamna expedie facturi către doi-trei clienţi şi în curând se folosi din plin de acest mijloc, care dădea roade. Avea totdeauna grijă să adauge într-un post-scriptum: „Nu-i pomeniţi de asta soţului meu, ştiţi cât e de mândru… Îmi cer scuze… A dumneavoastră…”. Sosiră şi câteva reclamaţii; ea le interceptă.

Ca să facă rost de bani, începu să-şi vândă mănuşile şi pălăriile vechi, fieroteniile; şi se tocmea cu încrâncenare – sângele ei de ţărancă împingând-o la câştig. Apoi, în călătoriile la oraş, avea să ia la preţ de chilipir tot felul de nimicuri, pe care dl Lheureux, în lipsă de altele, i le va prelua cu siguranţă. Îşi cumpără pene de struţ, porţelanuri chinezeşti şi cufere; se împrumuta de la Félicité, de la dna Lefrançois, de la hangiţa cu *Crucea Roşie*, de la toată lumea, de oriunde. Cu banii pe care-i primi în sfârşit de la Barneville, îşi plăti două poliţe, restul de o mie cinci sute de franci se duseră pe copcă. Se îndatoră iar şi tot aşa mereu!

Câteodată, e adevărat, încerca să-şi facă nişte socoteli; însă descoperea lucruri atât de monstruoase că nu-i venea să creadă. Atunci o lua iar de la-nceput, se-ncurca repede, lăsa totul baltă şi nu se mai gândea la asta.

Casa era tare tristă acum! Vedeai ieşind furnizori cu mutre furioase. Pe soba de gătit găseai aruncată câte-o batistă; şi Berthe cea mică, spre marea indignare a dnei Homais, avea ciorapii găuriţi. Dacă Charles încerca, timid, să facă vreo observaţie, ea-i răspundea cu brutalitate că nu era vina ei!

De ce aceste răbufniri? El îşi explica totul prin vechea ei boală de nervi; şi, reproşându-şi că-i luase slăbiciunile bolii drept defecte, se învinuia de egoism şi-i venea să alerge s-o îmbrăţişeze.

— Ba nu, îşi spunea, o plictisesc!

Şi renunţa.

După cină, se plimba singur prin grădină; o lua pe Berthe pe genunchi şi, desfăcând gazeta lui de medicină, încerca să-i arate literele. Copila, care nu învăţa niciodată, deschidea curând nişte ochi mari şi trişti, punându-se pe plâns. Atunci el o-mpăca; se ducea să-i pună apă în stropitoare ca să facă râuri pe nisip sau rupea crengi de lemn-câinesc ca să-i planteze copaci în răzoare, ceea ce nu dăuna prea mult grădinii, oricum năpădită de buruieni înalte; nu-i plătiseră de atâta timp leafa lui Lestiboudois! Apoi fetiţei i se făcea frig şi se cerea la maică-sa.

— Cheam-o pe bonă, îi spunea Charles. Ştii bine, mititico, mama nu vrea să fie deranjată.

Toamna era la început şi frunzele cădeau deja – ca acum doi ani, când era ea bolnavă!

— Când or să se termine odată toate astea?… Şi se plimba mai departe, cu mâinile la spate.

Doamna era în odaia ei. Nu urcau la ea. Stătea acolo toată ziulica, toropită, îmbrăcată cu te-miri-ce şi, din când în când, aprindea „pastile de serai”, frumos mirositoare, pe care le cumpărase la Rouen, din prăvălia unui algerian. Ca să nu-l aibă noaptea întins lângă ea pe bărbatul adormit, izbuti până la urmă, făcându-i tot felul de mutre, să-l surghiunească la etajul al doilea; iar ea citea până dimineaţa cărţi trăsnite în care se amestecau imagini de orgii cu situaţii sângeroase. Deseori o cuprindea spaima, scotea un ţipăt. Charles venea într-un suflet.

— Of! Pleacă! îi zicea.

Sau, alte dăţi, aprinsă mai vârtos de flacăra intimă pe care i-o aţâţa adulterul, gâfâind, stârnită, pătrunsă de dorinţă, deschidea fereastra, trăgea în piept aerul rece, îşi răsfira în vânt părul prea greu şi, privind stelele, îşi visa dragostea unui prinţ. Se gândea la el, la Léon. Ar fi dat atunci totul pentru una singură din acele întâlniri, care o satisfăceau.

Erau zilele ei de gală. Le voia splendide! şi, când el nu putea plăti singur cheltuielile, completa suma cu mărinimie, ceea ce se întâmpla aproape de fiecare dată. El

încercă s-o convingă că s-ar fi simţit la fel de bine şi-n altă parte, în vreun hotel mai modest; dar ea se-mpotrivi.

Într-o zi, scoase din geantă şase linguriţe de argint aurit (erau darul de nuntă de la moş Rouault), rugându-l să le ducă imediat pentru ea la muntele de pietate; şi Léon se supuse, deşi demersul nu-i plăcu. Se temea să nu se compromită.

Pe urmă, mai gândindu-se, ajunse la concluzia că amanta lui se făcuse cam ciudată şi că nu greşeau poate cei care voiau să-l despartă de ea.

Într-adevăr, cineva îi trimisese mamei lui o scrisoare lungă, anonimă, ca s-o avertizeze că el *se pierdea cu o femeie măritată*; şi îndată sărmana doamnă, părându-i-se a desluşi veşnica sperietoare a familiilor bune, adică acea vagă creatură pernicioasă, sirena, monstrul, plăsmuirea ce sălăşluieşte în genunile amorului, îi scrise maestrului Dubocage, patronul lui, care se arătă la înălţime în chestiunea asta. Îl reţinu vreme de trei sferturi de ceas, vrând să-i deschidă ochii, să-i arate prăpastia. O asemenea aventură îi va dăuna mai târziu, când va vrea să-şi deschidă birou. Îl imploră să rupă cu dânsa şi, dacă nu făcea sacrificiul în interesul propriu, să-l facă măcar de dragul lui, al lui Dubocage!

La sfârşit, Léon jurase să nu se mai vadă cu Emma; şi-şi reproşa că nu se ţinuse de cuvânt, gândindu-se la toate încurcăturile şi predicile pe care le va mai avea de îndurat din cauza acestei femei, pe lângă glumele colegilor, pe care i le serveau dimineaţa, când se strângeau în jurul sobei. De altfel, urma să ajungă secretar-prim: era şi cazul să fie serios. Aşa că renunţă la flaut, la sentimente exaltate, la imaginaţie; căci orice burghez, în înfierbântarea tinereţii, fie numai pentru o zi, pentru o clipă, s-a crezut în stare de patimi măreţe, de isprăvi înălţătoare. Libertinul cel mai ordinar a visat la sultane; fiecare notar poartă în el sfărâmăturile unui poet.

Se plictisea acum când Emma, din bun senin, îi cădea la piept izbucnind în hohote de plâns; şi inima lui, ca oamenii care nu suportă decât o anumită doză de muzică,

aţipea de nepăsare în tărăboiul unei iubiri ale cărei delicateţuri nu le mai putea percepe.

Se cunoşteau prea bine ca să mai aibă acea uluire că posezi, care însuteşte bucuria. Ea era la fel de dezgustată de el pe cât era el de sătul de ea. Emma regăsea în adulter toate platitudinile căsătoriei.

Dar cum s-ar fi putut descotorosi de el? Şi-apoi, oricât s-ar fi simţit umilită că-şi găsea fericirea într-un chip atât de josnic, ţinea la ea din obişnuinţă ori din stricăciune; şi, pe zi ce trecea, se înverşuna mai tare, secătuind orice desfătare, fiindcă-şi dorea una prea mare. Dădea vina pe Léon pentru speranţele ei înşelate, de parcă ar fi trădat-o; ba chiar îşi dorea o catastrofă care s-aducă după sine despărţirea, de vreme ce n-avea curajul să ia această hotărâre.

Continua totuşi să-i scrie scrisori îndrăgostite, în virtutea ideii că o femeie trebuie să-i scrie mereu amantului.

Însă, scriind, vedea un alt bărbat, o fantomă alcătuită din cele mai aprinse amintiri, din lecturile cele mai frumoase, din poftele cele mai aprige; şi până la urmă se făcea atât de real, de accesibil, încât ea fremăta uluită, fără însă a şi-l putea închipui desluşit, într-atât se pierdea, ca un zeu, sub belşugul de atribute. Locuia într-un ţinut albăstriu, unde la balcoane se legănau scări de mătase, în adierea florilor, sub lumina lunii. Îl simţea alături, avea să vină şi s-o răpească toată într-un sărut. Apoi cădea iar cu picioarele pe pământ, sleită; fiindcă avânturile astea de iubire vagă o oboseau mai tare decât un dezmăţ zdravăn.

Simţea acum o istovire permanentă, în tot corpul. Deseori, Emma primea chiar citaţii, hârtie timbrată la care de-abia dacă se uita. Ar fi vrut să nu mai trăiască sau să doarmă întruna.

În ziua de Mezii-Păresimi, nu se întoarse la Yonville; se duse seara la un bal mascat. Îşi puse un pantalon de catifea şi ciorapi roşii, o perucă cu codiţă legată la spate cu o fundă şi un tricorn aşezat pe-o ureche. Ţopăi toată noaptea în sunetul furios al tromboanelor; se făcea cerc în

jurul ei; şi se trezi dimineaţa în peristilul teatrului, printre cinci sau şase măşti, muncitoare şi mateloţi, de fapt prieteni de-ai lui Léon, care plănuiau să meargă la supeu.

Cafenelele dimprejur erau pline. Descoperiră în port un restaurant de-a şaptea mână, unde proprietarul le deschise o cămăruţă la al patrulea etaj.

Bărbaţii şuşotiră ceva într-un colţ, sfătuindu-se de bună seamă în ce priveşte cheltuiala. Unul era secretar de notar, doi studenţi la medicină şi altul vânzător: ce societate pentru ea! Cât despre femei, Emma îşi dădu repede seama, după timbrul vocii, că trebuiau să fie, aproape toate, de pe ultima treaptă. Atunci i se făcu frică, îşi împinse scaunul înapoi şi-şi lăsă ochii-n jos.

Ceilalţi începură să mănânce. Ea nu mâncă nimic; fruntea îi ardea, avea furnicături în pleoape şi pielea-i era rece ca gheaţa. Simţea în cap podeaua sălii de bal duduind încă sub izbitura ritmică a miilor de picioare care dansau. Apoi, mirosul de punch dimpreună cu fumul trabucurilor o ameţiră. Îi veni să leşine; o duseră în faţa ferestrei.

Începea să se lumineze de ziuă şi o pată mare de culoare purpurie se lăţea pe cerul palid, înspre SainteCatherine. Râul livid se înfiora sub vânt; nu era nimeni pe poduri; felinarele se stingeau.

În vremea asta îşi reveni şi i se ivi în minte Berthe, care dormea acolo, în odaia bonei. Tocmai atunci trecu o căruţă plină cu fâşii lungi de tablă, aruncând spre pereţii caselor o vibraţie metalică asurzitoare.

O şterse pe neaşteptate, se descotorosi de costum, îi spuse lui Léon că trebuia să se întoarcă şi, în fine, rămase singură la *Hôtel de Boulogne.* Totul i se părea de neîndurat, chiar ea însăşi. Ar fi vrut, fugind în zbor ca o pasăre, să se ducă să întinerească undeva, cât mai departe, în spaţiile nepătate.

Ieşi, traversă bulevardul, piaţa Cauchoise şi mahalaua, până la o stradă care se deschidea pe-o latură deasupra grădinilor. Mergea repede, aerul liber o liniştea: şi, încet-încet, feţele mulţimii, măştile, cadrilurile, lustrele, supeul, femeile acelea, totul dispărea cum se risipeşte

ceaţa. Apoi, întoarsă la *Crucea Roşie*, se aruncă pe pat, în odăiţa de la etajul al doilea, în care se aflau pozele cu *Turnul Nesle.* La patru după-amiază, Hivert o trezi.

Când ajunse acasă, Félicité îi arătă în spatele pendulei o hârtie cenuşie. Citi:

„În virtutea adresei de executare, sub formă de hotărâre judecătorească…”.

Care hotărâre? Cu o zi înainte venise, într-adevăr, o altă hârtie de care încă nu aflase; astfel că rămase uluită de cuvintele:

„Poruncă în numele regelui, al legii şi al justiţiei, către doamna Bovary…”

Apoi, sărind mai multe rânduri, zări:

„În douăzeci şi patru de ore ca ultim termen” – Ce? „Să plătească suma totală de opt mii de franci”. Ba chiar mai jos se spunea: „Va fi constrânsă pe toate căile de drept, şi anume prin sechestru executoriu asupra mobilei şi efectelor”.

Ce să facă?… Era vorba de douăzeci şi patru de ore; mâine! Lheureux, îşi închipui ea, voia, desigur, s-o sperie iarăşi; căci ghici dintr-odată toate uneltirile lui, scopul serviabilităţii lui. Ceea ce o liniştea era mărimea exagerată a sumei.

Totuşi, tot cumpărând, tot neplătind, tot împrumutându-se, tot semnând poliţe, pe care le reînnoia şi care creşteau cu fiecare scadenţă, ajunsese să-i strângă numitului Lheureux un capital, pe care acesta-l aştepta cu nerăbdare, pentru speculaţiile lui.

Se înfiinţă la el cu un aer degajat.

— Ştiţi ce mi se-ntâmplă? E o glumă, desigur!

— Nu.

— Cum aşa?

El se întoarse încet şi-i zise, încrucişându-şi braţele:

— Da’ ce credeaţi, duduiţă, că o să fiu până la sfârşitul veacurilor furnizorul şi bancherul dumneavoastră, aşa, pe veresie? Doar trebuie să-mi capăt şi eu banii înapoi, să fim cinstiţi!

Ea protestă împotriva sumei.

— A, păi ce să-i faci! Tribunalul a recunoscut-o! Există o hotărâre! Vi s-a adus la cunoştinţă! De altfel, nu e vorba de mine, ci de Vinçart.

— Oare n-aţi putea…?

— O, în niciun caz.

— Dar…, totuşi…, să ne înţelegem.

Şi începu să bată câmpii; că nu ştiuse nimic… că era o surpriză…

— Cine-i de vină? spuse Lheureux, făcându-i o plecăciune ironică. În timp ce eu muncesc ca un negru, dumneavoastră o duceţi numai într-o petrecere.

— A, fără morală!

— Nu strică niciodată, replică el.

Avu laşitatea să-l implore; ba chiar îşi sprijini mâna ei frumoasă, albă şi lungă pe genunchii negustorului.

— Ia lăsaţi-mă în pace! S-ar zice că-mi faceţi ochi dulci!

— Sunteţi un nemernic! strigă ea.

— Vai, vai, cum ne-am înfuriat! răspunse el râzând.

— O să le arăt tuturor cine sunteţi dumneavoastră. O să-i spun soţului meu…

— Lasă, că am şi eu să-i arăt ceva soţului dumneavoastră!

Şi Lheureux scoase din casa de bani chitanţa de o mie opt sute de franci pe care i-o dăduse ea, când cu scontul lui Vinçart.

— Credeţi, adăugă el, că n-o să priceapă cum l-aţi tras pe sfoară, sărmanul soţior?

Ea se prăbuşi, mai năucită decât dacă ar fi primit o lovitură de măciucă. El se plimba de la fereastră la birou şi repeta întruna:

— A, o să-i arăt şi eu… o să-i arăt şi eu…

Apoi se apropie de ea şi, cu voce blândă:

— Nu-i deloc plăcut, ştiu; dar, la urma urmei, nimeni n-a murit din asta şi, de vreme ce e singura cale care-a mai rămas ca să-mi înapoiaţi banii…

— Dar de unde să-i iau? zise Emma, frângându-şi mâinile.

— Ei, păi când ai nişte prieteni ca ai dumneavoastră!

Şi o privea atât de pătrunzător, de înspăimântător, că se înfioră până în măduva oaselor.

— Vă promit, zise ea, o să semnez…

— M-am săturat de semnăturile dumneavoastră!

— O să mai vând…

— Ei, na! făcu el ridicând din umeri, nu mai aveţi nimic.

Şi strigă pe ferestruica ce dădea înspre prăvălie:

— Annette! să nu uiţi cele trei cupoane de la nr. 14.

Apăru slujnica; Emma înţelese şi întrebă „câţi bani ar trebui ca să oprească orice urmărire”.

— E prea târziu!

— Dar dacă vă aduc câteva mii de franci, un sfert din sumă, o treime, aproape tot?

— Nu, nu, degeaba!

O împingea uşurel spre scară.

— Vă implor, dle Lheureux, numai câteva zile!

Hohotea de plâns.

— Asta-i bună! Lacrimi!

— Mă aduceţi la disperare!

— Puţin îmi pasă! zise el închizând uşa.

1. Lichior obţinut prin macerarea în alcool a unui număr de ingrediente, ca vanilie, scorţişoară, nucşoară, aloe, şofran etc.

2. Jacques Cujas, jurist francez din epoca Renaşterii, specialist în drept roman (1522-1590).

3. Bartolo di Sassoferrato, profesor de drept roman la mai multe universităţi din nordul Italiei, mai ales la Perugia (1314-1357).

VII

A doua zi, când maestrul Hareng, portărelul, se înfăţişă la ea cu doi martori pentru a întocmi procesul-verbal de sechestru, dădu dovadă de stoicism.

Începură cu cabinetul lui Bovary, dar nu înscriseră şi capul frenologic, considerat drept *instrument profesional*;

în schimb, numărară farfuriile, cratiţele, scaunele, lumânările din bucătărie şi toate bibilurile de pe etajera din dormitorul ei. Îi cercetară rochiile, rufăria, cabinetul de toaletă; şi existenţa, până-n ascunzişurile cele mai intime, îi fu expusă pe de-a întregul privirilor acestor trei bărbaţi, precum un cadavru la autopsie.

Maestrul Hareng, încheiat la toţi nasturii hainei negre, subţiri, cu cravată albă şi elasticele pantalonilor foarte strânse, repeta din când în când:

— Permiteţi, doamnă? Permiteţi?

Adesea emitea aprecieri:

— Fermecător!… foarte drăguţ!

Şi începea din nou să scrie, înmuindu-şi pana în călimara de corn pe care o ţinea în mâna stângă.

Când terminară camerele, urcară în pod.

Ea păstra acolo un pupitru în care erau încuiate scrisorile de la Rodolphe. A trebuit să-l deschidă.

— A! o corespondenţă! zise maestrul Hareng zâmbind discret. Dar, permiteţi, trebuie să văd dacă nu mai este şi altceva în cutie.

Şi scuturâ scrisorile uşor, de parcă s-ar fi aşteptat să cadă napoleoni1 din ele. Atunci fu cuprinsă de indignare, la vederea acestei mâini mari, cu degete roşii şi moi ca nişte melci fără casă, atingând paginile care-i făcuseră inima să tresalte.

În sfârşit plecară! Félicité se întoarse. O trimisese înainte, să aibă grijă ca Bovary să nu-i întâlnească; şi imediat îl instalară în pod pe custodele sechestrului, punându-l să jure că nu va ieşi de acolo.

Charles i se păru îngrijorat toată seara. Emma îi arunca priviri temătoare, părându-i-se a-i citi acuzaţii în ridurile feţei. Apoi, când îşi muta ochii pe căminul cu ecrane chinezeşti, pe perdelele bogate, pe fotolii, în fine, pe toate lucruşoarele astea care-i îndulciseră amarul vieţii, se simţea cuprinsă de remuşcări sau mai degrabă de un regret imens care, în loc să-i nimicească pasiunea, mai tare i-o întărâta. Charles scormonea placid în jăratic, cu picioarele pe fiarele căminului.

La un moment dat, custodele, care fără îndoială se plictisea în ascunzătoare, făcu puţin zgomot.

— Parcă umblă careva pe sus, zise Charles.

— Nu! răspunse ea, a rămas o lucarnă deschisă şi o mişcă vântul.

A doua zi, duminică, plecă la Rouen, ca să se ducă pe la toţi bancherii de care auzise. Erau plecaţi, care la ţară, care în călătorie. Dar nu se descurajă; şi celor pe care-i putu întâlni le ceru bani, argumentând că are nevoie, că o să-i dea înapoi. Câţiva îi râseră în nas; toţi o refuzară.

La ora două alergă la Léon, îi bătu în uşă. Nu i se deschise. Într-un târziu apăru şi el.

— De ce ai venit?

— Te deranjează?

— Nu…, dar…

Şi-i mărturisi că proprietarului nu-i plăcea să se vină cu „femei”.

— Avem ceva de vorbit, reluă ea.

Atunci el întinse mâna spre cheie. Ea-l opri.

— O, nu, hai dincolo, la noi.

Şi se duseră în camera lor de la hotelul *Boulogne*.

Când ajunseră, ea bău un pahar mare cu apă. Era tare palidă. Îi spuse:

— Léon, trebuie să mă ajuţi.

Şi, scuturându-i mâinile, pe care i le ţinea strâns, adăugă:

— Ascultă, am nevoie de opt mii de franci!

— Eşti nebună!

— Încă nu.

Şi imediat, povestindu-i despre sechestru, îi explică în ce situaţie groaznică se afla; fiindcă Charles nu ştia nimic, soacra nu putea s-o sufere, moş Rouault nu se putea descurca; pe când el, Léon, avea să alerge să-i găsească suma asta indispensabilă…

— Dar cum vrei să…

— Ce laş poţi fi! strigă ea.

Atunci el zise prosteşte:

— Exagerezi. Poate că omul tău se potoleşte cu o mie

de scuzi.

Un motiv în plus ca să încerce să facă ceva; era imposibil să nu găseşti undeva trei mii de franci. De altfel, Léon putea să se împrumute el în locul ei.

— Du-te! încearcă! trebuie! aleargă!... Oh! caută! caută! o să te iubesc mult!

El ieşi, se întoarse după un ceas şi zise cu un aer solemn:

— Am fost la trei persoane... Şi degeaba!

Atunci se aşezară faţă în faţă lângă cămin, nemişcaţi, fără să-şi vorbească. Emma ridica din umeri şi bătea din picioare. O auzi murmurând:

— Dac-aş fi eu în locul tău, aş găsi imediat!

— Păi unde?

— La tine la birou!

Şi îl privi în ochi.

Din luminile aprinse ale ochilor îi ţâşnea o îndrăzneală infernală, şi pleoapele i se lăsau lasciv şi încurajator, încât tânărul simţi că cedează în faţa voinţei mute a femeii, care-l îndemna la crimă. Se sperie şi, ca să evite orice explicaţie, se lovi peste frunte zicând:

— Morel trebuie să se întoarcă diseară! N-o să mă refuze, sper (era unul dintre prietenii lui, fiul unui negustor foarte bogat), şi ţi-i aduc mâine, adăugă el.

Emma nu păru deloc să se bucure atât de mult cum s-ar fi aşteptat el. Oare bănuia că minte? Reluă roşind:

— Oricum, dacă nu vin până la trei, nu mă mai aştepta, draga mea. Trebuie să plec, scuză-mă. Adio!

Îi strânse mâna, dar i se păru lipsită de viaţă. Emma nu mai era în stare de vreun sentiment.

Bătu ora patru; şi se ridică, pentru a se întoarce la Yonville, supunându-se ca un automat impulsului obişnuinţelor.

Era frumos afară; una dintre acele zile de martie, luminoase şi aspre, când soarele străluceşte pe un cer alb de tot. Locuitorii din Rouen, în haine de duminică, se plimbau cu chipuri fericite. Ajunse în piaţa Catedralei. Lumea ieşea de la vecernie; mulţimea se scurgea prin cele

trei portaluri, asemenea unui fluviu prin arcadele unui pod, iar la mijloc, mai neclintit decât o stâncă, stătea elveţianul.

Atunci îşi aminti de ziua în care, temătoare şi plină de speranţe, intrase în nava aceea mare ce i se întindea înainte, mai puţin adâncă decât iubirea ei; şi merse mai departe, plângând sub voaletă, năucită, clătinându-se, aproape să se prăbuşească.

— Fereşte! se auzi un glas dindărătul unei porţi care se deschidea.

Se opri ca să treacă un cal negru care sforăia între hulubele unui tilbury, condus de un *gentleman* într-o haină de zibelină. Cine era? Îl cunoştea parcă... Trăsura prinse viteză şi dispăru.

Era chiar el, vicontele! Se întoarse; strada era pustie. Era atât de copleşită, de tristă, încât simţi nevoia să se sprijine de un zid ca să nu cadă.

Apoi se gândi că poate nu era el. De altfel, habar n-avea. Totul o părăsea, înlăuntru şi înafară. Se simţea pierdută, prăvălindu-se la întâmplare în genuni negândite; şi aproape că se bucură când, ajunsă la *Crucea Roşie*, îl zări pe bravul Homais supraveghind încărcarea, pe acoperişul *Rândunicii,* a unei cutii mari cu provizii farmaceutice; în mână ţinea, înfăşuraţi într-o basma, şase *cheminots* pentru soţia lui.

Dnei Homais îi plăceau mult chiflele astea grele, în formă de turban, care se mănâncă în timpul postului, cu unt sărat: ultim exemplu de bucate gotice, datând poate tocmai din secolul cruciadelor, şi cu care se îndopau pe vremuri zdrahonii de normanzi, năzărindu-li-se că văd pe masă, sub zarea lumânărilor gălbui, printre clondirele cu hypocras2 şi caltaboşii gigantici, capete de sarazini numai bune de înfulecat. Nevasta spiţerului le ronţăia ca şi ei, vitejeşte, deşi avea o dantură execrabilă; prin urmare, ori de câte ori venea în oraş, dl Homais nu uita să-i aducă vreo câteva, pe care le lua întotdeauna de la cel mai mare meşter, pe strada Massacre.

— Încântat să vă văd! zise el şi-i oferi mâna să se urce în *Rândunica.*

Apoi atârnă chiflele în plasa de deasupra şi rămase cu capul descoperit şi braţele încrucişate, într-o atitudine gânditoare şi napoleoniană.

Însă, atunci când, la poalele coastei, orbul îşi făcu apariţia ca de obicei, exclamă:

— Nu înţeleg cum de mai tolerează autorităţile asemenea îndeletniciri condamnabile. Nenorociţii ăştia ar trebui închişi şi obligaţi să muncească! Progresul, pe onoarea mea, merge ca melcul! Ne bălăcim în plină barbarie!

Orbul îşi întindea pălăria, care se bălăbănea la marginea portierei, ca o bucată de tapiţerie desprinsă.

— Iată o afecţiune scrofuloasă3! zise farmacistul.

Şi, cu toate că-l cunoştea pe amărât, se prefăcu a-l vedea pentru prima oară, mormăi nişte vorbe precum *cornee*, *cornee opacă*, *sclerotică*, *facies*, apoi îl întrebă cu glas părintesc:

— Suferi de această infirmitate îngrozitoare de multă vreme, prietene? În loc să te îmbeţi prin cârciumi, mai bine ai ţine un regim.

Şi-l îndemnă să consume vin bun, bere bună, fripturi bune. Orbul îşi continua cântecul; de altfel, părea aproape idiot. În sfârşit, dl Homais îşi deschise punga.

— Poftim, ia de-aici cinci centime şi dă-mi restul; şi nu uita recomandările mele, o să te faci bine.

Hivert îşi îngădui să exprime cu glas tare îndoieli asupra eficienţei lor. Însă spiţerul garantă că o să-l vindece cu o pomadă antiflogistică4 făcută chiar de el, şi-şi dădu adresa:

— Dl Homais, lângă hale, destul de cunoscut.

— Atunci, pentru osteneală, *să ne arăţi reprezentaţia*, spuse Hivert.

Orbul se lăsă pe vine şi, cu capul pe spate, bolovănindu-şi ochii verzui şi arătând limba de un cot, îşi freca burta cu amândouă mâinile, scoţând un soi de urlet înăbuşit, precum un câine hămesit. Emma, cuprinsă de scârbă, îi azvârli peste umăr o monedă de cinci franci. Era toată averea ei. I se păru un gest frumos s-o arunce astfel.

Trăsura pornise din nou când, deodată, dl Homais scoase capul pe fereastră şi strigă:

— Fără făinoase sau lactate! Să porţi lână pe piele şi să-ţi expui părţile bolnave la fumigaţii cu boabe de ienupăr.

Priveliştile familiare care-i treceau prin faţa ochilor o făceau pe Emma să uite treptat de durerea ei de acum. Era copleşită de o oboseală insuportabilă şi ajunse acasă buimacă, descurajată, aproape adormită.

— Fie ce-o fi! îşi zicea ea.

Şi apoi, cine ştie? De ce nu s-ar întâmpla, dintr-o clipă într-alta, ceva extraordinar? Lheureux putea să moară, în definitiv.

La nouă dimineaţa o trezi un zgomot de glasuri în piaţă. Lumea se îmbulzea în jurul halelor ca să citească un afiş mare, lipit pe un stâlp, şi-l văzu pe Justin cum se urcă pe o bornă şi rupe afişul. Dar în acel moment jitarul îl apucă de guler. Dl Homais ieşi din farmacie, iar coana Lefrançois, în mijlocul mulţimii, părea a ţine o cuvântare.

— Doamnă! doamnă! strigă Félicité intrând, e o nelegiuire!

Şi biata fată, emoţionată, îi întinse o hârtie galbenă pe care o smulsese de pe uşă. Dintr-o privire, Emma citi că toată mobila ei era scoasă la vânzare.

Atunci se priviră în tăcere. Servitoarea şi stăpâna nu aveau niciun secret una faţă de cealaltă. În cele din urmă, Félicité oftă:

— În locul dumneavoastră, doamnă, eu m-aş duce la dl Guillaumin.

— Aşa crezi?…

Iar această întrebare însemna:

— Tu, care cunoşti casa prin servitor, ştii cumva dacă stăpânul a vorbit vreodată de mine?

— Da, ar fi bine să vă duceţi.

Se îmbrăcă, îşi puse rochia neagră şi manteluţa cu mărgele de jeu; şi ca să nu fie văzută (tot timpul era lume multă în piaţă), o luă pe lângă sat, pe poteca de pe malul apei.

Abia mai răsuflând, ajunse la grilajul notarului; cerul

era întunecat şi ningea uşor.

La sunetul clopoţelului, Théodore apăru pe peron, îmbrăcat în jiletcă roşie; veni să-i deschidă în mod aproape familiar, ca unei cunoştinţe, apoi o pofti în sufragerie.

O sobă mare de porţelan duduia sub un cactus care umplea toată firida, iar pe tapetul care imita stejarul, în nişte rame de lemn negru, erau *Esméralda* de Steuben şi *Nevasta lui Putifar* de Schopin5. Masa pusă, cele două reşouri de argint, mânerul uşilor – din cristal, parchetul şi mobilele, totul strălucea de o curăţenie migăloasă, englezească; ochiurile de geam aveau la fiecare colţ un romb din sticlă colorată.

„Aşa o sufragerie mi-ar trebui şi mie”, gândea Emma.

Notarul intră, strângându-şi cu mâna stângă halatul cu ramuri de palmier, pe când, cu cealaltă mână, îşi scoase şi îşi puse repede la loc toca de catifea maro, aşezată pretenţios pe partea dreaptă, unde ajungeau vârfurile celor trei şuviţe blonde care făceau, de la ceafă, înconjurul capului chel.

Îi oferi un scaun, apoi se aşeză să mănânce, scuzându-se întruna pentru impoliteţe.

— Domnule, spuse ea, v-aş ruga…

— Ce anume, doamnă? Ascult.

Începu să-i explice situaţia.

Maestrul Guillaumin ştia despre ce e vorba, fiindcă lucra în secret cu negustorul de stofe, la care găsea întotdeauna capital pentru împrumuturile cu ipotecă ce i se cereau.

Cunoştea aşadar (chiar mai bine decât ea) lunga poveste a acestor poliţe, cu valori foarte mici la început, andosate cu diverse nume, cu termene de scadenţă lungi şi reînnoite mereu, până în ziua când, după ce adunase toate protestările, negustorul îl însărcinase pe prietenul Vinçart să ceară în nume propriu executarea sumei, pentru că nu voia să fie luat drept căpcăun de către concetăţeni.

În timp ce povestea, ea îl acuza pe Lheureux, acuzaţii la care notarul răspundea când şi când cu vreo vorbă oarecare. Mâncându-şi cotletul şi bându-şi ceaiul, îşi

înfunda bărbia în cravata *bleu-ciel*, prinsă în două ace cu gămălia de diamant, legate cu un lănţişor de aur; şi zâmbea ciudat, într-un fel ambiguu şi dulceag. Dându-şi seama că Emma era udă la picioare, zise:

— Păi apropiaţi-vă de sobă… mai sus… sprijiniţi-le de porţelan.

Ei îi era teamă să nu-l murdărească. Notarul reluă galant:

— Ce-i frumos nu strică.

Atunci căută să-l impresioneze şi, emoţionându-se chiar ea, ajunse să-i povestească despre meschinăria căsniciei, despre sâcâieli şi nevoi. El o înţelegea: doar era o femeie elegantă! şi, fără să se oprească din mâncat, se întoarse cu faţa spre ea, aşa încât îi atingea cu genunchiul botina, a cărei talpă se încovoiase şi scotea aburi lângă sobă.

Însă când ea îi ceru o mie de scuzi, strânse din buze şi se declară mâhnit că nu i se încredinţase lui administrarea averii, deoarece existau o mulţime de modalităţi, foarte la îndemână, de a fructifica banii, chiar şi pentru o doamnă. S-ar fi putut aproape sigur încerca nişte speculaţii excelente, fie cu turbăriile de la Grumesnil, fie cu terenurile din Le Havre; şi o făcu să turbeze gândindu-se la sumele fantastice pe care le-ar fi câştigat cu siguranţă.

— Cum se face că n-aţi venit la mine? reluă el.

— Nu prea ştiu, spuse ea.

— De ce, hm? Vă era aşa de frică de mine? Dimpotrivă, paguba e a mea! De-abia dacă ne cunoaştem! Dar de fapt vă sunt foarte devotat; nădăjduiesc că nu vă mai îndoiţi.

Întinse mâna, i-o prinse pe a ei, o acoperi cu un sărut pofticios, apoi o ţinu pe genunchiul lui; şi se juca delicat cu degetele, spunându-i nenumărate vorbe dulci.

Glasul lui searbăd susura precum curgerea unui pârâu; prin sticlirea ochelarilor străbătea o scânteie ce-i ţâşnea din pupile, iar mâinile înaintau în mâneca Emmei ca să-i pipăie braţul. Ea îi simţea în obraz răsuflarea gâfâită.

Bărbatul acesta o făcea să se simtă groaznic de stânjenită.

Sări în picioare şi-i spuse:

— Domnule, aştept!

— Ce anume? făcu notarul, care păli cumplit dintr-odată.

— Banii.

— Păi…

Apoi, cedând la izbucnirea unei dorinţe prea puternice:

— Ei bine, da!

Se târa spre ea în genunchi, fără să-şi mai cruţe halatul.

— Fie-vă milă, rămâneţi! Vă iubesc!

O prinse de mijloc.

Un val de purpură urcă îndată în obrajii dnei Bovary. Se dădu înapoi cu o înfăţişare mânioasă, strigând:

— Profitaţi fără ruşine de nenorocirea mea, domnule! Am ajuns de plâns, dar nu mă vând!

Apoi ieşi.

Notarul rămase tare uluit, holbând ochii la frumoşii lui papuci brodaţi. Erau un cadou de amor. Tot uitându-se la ei, îi trecu necazul până la urmă. De altfel, se gândea că o asemenea aventură l-ar fi dus prea departe.

— Ce ticălos! ce mitocan!… ce scârboşenie! îşi zicea ea, alergând nervoasă pe sub plopii de pe marginea şoselei. Dezamăgirea eşecului îi sporea indignarea cauzată de pudoarea jignită; i se părea că Providenţa se înverşuna s-o urmărească şi, găsind în asta un prilej de trufie, niciodată nu simţise atâta respect pentru sine şi atâta dispreţ faţă de ceilalţi. Era înflăcărată de un avânt războinic. Ar fi vrut să-i bată pe bărbaţi, să-i scuipe în obraz, să-i zdrobească pe toţi; şi mergea repede înainte, palidă, tremurând, furioasă, scormonind cu ochii în lacrimi orizontul gol şi desfătându-se parcă de ura care o înăbuşea.

Când îşi zări casa, o cuprinse un soi de amorţeală. Nu mai putea merge; trebuia, totuşi; de altfel, unde să fugă?

Félicité o aştepta în uşă.

— Ei?

— Nu! zise Emma.

Şi, timp de un sfert de oră, trecură amândouă în revistă diversele persoane din Yonville care ar fi putut fi dispuse s-o ajute. Însă, de câte ori Félicité spunea un nume, Emma replica:

— E cu neputinţă! N-or să vrea.

— Şi domnul trebuie să se întoarcă numaidecât!

— Da, ştiu… Lasă-mă singură.

Încercase totul. Acum nu mai era nimic de făcut; iar când o să vină Charles, o să-i spună:

— Înapoi! Covorul pe care calci nu mai e al nostru. Din toată casa nu mai ai nicio mobilă, niciun ac, niciun pai şi eu sunt cea care te-a ruinat, nenorocitule!

Atunci el se va cutremura, pe urmă va plânge mult şi în cele din urmă, după ce va trece surpriza, o va ierta.

— Da, murmura ea scrâşnind din dinţi, mă va ierta, fiindcă nu i-ar ajunge un milion ca să-l iert eu că m-a cunoscut… Niciodată! Niciodată!

Gândul ăsta că Bovary îi era superior o scotea din sărite. Şi pe urmă, fie că mărturisea sau nu, imediat, curând, mâine, tot avea să afle de catastrofă; trebuia deci să aştepte scena aceea cumplită şi să îndure povara mărinimiei lui. Îi veni în gând să se mai ducă o dată la Lheureux: la ce bun? Sau să-i scrie tatălui ei: era prea târziu! Şi poate se căia că nu-i cedase celuilalt, când auzi tropotul unui cal pe alee. El era, deschidea bariera, era alb ca varul. Se năpusti pe scară şi fugi repede prin piaţă; iar nevasta primarului, care stătea de vorbă în faţa bisericii cu Lestiboudois, o văzu intrând la perceptor.

Alergă să-i spună dnei Caron. Cele două doamne se suiră în pod; şi, ascunse în dosul rufelor întinse pe nişte prăjini, se instalară în aşa fel încât să vadă în casă la Binet.

Era singur în mansardă şi încerca să imite din lemn unul dintre acele indescriptibile obiecte de fildeş, alcătuite din semilune, din sfere cioplite una în interiorul celeilalte, ansamblul fiind drept ca un obelisc şi nefolosind la nimic; şi ataca ultima bucată, aproape că terminase! În

semiîntunericul din atelier, de sub unelte ţâşnea o pulbere blondă, ca o jerbă de scântei sub potcoavele unui cal în galop; cele două roţi se învârteau, sfârâiau; Binet zâmbea, cu bărbia în piept, cu nările umflate, într-un cuvânt părea cufundat în acel soi de fericire desăvârşită, care nu-i desigur cu putinţă decât în ocupaţiile mediocre, ce gâdilă inteligenţa prin dificultăţi facile şi o satisfac prin realizări dincolo de care nu mai e loc pentru vis.

— A, uite-o! făcu dna Tuvache.

Însă din cauza strungului nu se prea auzea.

În sfârşit, cele două doamne crezură că disting cuvântul *franci*, şi coana Tuvache şopti:

— Se roagă de el să amâne plata impozitelor.

— Aşa s-ar părea! reluă cealaltă.

O văzură mergând de colo-colo, cercetând inelele de şervet, sfeşnicele, măciuliile de balustradă, expuse pe lângă pereţi, pe când Binet îşi mângâia barba mulţumit.

— O fi venit la el ca să-i comande ceva? zise dna Tuvache.

— Dar el nu vinde nimic! obiectă vecina.

Perceptorul părea a asculta, dar făcea nişte ochi mari, de parcă n-ar fi priceput nimic. Ea-i vorbea în continuare pe un ton gingaş, rugător. Se apropie de el; sânul îi tresălta; tăcură amândoi.

— Îi face avansuri? zise dna Tuvache.

Binet se înroşise până în vârful urechilor. Ea îi luă mâinile.

— Ah, asta-i prea de tot!

Şi fără îndoială că-i propunea o blestemăţie; deoarece perceptorul – care era totuşi viteaz, luptase la Bautzen şi la Lützen, făcuse campania din Franţa şi fusese chiar *propus pentru cruce* – deodată, parc-ar fi văzut un şarpe, sări îndărăt cât colo, strigând:

— Doamnă, cum vă trece prin cap?…

— Femeile astea ar trebui biciuite! zise dna Tuvache.

— Dar unde e? reluă dna Caron.

Fiindcă Emma dispăruse între timp; apoi, zărind-o pe Strada Mare, cum cotea la dreapta ca pentru a ajunge la

cimitir, se pierdură în presupuneri.

— Coană Rollet, zise ea ajungând la doică, mă sufoc! … Desfă-mi şireturile.

Se prăbuşi pe pat; plângea în hohote. Coana Rollet o acoperi cu un jupon şi rămase în picioare lângă ea. Apoi, fiindcă nu răspundea, cumătra plecă, îşi luă vârtelniţa şi începu să toarcă in.

— O, încetaţi! şopti Emma, părându-i-se că aude strungul lui Binet.

— Cine o fi supărat-o? se întreba doica. De ce o fi venit aici?

Venise în fuga mare, mânată de un fel de groază care o alunga de acasă.

Întinsă pe spate, nemişcată şi cu ochii ficşi, desluşea nelămurit obiectele, deşi îşi încorda toată atenţia, cu o îndărătnicie stupidă. Cerceta coşcoveala de pe zid, doi tăciuni care fumegau alături şi un păianjen lungăreţ care se plimba pe deasupra capului ei în crăpătura grinzii. În sfârşit, izbuti să-şi adune gândurile. Îşi amintea… Într-o zi, cu Léon… O, ce departe era…! Soarele se oglindea strălucitor în râu, iar clematitele îşi revărsau mireasma… Atunci, purtată de amintiri ca de un torent învolburat, ajunse curând să-şi amintească ziua precedentă.

— Cât e ceasul? întrebă ea.

Coana Rollet ieşi în curte, ridică degetele mâinii drepte spre partea unde cerul era mai luminat şi se întoarse domol zicând:

— Aproape trei.

— Ah ! mulţumesc! mulţumesc!

El o să vină. Cu siguranţă! A găsit banii. Dar poate că avea să se ducă dincolo, fără să-i treacă prin cap că ea era aici; şi o puse pe doică să dea fuga acasă ca să-l aducă.

— Grăbiţi-vă!

— Păi mă duc, doamnă dragă, mă duc!

Acum se mira că nu se gândise la el de la bun început; ieri îşi dăduse cuvântul, n-avea să şi-l calce; şi se vedea deja la Lheureux, întinzându-i pe birou cele trei bancnote. Pe urmă va trebui să născocească o poveste ca

să-i explice lucrurile lui Bovary. Ce anume?

Doica întârzia totuşi destul de mult. Însă, cum în coşmelie nu era niciun ceas, Emma se temea că exagerează poate scurgerea timpului. Începu să se plimbe prin grădină, pas cu pas, porni pe cărare, pe lângă gardul-viu, dar se întoarse într-un suflet, nădăjduind că femeia se va fi întors pe un alt drum. În sfârşit, sătulă să tot aştepte, năpădită de tot felul de bănuieli pe care le respingea, nemaiştiind dacă se afla acolo de un secol sau de un minut, se aşeză într-un colţ, închise ochii şi îşi astupă urechile. Scârţâi bariera; sări în picioare; înainte să deschidă gura, coana Rollet îi zise:

— Nu e nimeni la dumneavoastră!

— Ce spui?

— Of! nimeni! Şi domnul plânge. Vă cheamă. Sunteţi căutată.

Emma nu răspunse nimic. Respira greu şi-şi rotea ochii împrejur, iar ţăranca, înspăimântată de chipul ei, se dădu înapoi instinctiv, crezând că e nebună. Deodată, se lovi peste frunte scoţând un ţipăt, fiindcă amintirea lui Rodolphe îi trecuse prin suflet, ca un fulger uriaş într-o noapte întunecoasă. Era atât de bun, delicat şi generos! Şi de altminteri, dacă ar fi şovăit cumva s-o ajute, ştia cum să-l supună, amintindu-i dintr-o privire iubirea lor pierdută. Porni deci spre Huchette, fără să-şi dea seama că alerga către o faptă care adineauri îi inspirase atâta oroare şi fără a bănui câtuşi de puţin că se prostitua.

1. Prima monedă cu acest nume, de 20 de franci, cu efigia împăratului, a fost emisă în 1812.

2. Hypocrasul este un vin în care s-au macerat timp de o săptămână diferite mirodenii, ca scorţişoară, nucşoară, cuişoare, vanilie etc.

3. Scrofulele sunt inflamaţii de origine tuberculoasă ale ganglionilor limfatici din zona cervicală. Ochii sunt uneori atinşi de blefarită ciliară, cu supuraţii şi cruste.

4. Un medicament era zis antiflogistic atunci când avea funcţie antiinflamatoare şi febrifugă.

5. Charles de Steuben (1788-1856), elev al lui Gérard, picta subiecte romantice, istorice şi legendare. *Esméralda şi Quasimodo* închipuie o scenă din *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo. Henri Schopin (1804-1880), elev al lui Gros, era fratele pianistului şi compozitorului Frédéric Chopin. Picta scene din *Misterele Parisului* de Eugène Sue, din *Paul şi Virginia* de Bernardin de Saint-Pierre sau teme creştine.

VIII

Pe drum se întreba: „Ce să-i spun? Cu ce să încep?” şi pe măsură ce se apropia recunoştea tufişurile, pomii, trestiile de mare de pe deal, castelul din depărtare. Se regăsea în senzaţiile celor dintâi duioşii, iar biata-i inimă strânsă creştea de iubire. O adiere călduţă îi bătea în obraji; zăpada, topindu-se, picura de pe muguri în iarbă.

Intră, ca odinioară, pe portiţa parcului şi ajunse în curtea de onoare, care era mărginită de două rânduri de tei stufoşi. Îşi legănau şuierând ramurile lungi. Câinii din crescătorie începură toţi să latre, dar, cu toată zarva lor, nu apăru nimeni.

Sui scara largă şi dreaptă, cu balustrade de lemn, ducând spre coridorul pavat cu lespezi prăfuite, în care dădeau mai multe odăi aşezate în rând, ca la mănăstiri sau la hanuri. Camera lui era tocmai în capăt, pe mâna stângă. Când puse mâna pe clanţă, simţi că o lasă deodată puterile. Se temea că n-o să-l găsească, aproape că-şi dorea, cu toate că era singura ei speranţă, ultima ei şansă de mântuire. Stătu o clipă să se liniştească şi, nevoia imediată dându-i curaj, intră.

Îl găsi în faţa vetrei, cu picioarele pe rama şemineului, fumând o pipă.

— Ia te uită! Tu eşti! spuse el ridicându-se brusc.

— Da, eu sunt!… Aş vrea, Rodolphe, să-ţi cer un sfat.

Dar, oricât se străduia, nu era în stare să-şi descleşteze gura.

— Nu te-ai schimbat, eşti la fel de fermecătoare!

— O, reluă ea cu amărăciune, jalnice farmece, dragul

meu, din moment ce le-ai dispreţuit.

Atunci el începu să dea o explicaţie a purtării sale, scuzându-se în termeni vagi, fiindcă nu era în stare să născocească altceva mai bun.

Ea se lăsă vrăjită de vorbe, dar mai mult de vocea, de înfăţişarea lui; aşa că se prefăcu a crede sau poate chiar crezu pretextul oferit pentru ruptură; era, cică, o taină de care depindea onoarea, ba chiar viaţa unei terţe persoane.

— Oricum! făcu ea privindu-l cu tristeţe, tare am suferit!

El răspunse pe un ton filosofic:

— Aşa e existenţa!

— Măcar ai dus-o bine de când ne-am despărţit?

— Hm! Nici bine… nici prost.

— Poate că ar fi fost mai bine să nu ne despărţim niciodată!

— Da…, poate!

— Crezi? zise ea apropiindu-se.

Şi oftă:

— O, Rodolphe! dac-ai şti!… Tare mult te-am iubit!

Atunci îi luă mâna într-a lui şi rămaseră un timp aşa, cu degetele înlănţuite, ca în prima zi, la comiţii! Dintr-o pornire de orgoliu, el se împotrivea înduioşării ce-l cuprindea. Însă ea, cuibărindu-se la pieptul lui, îi zise:

— Cum credeai că o să trăiesc fără tine? După ce te-ai obişnuit cu fericirea, nu mai poţi fără ea! Am fost disperată! Am crezut că mor. O să-ţi povestesc tot, o să vezi! Şi tu, tu ai fugit de mine!…

Căci de trei ani încoace avusese grijă s-o evite, din acea laşitate naturală ce-i caracterizează pe reprezentanţii sexului tare; şi Emma continua mişcându-şi capul cu drăgălăşenie, mai alintată ca o pisică îndrăgostită:

— Mai iubeşti şi pe altele, hai, spune! Oh! Le înţeleg, lasă! Le iert; probabil că le-ai sedus aşa cum m-ai sedus pe mine. Eşti bărbat! Ai tot ce-ţi trebuie ca să fii îndrăgit! Dar noi o s-o luăm de la început, nu-i aşa? O să ne iubim! Uite, râd, sunt fericită!… spune şi tu ceva!

Şi era fermecătoare, cu privirea în care tremura o

lacrimă, ca apa furtunii în potirul unei flori albastre.

O luă pe genunchi şi-i mângâia cu dosul palmei bandourile netede pe care, în lumina amurgului, se oglindea ca o săgeată de aur ultima rază de soare. Ţinea fruntea plecată; până la urmă o sărută pe pleoape, uşor, cu vârful buzelor.

— Ai plâns! zise el. De ce?

Ea izbucni în hohote. Rodolphe crezu că e o explozie de iubire; văzând-o că nu spune nimic, crezu că tăcerea era un ultim rest de pudoare şi atunci strigă:

— Ah, iartă-mă! Numai pe tine te plac. Am fost prost şi rău. Te iubesc, o să te iubesc întotdeauna! Ce ai? Spune odată!

Îngenunche.

— Ei bine!... Sunt ruinată, Rodolphe! O să-mi împrumuţi trei mii de franci!

— Bine, dar... dar... făcu el ridicându-se încet, pe când chipul îi lua o expresie gravă.

— Ştii că soţul meu, continuă ea repede, îşi încredinţase toată averea unui notar; a fugit cu banii. Ne-am împrumutat; clienţii nu plăteau. De altfel, procedura de lichidare nu s-a terminat; o să avem ceva bani mai încolo. Însă azi, fără trei mii de franci, ne scoate la vânzare; e vorba de acum, în clipa asta; aşa că am venit bizuindu-mă pe prietenia ta.

„Aha! gândi Rodolphe, albindu-se deodată la faţă, de-aia a venit la mine!”

Apoi zise foarte calm:

— Nu-i am, scumpă doamnă.

Nu minţea deloc. I-ar fi dat, desigur, dacă i-ar fi avut, deşi în general e neplăcut să faci fapte atât de frumoase; dintre toate urgiile ce se pot abate asupra unei iubiri, o cerere de bani e cea mai rece şi mai pustiitoare.

Emma stătu mai întâi câteva momente privindu-l.

— Nu-i ai!

Repetă de mai multe ori:

— Nu-i ai!... N-ar fi trebuit să mă supun la această ultimă ruşine. Nu m-ai iubit niciodată! Nu eşti cu nimic

mai bun decât ceilalţi!

Se trăda, se pierdea.

Rodolphe o întrerupse, afirmând că era şi el „strâmtorat”.

— Ah, te plâng! zise Emma. Da, şi încă cum!…

Oprindu-şi privirea asupra unei carabine damaschinate care strălucea în panoplie, rosti:

— Păi, când eşti aşa sărac, nu-ţi pui argint pe patul puştii! Nu-ţi cumperi o pendulă cu incrustaţii de baga! continuă ea arătând spre orologiul de Boulle. Nici fluiere de argint aurit la bice – în timp ce vorbea le atingea –, nici brelocuri la ceas! O, nu-i lipseşte nimic! Are până şi un serviciu de lichioruri în camera lui; fiindcă te respecţi, trăieşti bine, ai un castel, ferme, păduri; vânezi cerbi cu haite de câini, călătoreşti la Paris… Ei, dacă n-ai avea decât astea, strigă ea luând de pe şemineu butonii lui de manşete, decât cel mai mărunt dintre flecuşteţele astea! Poţi face bani cu ele!… O, n-am nevoie! Păstrează-le.

Şi azvârli cât putu de tare cei doi butoni, al căror lanţ de aur se rupse, izbindu-se de perete.

— Eu ţi-aş fi dat tot, aş fi vândut tot, aş fi muncit cu braţele, aş fi cerşit pe drumuri, pentru un zâmbet, pentru o privire, numai să te aud spunând: „Mulţumesc!” şi tu stai acolo nepăsător în fotoliul tău, de parcă nu m-ai făcut să sufăr destul? Fără tine, ştii foarte bine, aş fi putut trăi fericită! Cine te-a obligat? A fost vorba de un pariu? Mă iubeai totuşi, aşa spuneai… Şi chiar adineauri… Ah! mai bine mă dădeai afară! Am mâinile calde de sărutările tale şi în locul ăsta, pe covor, mi-ai jurat în genunchi iubire veşnică! M-ai făcut să cred: m-ai atras, timp de doi ani, în visul cel mai minunat şi mai suav!… Ei, dar planurile noastre de călătorie, îţi mai aduci aminte de ele? O, scrisoarea, scrisoarea ta! Mi-a sfâşiat inima! Şi pe urmă când mă întorc la el, la el, care e bogat, fericit, liber! ca să-i cerşesc un ajutor pe care mi l-ar da şi primul venit, implorându-l şi aducându-i îndărăt toată iubirea mea, el mă respinge, fiindcă asta l-ar costa trei mii de franci!

— Nu-i am! răspunse Rodolphe cu acel calm perfect

cu care se acoperă ca un scut mânia resemnată.

Ieşi. Pereţii se clătinau, şi tavanul o strivea; străbătu din nou aleea lungă, împiedicându-se prin mormanele de frunze moarte împrăştiate de vânt. Ajunse până la urmă la şanţul din faţa grilajului; îşi rupse unghiile de broasca porţii, aşa de tare se grăbea s-o deschidă. Apoi, la o sută de paşi mai încolo, istovită, mai-mai să cadă, se opri. Şi atunci, întorcându-şi capul, zări încă o dată castelul impasibil, cu parcul, grădinile, cele trei curţi şi toate ferestrele faţadei.

Rămase cufundată în buimăceală şi nu mai era conştientă de sine decât datorită pulsaţiei sângelui în artere, pe care i se părea că o aude răsunând ca o muzică asurzitoare de care vuia toată câmpia. Pământul de sub picioare era moale ca apa, iar brazdele i se păreau uriaşe valuri castanii ce se rostogoleau spre ţărm. Toate amintirile şi ideile pe care le avea în minte ţâşneau dimpreună, toate deodată, ca miile de rachete ale unui foc de artificii. Îl văzu pe tatăl ei, cabinetul lui Lheureux, camera lor din Rouen, un alt peisaj. O cuprindea nebunia, se sperie şi reuşi să se adune, în chip confuz, ce-i drept; căci nu-şi amintea deloc ce o adusese în starea asta cumplită, chestiunea banilor adică. Nu suferea decât din pricina dragostei şi îşi simţea sufletul ieşindu-i din trup prin acea amintire, aşa cum răniţii, în agonie, îşi simt viaţa scurgându-se prin rana sângerândă.

Se lăsa noaptea, zburau ciori.

I se păru deodată că în aer pocnesc nişte balonaşe de foc, ca nişte gloanţe explozive când se zdrobesc de ţintă, şi se învârteau, se învârteau, topindu-se apoi pe zăpadă, printre crengile copacilor. În mijocul fiecăruia apărea chipul lui Rodolphe. Se înmulţiră, apropiindu-se, pătrunzând în ea; totul dispăru. Recunoscu luminile caselor, lucind departe în negură.

Atunci îi apăru în faţa ochilor, ca un hău, propria ei situaţie. Sufla greu să-şi spargă pieptul. Apoi, cu un avânt eroic care o făcea aproape bucuroasă, coborî coasta alergând, trecu podeţul vacilor, străbătu poteca, aleea,

halele şi ajunse în faţa prăvăliei farmacistului.

Nu era nimeni înăuntru. Dădu să intre; dar, la sunetul clopoţelului, putea să vină cineva; şi, strecurându-se pe la barieră, ţinându-şi răsuflarea, pipăind pereţii, ajunse până în pragul bucătăriei, în care ardea o lumânare pusă pe plită. Justin, în cămaşă, lua o farfurie.

— Aha! Sunt la cină. Să aşteptăm.

Băiatul se întoarse. Ea ciocăni în geam. El ieşi.

— Cheia! Cea de sus, unde sunt…

— Cum?

Şi o privea, uimit peste măsură de paloarea feţei, care se desprindea albă pe fundalul întunecat al nopţii. I se păru nemaipomenit de frumoasă şi maiestuoasă ca o fantomă; fără să priceapă ce voia, presimţea ceva cumplit.

Însă ea reluă repede, cu voce scăzută, cu o voce dulce, care-l dizolva:

— Am nevoie de ea! Dă-mi-o!

Cum despărţitura era subţire, se auzea clinchetul furculiţelor în sufragerie.

Pretinse că voia să omoare şobolanii care n-o lăsau să doarmă.

— Ar trebui să-l anunţ pe domnul.

— Nu, stai!

Apoi, cu un aer indiferent:

— Lasă, nu contează, o să-i spun eu mai încolo. Hai, luminează-mi drumul!

Păşi pe coridorul în care dădea uşa laboratorului. Pe zid era agăţată o cheie cu eticheta *Capernaum*.

— Justin! strigă spiţerul, care-şi pierduse răbdarea.

— Să intrăm!

Şi veni după ea.

Răsuci cheia în broască şi se duse drept la a treia policioară, aşa de bine o călăuzea memoria, apucă borcanul albastru, îi smulse dopul, vârî mâna înăuntru şi o scoase plină cu o pulbere albă pe care se apucă s-o mănânce.

— Opriţi-vă! strigă Justin năpustindu-se la ea.

— Taci! să nu vină careva…

El era disperat, voia să strige după ajutor.

— Să nu spui nimic, altfel toată vina o să cadă pe stăpânul tău!

Apoi se întoarse liniştită deodată şi aproape cu seninătatea unei datorii împlinite.

Când Charles, răscolit de vestea sechestrului, ajunse acasă, Emma tocmai ieşise. Strigă, plânse, leşină, dar ea nu se întoarse. Unde putea fi? O trimise pe Félicité la Homais, la dl Tuvache, la Lheureux, la *Leul de Aur*, peste tot; şi în răgazurile pe care i le îngăduia spaima, îşi vedea consideraţia spulberată, averea prăpădită, viitorul Berthei ruinat. Din ce cauză?... Habar n-avea! Aşteptă până la şase seara. În cele din urmă, nemaiputând răbda şi închipuindu-şi că ea plecase la Rouen, porni pe şosea, bătu o jumătate de leghe, nu întâlni pe nimeni, mai zăbovi puţin şi se întoarse.

O găsi acasă.

— Ce s-a întâmplat? De ce? Explică-mi!...

Ea se aşeză la birou şi alcătui o scrisoare pe care o pecetlui încet, adăugând data şi ora.

Apoi zise pe un ton solemn:

— Ai s-o citeşti mâine; până atunci, te rog, nu-mi pune nici măcar o întrebare!... Nu, niciuna!

— Bine, dar...

— O, lasă-mă!

Şi se lungi pe pat.

O trezi un gust aspru în gură. Îl întrezări pe Charles şi închise ochii la loc.

Se studia curioasă, să desluşească dacă suferă sau nu. Dar nu, nimic deocamdată. Auzea tic-tac-ul pendulei, zgomotul focului şi pe Charles, care respira stând în picioare lângă patul ei.

„A, nu-i mare lucru moartea! gândea ea; voi adormi şi totul se va sfârşi."

Bău o înghiţitură de apă şi se întoarse cu faţa la perete.

Simţea în continuare gustul acela îngrozitor de

cerneală.

— Mi-e sete… O, mi-e tare sete! suspină ea.

— Dar ce-i cu tine? zise Charles întinzându-i un pahar.

— Nu-i nimic!… Deschide fereastra… mă sufoc!

O cuprinse o senzaţie de greaţă atât de bruscă, încât abia avu timp să-şi găsească batista de sub pernă.

— Ia-o de-aici! spuse ea repede. Arunc-o!

El îi puse întrebări; ea nu-i răspunse. Stătea nemişcată de teamă să nu vomite la cea mai mică emoţie. Simţea în acest timp o răceală de gheaţă care-i urca dinspre picioare până la inimă.

— Ah, uite că începe! murmură ea.

— Ce spui?

Îşi rotea capul cu o mişcare blândă, înspăimântată, şi deschidea întruna gura, ca şi cum ar fi avut pe limbă ceva foarte greu. La ora opt reîncepură vomismentele.

Charles observă că pe fundul ligheanului rămăsese un fel de pietriş alb, lipit de pereţii de porţelan.

— E extraordinar! e ciudat! îndruga el.

Dar ea îi zise cu un glas puternic:

— Nu, nu-i adevărat!

Atunci, cu delicateţe şi aproape ca o mângâiere, îi trecu mâna peste stomac. Ea scoase un ţipăt ascuţit. El se dădu înapoi îngrozit.

Pe urmă ea începu să scâncească, mai întâi uşurel. Umerii-i erau zgâlţâiţi de un frison puternic, şi se făcea mai albă decât cearşaful în care-şi înfigea degetele crispate. Pulsul, inegal, de-abia se mai simţea acum.

Picături de sudoare îi şiroiau pe faţa albăstruie, care părea încremenită în pâcla unor vapori metalici. Dinţii-i clănţăneau, ochii măriţi priveau vag împrejur şi la toate întrebările nu răspundea decât dând din cap; zâmbi chiar, de două-trei ori. Treptat, gemetele se făcură mai puternice. Îi scăpă un urlet înăbuşit; pretinse că-i era mai bine şi o să se scoale îndată. Însă o apucară convulsiile; strigă:

— Ah! e îngrozitor, Dumnezeule!

El se aruncă în genunchi lângă pat.

— Vorbeşte! Ce-ai înghiţit? Răspunde, pentru numele lui Dumnezeu!

Şi în ochi i se citea o iubire cum ea nu mai întâlnise până atunci.

— Ei bine, acolo!… acolo!… zise ea cu glas pierit.

Se repezi la birou, rupse sigiliul plicului şi citi deasupra: *Nimeni să nu fie învinuit...* Se opri, îşi trecu mâna peste ochi şi mai citi o dată.

— Cum? Săriţi! Ajutor!

Şi nu mai putea decât să repete cuvântul: „Otrăvită! Otrăvită!”. Félicité alergă la Homais, care, aflat în piaţă, emise câteva exclamaţii. Dna Lefrançois îl auzi de la *Leul de Aur*; unii se sculară ca să-i anunţe pe vecini şi toată noaptea satul a fost în picioare.

Pierdut, bâiguind, gata să cadă, Charles se învârtea prin cameră. Se lovea de mobile, îşi smulgea părul din cap şi farmacistul n-ar fi crezut niciodată că poate exista o privelişte atât de înspăimântătoare.

Se întoarse acasă pentru a le scrie dlui Canivet şi doctorului Larivière. Se zăpăcise; făcu mai bine de cincisprezece ciorne. Hippolyte plecă la Neufchâtel, iar Justin îmboldi aşa de tare calul lui Bovary, că-l lăsă pe coasta de la Bois-Guillaume, ciumpăvit şi pe trei sferturi mort.

Charles încercă să răsfoiască dicţionarul de medicină; nu vedea nimic, rândurile îi jucau înaintea ochilor.

— Liniştiţi-vă! zise spiţerul. Nu trebuie decât să-i administrăm un antidot puternic. Care este otrava?

Charles îi arătă scrisoarea. Era arsenic.

— Ei bine, continuă Homais, trebuie să-i facem analiza.

Fiindcă el aşa ştia, că la toate otrăvirile se face o analiză; iar celălalt, care nu pricepea, răspunse:

— Ah! faceţi! faceţi! Salvaţi-o…

Apoi, întorcându-se lângă ea, se prăbuşi pe covor şi stătea cu fruntea rezemată de marginea patului, plângând

în hohote.

— Nu plânge! îi spuse ea. Curând n-o să te mai chinuiesc.

— De ce? Cine te-a obligat?

Ea replică:

— Trebuia, dragul meu.

— Nu erai fericită? E din vina mea? Cu toate astea, am făcut tot ce am putut.

— Da…, e adevărat…, tu eşti bun!

Şi-i trecea mâna prin păr, încet. Lui, senzaţia plăcută îi sporea tristeţea; îşi simţea toată fiinţa surpându-se de deznădejde la gândul că avea s-o piardă, tocmai acum când ea îi arăta mai multă iubire ca oricând; şi nu-i trecea prin cap nicio soluţie; nu ştia, nu îndrăznea, iar nevoia imperioasă de a lua o hotărâre pe loc îl năucea cu totul.

Se terminase, gândea ea, cu toate trădările, josniciile şi nenumăratele pofte care o torturau. Nu mai ura pe nimeni, acum; o confuzie crepusculară i se lăsa în minte şi, din toate zgomotele de pe pământ, Emma nu mai auzea decât tânguirea intermitentă a acestui biet suflet, blândă şi nedesluşită ca ultimul ecou al unei simfonii ce se îndepărtează.

— Aduceţi-mi fetiţa, spuse ea ridicându-se în cot.

— Nu-ţi e mai rău, nu-i aşa? întrebă Charles.

— Nu! Nu!

Copila sosi în braţele bonei; avea o cămaşă de noapte lungă, din care-i ieşeau picioruşele goale, era serioasă şi aproape cufundată încă în vis. Se uita mirată la odaia răvăşită şi clipea din ochi, stingherită de lucirea sfeşnicelor aprinse de pe mobile. Acestea-i aminteau, desigur, de dimineţile de Anul Nou sau de Mezii-Păresimi, când, tot aşa, trezită dis-de-dimineaţă la lumina lumânărilor, venea în patul maică-sii ca să-şi primească darurile, fiindcă începu să întrebe:

— Mamă, unde-i?

Şi, pentru că toată lumea tăcea:

— Nu-mi văd pantofiorul!

Félicité o apleca spre pat, dar ea privea tot către

şemineu.

— L-a luat doica? întrebă ea.

Şi, auzind acest nume, care o aducea îndărăt la gândul adulterelor şi nenorocirilor ei, dna Bovary întoarse capul, ca scârbită de altă otravă mai tare care-i venea în gură. Berthe, în vremea asta, stătea pe pat.

— O, ce ochi mari ai, mamă! Ce albă eşti la faţă! Cum asuzi!…

Maică-sa o privea.

— Mi-e frică! zise micuţa ferindu-se.

Emma îi luă mâna să i-o sărute; ea se zbătea.

— Destul! Luaţi-o de aici! strigă Charles, care plângea în alcov.

Apoi simptomele încetară pentru un timp; părea mai puţin agitată; şi la fiecare cuvânt neînsemnat, la fiecare răsuflare mai liniştită, lui i se-ntorcea nădejdea. În sfârşit, când intră Canivet, i se aruncă plângând în braţe.

— Ah! dumneavoastră sunteţi! Mulţumesc! Sunteţi amabil! Dar e mai bine. Poftim, priviţi-o…

Confratele nu fu deloc de aceeaşi părere şi, neplăcându-i, cum spunea el, *să se învârtă în jurul cozii*, prescrise un emetic, pentru curăţarea completă a stomacului.

Curând începu să verse sânge. Buzele i se strânseră mai mult. Membrele-i erau crispate, trupul acoperit cu pete brune, iar pulsul i se furişa sub degete ca un fir întins, ca o strună de harpă gata să plesnească.

Apoi începu să ţipe îngrozitor. Blestema otrava, o ocăra, o implora să se grăbească şi respingea cu braţele ţepene tot ce încerca Charles, mai în agonie decât ea, să-i dea să bea. Stătea în picioare, cu batista la gură, horcăind, plângând şi sufocat de sughiţuri ce-l zguduiau din creştet până în tălpi; Félicité alerga în sus şi-n jos prin odaie; Homais, nemişcat, ofta din greu, iar dl Canivet, păstrându-şi aceeaşi siguranţă de sine, începea totuşi să se simtă tulburat.

— Ei, drăcie!… Totuşi… i-am făcut purgaţia şi, din moment ce cauza încetează…

— Efectul trebuie să înceteze, zise Homais; este evident.

— Salvaţi-o! exclama Bovary.

De aceea – fără să-l asculte pe farmacist care mai emitea o ipoteză: „Poate că e un paroxism salutar” – Canivet se pregătea să-i administreze teriac1, când se auzi pocnetul unui bici; zăngăniră toate geamurile şi o berlină de poştă, dusă-n zbor de trei cai gloduroşi până la urechi, se ivi dintr-un salt în colţul halelor. Era doctorul Larivière.

Apariţia unui zeu n-ar fi trezit atâta emoţie. Bovary îşi ridică mâinile în sus, Canivet încremeni, iar Homais îşi scoase fesul grecesc cu mult înainte ca să intre doctorul.

Făcea parte din marea şcoală chirurgicală ieşită din mâna lui Bichat, acea generaţie, dispărută azi, de practicieni filosofi care, nutrind o iubire fanatică pentru arta lor, o exercitau cu exaltare şi sagacitate! Totul se cutremura în spital când se înfuria el, iar elevii îl venerau aşa de mult, încât se străduiau, de-abia ajunşi medici, să-l imite cât mai exact; aşa că-i vedeai îmbrăcaţi, prin oraşele din împrejurimi, cu pardesiul lui lung vătuit, de merinos, şi cu haina lui neagră, largă, ale cărei manşete dezbumbate îi acopereau un pic mâinile cărnoase, mâini foarte frumoase care nu purtau niciodată mănuşi, ca pentru a fi mai iute gata să vină în ajutor tuturor suferinţelor. Dispreţuind decoraţiile, titlurile şi academiile, ospitalier, generos, purtându-se ca un părinte cu săracii, practicând virtutea fără să creadă în ea, ar fi fost considerat aproape ca un sfânt dacă ascuţimea minţii nu l-ar fi făcut temut ca un demon. Privirea lui, mai tăioasă decât bisturiele, îţi pătrundea direct în suflet şi dezarticula orice minciună, dincolo de scuze şi pudori. Trecea astfel prin viaţă, plin de acea maiestate blajină pe care o dau conştiinţa unui mare talent, averea şi patruzeci de ani de existenţă sârguincioasă şi ireproşabilă.

Îşi încruntă sprâncenele încă de la uşă, zărind faţa cadaverică a Emmei, întinsă pe spate, cu gura deschisă. Apoi, prefăcându-se că-l ascultă pe Canivet, îşi trecea degetul arătător pe sub nas şi repeta:

— E bine, e bine.

Însă ridică încet din umeri. Bovary îl observă; privirile li se întâlniră; şi acest om, care se obişnuise de mult cu priveliştea durerii, nu-şi putu stăpâni o lacrimă care-i căzu pe jabou.

Vru să-l ia deoparte pe Canivet în camera alăturată. Charles veni după ei.

— E rău de tot, nu-i aşa? Dacă am pune sinapisme? ceva, orice! Găsiţi ceva, dumneavoastră aţi salvat atâtea vieţi!

Charles îl cuprinsese cu braţele şi se uita la el cu o figură îngrozită, imploratoare, mai-mai să leşine la pieptul lui.

— Hai, dragă băiete, curaj! Nu mai e nimic de făcut.

Şi doctorul Larivière se feri.

— Plecaţi?

— Mă întorc.

Ieşi ca pentru a da un ordin surugiului, împreună cu dl Canivet, care nu ţinea nici el s-o vadă pe Emma murindu-i în braţe.

Farmacistul îi ajunse din urmă în piaţă. Nu se putea dezlipi, prin temperament, de oamenii celebri. De aceea îl conjură pe dl Larivière să-i facă inestimabila onoare de a lua masa la el.

Se trimise îndată după porumbei la *Leul de Aur*, după toate cotletele disponibile la măcelărie, după smântână la Tuvache, după ouă la Lestiboudois, iar spiţerul ajuta în persoană la pregătiri, pe când dna Homais spunea, trăgându-se de cordoanele halatului:

— O să ne iertaţi, domnule; fiindcă în satul ăsta amărât, dacă nu eşti înştiinţat cu o zi înainte…

— Paharele cu picior!!! suflă Homais.

— Măcar, dacă eram la oraş, am fi avut cel puţin picioare umplute.

— Taci!… Poftiţi la masă, doctore!

Consideră nimerit, după primele îmbucături, să dea câteva detalii despre catastrofă:

— Am avut la început o senzaţie de sicitate în

faringe, pe urmă dureri insuportabile în epigastru, hiperpurgaţie, comă.

— Dar cum s-a otrăvit?

— Nu ştiu, doctore, şi nici n-am habar de unde şi-a putut procura acidul arsenios.

Justin, care aducea un vraf de farfurii, fu apucat de un tremur.

— Ce ai? zise farmacistul.

Tânărul, la această întrebare, scăpă toate din mână, cu un zgomot asurzitor.

— Dobitocule! strigă Homais, împiedicatule! neisprăvitule! măgar afurisit!

Însă, deodată, îşi reluă stăpânirea de sine:

— Am vrut, doctore, să încerc o analiză şi, *primo*, am introdus cu delicateţe într-un tub…

— Ar fi fost mai bine, spuse chirurgul, să-i fi introdus degetele pe gât.

Confratele său tăcea, deoarece tocmai primise, confidenţial, o săpuneală straşnică în legătură cu emeticul, aşa că bunul Canivet, atât de arogant şi vorbăreţ când cu piciorul echin, era astăzi foarte smerit; zâmbea fără încetare, aprobator.

Homais se umfla în pene ca amfitrion, iar gândul la necazul lui Bovary îi sporea oarecum plăcerea, printr-un contrast egoist cu propria lui situaţie. Pe urmă, prezenţa doctorului îl îmbăta. Îşi etala erudiţia, cita claie peste grămadă cantaridele, upasul, arborele-morţii2, vipera…

— Şi am citit chiar că multe persoane au fost intoxicate, doctore, şi au căzut ca trăsnite din cauza unor caltaboşi care au fost expuşi la o fumigaţie prea vehementă. Cel puţin, aşa scrie într-un foarte frumos raport, întocmit de una dintre somităţile noastre farmaceutice, unul dintre maeştrii noştri, ilustrul Cadet de Gassicourt3!

Reapăru dna Homais, ducând una dintre acele pâlpâitoare maşini de gătit care se încălzesc cu spirt; fiindcă Homais ţinea să prepare cafeaua pe masă, după ce, de altminteri, avusese grijă s-o torefieze, s-o porfirizeze şi

s-o amestece personal4.

— *Saccharum*, doctore, spuse el oferindu-i zahăr.

Apoi îşi chemă de sus toţi copiii, curios să afle părerea chirurgului despre constituţia lor.

În fine, dl Larivière dădea să plece, când dna Homais îi ceru o consultaţie pentru soţul ei. Adormea în fiecare seară după cină; asta-i îngroşa sângele; o fi de vină spirtul?

— Nu, doamnă, n-are nicio legătură cu spiritul.

Şi, zâmbind subţire de acest calambur, care rămase neobservat, doctorul deschise uşa. Dar farmacia era înţesată de lume; şi-i fu foarte greu să se descotorosească de jupânul Tuvache, care se temea ca soţia să nu aibă ceva apă la plămâni, asta fiindcă avea obicei să scuipe în cenuşă; apoi de dl Binet, pe care-l apucau câteodată tot felul de pofte, şi de dna Caron, care avea furnici; de Lheureux, care avea ameţeli; de Lestiboudois, care avea un reumatism; de dna Lefrançois, căreia-i venea acru în gură. În sfârşit, cei trei cai o luară din loc şi părerea generală era că doctorul n-a fost deloc binevoitor.

Atenţia publică fu distrasă de apariţia dlui Bournisien, care trecea prin hală cu sfântul maslu.

Homais, credincios principiilor sale, îi compară pe preoţi cu corbii, pe care-i atrage mirosul de mortăciune; vederea unei feţe bisericeşti, lui unuia, îi era neplăcută, deoarece sutana îl ducea cu gândul la linţoliu şi n-o putea suferi pe cea dintâi poate şi de teama celui de-al doilea.

Totuşi, ca să nu dea îndărăt de la ceea ce numea *misiunea lui*, se întoarse la Bovary întovărăşit de Canivet, pe care, înainte de plecare, dl Larivière îl rugase mult să rămână; ba chiar, dacă nevastă-sa n-ar fi protestat, i-ar fi adus şi pe cei doi băieţi, pentru a-i obişnui cu împrejurările grave, să le fie o lecţie, un exemplu, o imagine solemnă care să le rămână în cap pentru mai târziu.

Când intrară, camera era plină de o solemnitate lugubră. Pe masa de lucru, acoperită cu un ştergar alb, se aflau cinci-şase ghemotoace de vată pe o tavă de argint, lângă un crucifix mare, între două sfeşnice aprinse. Emma, cu bărbia în piept, deschidea ochii din răsputeri, iar bietele

ei mâini se târau pe cearşaf, cu gestul acela blând şi oribil al muribunzilor care parc-ar vrea de pe acum să se acopere cu linţoliul. Palid ca o statuie, cu ochii roşii ca tăciunii, Charles stătea în faţa ei, fără să plângă, la picioarele patului, în timp ce preotul, sprijinit într-un genunchi, mormăia ceva în barbă.

Îşi întoarse capul încet şi păru cuprinsă de bucurie văzând deodată stola violetă; regăsea fără îndoială, pe fondul unei împăcări extraordinare, voluptatea pierdută a primelor avânturi mistice şi începeau viziuni de fericire veşnică.

Preotul se ridică să ia crucifixul; atunci ea întinse gâtul ca un însetat şi, lipindu-şi buzele de trupul Omului-Dumnezeu, îi oferi, cu toată forţa ei care se prăpădea, cea mai duioasă sărutare de dragoste pe care o dăduse vreodată. Apoi preotul recită *Misereatur* şi *Indulgentiam*, îşi înmuie în mir degetul mare de la mâna dreaptă şi începu ungerile: mai întâi pe ochii care râvniseră atât la fala pământească; apoi pe nările lacome de adieri călduţe şi de miresme îndrăgostite; apoi pe gura care se deschisese pentru minciună, care gemuse de trufie şi ţipase în desfrâu; apoi pe mâinile care se desfătau la atingeri suave şi în sfârşit pe talpa picioarelor, atât de agere odinioară când alergau spre împlinirea jindurilor şi care de acum nu vor mai putea merge vreodată.

Preotul îşi şterse degetele, aruncă în foc bucăţelele de vată îmbibate cu ulei şi se aşeză din nou lângă muribundă, ca să-i spună că trebuia să-şi adauge acum suferinţele la cele ale lui Iisus Hristos şi să se lase în voia îndurării divine.

Isprăvindu-şi îndemnurile, încercă să-i pună în mână o lumânare sfinţită, simbol al slavei cereşti care o va înconjura curând. Emma, prea slăbită, nu putu strânge degetele, iar lumânarea, de n-ar fi fost dl Bournisien, ar fi căzut pe duşumea.

Totuşi nu mai era aşa de palidă, iar faţa ei avea o expresie de seninătate, de parcă Sfânta Taină ar fi vindecat-o.

Preotul nu scăpă prilejul să remarce faptul, ba chiar îi explică lui Bovary că Domnul, câteodată, prelungea existenţa oamenilor când socotea acest lucru trebuincios pentru mântuirea lor; iar Charles îşi aminti de ziua când Emma, tot ca acum, era gata să moară şi primise împărtăşania.

— Poate că nu trebuia să ne pierdem speranţa, se gândi el.

Într-adevăr, ea se uită împrejur încet, ca un om care se trezeşte dintr-un vis; apoi, cu voce clară, ceru oglinda şi rămase aplecată asupra ei un timp, până când lacrimi mari i se prelinseră din ochi. Atunci îşi dădu capul pe spate suspinând şi căzu din nou pe pernă.

Imediat pieptul începu să-i gâfâie precipitat. Limba îi ieşi cu totul din gură; ochii, rostogolindu-se, păleau ca două globuri de lampă care se sting, încât ai fi zis că e deja moartă, de n-ar fi fost înspăimântătoarea accelerare a mişcării coastelor, zguduite de un suflu furios, de parcă sufletul s-ar fi luptat să se desprindă. Félicité îngenunche în faţa crucifixului, până şi farmacistul îndoi puţin genunchii, în timp ce dl Canivet privea în gol către piaţă. Bournisien începuse din nou să se roage, cu capul aplecat peste marginea patului, în sutana lui lungă şi neagră, pe care o târa după el prin cameră. Charles stătea de partea cealaltă, în genunchi, cu braţele întinse spre Emma. Îi luase mâinile într-ale lui şi le strângea, tresărind la fiecare bătaie a inimii ei, ca la ecoul unei ruine care se surpă. Pe măsură ce horcăitul devenea mai puternic, clericul îşi iuţea şi el rugăciunile; se amestecau cu hohotele de plâns înăbuşite ale lui Bovary şi uneori totul părea că se pierde în murmurul surd al silabelor latineşti, ce răsunau ca un clopot bătând în dungă.

Deodată se auzi pe trotuar un zgomot de saboţi grei, însoţit de hârşâitul unui băţ; şi se înălţă un glas, un glas răguşit, care cânta:

Adesea-n luna lui Cuptor
Visează fata la amor.

Emma se ridică precum un cadavru galvanizat, cu părul desfăcut, cu pupilele dilatate şi fixe.

Să strângă spicele, de zor,
În urma secerii grăbeşte;
Nanette se-apleacă pe ogor
Spre brazda care ne hrăneşte.

— Orbul! strigă ea.

Şi Emma începu să râdă, cu un râs cumplit, frenetic, disperat, părându-i-se că vede faţa hidoasă a nefericitului înălţându-se din bezna de veci ca o sperietoare.

Era o zi cu vânt turbat
Şi fusta scurtă a zburat!

O convulsie o doborî înapoi pe saltea. Toţi se apropiară. Nu mai trăia.

1. Celebru antidot (contraotravă) inventat de medicul lui Nero, care conţine printre numeroasele lui ingrediente opium şi carne de viperă biciuită.

2. Cantaridele sunt insecte coleoptere care secretă o substanţă vezicantă, cantaridina. La noi, căţelul-de-frasin, *Lytta vesicatoria*, are această proprietate. Medicina veche considera necesară în anumite cazuri producerea intenţionată a unor băşici supurante prin aplicarea unor plasturi cu pulbere de cantaride. Totuşi, cantaridina este o otravă care induce albuminurie, nefrită şi alte suferinţe grave. *Upas raja* este numele dat în Java unui arbore (Loganiacee) cu a cărui sevă se ung săgeţile şi care conţine stricnină. În ce priveşte arborele-morţii, *Hippomane mancenilla*, a se vedea nota de la p. 265.

3. Familie de farmacişti şi chimişti. E probabil vorba de Louis-Claude Cadet de Gassicourt (1731-1799).

4. Prăjirea boabelor de cafea se numeşte în jargon profesional torefiere. Porfirizare înseamnă, în limbajul

farmaciştilor, pulverizare fină pe o placă dură (agat), prin frecare cu o piatră grea de porfir.

IX

Întotdeauna, după moartea cuiva, se înstăpâneşte un fel de uluire, într-atât de greu ne vine să înţelegem această ivire a neantului şi să ne resemnăm a crede. Dar, când băgă de seamă că nu mai mişcă, Charles se aruncă peste ea, strigând:

— Adio! adio!

Homais şi Canivet îl scoaseră din încăpere.

— Stăpâniţi-vă!

— Da, spunea el zbătându-se, o să fiu cuminte, n-o să fac nimic rău. Dar daţi-mi drumul! Vreau s-o văd! E nevastă-mea!

Şi plângea.

— Plângeţi, continuă farmacistul, daţi frâu liber naturii, are să vă facă bine.

Mai neputincios ca un copil, Charles se lăsă condus jos, în sală; şi la scurt timp după aceea dl Homais se întoarse acasă.

În piaţă îl acostă orbul, care se târâse până la Yonville în nădejdea pomadei antiflogistice şi întreba pe fiecare trecător unde locuieşte spiţerul.

— Ia te uită! parcă n-aş avea atâtea pe cap! Ei, nu mă interesează, vino mai târziu!

Şi intră grăbit în farmacie.

Avea două scrisori de scris, de preparat o poţiune calmantă pentru Bovary, de născocit o minciună care să acopere otrăvirea şi de redactat articolul pentru *Fanal*, plus că erau destui cei care-l aşteptau, ca să afle ce se întâmpla; şi, după ce locuitorii din Yonville aflară cu toţii povestea lui, după care ea pusese, din greşeală, arsenic în loc de zahăr, când făcea o cremă de vanilie, Homais se întoarse iarăşi la Bovary.

Îl găsi singur (dl Canivet tocmai plecase), stând într-un fotoliu, lângă fereastră, şi fixând prosteşte lespezile din sală.

— Ar trebui acum să fixaţi ora ceremoniei, zise farmacistul.

— De ce? Care ceremonie?

Apoi adăugă, cu glas bâlbâit şi temător:

— O! nu, nu-i aşa? Nu, vreau s-o păstrez.

Ca să-şi facă de lucru, Homais luă o carafă de pe etajeră şi începu să stropească muşcatele.

— A, mulţumesc, zise Charles, sunteţi prea amabil!

Şi nu-şi termină fraza, sufocat de belşugul amintirilor pe care i le trezea acest gest al farmacistului.

Atunci, ca să-i mai schimbe gândurile, Homais socoti potrivit să discute un pic de horticultură; plantele aveau nevoie de umiditate. Charles încuviinţă plecându-şi capul.

— De altminteri, vremea o să se facă iar frumoasă.

— A! făcu Bovary.

Din lipsă de alte idei, spiţerul dădu niţel la o parte perdeluţele de la geam.

— Uite, trece dl Tuvache.

Charles repetă mecanic:

— Trece dl Tuvache.

Homais nu îndrăzni să-i mai pomenească de pregătirile pentru înmormântare; abia preotul izbuti să-l convingă.

Se încuie în cabinet, luă o pană şi, după ce plânse în hohote o vreme, scrise:

„Vreau să fie îngropată în rochia de mireasă, cu pantofi albi, o coroniţă. Să aibă părul desfăcut pe umeri; trei sicrie, unul de stejar, unul de mahon, unul de plumb. Să nu mi se spună nimic, voi avea puterea necesară. Să fie acoperită cu o bucată mare de catifea verde. Asta vreau. Aşa să faceţi.”

Domnii rămaseră miraţi foarte de ideile romaneşti ale lui Bovary, iar farmacistul veni de-ndată să-i spună:

— Catifeaua asta mi se pare o superfluitate. Şi-apoi, cheltuielile…

— Vă privesc cumva cheltuielile? ţipă Charles. Lăsaţi-mă! Nu voi o iubeaţi! Plecaţi de-aici!

Preotul îl luă de braţ ca să facă o mică plimbare prin

grădină. Ţinu un discurs despre deşertăciunea celor pământeşti. Dumnezeu era foarte mare, foarte bun; trebuia să te supui fără crâcnire hotărârilor lui şi chiar să-i mulţumeşti.

Charles izbucni în blasfeme.

— Îl detest pe Dumnezeul vostru!

— Duhul răzvrătirii tot vă mai stăpâneşte, oftă preotul.

Bovary era departe. Mergea cu paşi mari, de-a lungul zidului, pe lângă spalier, şi scrâşnea din dinţi, privea spre cer cu ochi plini de blesteme; dar nici măcar o frunză nu se clinti din această pricină.

Cădea o ploaie măruntă. Charles, care era cu pieptul dezgolit, începu să dârdâie; intră să se aşeze la loc în bucătărie.

La şase se auzi un zdrăngănit de fierărie în piaţă: sosea *Rândunica*; şi el rămase cu fruntea lipită de geam, uitându-se la pasagerii care coborau pe rând. Félicité îi întinse o saltea în sufragerie; se trânti pe ea şi adormi.

Deşi filosof, dl Homais îi respecta pe morţi. Aşa că, fără să-i poarte pică sărmanului Charles, se întoarse seara pentru priveghi, aducând cu sine trei tomuri şi un carneţel, ca să ia notiţe.

Dl Bournisien era deja acolo, şi la căpătâiul patului, care fusese scos din alcov, ardeau două lumânări mari.

Spiţerul, pe care tăcerea-l stingherea, n-aşteptă mult ca să formuleze câteva lamentaţii referitoare la „nefericita tânără”; iar preotul răspunse că acum nu le mai rămânea decât să se roage pentru ea.

— Totuşi, reluă Homais, una din două: ori a murit într-o stare de har (după expresia Bisericii), şi atunci nu are nicio nevoie de rugăciunile noastre; ori a decedat nepocăită (cred că asta e expresia ecleziastică), şi-atunci…

Bournisien îl întrerupse, replicându-i morocănos că nu era un motiv ca ei să nu se roage.

— Însă, obiectă farmacistul, din moment ce Dumnezeu ne ştie toate nevoile, la ce bun să ne rugăm?

— Cum, făcu preotul, cum „la ce bun”? Nu sunteţi creştin?

— S-avem iertare! zise Homais. Admir creştinismul. Mai întâi i-a eliberat pe sclavi, apoi a introdus o morală în lume…

— Nu e vorba de asta! Toate textele…

— Oho, în materie de texte, cercetaţi istoria; se ştie că au fost falsificate de iezuiţi.

Charles intră şi, apropiindu-se de pat, dădu încet perdelele la o parte.

Emma avea capul aplecat spre umărul drept. Colţul gurii, care rămăsese deschisă, forma o gaură neagră în partea de jos a feţei; degetele mari îi rămăseseră strânse în palme; genele-i păreau ninse cu un praf alb, iar ochii începeau să dispară într-o ceaţă vâscoasă ce semăna cu o pânză subţire, ca ţesută de păianjeni. Cearşaful se lăsa în jos de la sâni până la genunchi, apoi se ridica la vârfurile degetelor de la picioare; iar Charles avea impresia că trupul ei era apăsat de mase nesfârşite, de o greutate enormă.

Orologiul bisericii sună de două ori. Se auzea vâjâitul râului ce curgea în beznă, la poalele terasei. Când şi când, dl Bournisien îşi sufla zgomotos nasul, iar pana lui Homais scârţâia pe hârtie.

— Hai, dragă prietene, nu mai staţi aici, priveliştea vă sfâşie inima!

Îndată ce Charles plecă, farmacistul şi preotul reveniră la discuţia lor.

— Citiţi-l pe Voltaire! zicea unul; citiţi-l pe d’Holbach, citiţi *Enciclopedia*!

— Citiţi *Scrisorile unor evrei portughezi*! spunea celălalt; citiţi *Raţiunea creştinismului*, de Nicolas, fost magistrat!

Se încingeau, erau roşii la faţă, vorbeau în acelaşi timp, fără să se asculte unul pe altul; Bournisien era scandalizat de asemenea îndrăzneală; Homais se minuna de aşa prostie; şi nu erau departe de-a trece la insulte, când Charles se ivi din nou pe neaşteptate. Era atras ca de

o fascinaţie. Urca scara iarăşi şi iarăşi.

Se aşeza în faţa ei ca s-o vadă mai bine şi rămânea pierdut într-o contemplare atât de adâncă, încât nu mai era dureroasă.

Îi veneau în minte poveşti cu cazuri de catalepsie, miracolele magnetismului; îşi spunea că, prin concentrarea maximă a voinţei, va reuşi poate s-o readucă la viaţă. Ba odată se aplecă asupra ei şi o strigă încetişor: „Emma! Emma!”. Răsuflarea lui puternică făcu să pâlpâie flacăra lumânărilor dinspre perete.

În zori, sosi dna Bovary-mama; îmbrăţişând-o, Charles avu iar o criză de plâns. Ca şi farmacistul, ea încercă să comenteze cheltuielile înmormântării. El se înfurie atât de tare, încât ea nu mai zise nimic, ba chiar trebui să se ducă de-ndată la oraş, ca să cumpere cele necesare.

Charles rămase toată după-amiaza singur; Berthe fusese trimisă la dna Homais; iar Félicité era sus, în cameră, alături de coana Lefrançois.

Seara primi vizitatori. Se ridica, le strângea mâna fără a fi în stare să scoată o vorbă, apoi aceştia se duceau să se aşeze lângă cei dinainte, care formau un semicerc larg în faţa căminului. Cu nasul în jos, picior peste picior, îşi bâţâiau talpa, scoţând din când în când câte un oftat adânc; şi fiecare se plictisea din calea-afară; totuşi, niciunul nu voia să cedeze şi să plece primul.

Homais, când se întoarse la ora nouă (de două zile nu-l mai vedeai decât pe el în piaţă), transporta o provizie de camfor, benzoe şi ierburi aromatice. Ducea şi un vas cu clor, ca să alunge miasmele. În clipa aceea, servitoarea, dna Lefrançois şi coana Bovary se învârteau în jurul Emmei, isprăvind cu îmbrăcatul; şi aşternură peste ea voalul lung şi ţeapăn, care o acoperi până la pantofii de satin.

Félicité plângea cu sughiţuri:

— Ah, biata mea stăpână! sărmana mea stăpână!

— Uitaţi-vă la ea, suspina hangiţa, cât de drăguţă a rămas! Ai putea să juri c-o să se trezească dintr-o clipă

într-alta!

Apoi se aplecară să-i pună coroniţa.

Pentru asta a trebuit să-i salte puţin capul, şi din gură curse un val de lichid negru, ca o vomă.

— O, Dumnezeule! Atenţie la rochie! strigă dna Lefrançois. Dar puneţi mâna, ce staţi? îi zise ea farmacistului. Doar nu vă e frică?

— Mie, frică?! replică el ridicând din umeri. V-aţi găsit! Să ştiţi că am văzut multe, la Hôtel-Dieu, când studiam farmacia! Ne făceam punch în amfiteatrul de disecţie! Filosoful nu se teme de neant; ba chiar, am spus-o de multe ori, am intenţia să-mi las trupul spitalelor, ca să servească mai târziu ştiinţei.

Când sosi, preotul întrebă cum se simte domnul; şi, la răspunsul spiţerului, adăugă:

— Vedeţi dumneavoastră, rana e încă prea proaspătă!

Atunci Homais îl ferici că nu-i expus, ca toată lumea, riscului de a pierde o tovarăşă scumpă de viaţă; ceea ce duse la o discuţie despre celibatul preoţilor.

— Fiindcă, zicea farmacistul, e nefiresc ca un bărbat să se lipsească de femei! S-au văzut crime…

— Dar, tunete şi fulgere! izbucni clericul, cum credeţi că ar putea un om însurat să păstreze, de pildă, taina mărturisirii?

Homais se declară împotriva spovedaniei. Bournisien o apără; povesti cum penitenţii dau înapoi lucruri furate. Cită diferite întâmplări cu hoţi deveniţi dintr-odată cinstiţi. Unor oşteni, apropiindu-se de judecata pocăinţei, li s-au deschis ochii. Era chiar în Fribourg un pastor…

Tovarăşul lui dormea. Apoi, fiindcă se cam înăbuşea în aerul prea greu al odăii, deschise fereastra, ceea ce-l trezi pe farmacist.

— Haideţi, o priză de tutun! îi zise acesta. Vă rog să primiţi, mai împrăştie mirosul.

Undeva, departe, se auzeau nişte lătrături neîntrerupte.

— Auziţi câinele cum urlă? spuse farmacistul.

— Se pretinde că simt moartea, răspunse clericul. Ca

şi albinele; zboară din stup când se prăpădeşte cineva.

Homais nu dădu nicio replică acestor prejudecăţi, deoarece adormise la loc.

Mai robust, dl Bournisien continuă să mişte buzele şopocăind o vreme; după care, pe nesimţite, bărbia îi căzu în piept, cartea neagră şi groasă îi alunecă din mâini şi începu să sforăie.

Unul în faţa celuilalt, cu burta înainte, cu faţa buhăită şi expresia ursuză, după atâta dezbinare se întâlneau în sfârşit întru aceeaşi slăbiciune omenească; şi erau la fel de neclintiţi ca şi cadavrul de lângă ei, care părea să doarmă.

Intrarea lui Charles nu-i deşteptă. Era pentru ultima oară. Venea să-şi ia rămas-bun.

Ierburile aromatice mai fumegau, iar vârtejurile albăstrui se contopeau în dreptul pervazului cu ceaţa care intra de-afară. Se vedeau câteva stele, şi noaptea era blândă.

Lumânările picurau lacrimi mari de ceară pe cearşafuri. Charles le privea cum ard, ostenindu-şi ochii în strălucirea flăcării lor galbene.

Ape de lumină tremurau pe rochia de satin, albă ca un clar de lună. Emma dispărea sub ele; iar lui Charles i se părea că fiinţa ei se risipea împrejur şi se pierdea în chip nedesluşit în alcătuirea lucrurilor, în linişte, în noapte, în adierea care trecea, în miresmele umede ce se ridicau din pământ.

Şi apoi, deodată, o vedea în grădina de la Tostes, pe bancă, lângă gardul de porumbe, sau la Rouen, pe străzi, pe pragul casei lor, în curtea fermei Bertaux. În urechi îi răsună iarăşi râsul flăcăilor voioşi care dansau sub meri; parfumul părului ei se răspândise în toată încăperea, iar rochia-i foşnea în mâini cu un trosnet de scântei. Era aceeaşi!

Rămase îndelung aşa, amintindu-şi toate bucuriile pierdute, atitudinile, gesturile, timbrul glasului ei. După o disperare îl cuprindea alta, şi tot aşa, la nesfârşit, ca valurile fluxului ce se revarsă.

Avu o curiozitate cumplită; încet, cu inima zvâcnind, îi ridică voalul cu vârful degetelor. Dar scoase un strigăt de groază care-i trezi pe ceilalţi doi. Îl duseră jos, în sală.

Mai târziu, Félicité veni să spună că cerea o şuviţă de păr.

— Tai-o! replică spiţerul.

Şi, cum ea nu îndrăznea, se duse chiar el, cu foarfecele-n mână. Tremura aşa de tare, că-i înţepă de mai multe ori pielea de la tâmple. Până la urmă, luându-şi inima în dinţi, Homais clămpăni din foarfece de două-trei ori, la întâmplare, lăsând goluri albe în frumosul păr negru.

Farmacistul şi preotul îşi continuară îndeletnicirile, mai adormind din când în când şi învinovăţindu-se reciproc de asta, de fiecare dată când se trezeau. Atunci dl Bournisien stropea odaia cu apă sfinţită, iar Homais picura puţin clor pe jos.

Félicité avusese grijă să le lase pe comodă o sticlă de rachiu, o bucată de brânză şi un cozonac mare. Aşa că, pe la patru dimineaţa, nemaiputând să reziste, spiţerul oftă:

— Zău dacă nu m-aş întrema cu ceva!

Preotul nu se lăsă rugat; ieşi pentru liturghie, se întoarse; după care mâncară şi băură, rânjind niţel, fără să ştie de ce, însufleţiţi de acea vagă veselie care ne cuprinde după perioade de tristeţe; şi, la ultimul păhărel, preotul îi zise farmacistului, bătându-l pe umăr:

— Până la urmă o să ne înţelegem!

Jos, în vestibul, se întâlniră cu muncitorii care tocmai soseau. Timp de două ore, Charles îndură zgomotul ciocanului care bătea scândurile. După aceea o puseră în sicriul de stejar, pe care-l băgară în celelalte două; cum însă coşciugul era prea lat, astupară rosturile cu lână dintr-o saltea. În cele din urmă, când cele trei capace au fost geluite, ţintuite, sudate, o aşezară în faţa uşii; casa fu deschisă, şi oamenii din Yonville începură să curgă.

Sosi bătrânul Rouault. Când văzu postavul negru, leşină în piaţă.

X

Primise scrisoarea farmacistului abia la treizeci şi şase de ore după eveniment; ca să-i menajeze sensibilitatea, dl Homais o redactase în aşa fel încât era cu neputinţă să pricepi ce se întâmplase.

Bătrânul căzu mai întâi ca lovit de apoplexie. Apoi înţelese că nu era moartă. Dar putea să fie... În cele din urmă îşi puse bluza, îşi luă pălăria, îşi prinse un pinten la pantof şi porni în galop întins; tot drumul, moş Rouault, gâfâind, îşi făcu gândurile cele mai negre. O dată chiar fu nevoit să descalece. Nu mai vedea nimic, auzea voci în jur, simţea că înnebuneşte.

Se făcu ziuă. Zări trei găini negre dormind într-un copac; tresări, înspăimântat de prevestire. Atunci îi făgădui Sfintei Fecioare trei patrafire pentru biserică şi că o să meargă desculţ de la cimitirul din Bertaux până la capela din Vassonville.

Intră în Maromme strigându-i de departe pe oamenii de la han, împinse uşa cu umărul, se repezi la sacul cu ovăz, turnă în iesle o sticlă de cidru dulce şi-şi încălecă din nou căluţul, ce scăpăra din toate potcoavele.

Îşi zicea că o vor salva cu siguranţă; doctorii or să găsească negreşit un leac. Îşi amintea toate vindecările miraculoase despre care i se povestise.

Pe urmă o vedea moartă. Era acolo, în faţa lui, întinsă pe spate, în mijlocul drumului. Trăgea de frâu, şi vedenia dispărea.

La Quincampoix, ca să mai prindă curaj, bău trei cafele una după alta.

Se gândi şi că s-ar putea ca numele să fi fost scris greşit. Căută scrisoarea în buzunar, dădu de ea, dar nu îndrăzni s-o desfacă.

Ajunse să bănuiască şi că s-ar putea să fie vreo festă, vreo răzbunare a cuiva sau o năzbâtie de beţiv; şi, de altfel, dacă era moartă, s-ar fi aflat! Însă nu! nimic neobişnuit nu vedeai pe câmpie: cerul era albastru, copacii se legănau; trecu o turmă de oi. Zări satul; îl văzură venind

aplecat peste calul pe care-l lovea aşa de tare cu un băţ încât chingile-i picurau de sânge.

Când îşi veni în simţiri, se aruncă plângând în braţele lui Charles.

— Fata mea! Emma! Copila mea! Cum s-a întâmplat?

Şi celălalt îi răspunse, printre sughiţuri de plâns:

— Nu ştiu, nu ştiu! E un blestem!

Spiţerul îi despărţi.

— Amănuntele astea îngrozitoare nu-şi au rostul. O să-i explic eu domnului. Uitaţi-vă, vine lumea. Puţină demnitate, ce naiba! Un pic de filosofie!

Bietul băiat, vrând să arate tărie de caracter, repetă de câteva ori:

— Da..., curaj.

— Ei bine, exclamă bătrânul, eu unul o să am, pe toţi dracii. Am s-o însoţesc până la capăt.

Bătea clopotul. Totul era pregătit. Trebuiau să pornească.

Aşezaţi în stranele corului, unul lângă altul, îi văzură pe cei trei cântăreţi trecând încoace şi încolo prin faţa lor în timp ce psalmodiau. Şarpele1 sufla cât îl ţineau bojocii. Dl Bournisien, în mare ţinută, cânta cu glas piţigăiat; îngenunchea în faţa tabernacolului, ridica mâinile, întindea braţele. Lestiboudois se plimba prin biserică cu rigla lui din os de balenă; aproape de tetrapod, sicriul se odihnea între patru rânduri de lumânări. Lui Charles îi venea să se ridice şi să le stingă.

Încercă totuşi să-şi trezească evlavia, să se lase în voia nădejdii unei vieţi de apoi, în care o va revedea. Îşi imagina că Emma plecase într-o călătorie, foarte departe, demult. Însă când se gândea că ea era acolo şi că totul se sfârşise, că aveau s-o bage în pământ, îl apuca o furie turbată, neagră, deznădăjduită. Câteodată, avea impresia că nu mai simte nimic; şi savura această îndulcire a durerii, reproşându-şi în acelaşi timp că-i un nemernic.

Se auzi pe lespezi un bocănit uscat, ca al unui baston cu vârful de fier care lovea la răstimpuri egale. Zgomotul venea din capăt şi se opri brusc în navele laterale ale

bisericii. Un bărbat într-o vestă groasă de culoare cafenie îngenunche anevoie. Era Hippolyte, băiatul de la *Leul de Aur*. Îşi pusese piciorul de lemn cel nou.

Unul dintre cantori făcu ocolul bisericii pentru chetă, şi monedele zornăiau una după alta în tava de argint.

— Dar grăbiţi-vă odată, nu vedeţi că sufăr? strigă Bovary, aruncându-i furios o monedă de cinci franci.

Omul bisericii îi mulţumi cu o reverenţă adâncă.

Cântau, îngenuncheau, iar se ridicau, nu se mai termina! Îşi aminti că odată, la început, fuseseră împreună la o slujbă şi se aşezaseră de partea cealaltă a bisericii, în dreapta, lângă perete. Clopotul bătu iar. Se auziră mari mişcări de scaune. Cioclii băgară trei pari sub coşciug, şi lumea ieşi din biserică.

Justin apăru atunci în pragul farmaciei. Intră îndată la loc, palid, clătinându-se.

Lumea stătea la ferestre ca să vadă trecând cortegiul. Charles, în frunte, se ţinea foarte drept. Afecta un aer curajos şi făcea semne de salut celor care, ieşind de pe uliţe sau pe la uşi, se alăturau mulţimii. Cei şase bărbaţi, câte trei de fiecare parte, mergeau încet la pas, gâfâind un pic. Preoţii, cantorii şi doi copii de cor recitau *De profundis*, iar glasurile se împrăştiau pe câmpie unduind, când mai înalte, când mai joase. Din când în când nu se mai vedeau, atunci când cotea poteca; dar crucea mare de argint se înălţa mereu printre copaci.

Urmau femeile, învelite în mantii negre cu gluga trasă; purtau în mâini câte o lumânare groasă, aprinsă, iar Charles simţea că leşină de atâtea nenumărate rugăciuni şi făclii, din pricina mirosurilor fade de ceară şi sutană. Sufla o boare răcoroasă, secara şi rapiţa înverzeau, boabe de rouă tremurau pe gardurile de porumbe de pe marginea drumului. Tot felul de zgomote vesele umpleau zarea; trosnetele unei căruţe prin făgaşuri îndepărtate, cântecul repetat al unui cocoş sau tropotul unui mânz galopând pe sub meri. Norişori trandafirii stropeau cerul curat; luminiţe albăstrui coborau peste colibele pe-al căror acoperiş creşteau stânjenei. Charles recunoştea curţile din

mers. Îşi amintea de dimineţi la fel ca asta, când, după vizita la vreun bolnav, ieşea din casă, întorcându-se la ea.

Postavul negru, presărat cu lacrimi albe, se umfla în răstimpuri descoperind sicriul. Cioclii obosiţi îşi încetineau mersul; iar coşciugul înainta hurducat, ca o şalupă care-şi înalţă prova la fiecare val.

Ajunseră.

Bărbaţii merseră până în vale, unde, în iarbă, fusese săpată groapa.

Se aşezară în cerc împrejur; şi, în timp ce preotul vorbea, pământul roşu care fusese azvârlit peste margini se scurgea îndărăt pe la colţuri, neîncetat şi fără zgomot.

Apoi, când potriviră cele patru frânghii, sicriul fu împins peste ele. Îl privi coborând. Cobora mereu.

Se auzi în cele din urmă o izbitură; frânghiile fură trase înapoi, scârţâind. Atunci Bournisien luă cazmaua pe care i-o întindea Lestiboudois; cu mâna stângă împinse energic o lopată plină, aghesmuind în acelaşi timp cu dreapta; iar lemnul sicriului, lovit de pietre, scoase acel zgomot îngrozitor ce ni se pare a fi răsunetul veşniciei.

Preotul îi trecu sfeştocul vecinului. Era dl Homais. Acesta îl scutură cu gravitate, apoi i-l întinse lui Charles, care se lăsă în genunchi, aruncând pământul cu pumnii şi strigând: „Adio!”. Îi trimitea sărutări; se târa spre groapă ca şi cum ar fi vrut să se scufunde înăuntru împreună cu ea.

Îl luară de acolo; şi se potoli îndată, simţind poate, ca toţi ceilalţi, o vagă mulţumire că s-a terminat.

Moş Rouault, pe drumul de întoarcere, fumă liniştit o pipă; lucru pe care Homais, în forul său interior, îl găsi prea puţin cuviincios. Mai observă şi că dl Binet nu se arătase la faţă, că Tuvache „o ştersese” după slujbă şi că Théodore, servitorul notarului, purta o haină albastră, „ca şi cum nu se putea găsi o haină neagră, dacă aşa se cade, ce dracu’!”. Şi ca să-şi comunice observaţiile, trecea de la un grup la altul. Se deplângea moartea Emmei, mai ales de către Lheureux, care nu lipsise de la înmormântare.

— Sărmana coniţă! Ce durere pe soţul ei!

Spiţerul vorbi din nou:

— Dacă nu eram eu, să ştiţi, s-ar fi dedat la un atentat funest împotriva lui însuşi!

— O persoană aşa de treabă! Când te gândeşti că abia sâmbăta trecută am văzut-o la mine în prăvălie!

— N-am avut vreme, zise Homais, să pregătesc câteva vorbe pentru ca să le fi spus la groapă.

Revenind acasă, Charles se dezbrăcă, iar moş Rouault îşi călcă bluza albastră. Era nouă şi, fiindcă-şi tot ştersese ochii cu mânecile în timpul drumului, se mânjise de vopsea pe faţă; iar urmele lacrimilor lăsau dâre în stratul de praf care-i murdărea obrajii.

Dna Bovary-mama era şi ea de faţă. Tăceau toţi trei. În cele din urmă, bătrânul oftă:

— Îţi aminteşti, dragă, că am venit odată la Tostes, atunci când tocmai o pierduseşi pe prima răposată. Atunci mă pricepeam să te consolez! Găseam cuvinte să ţi le spun; dar acum…

Apoi, cu un geamăt prelung care-i umflă pieptul:

— Ei, pentru mine a venit sfârşitul, înţelegeţi? Am văzut-o prăpădindu-se pe nevastă-mea…, după aceea pe fiu-meu…, şi uite, azi, şi fiică-mea!

Ţinu să se întoarcă numaidecât la Bertaux, spunând că el nu putea să doarmă în casa asta. Nu vru nici măcar să-şi vadă nepoţica.

— Nu, nu! Mi-ar face prea rău. Numai s-o sărutaţi mult din partea mea. Cu bine!… Eşti un băiat de treabă! Şi pe urmă, n-am să uit niciodată chestia asta, spuse el lovindu-se peste coapsă. N-avea grijă, ai să-ţi primeşti curca şi de acum încolo.

Însă, când ajunse în vârful coastei, se întoarse şi privi în urmă, aşa cum făcuse şi altădată, pe drumul spre Saint-Victor, despărţindu-se de ea. Ferestrele satului erau parcă în flăcări sub razele piezişe ale soarelui ce asfinţea peste păşune. Îşi duse mâna streaşină la ochi şi desluşi în zare un câmp împrejmuit de ziduri, în care copacii se iveau ici şi colo ca nişte smocuri negre printre pietrele albe, apoi îşi văzu de drum, la trap domol, deoarece căluţul şchiopăta.

Seara, Charles şi cu maică-sa rămaseră de vorbă până târziu, cu toată oboseala. Vorbiră despre zilele de odinioară şi despre viitor. Ea urma să vină să locuiască la Yonville, o să aibă grijă de gospodărie, n-or să se mai despartă. Fu iscusită şi mângâietoare, bucurându-se în sinea ei că putea recăpăta o afecţiune care-i era refuzată de atâţia ani. Bătu miezul nopţii. Satul era tăcut, ca de obicei, iar Charles, încă treaz, tot la ea se gândea.

Rodolphe, care cutreierase pădurea toată ziua, ca să-şi mai omoare timpul, dormea liniştit în castelul lui; iar Léon, dincolo, dormea şi el.

Dar mai era cineva care nu dormea la ora aceea.

Pe mormânt, între brazi, plângea un copil îngenuncheat, iar pieptul zguduit de hohote suspina în întuneric, apăsat de o imensă părere de rău, mai dulce decât luna şi mai de nepătruns decât noaptea.

Poarta de fier scârţâi. Era Lestiboudois; venea să-şi caute cazmaua pe care o uitase mai devreme. Îl recunoscu pe Justin sărind zidul şi se dumeri cine era răufăcătorul care-i fura cartofii.

1. Instrument de suflat cu nouă găuri şi cu sunet grav, fabricat din lemn învelit în piele şi având forma ondulată a unui şarpe. După tradiţie, ar fi fost inventat de canonicul Guillaume d’Auxerre pe la 1590. S-a păstrat în biserici, pentru acompaniament, până la sfârşitul secolului al XIX-lea.

XI

A doua zi, Charles o aduse acasă pe fetiţă. Ea întrebă de maică-sa. I se răspunse că era plecată, că o să-i aducă jucării. Berthe mai vorbi de ea în câteva rânduri; apoi, cu timpul, nu se mai gândi. Veselia copilei îl îndurera pe Bovary, care mai era supus şi insuportabilelor consolări ale farmacistului.

Problemele băneşti reîncepură curând, întrucât dl Lheureux îl asmuţi din nou pe amicul Vinçart, iar Charles se îndatoră cu sume exorbitante; căci nu acceptă în ruptul

capului să vândă nici cea mai măruntă dintre mobilele ce-i aparţinuseră *ei*. Faptul o scoase din fire pe maică-sa. El fu şi mai indignat decât ea. Se schimbase cu totul. Ea plecă din casă.

Atunci fiecare începu să *profite*. Dra Lempereur ceru lecţiile pe şase luni, deşi Emma nu luase niciodată vreuna (cu toate că-i arătase odată lui Bovary o factură achitată): avuseseră o înţelegere între ele două; cel care-i împrumuta cărţi ceru abonamentul pe trei ani; coana Rollet ceru costul timbrelor pentru douăzeci de scrisori; şi, cum Charles îi cerea explicaţii, ea avu delicateţea să-i răspundă:

— Dar ce ştiu eu, erau pentru afaceri.

La fiecare datorie pe care o plătea, Charles credea că era ultima. Însă apăreau din nou altele, necontenit.

Ceru nişte restanţe de onorarii pentru vizite. I se arătară câteva scrisori trimise de soţia lui. Trebui atunci să ceară scuze.

Félicité purta ea acum rochiile doamnei; nu pe toate însă, fiindcă pe câteva le păstrase el şi mergea să le privească în odaia ei de toaletă unde se încuia; ele erau cam de aceeaşi înălţime şi adesea Charles, văzând-o din spate, se lăsa înşelat de iluzie şi-i striga:

— Mai stai, te rog, mai stai!

Dar de Rusalii, se făcu nevăzută din Yonville, fugind cu Théodore, după ce furase tot ce mai rămăsese din garderobă.

Cam la vremea aceea, dna Dupuis-văduva avu onoarea să-i anunţe şi lui „căsătoria dlui Léon Dupuis, fiul ei, notar la Yvetot, cu dra Léocadie Leboeuf, din Bondeville”. Printre urări, Charles îi scrise şi această frază:

„Ce s-ar fi bucurat biata mea soţie!”.

Într-o zi, când, rătăcind prin casă fără ţintă, urcase până în pod, simţi sub papuc un cocoloş de hârtie subţire. Îl desfăcu şi citi: „Curaj, Emma! Curaj! Nu vreau să-ţi nenorocesc existenţa…”. Era scrisoarea lui Rodolphe, căzută între nişte lăzi, care rămăsese acolo, şi pe care

vântul intrat prin lucarnă o împinsese spre uşă. Astfel că Charles rămase încremenit şi cu gura căscată în acelaşi loc unde altădată, şi mai palidă decât el, Emma, disperată, vrusese să moară. Până la urmă, descoperi un R. mărunt în josul celei de-a doua pagini. Ce să fie? Îşi aminti insistenţele lui Rodolphe, dispariţia lui bruscă şi aerul stânjenit pe care-l avusese acesta când se mai întâlnise cu el de două-trei ori după aceea. Însă tonul respectuos al scrisorii îl păcăli:

— Poate că s-au iubit platonic, îşi spuse el.

De altfel, Charles nu era dintre aceia care pătrund în adâncul lucrurilor; dădu îndărăt în faţa dovezilor, iar gelozia lui şovăitoare se pierdu în imensitatea durerii.

De bună seamă, gândea el, a fost adorată. Toţi bărbaţii, în mod sigur, o poftiseră. De aceea îi apăru şi mai frumoasă; îl apucă o dorinţă permanentă, furioasă, care-i înflăcăra disperarea şi care n-avea limite, fiindcă era acum de neîmplinit.

Ca să-i placă, de parcă ar mai fi fost în viaţă, adoptă preferinţele şi ideile ei; îşi cumpără cizme lăcuite, luă obiceiul să poarte cravate albe. Îşi dădea mustăţile cu fixativ şi, ca şi ea, semna bilete la ordin. Îl corupea de dincolo de mormânt.

Fu obligat să vândă argintăria bucată cu bucată, apoi vându mobilele din salon. Toate odăile se goliră; numai camera ei rămăsese aşa ca altădată. După cină, Charles urca acolo. Trăgea masa rotundă în faţa căminului şi apoi aducea fotoliul *ei*. Se aşeza vizavi. O lumânare ardea într-unul dintre sfeşnicele aurite. Lângă el, Berthe colora stampe.

Suferea, sărmanul, când o vedea atât de prost îmbrăcată, cu ghetele fără şireturi şi cu subsuoara bluzei descusută până-n şold, fiindcă fata în casă nu se prea sinchisea. Însă era atât de dulce, de drăguţă, şi căpşorul ei se apleca atât de graţios lăsând să-i cadă părul blond peste obrajii trandafirii, încât îl cuprindea o încântare nesfârşită, o plăcere amestecată cu amărăciune ca vinurile prost făcute ce miros a răşină. Îi repara jucăriile, îi făcea

marionete din carton sau cosea burta ruptă a păpuşilor. Apoi, dacă dădea cu ochii de cutia de lucru, de vreo panglică rătăcită sau chiar de-un ac cu gămălie rămas în crăpătura mesei, cădea în visare şi părea atât de trist, încât se întrista şi ea ca el.

Acum nu mai trecea nimeni pe la ei; căci Justin fugise la Rouen, unde se făcuse ucenic de băcănie, iar copiii spiţerului treceau din ce în ce mai rar s-o vadă pe fetiţă, întrucât dl Homais, dată fiind diferenţa de condiţie socială, nu mai dorea să prelungească intimitatea.

Orbul, pe care pomada lui nu-l putuse vindeca, se întoarse pe coasta Bois-Guillaume, unde le povestea călătorilor despre tentativa zadarnică a farmacistului, în aşa fel încât Homais, când se ducea la oraş, se ascundea după perdelele *Rândunicii*, ca să nu mai dea ochii cu el. Îl ura de moarte; şi în interesul propriei reputaţii, vrând să scape de el prin orice mijloace, îşi folosi împotriva lui armele secrete, ceea ce-i vădea inteligenţa profundă şi vanitatea ticăloasă. Şase luni la rând, lumea putu deci să citească în *Fanal de Rouen* articole redactate astfel:

„Toţi cei care se îndreaptă către ţinuturile rodnice ale Picardiei vor fi remarcat, fără îndoială, pe coasta Bois-Guillaume, un nenorocit atins de o îngrozitoare plagă facială. Vă sâcâie, vă persecută şi percepe un adevărat impozit de la călători. Mai suntem oare pe vremea acelui monstruos Ev Mediu, când li se îngăduia vagabonzilor să-şi arate în pieţele publice lepra şi scrofulele aduse din cruciade?”.

Sau:

„Cu toate legile împotriva vagabondajului, împrejurimile marilor noastre oraşe continuă să fie infestate de bande de săraci. Unii dintre ei circulă izolat şi aceştia nu sunt, poate, cei mai puţin periculoşi. Ce păzesc oare edilii noştri?”.

Apoi Homais născocea întâmplări:

„Ieri, pe coasta Bois-Guillaume, un cal sperios…” şi urma istorisirea unui accident întâmplat din cauza orbului.

O ţinu tot aşa până ce orbul fu închis. Însă-i dădură

drumul. El o luă iar de la început şi Homais la fel. Era o adevărată luptă. Homais câştigă; deoarece duşmanul fu condamnat la internare pe viaţă într-un ospiciu.

Succesul ăsta îi dădu curaj; şi de atunci nu se mai întâmplă nimic în arondisment, un câine călcat, un hambar aprins, o nevastă cotonogită, fără să-l aducă el la cunoştinţa publicului, călăuzit mereu de dragostea pentru progres şi de vrăjmăşia împotriva preoţilor. Făcea comparaţii între şcolile primare şi călugării ignorantini1, şi nu în favoarea celor din urmă, pomenea de noaptea Sfântului Bartolomeu când era vorba de vreo danie de o sută de franci pentru biserică şi denunţa abuzurile, lansa vorbe de duh. Aşa le zicea el. Homais era subversiv; şi devenea primejdios.

Totuşi, simţea că nu se poate desfăşura între limitele înguste ale publicisticii şi curând îi trebui o carte, o operă! Atunci compuse *Statistica generală a cantonului Yonville, urmată de observaţii climatologice*, iar statistica îl împinse către filosofie. Era preocupat acum de chestiunile importante: problema socială, moralizarea claselor sărace, piscicultura, cauciucul, căile ferate etc. Ajunse să-i fie ruşine că e burghez. Afecta *genul artist*, fuma! Îşi cumpără două statuete *şic* Pompadour, pentru decoraţia salonului.

Însă nu se lăsa câtuşi de puţin de farmacie; dimpotrivă, se ţinea la curent cu cele mai recente descoperiri. Urmărea marea modă a ciocolatelor. Fu primul care aduse în Sena Inferioară *cho-ca* şi *revalentia*. Se entuziasmă pentru lanţul hidroelectric al lui Pulvermacher, şi chiar purta unul; iar seara, când îşi scotea bluza de flanelă, dna Homais rămânea uluită în faţa spiralei de aur care-l ascundea şi simţea crescându-i înflăcărarea pentru acest bărbat mai înzăuat decât un scit şi strălucitor ca un mag.

Avu câteva idei frumoase cu privire la mormântul Emmei. Propuse mai întâi un trunchi frânt de coloană cu draperie, după aceea o piramidă, apoi un templu al Vestei, un fel de rotondă… sau chiar „un morman de ruine”. Şi în toate planurile Homais nu renunţa în ruptul capului la

salcia plângătoare, pe care o considera simbolul obligatoriu al tristeţii.

Charles făcu împreună cu el un drum la Rouen, ca să vadă monumente, la un antreprenor de pompe funebre – însoţiţi fiind de un pictor, un anume Vaufrilard, prieten cu Bridoux şi care făcu tot timpul calambururi. În sfârşit, după ce examină vreo sută de desene, ceru un deviz şi se duse încă o dată la Rouen, Charles se hotărî pentru un mausoleu care trebuia să aibă pe cele două feţe principale „un geniu purtând o torţă stinsă”.

În ce priveşte inscripţia, Homais nu găsea nimic mai frumos ca *Sta viator2* şi se opri la atât; îşi storcea creierii; toată ziua repeta: *Sta viator*... În sfârşit, găsi o continuare: *amabilem conjugem calcas*!3, care fu adoptată.

Lucrul ciudat era însă că Bovary, deşi se gândea neîncetat la Emma, o uita; îl apuca disperarea văzând că imaginea ei îi fugea din amintire, cu toate eforturile pe care le făcea ca s-o reţină. Totuşi, o visa în fiecare noapte; de fiecare dată avea acelaşi vis: se apropia de ea; dar, când s-o cuprindă, se prefăcea în putregai chiar în braţele lui.

Fu văzut timp de o săptămână intrând seara în biserică. Dl Bournisien îi făcu şi el două-trei vizite, după care îl lăsă în plata Domnului. De altfel, bătrânul devenise intolerant şi fanatic, după cum spunea Homais; fulmina împotriva spiritului secolului şi, tot la două săptămâni, povestea negreşit la predică agonia lui Voltaire, care a murit mâncându-şi excrementele, după cum bine ştie fiecare.

Deşi trăia cât putea de economicos, Bovary era departe de a-şi putea plăti vechile datorii. Lheureux refuză să-i reînnoiască poliţele. Sechestrul deveni iminent. Atunci îi ceru sprijin maică-sii, care se învoi să-şi ipotecheze bunurile, dar formulând nenumărate învinuiri contra Emmei; şi-i cerea în schimbul acestui sacrificiu un şal scăpat din prăpădul făcut de Félicité. Charles nu vru să i-l dea. Se certară.

Ea făcu primii paşi spre împăcare, propunându-i s-o ia pe fetiţă, ca s-o mai ajute în casă. Charles fu de acord.

Însă, în momentul plecării, n-avu inima s-o lase. Atunci se instală ruptura definitivă, completă.

Pe măsură ce-i dispăreau legăturile sufleteşti, se agăţa din ce în ce mai tare de dragostea copilului. Îl îngrijora totuşi, pentru că tuşea câteodată şi avea şi pete roşii în obraji.

Vizavi se lăfăia, înfloritoare şi hilară, familia farmacistului, pe care lumea întreagă căuta să-l mulţumească. Napoléon îl ajuta în laborator, Athalie îi broda un fes grecesc, Irma decupa rondele de hârtie pentru legat borcanele cu dulceaţă, Franklin îi spunea dintr-o suflare tabla lui Pitagora. Era cel mai fericit dintre părinţi, cel mai norocos dintre oameni.

Eroare! Îl rodea o ambiţie ascunsă: Homais jinduia crucea Legiunii de Onoare. De merite nu ducea lipsă:

1) Evidenţierea, pe timpul holerei, printr-un devotament fără margini; 2) publicarea, pe cheltuiala mea, a diferite lucrări de utilitate publică, cum ar fi... (şi pomenea aici memoriul intitulat: *Despre cidru, despre fabricarea şi efectele sale*; plus nişte observaţiuni despre puricele lânos, trimise Academiei; volumul de statistică, până şi teza de absolvire); fără a mai pune la socoteală că sunt membru în mai multe societăţi savante (era numai într-una singură).

— În fine, zicea el, făcând o piruetă, dacă n-ar fi decât faptul că m-am evidenţiat la incendii!

Deci Homais căuta să se pună bine cu Puterea. Îi făcu mari servicii tainice dlui prefect în alegeri. Într-un cuvânt, se vându, se prostituă. Îi adresă chiar suveranului o petiţie în care îl implora *să-i facă dreptate*; îl numea *bunul nostru rege* şi-l compara cu Henric al IV-lea.

Şi în fiecare dimineaţă spiţerul se repezea la ziar să-şi citească numirea, care nu mai venea. Până la urmă, pierzându-şi răbdarea, puse să i se deseneze în grădină un răzor care închipuia steaua decoraţiei, cu două moaţe de iarbă care porneau de la vârf imitând o panglică. Se plimba primprejur, cu braţele încrucişate, meditând la neghiobia guvernului şi la nerecunoştinţa oamenilor.

Din respect sau dintr-un fel de senzualitate care-l făcea să-şi încetinească investigaţiile, Charles nu deschisese încă despărţitura secretă a biroului din palisandru la care scria Emma de obicei. Într-o zi, în sfârşit, se aşează în faţa lui, răsuci cheia şi apăsă pe resort. Erau aici toate scrisorile lui Léon. De data asta, nu mai încăpea nicio îndoială! Le citi pe nerăsuflate până la ultima, scotoci prin toate colţurile, prin toate mobilele, prin toate sertarele, ciocăni zidurile, plângând, urlând, pierdut, nebun. Găsi o cutie şi o sparse cu piciorul. Portretul lui Rodolphe îi sări în ochi, din grămada de bileţele de amor răvăşite.

Lumea se mira de deznădejdea lui. Nu mai ieşea, nu mai primea pe nimeni, nu se mai ducea nici la bolnavi. Atunci pretinseră că *se închidea ca să bea*.

Uneori însă, câte-un curios se sălta peste gardul-viu al grădinii şi vedea cu uimire un om cu barbă lungă, îmbrăcat în haine murdare, sălbăticit şi care mergea încolo şi-ncoace plângând tare.

Seara, pe timp de vară, îşi lua fetiţa şi se duceau la cimitir. Se întorceau când era noapte de-a binelea, iar în piaţă nu mai era lumină decât la lucarna lui Binet.

Cu toate astea, voluptatea durerii nu era deplină, fiindcă n-o putea împărtăşi cu nimeni din jur; şi o vizita pe coana Lefrançois ca să poată vorbi despre *ea*. Însă hangiţa nu-l asculta decât cu o ureche, având şi ea necazuri, deoarece dl Lheureux tocmai deschisese *Favoritele comerţului*, iar Hivert, care se bucura de o reputaţie deosebită pentru felul cum făcea comisioanele, solicita o mărire de salariu şi ameninţa că altminteri se angajează „la Concurenţă”.

Într-o zi, când se dusese la târgul din Argueil ca să-şi vândă calul – tot ce mai avea, se întâlni cu Rodolphe.

Amândoi se albiră la faţă văzându-se. Rodolphe, care-şi trimisese doar cartea de vizită, bolborosi mai întâi câteva scuze, apoi prinse curaj şi împinse chiar cutezanţa (era foarte cald, era în august) până la a-l invita să bea o sticlă cu bere la cârciumă.

Sprijinit în coate în faţa lui, îşi molfăia trabucul în timp ce vorbea, iar Charles se pierdea în reverii în faţa acestui chip pe care-l iubise ea. I se părea că revede ceva din ea. Era o minunăţie. Ar fi vrut să fie în locul lui.

Celălalt continua să vorbească despre agricultură, vite, îngrăşăminte, astupând cu fraze banale toate răgazurile în care s-ar fi putut strecura vreo aluzie. Charles nu-l asculta; Rodolphe îşi dădea seama de asta şi-i urmărea perindarea amintirilor după mişcările chipului. Obrazul se împurpura puţin câte puţin, nările palpitau repede, buzele fremătau; ba chiar la un moment dat Charles, cuprins de o furie întunecată, îl ţintui cu privirea pe Rodolphe care, încercat de un soi de teamă, se întrerupse. Însă curând, aceeaşi oboseală funebră îi reapăru pe chip.

— Nu vă port pică, îi spuse el.

Rodolphe rămăsese fără glas. Iar Charles, cu capul în mâini, reluă cu voce stinsă şi cu accentul resemnat al durerilor fără de margini:

— Nu, nu vă mai port pică!

Adăugă chiar şi o vorbă mare, singura pe care a spus-o vreodată:

— E vina fatalităţii!

Rodolphe, care călăuzise această fatalitate, îl găsi prea bleg pentru un bărbat în situaţia lui, chiar comic şi cam nedemn.

A doua zi, Charles se duse să stea pe bancă, sub umbrarul de verdeaţă. Pete de lumină treceau printre şipci; frunzele de viţă îşi desenau umbra pe nisip, iasomia înmiresma aerul, cerul era albastru, muscarii zumzăiau împrejurul crinilor în floare, iar Charles se sufoca precum un adolescent sub vagile efluvii îndrăgostite care-i umpleau inima îndurerată.

La ora şapte, micuţa Berthe, care nu-l văzuse toată după-amiaza, veni să-l cheme la cină.

Capul îi era dat pe spate şi rezemat de perete, ochii închişi, gura deschisă şi ţinea în mână o şuviţă lungă de păr negru.

— Hai, tată, vino! spuse ea.

Şi, crezând că vrea să se joace, îl împinse uşor. El căzu jos. Murise.

Treizeci şi şase de ore mai târziu, chemat de spiţer, sosi în grabă dl Canivet. Îi făcu autopsia şi nu găsi nimic.

După ce se vându tot, rămaseră doisprezece franci şi şaptezeci şi cinci de centime, cu care s-a plătit călătoria drei Bovary până la bunică-sa. Bătrâna muri în acelaşi an; moş Rouault fiind paralizat, pe fetiţă o luă în grijă o mătuşă. E săracă şi o trimite, ca să-şi câştige traiul, într-o filatură de bumbac.

De la moartea lui Bovary, trei medici s-au perindat prin Yonville fără să facă nicio ispravă, în aşa fel i-a lucrat dl Homais din capul locului. Şi-a făcut o clientelă straşnică; autorităţile îl menajează, şi opinia publică îl protejează.

De curând, a primit crucea Legiunii de Onoare.

1. Ignorantini este un nume pe care şi l-au luat din umilinţă călugării ospitalieri din Ordinul Sfântului Juan de Dios, întemeiat în 1540 pentru slujirea bolnavilor şi neputincioşilor. Pentru a se consacra mai bine misiunii, ei renunţă la studii şi nu au decât foarte puţini preoţi. Termenul era folosit în batjocură în secolul al XIX-lea, împotriva fraţilor din celelalte ordine care organizau şcoli creştine.

2. *Opreşte-te, trecătorule!* (lat.).

3. *Calci pe iubita mea soţie!* (lat.).

Table of Contents

Reprezentarea romanescă în Madame Bovary
Partea întâi
IIIIIIIVVVIVIIVIIIIX Partea a doua
IIIIIIIVVVIVIIVIIIIXXXIXIIXIIIXIVXV Partea a treia
IIIIIIIVVVIVIIVIIIIXXXI